

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

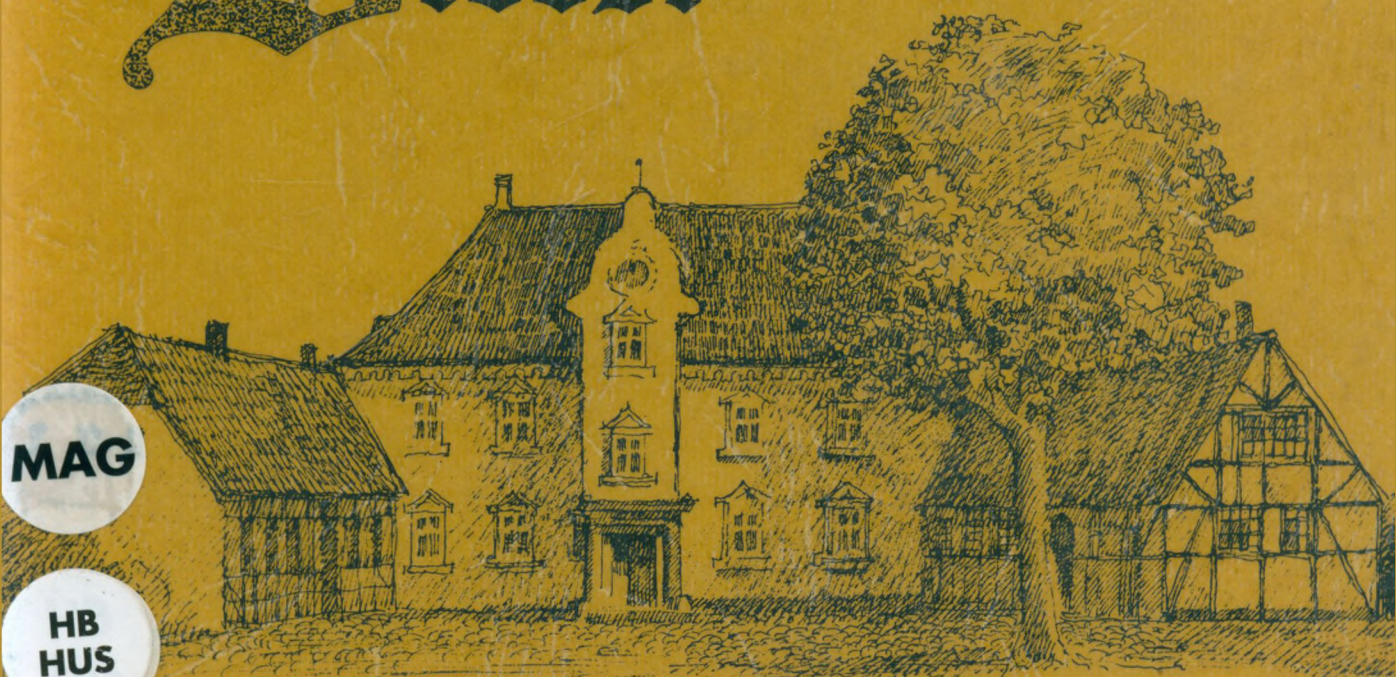
Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Derobst

MAG

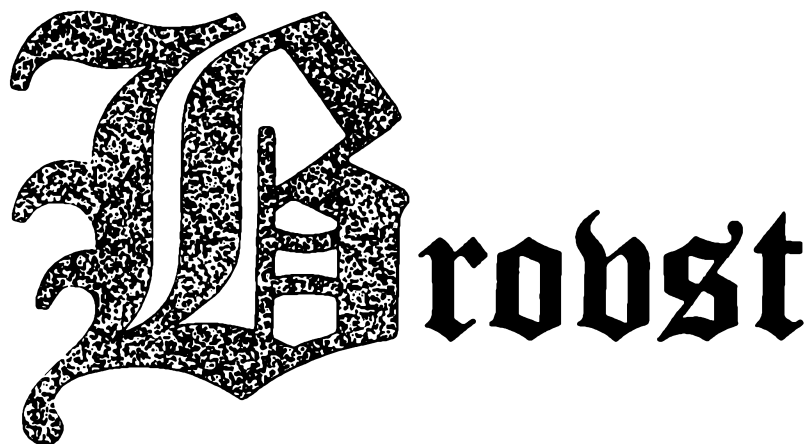
HB
HUS

www.erdbeere.de²⁷

Brobst

Jens Møller Gregersen

Udgivet af Brovst kommune

I kommission hos Grønhøjs Boghandel, Brovst

**Omslagets tegning af Bratskov er udført af
Sven Enselmann**

Under redaktion:

4: Skovsgaard, Ø. Svenstrup, Torslev med Kokkedal

5: Lerup-Tranum

K

KØBENHAVNS KOMMUNES

BIBLIOTEKER

FAGSAL E

Kultorvet 2

1176 København K

(01) 13 60 70 lok. 218

el. l.

ISBN 87-980245-1-5

Tryk: BROVST BOGTRYK/OFFSET

Indholdsfortegnelse

Forord	7
Indledning	9
Bopladsen ved Bøge Bakker	12
Gods og gårde	
Bratskov	17
Bratskovs ejere og bygninger	35
Jægerum	39
Wilsbechsminde	43
Langeslund	51
Boelsgaard	61
Søgaard	65
Møllegaarden og dens mænd	67
Kirker og præstehistorier	
Brovst kirke	69
Langeslund kirke	75
Brovst - Øster Svenstrups præstehistorier	76
Indre Mission i Brovst	86
Baptismen i Brovst	90
Skolevæsenet	
Brovst sogns skolevæsen	98
Skoler i Brovst og Svønstrup	107
Farverige personligheder	
Wiel Lange, komponerende pastor	119
H. Kroymann, rebel og digebygger	125
Peder Faldborg	132
Sagn, sogn og folkeliv	
Folkesagn og syner	135
En drabssag i Brovst	139
En mordsag i Sønderøxe	140
Jens Becks meriter	146
Alverdens Casper	149
Bette Lambert	154
Halvrimmen marked	161
Langeslund afholdskro	167
Forsamlingshusene	168

Sognets institutioner	
Brovst sogneforstanderskab	169
Brovst sogns fattigvæsen	179
Brovst sygekasse	185
Brovst sygehus	187
Brovst apotek	192
Brovst sparekasse	195
Brovst postekspedition	203
Brovst sogns bibliotek	206
Egnens erhvervsliv	
Pottemageri i Halvrømmen	216
Brovst havn	217
Møllerne i Brovst sogn	222
Da banen kom	225
Brovst sø	229
C. O. Jensen	230
Niels V. Terndrup	234
Virksomheder i byens start	235
Maltgøreren i Sønderøxe	239
Brovst under besættelsen 1940 - 1945	241
Stednavne i Brovst sogn	250
Matriklen	
Matriklen 1664 Brouist Sogn	253
Af Markbogen 1688	257
Et tilbageblik	260
Et digt af Jens Møller Gregersen	265
Billedregister	267

Forord

Forholdsviis kort tid efter at Jens Møller Gregersen havde oplevet udgivelsen af sin bog om Øland, døde han - den 9. juni 1973. Han oplevede således ikke at se sin næste bog, bogen om Oxholm, udgivet.

Allerede da havde han langt den overvejende del af materialet til bogen om Brovst sogn klar til redaktionel færdiggørelse. Hans medhjælper ved redaktionen af de to først udkomne bøger, O. Helmuth Frederiksen, var også denne gang rede til at yde sin bistand, således at »Brovst-bogen« kunne blive færdiggjort og bragt ud til det publikum, der havde glædet sig over Jens Møller Gregersens to første bøger.

Imidlertid hændte uforudsete ting, der medførte, at forberedelserne til Brovst-bogens udgivelse trak i langdrag, hvilket resulterede i, at Bitten Fyhn, Anna G. Ogstrup og jeg blev inddraget i færdiggørelsen.

Vi er af den opfattelse, at Jens Møller Gregersens materiale skal foreligge, som han har samlet og skrevet det, i denne for ham så karakteristiske varme og menneskelige form.

Dog har vi fundet, at der vil være god mening i at supplere Møller Gregersens materiale med enkelte afsnit, som Jens Møller Gregersen også ville have taget med, om han havde levet længe nok.

Således skriver han i den her efterfølgende Indledning: - - - En udgravet boplads ved Bøge Bakker kan, når engang resultaterne må publiceres, fortælle om disse primitive beboeres levevis for 6-8000 år siden - - - . Da nu der er gået så lang tid, at denne udgravning er blevet beskrevet i videnskabeligt fagligt skrift, har vi formået lektor ved Aarhus Universitet, Søren H. Andersen, til at skrive et afsnit her i bogen om denne udgravning.

Jens Møller Gregersen havde skrevet en artikel om et af hans hjertebørn, Brovst Bibliotek. - Den var skrevet i 1970, men var desuagtet ikke kommet med i første omgang, men er nu lykkeligvis med her.

Besættelsestiden havde Møller Gregersen ikke med, men da også den tid nu er ved at være historie, har vi fundet, at for eftertidens skyld skal den omtales. Tidligere bankdirektør Børge Nielsen, Andelsbanken i Brovst, der var en af dem, der kendte denne tid bedst bag kulisserne, har skrevet herom.

Jeg har anmodet andre om at give bidrag til afrunding, men har måttet give afkald på at få alt med, hvilket jeg beklager, men vi vil tillade os at bruge det her i bogen ikke anvendte materiale i det lokalhistoriske arkiv, som vi med føje kan forvente bliver indrettet på Bratskov.

Tekstens mangelfulde kvalitet hist og her i bogen må tillægges den relativt lange opbevaringsperiode af satsen inden bogens trykning, hvilket trykkeriet ikke kan lastes for.

Tage Leerskov.

Indledning

Jeg skal af naturlige grunde ikke vove mig for langt ud i geologiske og arkæologiske udredninger, men jeg mener alligevel, det vil være rigtigst i meget korte træk at give et rids af den fjerne fortid, der danner den naturlige baggrund for sognets historie.

Landskabets store linjer er formet i istiden, hvor der under det vældige isdække fandt voldsomme naturbevægelser sted med aflejring af ler, grus og sand. Da isen smeltede for ca. 15-20000 år siden, kom resultaterne til syne, og Brovst højland lå da som en lille ø i Litorinahavet. Den specielle nordjyske bevægelse i terrænet med hævnings og sænkninger, der foregik gennem tusinder af år, bidrog til variationer i vandstanden, og for 6-8000 år siden skyllede bølgerne mod de stejle bakkeskrænter, vi møder på alle sider af bakkeøen.

Vandstanden var den gang 6-7 m højere end i dag, og alle de lave arealer, der omgiver højlandet, var fjorde, hvor egnens første beboere drev fiskeri og jagt.

En udgravet boplads ved Bøge Bakker kan, når engang resultaterne må publiceres, fortælle om disse primitive beboeres levevis for 6-8000 år siden, i en periode, hvor østers ikke var en luksusret, men et led i den daglige ernæring. Dele af de fundne efterladenskaber har været forevist i Brovst, og meget tyder på, at det er et af de ældste og rigeste fund fra stenalderen, hvorfra det dækker mere end een kulturperiode.

Her på denne lille ø har stammen kunnet leve isoleret fra omverdenen. – Efterhånden hævede landet sig igen, og den tidligere fjord- eller havbund lå nu som lave og næsten ufarbare strækninger, og bakkeøerne holdt sig nogenlunde isoleret gennem bronze- og jernalderen, hvor næsten al trafik mellem Vendsyssel og det øvrige land gik langs vestkysten. Herfra over Lerup, Tranum og Slettestrand gik vejene mod Aggersund, hvor de samlede sig mod den sydgående hær- eller studevej.

Gravhøjene på disse strækninger kan tages som tegn på, at det var her, det foregik. Så sent som i Middelalderen klagede præsterne i Lerup, Haverslev og flere steder over det tiltagende gæsteri, de var udsat for, idet enkelte præstegårde havde pligt til at huse kongens rejsende folk. Præsterne begrundede deres klage med, at de boede ved alfarvej, men Brovst lå udenfor alfarvej, og derfor er bakken fattig på spor fra disse tidsaldre. Der er dog fundet visse værdifulde ting bl.a. i moserne og i 1861 fandt Niels Chr. Jensen, der tjente hos Christen Olesen i Nørøkse, således en guldrakteat (mønt eller skykkeplade) under tørvegravning i Mou kær. Han fik udbetalt guldverdien, nemlig 6 rdl. Men dette fund er jo kun for lidt at regne imod guldhalsringen, der i 1857 blev fundet i skellet mellem Brovst og Øland. Dette fund er udførligt fortalt under Øland. Herudover er det kun ubetydelige ting, der er fundet indtil nu.

Landsbyen Brovst er meget gammel, men dens alder og dens navn er vanskeligt at få rede på. En af de ældste betegnelser er "Broewits", og herfra gennemgår navnet flere omskrivninger til det når det nuværende "Brovst", men det gælder for alle betegnelser, at begyndelsen er "Bro".

I de lave strækninger mellem bakkerne førtes dårlige vejanlæg (Vaser og Kast) med primitive broer, og disse simple vejanlæg blev i sin helhed ofte kaldt for broer. I 1600-tallet anlagde Bratskov en sådan vej fra Jægerum til Brovst og byggede brohuset (senere Bomgaarden). Her boede manden, der skulle kontrollere, at bønderne betalte deres pligtige

Jens Møller Gregersen.

brokorn for at færdes på vejen. Taksten var for gårdmænd 1 skp. byg og for husmænd 1/2 skp. byg årligt. I Ø. Svenstrup minder Brogaard om samme beliggenhed. Der har også gået sådan en "Bro" fra Sønderøkse til Brovst Kirkeby, hvorfor der ikke kan herske megen tvivl om, at navnet Brovst har sin oprindelse i disse primitive anlæg.

Jeg er med disse indledende betragtninger nået frem til perioder, som jeg i det følgende på basis af historisk materiale og overlevering har forsøgt at beskrive. Jeg har bestræbt mig for at finde det væsentligste af sognets historie, men er dog klar over, at stoffet ikke er fuldt dækkende. Jeg håber manglerne tilgives og at bogen giver et overblik over det, der har mest interesse i historisk tid.

Arbejdet har ikke kunnet gennemføres, uden venlig og faglig hjælp fra arkiver og biblioteker, og her må jeg særlig fremhæve fru Ogstrup, Brovst bibliotek, der har ydet en stor personlig indsats ved at fremskaffe den nødvendige litteratur. Jeg har ligeledes haft stor nytte af nu afdøde lokalhistoriker H. Riis Larsens materiale i Brovst arkiv. Jeg takker de mange, der har givet mig mundtlige oplysninger, og som har været mig behjælpelige med at udrede trådene i de forskellige forhold, således at nærværende bog kan tjene et formål og bidrage til at redde gamle overleveringer om folk og steder fra glemsel og udslettelse. – Dette har i hvert fald været min ledetråd under arbejdet, og forhåbentlig er det, selv om jeg kun er lægmand, lykkedes mig at ridse sognets historie op i en sådan grad, at bogen kan blive mødt med velvilje og interesse.

Mine ambitioner har aldrig været af de største, og det kom derfor som en glædelig overraskelse, da Brovst kommunalbestyrelse sammen med kommunens pengeinstitutter tilbød at støtte udgivelsen. Jeg er meget taknemlig derfor og kan kun håbe, at de hjælpsomme institutioner og enkeltpersoner vil finde, at støtten har været umagen værd.

Halvrimmen. Januar 1973

Udgravningen ved Bøge Bakker

Af lektor Søren H. Andersen, Aarhus Universitet.

De ældste spor efter menneskers færden i egnen omkring Brovst stammer fra slutningen af ældre stenalder - jægerstenalderen - og er ca. 6.700 år gamle.

Fundene, der endnu er fåtallige, består dels af enkelte tabte våben og redskaber, dels af bopladserne, hvor de datidige jægergrupper har boet.

Det bedste kendte fundsted ligger på vestsiden af Bøgebakken lige nord for Brovst. Her har Forhistorisk arkæologisk Institut ved Aarhus Universitet i samarbejde med Aalborg Historiske Museum i perioden 1969-73 udgravet en kystboplads, der tilsyneladende har været beboet mere eller mindre konstant i perioden ca. 4.700 - ca. 2.700 f. Kr.

I denne periode - også kaldet atlantisk tid - har Nordjylland haft et helt andet udseende end i dag. Vendsyssel og Thy har været splittet op i en lang række større og mindre øer, indbyrdes adskilt af smalle sunde og lavvandede »bredninger«. I stenalderen har det aflange, nord-syd orienterede bakkedrag, som Brovst i dag ligger på, været en mindre ø i den vestlige del af en stor Limfjordsbredning, der nordpå er nået helt op til Blokhus og mod øst til Gjøl. Nærmeste land har været mod vest, hvor et kun ca. 300 m bredt, lavvandet sund har adskilt »Brovst-øen« fra en anden og større ø, der har strakt sig vestpå mod Agersund. Brovstbakkedragets nordlige og østlige randpartier er den dag i dag stadig meget stejle som følge af den erosion, som stenalderhavet har medført, hvorimod vestsiden, der har vendt beskyttet ind mod det smalle sund, er jævnt skrånende.

Siden stenalderen har Nordjylland hævet sig flere meter, og de tidligere så store havområder er derfor nu tørlagte.

Klimaet i atlantisk tid har været varmere (sommer 18-21 grader) og mere fugtigt end i dag, og landet var dækket af en relativ tæt ege- og lindeurskov, hvor bl. a. flokke af vildsvin fandt gode livsbetingelser. På de mere åbne, græsdede strækninger holdt kronhorte, rådyr og urokser til. Ved søer, åer og ude ved kysten fandtes et rigt fugleliv samtidig med, at vandet gav gode muligheder for fiskeri.

Ude på havet, der var varmere og mere salt end i dag, var der gode muligheder for fiskeri og jagt på sæl og småhvaler. Desuden gav de store muslinge- og østersbanker deres tilskud til føden.

Stenalderfolket har levet i små grupper - en enkelt eller få familier sammen - og har fulgt vildtet på dets årsrytme i terrænet. Erhvervet har været jagt, fiskeri og indsamling.

Det er en sådan gruppe jægere og samlere, der engang omkring 4.700 f. Kr. har slået sig ned, hvor »Bøgebakken« ligger i dag. Her på vestsiden af »Brovst-øen« har kysten i oldtiden dannet et lavt, sandet næs, der - velegnet til bebyggelse - har strakt sig ud i det smalle sund.

Dette sted må have været særlig attraktivt, da bopladsen gentagne gange er blevet benyttet i de følgende to tusinde år.

Når vi bruger udtrykket »boplads«, er det lidt af en tilsnigelse, da det egentlige bosætningsområde - altså der, hvor husene har stået, - aldrig er udgravet. Det skyldes, at denne del af bopladsen nu ligger under vejen Brovst-Tranum, hvor den passerer »Bøgebakken«.

Det område, der har været tilgængeligt for udgravning, er havaflejringerne ud for bopladsen og den gamle strandbred, hvor affald af enhver art er bortkastet.

I løbet af den lange bebyggelsesperiode har havets niveau skiftet flere gange, hvilket har medført, at beboerne har været nødt til at flytte lidt op og ned ad strandbredden i takt med havets stigende og faldende vandstand.

Sporene fra de enkelte bebyggelser finder vi idag i form af affald og redskaber indlejret i jordlagene på bopladsen. I to perioder har fundlagene karakter af regulære køkkenmøddinglag. Det fremgår heraf, at der har været 5 store bebyggelsesfaser, som hver især sikkert omfatter mange mindre, kortvarige ophold. Det er vanskeligt at påpege, hvorfor stenalderjægerne har valgt netop denne lokalitet, men beliggenheden ved det smalle, rolige og lavvandede sund må sikkert have spillet en vigtig rolle. De tilgrænsende skove har ydet vildt, og måske har der også været gode fiskepladser i nærheden samtidig med, at de store Limfjordsbredninger har haft et rigt fugleliv.

Syd for bopladsen - et par hundrede meter ude i det forhistoriske »sund« - fandt vi en naturlig østersbanke, hvis forekomst muligvis også kan have haft betydning for bopladsens placering.

Jordlagene har kun levnet fund af flint, sten, knogle, hjortetak, nogle få lerkarskår og ravperler, mens alle ting af træ, læder, skind, bast etc. forlængst er rådnet bort.

Beboernes teknologi og redkabsformer har undergået ændringer i løbet af bosætningsperioden. De ældste og dybeste lag tilhører en fase, Kongemosekulturen, som her ved »Bøgebakken« blev fundet for første gang i Jylland. De højereliggende og yngre fundlag repræsenterer forskellige faser af den yngre Ertebøllekultur, mens det øverste lag stammer fra begyndelsen af yngre stenalder, Tragtbægerkulturen.

Bopladsen er lille; den måler kun ca. 15-20 m × 15-20 m, og antallet af mennesker kan ikke have været særligt stort - måske 10-20 individer.

Omhyggelige studier af lagenes fund af dyreknoget viser, at det er en sæsonboplads, d.v.s. stedet har kun været benyttet i en kort del af året - i dette tilfælde om sommeren. Forklaringen er, at jægerne, der jo var helt afhængige af vildtet, var nødt til at følge dette på dets sæsonmæssige træk i landskabet. Vi ved ikke, hvor Brovst-folket har opholdt sig om vinteren, men fra andre landsdele er der fundet vinterbopladser inde i landet ved de store søer og åer. Muligvis har »Bøgebakkens« beboere også trukket ind til vandløbene ved vintertide.

Selvom det egentlige bopladsområde ikke er blevet undersøgt - og vi derfor ikke kender spor af huse, er der derimod fundet stensatte ildsteder, spredte stolpehuller, huller gravet i undergrunden o.s.v. - alle spor, der fortæller om beboernes dagligdags aktiviteter.

Der er heller ikke fundet begravelser, derimod kender vi få, spredte levn af beboerne selv. Hist og her er der nemlig fundet nogle mennesketænder og -knoget,

der nok stammer fra ødelagte begravelser. Desværre er stumperne så små og ukarakteristiske, at det ikke er muligt at sige noget om køn, alder eller ernæringsforhold.

Fra andre fund ved vi, at stenalderjægerne har været velvoksne - mændene ca. 171 cm, kvinderne 153 cm - og i god ernæringsstilstand.

Af mere personlige genstande er der fundet nogle små grove ravperler - simple, uforarbejdede ravklumper med et enkelt gennemboret hul til bæresnoen - samt et par fortænder af kronhjort, der ligesom ravperlerne har været trukket på snor og brugt som smykker. Desuden kendes en fin, mønstret bennål, der har været brugt til syning af klædedragten.

Som råmateriale til våben, redskaber og smykker har man anvendt flint, hjortetak, dyrekogler, rav - og i den yngste periode også ler til keramikfremstilling. Flinten har man skaffet sig lokalt. Den friske, bløde kridtskorpe på flintblokkene viser, at de er gravet op af den kridtholdige undergrund eller opsamlet ude ved de datidige kridtklinter ved Vesterhavet.

Det vigtigste jagtvåben har været bue og pil - selve buerne og pileskafterne er forlængst rådnet bort, men flintpilespidserne findes i hundredvis.

I de ældste lag er pilene skævvægede med rhombisk form (skævpile), mens de i de yngste lag er med bred, tværstillet æg (tværpile).

Af flint har man tilhugget simple økser, der kendes i to varianter, henholdsvis kærneøkser, der er lavet ved tilhugning af en flintknold, og skiveøkser, som fremstilles af en stor skive, hvis skarpe kant er øksens æg. Begge former er uslebne.

Kærneøkserne er hyppigst i de ældste lag, mens skiveøkserne dominerer i de yngste horisonter. I de yngste lag - fra begyndelsen af yngre stenalder - begynder man at slibe flintøkserne, der samtidig bliver meget større end tidligere.

En tredje økseform - trindøksen - er fremstillet ved tilhugning af grøntsten, en finkornet, sejt bjergart.

Også lange, smalle, spidst tilhuggede redskaber - spidsvåben - kan have fundet anvendelse som hakker eller spidsøkser.

Af flintblokkene tilhuggede man lange smalle flintblade - flækker - , der med deres skarpe kanter umiddelbart kunne bruges som knive, men som også kunne forarbejdes videre til skrabere, bor, stikler og save og andet specialværktøj. Alle disse redskaber, der er nogenlunde ens udformet igennem hele den totusind-årige bebyggelsesperiode, fandt anvendelse i forbindelse med beboernes mange forskellige daglige gøremål, f. eks. forarbejdning af redskaber af træ, kogler og hjortetak, opskæring og partering af byttedyr, tilberedning af dyreskind o.s.v.

De store hjortearters lemmekogler og gevir er også blevet brugt som råmaterialer til våben og redskaber. Lange spidse benodde, fremstillet af kronhjortens rørkogler, har måske været pile- eller spydspidser. En synål med bredt, fladt hoved er ligeledes lavet af hjortekogler. Kronhjortens gevir har leveret råmateriale til hjortetaksøkser, der af lavet af takkens nederste tykke del med skafthul boret igennem lige over rosenkransen. De afsavede sidegrene - sprosserne - fandt anvendelse til tryk- eller slagstokke, benyttet ved tilhugningen af flintredskaberne.

I slutningen af Brovst-bopladsens levetid lærer beboerne at forme og brænde ler til krukker og skåle. Denne vigtige nye teknologi dukker op omkring 3.700 f. Kr. -

midt i Ertebøllekulturen. Man laver store, tykvæggede, spidsbundede krukker, senere - i begyndelsen af yngre stenalder - bliver den keramiske teknik bedre, og man fremstiller mange forskellige lerkarformer, der hyppigt er smukt mønstrede.

I den ældste bebyggelsesperiode, førend man lærte lerkarteknikken, har man selvfølgelig også haft beholdere til mad og vand, men de har sikkert været af træ og læder, som forlængst er forsvundet.

Erhvervsgrundlaget for bopladsens beboere har været jagt, fiskeri og indsamling. De fundne dyreknogler fortæller om de byttedyr, der er blevet nedlagt, men det er vigtigt at huske, at væsentlige fødekilder, f. eks. bær, frugter, rødder, æg etc. ikke efterlader sig spor i det arkæologiske materiale.

Til trods for, at bopladsen har været benyttet i henved tusind år, viser en sammenligning af dyreknoglerne fra de forskellige fundlag en overraskende ensartethed i erhvervet igennem hele perioden. Det vigtigste byttedyr har været kronhjort og vildsvin, mens rådyr kun er jagtet i mindre omfang.

Jagt og fiskeri er foregået i omegnens skove og ude på havet. Den forholdsvis lille »Brovst-ø« har antagelig ikke haft en tilstrækkelig stor vildtbestand til at klare bopladsens behov, og de store landområder mod vest har sikkert også ydet deres andel af føden. Bopladsens lille 'bagland' er sikkert også forklaringen på, at der ikke er fundet knogler af uroksen, der ellers er almindelig i Jylland på denne tid. De datidige Limfjordsøer har sikkert været for små til at rumme en større bestand af urokser, der let har kunnet bortskydes af stenalderjægerne. Derimod viser zoologiske studier af de fundne dyreknogler, at hjorte og vildsvin er blevet slagtet på bopladsen, og derfor mest sandsynligt er nedlagt i bopladsens tilgrænsende skove.

Også pelsdyr såsom ræv, vildkat, mår og odder er fanget med det formål at skaffe skind til klædning og boliger.

Ude ved havet har gråsælen været efterstræbt samtidig med, at de omgivende Limfjordsbredningers store flokke af ænder og gæs også har ydet deres bidrag til Brovst-bopladsens eksistens. Enkelte måger er også blevet nedlagt i ny og næ.

Fiskeri har også spillet en rolle som fødetilskud for bopladsens beboere. Knogler af pighaj og hornfisk fortæller lidt om de arter, der er hjembragt. I betragtning af, at der er tale om en kystboplads, er antallet af fiskeknogler dog overraskende få, uden at man deraf kan slutte, at fiskeri ikke har spillet nogen væsentlig rolle i erhvervet. Da fiskeben er små, let opløselige i jordlagene og desværre også let overses under udgravningen, kan det ikke altid afgøres med sikkerhed, om få fiskeknogler skal tolkes på den ene eller anden måde.

Sideløbende med jagt og fiskeri er der indsamlet muslinger og snegle på bankerne ude i havet. Det er først og fremmest østers, hjerte- og blåmusling, men også strandsnegle.

På landjorden er den almindelige havesnegl også lejlighedsvis blevet indsamlet og hjembragt til bopladsen.

I to perioder er der indsamlet så store mængder havdyr, at der er dannet regulære køkkenmøddinger. Den ene af disse, der stammer fra Kongemosekulturen, er samtidig den hidtil ældste, der er fundet i Danmark.

Kort tid efter bebyggelsen i begyndelsen af yngre stenalder opgives bopladsen for stedse - kun enkelte spredte oldsager fra senere ophold viser, at der lejligheds-

vis har været jægere på stedet. Det er usikkert, hvorfor stedet opgives på det tidspunkt, efter at have været benyttet igennem totusinde år.

En mulig årsag kan være, at området allerede i midten af yngre stenalder har været delvist tørlagt som følge af landhævningen. Fiskepladser, muslingebanker og fugletræk er ophørt med at eksistere, og stedet har mistet sin ældgamle betydning som bosted for egnens jægere, fiskere og samlere.

*Søren H. Andersen,
Aarhus Universitet.*

„En Fjerdingsvej fra Bradskov ligger Nørøxe Sø, hvori berettes at have staaet et Slot, „Bratlingsborg” som skal være siunken, hvis Rester af Tag- og Muursten, samt pikkede Broer, skal endnu være kiendelige, men i Henseende til Navnet, synes det noget fabelagtigt, siden man paa saa mange Steder, angiver det gamle Bratlingsborg at have ligget, som omsiunges i Kæmpeviserne --

Efter samme kilde: (Danske Atlas. ad. 658 s. 337) trykt 1769.

„Om denne Sø, Nørøxe Sø, som ikke er meget dyb, men hvori der fiskes Aborrer, Gjedder og Brasen fortælles en Fabel: at der forudum har staaet en Herregaard, Bratlensborg, som skal være siunken, og Bratskov i Steden opbyggt.”

Allerede i 1769 tvivlede man på, at ovennævnte beretning om Bratskovs opståen var autentisk, og antydede, at det kun var en fabel. Overleveringen er fulgt op til vor tid, så i hvert fald de ældste af egnens folk kan fortælle sagnet, men endnu var vist igen, under opdyrkningen af den helt tørlagte Nørøxe sø, fundet „murrester eller stenpikkede Broer”.

Men at „Borgen” er gammel er uomtvisteligt, for dens eksistens kan spores helt tilbage til den dunkle middelalder, (1200-tallet) og dens historie fortæller om kendte navne, som Rotfeld, Gjøe, Rantzau, Lange m. fl. Mange af disse har som adelsmænd og som storgodsejere gjort sig gældende viden om. Engang var B. et af de betydeligste godser nord for Limfjorden, hvis ejendom omfattede hele Brovst sogn, Sønder- og Nørreskovsgaard, samt spredt fæstegods i andre sogne.

Alt indbefattet var godset i 1677 på over 700 td. hartk., heraf var selve hovedgården på 96 td. htk., og godsbesidderne ejede 6 kirker.

Godsets vældige engdrag i øst betingede gode muligheder for høslæt og græsning til gårdens eget brug og til udlejning til bønderne, og der holdtes på B. en stor besætning. Således nævnes på von Grabows tid, omkring 1770, at der kunne holdes 160 malkekøer, 100 stude foruden opdræt af kvier og kalve, samt 20-30 heste, foruden en del får.

Efter sagkyndigt skøn (S. Nygaard) er den nuværende hovedbygning opført i 1500-tallet, i Rotfeldernes tid. Den ligger på et rektangulært voldsted og har været helt omgivet af voldgrave. Det var ret naturligt på den tid at søge beskyttelse mod overfald af krigeriske bønder, der gik amok under det hårde pres og den udbytning, de ofte var genstand for. Man havde netop på denne egn grelle eksempler på udfaldet af sådanne fremstød. Aggersborggaard, Aagaard og Frejstrupgaard i Torslev blev afbrændt i 1441 af oprørske bønder, og samme skæbne led i 1534 Kokkedal og muligvis Alsbjerggaard under Clementsfejden, og det var således ikke uden grund, man traf visse sikkerhedsforanstaltninger, når der opførtes en herregårdshovedbygning, ved at omgive den med

volde og vandfyldte grave.

Hovedbygningen har været helt omgivet af grave, hvoraf de tre sider nu er oprenset og tilbageført i sin oprindelige form på Nationalmuseets foranledning. Endvidere har selve bygningen gennemgået en komplet restaurering, efter at de nye ejere efter 1953, cand.jur. Erik Brüel og hustru Karen Margrethe Brüel, har taget initiativet dertil med interesse og pietetsfølelse, og den fremtræder nu som en smuk bygning i en velholdt park.

Hovedbygningen er et trefløjet anlæg, men iflg. Pontoppidans Atlas, skal der have ligget en lav fløj i østsiden. Denne fløj er antageligt nedbrudt i 1700-tallet.

Hovedfløjen mod vest er antagelig opført af den daværende ejer, Jens Nielsen Rotfeld, det firkantede trappetårn mod gårdspladsen skal være tilføjet af en senere ejer, Frants Rantzau, og dørverliggeren over hovedindgangen er smykket med et relief med tre roser, hvilket skal symbolisere Langernes adelsmærke fra 1300-tallet. Dette er sikkert sat op af Ole Tønder Lange, der ikke havde noget imod at prale lidt med sin slægts adelige fortid.

Bygningen er grundmuret, bygget i to stokværk og teglhængt; den er bygget af munkesten i munkeforbandt.

De to sidefløje, der er opført senere, er af bindingsværk og tækket med tegl, dog er sydfløjens sydmur senere ændret til grundmur. Igennem denne fløj er der indkørsel til borggården.

De gamle avlsbygninger var delvis opført af kampesten og tækket med strå. De var meget store, fordi de var indrettet efter gårdens store besætning før de store udstykninger. De brændte imidlertid i 1905, og på tomterne blev opført tre rummelige fløje, med åben gårdsplads mod nord. Efter kommunens overtagelse af landbruget i 1966 er de to staldlænger nedbrudt, og laden benyttes til maskinhus m.m.

Som nævnt kan gårdens historie føres helt tilbage til 1200-tallet, og den fik efterhånden den ærværdige betegnelse: Adelig Sædegaard.

Navnets oprindelse hidrører fra dens beliggenhed i en skov og fra den gamle landsby Brovst, „Brouist Schou”, og sammenkædningen blev let til BroWistschouw, et besværligt navn, der senere gennem tiden har haft varierende stavemåde, såsom Broustschouw, Bradschou og flere andre betegnelser, før navnet i 1800-tallet endte ved Bratskov.

Men alle de vekslende navne gennem tiden har haft endelsen: skov, hvilket tyder på, at skovarealet engang har været meget udbredt, og dens sidste rest ses måske i forbindelse med hovedbygningens park.

Dens forhistorie er nær knyttet til en adelsslægt, der senere antog navnet Rotfeld, men der figurerer mange navne i forbindelse med Bratskøvs historie, bl.a. Ove Drost, Brod Ingesen og dennes søn Torsten Vilde, der skal have ejet godset. Disse sagnagtige skikkelsers reelle eksistens er måske noget tvivlsom, men astronomen Tyge Brahes søster, Sofie Brahe, der var stærkt interesseret i slægtshistorie, har i „Fru Sophie Brahes Slægtbog”, (afsluttet 1626 og opbevares i Lund universitetsbibliotek) også omtalt adelsslægten Rotfeld på Bratskov.

Hun har bl.a. anført, at Brod Ingesen har fået skøde på Svenstrup skov af „Sofie Peder Ebbesens”. (P. Røn C. årb. 38 s. 245). Ganske vist findes ikke nogen skriftlig dokumentation for rigtigheden, men den kendte slægtsinteresserede dame har formentlig været i besiddelse af senere bortkomne beviser.

Der er således rimelig grund til at tro, at Brod Ingesen har ejet B. i første halvdel af 1200-tallet, efterfulgt af sønnen Torsten Vilde.

Skønt man savner navnelighed, er en ejers navn i 1307 historisk bevist i „Danmarks Riges Breve, B. 6. 2, rk. s. 51”, (afskrift i det kongelige Bibliotek), hvori det konstateres, at afdøde „Ridder Ugod” havde ejet Bratskov og efter al sandsynlighed været søn af Torsten Vilde. I hvert fald er der her et fast holdepunkt i ejerrækken.

„Vi, Jens Mist, Peder Munk, Tord Lille, Mogens Pedersen, Sune Gjordsen, Ebbe Agesen, Troels Thygesen, Jens Haagensen og Peder Mogensen bevidner overfor vor Fyrste og Hersker, den Herre Erik, af Guds Naade de Danskes og Venders Konge en skyldig Underkastelses Tjeneste og Hilsen.

Efter Eders kongelige Majestæts Befaling har vi besøgt Hanherreds Ting og taget til os de kyndige og troværdige Mænd, nemlig Peder Saksen, Gunnulv Svendsen, Jens Eskesen, Jens Gunnesen, Niels Glob, Visti Stagesen, Niels Askanen, kaldet Kraft, Peder Munk, Niels Friis, Niels Pedersen, Amme Agesen, Niels Gunnulvsen, Peder Nielsen, Palle Jensen og Niels Elavsen, der alle som een med deres Ed og med Løfte om at tale Sandhed, forsikrede og vidnede, at en Aalegaard, der ligger mod Øst i Torslev Dyb fra Arilds Tid rettelig tilhører *Bratskovgaard*, og at ingen anden har nogen Magt eller nogen Ret imellem Holmså Aa og fornævnte Aalegaard end Arvingerne efter Hr. UGOD af Bratskov, salig Hukommelse.

Derfor fastsatte de gode Mænd endeligt, at ingen, af hvilken Stilling eller Stand han end maatte være, paa nogen Maade fremtidig med Bygninger, der paa nogen Maade er til Skade for Hr. Ugods nævnte Arvinger, naar de ville fange Fisk og Aal, skal have Magt til at hindre deres fri og lovlige Passage, som kaldes „Strog” til deres nævnte Aalegaard.

De gode Mænd erklærede fremdeles, ved deres Ed, at ingen fremtidigt maa driste sig til at bygge eller opstille Aalegaarde paa Bunden af samme Vand paa den nordligste Side, for at nogen kan fiske paa nogen Maade. Ligeledes skal ingen driste sig til at bygge fra Syd dybere ud, end til fire Alens Dybde til Tab og Skade for nævnte Arvinger.

Eders Kongelige Majestæt skal altsaa vide ved dette Brev, at vi personligt nærværende har set det ske saaledes, og til tydeligt Vidnesbyrd har vi bekræftet og bestyrket dette Brev ved at hænge vort Segl under det.

Dette er gjort under Herrens Aar 1307, Mandagen lige efter Trinitatis Søndag.”

Der forløber imidlertid cirka 9 år, før den kongelige bekræftelse på arvingernes overtagelse af ålegården følger. Her skal kun gengives indledning og slutning, da brevet nærmest er en gentagelse af brevet fra 1307:

Viborg 22/8 1316.

Kong Erik 6. Menved tildømmer Hr. Ugod af Bratskovs Arvinger Rettigheder til en Aalegaard i Torslev Dyb. - - -

Erik af Guds Naade de Danskes og Venders Konge til Indbyggerne i Hanherred Hilsen og Naade. - - -

Givet i Viborg i vor Nærværelse i det Herrens Aar 1316 ottendedagen efter „Vor Frues Himmelfart” under vor Segl.

Ugod (Ud) Torstensen var altså død før 1307, og han anføres som fader til Ungvor Udsen(Rotfeld), hvis søn Niels Ingvorsen (Rotfeld) levede 1373, men var død 1391, da hans enke Margrethe Henriksdatter (Eberstein) af Rydhave nævnes. Deres sønner er Niels Kalv (Rotfeld) (d. tidligst 1410) og Erik Nielsen (Rotfeld) død 1452, begge historisk bevidnede skrev de sig til Bratskov. Sidstnævnte der var lensmand på Aalborg- hus i 1439 døde som nævnt i 1452, og B. kom derefter til hans søn, Niels Eriksen (Rotfeld). Men Erik Nielsens datter Mette Eriksdatter havde ved ægteskab bragt en arvedel i B. til sin ægtefælle Morten Nielsen (Vognsen af Stenshede) til Ellinggaard, (d. tidligst 1475) som 1462 sammen med sine to sønner solgte denne andel til Niels Eriksen (Rotfeld). Han nævnes endnu 1471, men 1481 skrev sønnen Jens Nielsen (Rotfeld) sig til B. — I 1483 indværgede han gården med lovhævd, (d. tidligst 1504). Hans enke i 2det ægteskab levede endnu 1524, men hans søn af 1.ste ægteskab, Niels Jensen (Rotfeld) (d. tidligst 1551) arvede B., som fra ham overgik til sønnen, Jens Nielsen (Rotfeld), d. 1558, og han var den sidste ejer af B. på mandssiden. (Traps Danmark 1960).

Mellem de store Rotfelder på Bratskov og de endnu mægtigere Gyldenstjerner på Aagaard var der til tider uoverensstemmelse om rettigheder ved ejendomsskellene mod vest, bl.a. om fiskeretten i Brovst sø, (i vor tid kaldt Torslev sø), som før Langes afledning ca. 1803 til Limfjorden ved Nymark må have været ret dyb, idet den var bekendt for sin rige fiskebestand. I 1504 Mandag i Fastelavn på Hanherreds Ting vidner 24 gamle Danemænd for et „Stokkenævn” (sammensat af Stokkemænd, der er ud- nævnt i retskredsen som Tinghørere eller Vidner. Stokkemænd er Mænd der tog Plads paa Tingstokkene (J. Hvidtfeldt).

De 24 gode mænd vidner, „at de mindes 70 Aar, 60 Aar o.s.v. og det er dem fuldvitterligt, at i saa lang Tid da har Brovst Sø været fælles Fiskevand for Økloster, Bratskov, Kokkedal og Aagaard, ulastet og ukæret indtil nu siden Mourids Nielsens Død, Gud hans Sjæl Naade, at Jens Nielsen Rotfeld taler derpaa, og Aagaards rette Grund og Eng skyder ud i Søen, baade paa østre (må være vestre) og nørre Side.” Nogle Mænd bevidnede, at fra gammel tid har der været fisket til Aagaards Behov.

Storgodsbesidderen Mourids Nielsen Gyldenstjerne lod 1480 på Hanherred Ting optage et låsebrev med det formål at konstatere retten til en række gårde, og blandt disse var Søndér- og Nørreskovsgaard, som 24 uvildige Danemænd erklærede for Mo- gens Nielsens rette fædrene Gods til Aagaard, og i 1482, da hertug Hans (han blev først

konge i 1483) holdt retterting i Aalborg, blev dommen stadfæstet.

Men om de to gårde, beliggende i Svenstrup skov, var der stadig nogen strid, som først endte 2/11 1677, da Bratskov fik skøde på begge gårde. (Om alle disse stridigheder berettes udførligt af Rønn Christensen, Vendsysselske Årbøger 1938, s. 243-67).

Da slægtens sidste mand Jens Nielsen Rotfeld døde 1558, arvede hans søstre Bratskov, der formentlig deltes 1568 mellem Kirsten Jensdatter Rotfeld (d. 1576) g. med Erik Lykke til Skovgaard, (d. 1592), og Margrethe Jensdatter Rotfeld, (d. 1575) enke efter Hans Holck til Barritskov, (1565). Sandsynligt er det dog, at også den tredje søster, Christence Jensdatter Rotfeld, til Bjersjøholm i Skaane (d. 1601) g. med rigsraad Bjørn Kaas til Staarupgaard (d. 1581), har haft del i B. eller siden erhvervet den, idet Bjørn Kaas ved sin død ejede en fjerdedel af B., som hans datter Anne Kaas 1610 fik kgl. bevilling til at sælge. Hans Holcks datter Kirsten Holck (d. 1599) gift 2. gang med rigsraad Sten Brahe til Knudstrup, og broderen Manderup Holck til Barritskov (d. 1588) g. med Lene Christoffersdatter Juel, arvede den Holck'ske andel i B., og Sten Brahe samlede vist inden sin død 1620 hele gården.

Hans datter Helvig Brahe bragte ved ægteskab B. til Falk Falksen Gjõe til Skærsø, hvis arvinger ved hans død 1643 fragik arv og gæld. Enken boede dog endnu 1646 på B.

1655 skødede hendes broder, rigsråd Jørgen Brahe til Hvedholm (d. 1661) og Bjørn Ulfelt til Ovesholm m.v. (d. 1656) Bratskov til oberst Frants Rantzau til Estvadgaard. Efter hans død 1676 solgte sønnen Fr. Rantzau året efter sin halvdel til sin broder Palle Rantzau, der således blev eneejer af B. Han tilkøbte Sdr. og Nørreskovsgård og lagde dem som avlsgårde ind under B., ligesom han fra 1691 var ejer af Kokkedal. Samme år døde han, og B. arvedes af hans umyndige søn, senere major Frants Rantzau. Efter hans død 1738 overdrog enken Margrethe Rodsteen næste år ved skifte Bratskov (71 1/2 td. hovedgårdstakst, 133 td. htk. tiender, 512 td. htk. fæstegods og 4 tdr. htk. skov- og mølleskyld) for 27.368 rdlr. til sin svigersøn, senere oberst Hans Rudolf von Grabow til Urup, g. 1. gang m. Elisabeth Margrethe Rantzau (1745), g. 2. gang med Margrethe Øllegaard Rantzau, der efter hans død i 1765 beholdt B. til sin død i 1772, hvorefter hans søster oberstinde Hedevig Sophie v. Grabow, enke efter Schack Brockdorff til Grundet, (d. 1761) ved overenskomst mellem arvingerne overtog gård og gods. Hun døde 1784 og samme år solgtes gården (skøde 1785) med tiender og fæstegods til justitsråd, generalkrigskommissær Ole T. Lange.

Af følg. missiver og følgebrev kan man skønne lidt over, de vanskeligheder, kancelliets administrationsapparat var udsat for i dette tidsafsnit både med hensyn til penge- og retsvæsen, vedr. Brovst og Bratskov.

(Kancelliets Breve 26 marts. 1576 s. 608)

„Til Erik Lykke.

Kongen bevilger, at han må bruge Stenene fra den øde Kettrup Kirke i Hvetbo Herred, der skal nedbrydes til at genopbygge den meget bygfaldne Kirke i Brovst med

T.T. 2-48

(K.B. 1591 21-12 s. 705)

Missive til nedennævnte Lensmænd, Toldere, Byfogder og Sisemestre om straks uden al forhaling og Undskyldning at forklare deres Regnskaber og betale deres Restancer og Byskatter, da Kongen, hvem betalingen er meget magtpåliggende, vil se sig nødsaget til at forfølge dem med den højeste Ret, hvis de, ligesom tidligere, vise sig forsømmelige. — Hvis nogen refterer med noget fra Tiden før Enevold Kruses, Overtagelse af Rentekammeret, skulle de samtidigt en Gang for alle forklare det og afbetale det.

Erik Lykke til Skovgaard: Kronens Gods i Brovst Sogn med Afgiften 24 Daler aarlig fra 1. Maj 1590 til 1. Maj 1591.

(Missive 30-11 1592 S. 892)

Endnu en rykker i samme anledning.

(K.B. 27-6 1593 s. 99)

Følgebrev for Sten Brahe, Embedsmand paa Kalundborg, til 7 Bønder i Nørøxe i Brovst S. 1 i Brovst, hvilke afdøde Erik Lykke til Skovgaard sidst havde i Værge.
J. R. 5 — 293

(11-7 1593)

Stadfæstelsesbrev paa Livstid for Christense Nielsd. til Bersholm, Bjørn Kaas Enke, paa Kronens og Kirkens Parter af Korntiende af Brovst Sogn, hvoraf der aarligt skal svares 1 Pd. Rug, 10 Pd. Byg og 1 Pd. Havre, (1 Pund = 2 Tønder) til Kronen og lige saa meget til Kirken.

(K.B. 1618-29-5 s. 411)

Kvittansiarum til Sten Brahe paa hans Regnskab for Indtægter og Udgifter af 7 Gaarde og 3 Gadehuse i Nørøxe i Brovst Sogn fra 1. Maj 1593 til 1. Maj 1601.

(K.B. 1610-10-7 s. 262)

Sten Brahe til Knudstrup, Embedsmand paa Kalundborg, har begæret 5 Kronens Gaarde og 3 Boel i Nørøxe og 1 Gaard i Sønderøxe til Mageskifte for 3 Gaarde i Grydsted i Års og 1 Gaard i Alstrup, Hvetbo Herred.

(K.B. 1605-20-3 s. 266)

Missive til Mandrup Parsberg om at lægge 7 Gaarde og 3 Gadehuse i Nørøxe, Brovst S. som Sten Brahe til Knudstrup, Embedsmand paa Kalundb. hidtil har

været forlenet med, ind under Aalborghus, indskrive dem i Slottes Jordebog og Aarlig gøre Regnskab for den visse og uvisse Indkomst af dem.

(K.B. 1606-28-22 s. 497)

Mogens Krag til Sønderris maa faa noget Gods i Skads Herred for en Gaard i Sønderøxe. Mandrup Parsbeg skal besigtige den.

(Missive til Mandrup Parsberg. Skal lægge en Gaard kaldet Vestergaard i Sønderøxe, som Kongen har faaet i Mageskifte af Mogens Kragh til Aggerkrog, ind under Aalborghus Slot, indskrive den i Jordebogen og Aarlig gøre Regnskab for den visse og uvisse Indkomst af den.

(K. Sk. 1-373 1613-19-7)

Sten Brahe til Knudstrup faar i Nørøxe, Brovst 4 Gaarde og 3 Boel.

(K.B. 1625-17-3)

Missive til Anders Friis.

Da Falk Gjõe til Bratskov har begæret noget Krongods i Hanherred til Mageskifte for noget andet Gods i H. H. skal Anders Friis erklære sig.

(K.B. 1573-27-7 s. 294)

Befaling til Erik Rod, Bjørn Kaas, Bjørn Andersen, Erik Podebusk, Henrik Gyldestjerne og Niels Joonsen, der tidligere har faaet Ordre til at besigtige det Gods i Vendsyssel, som skal udlægges til Frants Banner for hans Gods paa Sjælland, om ligeledes at besigtige 2 Gaarde og 1 Boel i Brovst af Øklosters Gods, hvilke Kronen vil give Erik Lykke, Embedsmand paa Riberhus i Mageskifte for Gods paa Sjælland, hvis da Frants Banner ikke gør Krav paa at faa dem, og indsende klare Registre derpaa.

(J. T. 1.80)

Fornævnte afskrifter af Kancelliets dokumenter er medtaget for at belyse den omfattende handel med bøndergods, som foregik over hovedet på fæsterne, men ved matriklen 1664 er der i Brovst sogn 88 ejendomme. Heraf ejes 69 af Fr. Rantzau, medens Knud Sefeld, Oxholm ejer 9 og resten — mest gadehuse — ejes af forskellige, så de udensojns ejere er ikke så stort et problem her. Senere samles de næsten alle under B.

Efter ægteparret Grabows død blev B. averteret til salg i følgende annonce:

(Bratskov. (J. Efterr. nr. 35. 28/8 1772 — R. L.)

„Frue Oberstinde von Brockdorff til Grundeth og Høygård, som nylig paa hen-

des Arvelod efter hendes salig Hr. Broder Hr. Hans von Grabow og afgangne Frue er tilfalden Bratschou Hovedgaard, beliggende i Hanherred i Aalborghuus Amt, er sindet, formedelst Gaardens lange Fraliggenhed fra hendes forrige Gaarde at lade samme Gaard og Gods stille til offentlig Auction Mandagen den 12. October førstkommende Kl. 10 Fmd., og at de lysthavende kunde have nogen Kundskab om bemeldte Gaard og Gods, saa meddeles dem i Forvejen i de Aalborgske Blade allene de privilegerede „Jydske Efterretninger” følgende Underretning:

„Bratschous Hovedgaards Taxt er Ager og Eng 71 Td. 4 Skp., 2 Fdk. Gaardens Jorder er inddelte i 8te Aars Indtægter, hvoraf de fire ere besaaede, og de fire hvile til Græsning. Gaardens Udsæd er aarlig 70 Td. Rug, 50 Td. Byg og derover, og 90 til 100 Td. Havre. Høe kan avles ligesom Høevæksten er, i gode Aar 7 a 800 Læs, og i middelmaadige 600 Læs, hvoraf det meste er Sylt Høe, meget fordelagtig at foere med. Desuden er aarlig af Gaardens Enge saa meget bortlejet til Bønderne, at der deraf svares næsten 100 Tdr. Byg, som betales efter hvert Aars Capitelstaxt. Paa Gaardens Mark kan aarlig græsses 160 Køer og 100 Stude, foruden Qvier og Kalve, samt 24-30 Heste, foruden en Del Faar, som ogsaa om Vinteren kan foeres og staldes.

Til Gaarden hører ogsaa god, overflødig og beqvem Tørveskær. Paa Gaardens Mark findes en important og profitabel Veyrmølle. Gaardens Bygninger ere overalt i meget god og anselig Stand. Værelserne i Borgegaarden ere moderne, smukt gibsede og betrækne og et yndigt Herresæde. Ved Gaarden ere tvende fordelagtige Frugthaver, hvoraf et Herskab ej alene kan have Fornødenhed, men ogsaa tilovers til at sælge.

Af Fiskeri haves ogsaa det fornødne, saavel af salt som fersk Vand, og eyer Gaarden et Fiskestade i Limfjorden. Skøn Jagt haves ogsaa paa Gaarden af Harer og Fuglevildt.

Under Gaarden er lagt en tiendefri Sædegaard, kaldet Sønderschousgaard, hvis Hartk. af Ager og Eng er 11-3-3-2. Tilsamme Gaard kan aarlig saaes 12 Td. Rug, 9 Td. Byg og 20 Td. Havre, samt aarlig avles 120 Læs Høe og derover.

Bratschou tilligemed Sønderschousgaard og de første benævnte Tiender, samt Veyrmøllen er for nærværende Tid under Forpagtning, og som erspirerer til Mai Dag 1774, og svarer Forpagteren aarlig deraf (foruden de „Agremens” Herskabet har reserveret sig) 3000 Rdlr.

Bøndergodset til Bratschou er ialt 507-1-2-0, Mølleskyld 4-2-0-0, Landgilden af samme Gods er efter Jordebogen aarlig 1) reede Penge 967 Rdlr., 2) Korn: Rug 24 Td., Byg: 144 Td. og Havre 28 Td., hvilke Penge og Korn ey allene paa Papir findes anførte, men endogsaa paa bestemte Tider kan indkomme.

Hoveri-Bønderne ligge i Nærheden ved Gaarden og kan uden nogen incommo-
dation (Bcsvær) forrette det anbefalede Hoveri. Siden Gaarden har de fornødne Hov-Bønder, og er Bøndergodset paa Ejendomme, Beboere, Mandskaber, Bygninger og Besætninger saadanne gode Omstændigheder, som enhver Proprietær vil ønske sig. Gaard og Gods behøver intet Roes, siden det altsammen kan tale og svare for sig selv, som bedst kan erfares naar vedkommende Liebhave behagelig

selv vil tage alting i Øyesyn.

Auktionen holdes paa Bratschou, hvor Conditionerne nærmere skal blive bekendtgjorte, og kan Jordebøgerne, førend Auktionen skeer, blive forviste i Aalborg hos Vinhandler Haarboe, i Wiborg hos? i Horsens hos Hr. Raadmand Berring, i Wejle hos Hr. Winge og paa Thiele hos Hr. Conferenceraad von Lütticau, hvor Conditionerne ogsaa kan faaes til Eftersyn, og skulde Bratschou ved den forestaaende Auction den 12. blive bortsolgt, saa bliver de paafølgende Dage derefter bortsolgt en Deel Maubler, Effecter og Bohave, som findes paa bemeldte Gaard, og hvorover enhver da kan blive forevist en Catalogus. Skulle den Kiøbende forlange en Deel af Kiøbesummen at blive staaende i Gaardens Gods imod gangbar Rente, da kan det samme ogsaa af den Sælgende blive anordnet.

Grundeth ved Weile den 15. August 1772

Sophia Hedevid von Grabow

Øbriste von Brockdorffs efterladte Enke Frue

Der nævnes ikke noget om prisen i dette fristende tilbud, og man ved jo ikke, om det har været denne, der har forskrækket køberne, i hvert fald blev godset ikke solgt denne gang, til trods for at det kunne ske på auktionsvilkår, og det synes utroligt, at der ikke var Liebhave, hvis ikke det var fordi der var sat en minimumspris, men der forsøges igen.

(J. Efterr. nr. 48 d. 27 Nov. 1772)

Da Bratschou d. 12. Oct. formedelst Mangel paa Liebhave, ikke blev bortsolgt, saa gives hermed alle og enhver til Kende, som maatte have Lyst og Villie til samme at købe B. med sine Herligheder, som i nr. 34., 35. og 37 forhen er anført, stilles 2den Gang til Auktion (offentlig) den 8. Dec. næstkommende Kl. 10 i Aalborg hos Sr. Hass, Vinhandler og endelig tredie og sidste Gang samme Sted og Tid, den 11. Dec. som er tre Dage eftr en anden Auction, da i Fald Fornøieligt og antageligt Bud skeer efter de forelagte Conditioner, ufeilbarlig kan blive tilslaget.

Grundeth d. 12. Nov. 1772

Det lykkes heller ikke ved disse to auktioner at opnå „fornøieligt og antageligt Bud“, og da forpagtningen udløber pr. 1. maj 1774, er det nødvendigt at få denne fornyet, hvorfor der indrykkes en annonce i Jydske Efterr. Nr. 36, 10. Sept. 1773 med en gentagelse af godsets herligheder. Forpagtningen vedvarer til 1784, da Sophie Hedevid Grabow afgik ved døden, hvorefter godset påny blev stillet til auktion.

Justitsråd Ole Tønder Lange, blev køberen, og prisen blev 90000 Rd. Men hvem var han da, denne dristige unge mand.

Han havde fået sin landbrugsfaglige uddannelse på faderens store gårde, og han stod nu med sin bedste manddomskraft og med den rette ildhu til at tage fat på de

store opgaver på det store gods, der omfattede hele Brovst sogn, fraeregnet nogle få gårde i Nør- og Sønderøkse, der tilhørte Oksholm, Nørre- og Sønderkovsgaard, samt en del bøndergods i andre sogne. Han var endvidere kirketiendeejer af Brovst, Svenstrup, Lerup, Tranum og Kollerup kirker.

Det, der især havde den driftige købers interesse, var de store udyrkede arealer mod øst, og vel nok især Nørøkse sø, som hans forgænger, Grabow havde gjort et hæderligt forsøg på at afvande. Dette forsøg var mislykket, hvilket fremgår af et samtidigt citat, hvor der skrives: „Imellem Gaarden og Engen ligger en stor Sø, hvori fiskes Aborrer, Gedder og Brasen, mellem Gaarden og Søen ligger en udstrakt Tørvemose, og i Søen findes rigeligt med Rør til Tag”.

Det meste af Bratskovs arealer mod øst var udyrket, og øst for Nørøkse fandtes kun enkelt spredte bebyggelser. Lange kunne indse, at driften af den store enhed blev for besværlig, når der skulle foretages opdyrkning, og i årene 1786-88 oprettede han to afbyggergårde, Langeslund på knap 800 ha. mod øst, opkaldt efter ejeren, og Vilsbæksminde på knap 300 ha. ca. 1 km. øst for Bratskov. Denne gård blev opkaldt efter hustruens pigenavn, Wilsbech. Disse to gårde blev drevet af forpagtere. Men Lange havde videre udsyn, og i 1797 fik han i fællesskab med Hans Hansen, Lyngholm og Jacob Bregendahl, Aarhus Mølle skøde på Oxholm gods, og kom dermed i besiddelse af hele Øland sogn, samt en del fæstegods, bl. a. i Brovst sogn, så han nu havde dette udelt. Konsortiet bortsolgte en del udensogns fæstegods, men for L. var det vigtigt at beholde de udstrakte vejler mellem Brovst og Øland, der kunne indgå i hans samlede plan om Nørøkse søs og Øland vejlers afvanding. I 1798 søgte han og fik kongelig bevilling på, at alle de arealer han kunne indvinde ved tørlægningsarbejder fremtidigt måtte være skatte- og tiendefrie. Ialt omfattede planerne ca. 1600 ha., og han antog en teknisk sagkyndig, slesvigeren Heinrich Kroymann til at planlægge og lede arbejdet. Denne lidt vidtløftige herre, (se art. om ham) kom til at betyde meget i forbindelse med de store omvæltninger i egnens struktur, der desværre ikke helt kom til at svare til hensigten.

Ejerfællesskabet med Oxholm foregik ikke under helt fredelige former, og i 1800 kom det til opløsning, men dette skete kun efter hårde processer, hvorefter Lange kunne frikøbe de to kompagnoner.

Kroymann arbejdede ihærdigt med kanalarbejdet, og han var uden tvivl en dygtig leder. Tranum å, der hidtil havde haft sit gennem Bratbjerg kær og Mou kær med udløb i Nørøkse sø, blev nu ledet mod syd mellem Brovst og Svenstrup sogne med udløb i fjorden ved Nymark. Kanalen var beregnet til besejling med pramme, der skulle fragte tørv fra de omliggende moser ud til en havneanlæg, hvorfra sejlskibe skulle føre dem videre til Limfjordsbyerne. To kanaler mellem Brovst og Jægerum blev stærkt uddybet med det samme formål, at Nørøkse sø kunne tørlægges helt. Et vigtigt led i planerne var Ølands sammenføjning med fastlandet, og dette skete ved anlæg af tre dæmninger over vejlen i 1803.

Det midterste af de tre diger var det vigtigste, for her blev der lavet en bro over vandløbet, således at diget i forbindelse med et „Kast” gennem skoven blev farbar for

kørsel, hvorved øboerne, der hidtil havde været afhængige af tilfældige vadesteder, når de skulle „over Veilen”, nu kunne færdes tørskoet ad en mere eller mindre behagelig vej, der trods alle sine fortidige svagheder, i dag danner grundlag for den bekvemme asfaltvej, som stadig er hovedforbindelsen mellem de to sogne.

Lange havde efterhånden erhvervet så fine titler, som generalkrigskommissær og justitsråd, og hans talrige foretagender taler tydeligt om hans impulse, men også ærekære natur. Han opmuntrede sine bønder til forbedring af bedrifterne bl.a. ved at lempe hoveripligten, give dem lettelse i tiende og skatter, og i Brovst lattede han overgangen til selveje. Disse lempeligere betingelser gjaldt dog kun Bratskovs bønder, medens Oksholms bønder var underkastet meget strenge hoveriforpligtelser, hvilket fremgår af en hoveriforening og af fæstebreve fra Langes magtovertagelse, og det var meget få øboere, der blev selvejere før 1850. Lange var her kendt som en streng arbejdsgiver, og der blev fortalt, at han kun turde overnatte på Bratskov, når vindebroen over voldgraven var slået op.

Det er således en forskelligartet bedømmelse overleveringen har levet ham, men hans dygtighed kan ikke betvivles. For sine præstationer fik han Landhusholdningsselskabets første guldmedalje, hvilket skete efter en strålende indberetning fra hans optimistiske håndlanger H. Kroymann, der tillige var forfatter. I sine betragtninger over det afsluttede arbejde udfoldede han hele sin skrivefærdighed i en rosende omtale af arbejdet og af Ole Tønder Langes samfundsnyttige initiativ. For yderligere at understrege rigtigheden deraf, fulgte en lang indberetning fra Lange, hvori de samme lyspunkter fremhævedes.

Det lykkedes virkelig at udtørre Nørøkse sø, endda i sådan grad, at det om sommeren gav anledning til sandflugt, der truede med at ødelægge de østfor liggende marker. Følgerne deraf ses endnu i det højere og meget sandede „Søland”, som grænser op til søen.

Efter Langes død i 1814 skiftede Bratskov ejer mange gange, og dette var absolut uheldigt for de foretagne afvandingsarbejder, der efterhånden forfaldt på grund af vanskeligheder ved at holde de lange kanalstrækninger i orden og måske også på grund af ejernes manglende interesse. Forholdet kan bedst belyses ved den landbrugsinteresserede amtsforvalter Brinch Seidelins indberetning til kancelliet i 1828, hvori han giver følg. kommentar til Langes indberetning i 1806.

„Vel synes det, som anmelderen har lovet sig vel meget af disse udtørninger, og at en anonym forfatter i bladet „Dagen” (Kroymann) har brugt et nul for meget, når han har anslået den årlige gevinst til 110040 rigsdaler, men uimodsigeligt er det dog, at nytten deraf var af et betydeligt omfang, og af meget velgørende indflydelse på Brovst, Lerup, Tranum og Svenstrup sognes beboere, at planen var godt lagt og med sagkundskab udført, så at disse vidtløftige og berømmelige foretagender var lysende eksempler, som i disse egne ei var givne, ligesom de og blev uden efterlignere. Enhver brav landmand måtte derfor glæde sig derved, at det kongelige landhusholdningsselskab hædrede generalkrigskommissær Ole T. Lange med

sin første guldmedalje.

Det er derfor med inderligt mismod, jeg nu må anføre en af mig indhentet erklæring af 3. marts 1827, fra en duelig og sanddru mand, der just har at bestyre en deel af de godser, hvor hine anlæg skete.

1) „Nørøxe sø er omtrent overalt bevokset med rør, der i tørre åringer kunne afgive 3-400 læs tagfoder eller tækketag, men i meget våde åringer intet, thi så er den hele strækning under vand, ligesom den er det i almindelighed fra først i september til sidst i mai måned eller juni, og som følge deraf aldrig bliver tjenlig til agerland.

2) Veilen ved Oxholm afgiver årligt omtrent 50 læs starfoder foruden en deel græsning, men endnu ingen rør, uden på enkelte steder, der står så tyndt, at det ikke kan lønne umagen at bjerge det.

Dæmningerne ved Brovst og Danserholme er til deels ødelagte.

3) Kaage er ei set paa kanalen, og teglværk er ei anlagt.

Brinch Seidelins bemærkninger til fornævnte mistrøstige billede af en bemærkelsesværdig indsats, er som sædvanligt kloge og velfunderede, og han fortsætter:

„Aarsagen til, at de forhaabede Følger ei indtraadte, er her, som ved saa mange veludførte Værker, at de ei vedligeholdtes. Stifteren levede ei længe derefter — jeg tror 6 Aar — og af de paafølgende Eiere, var den første fraværende, den anden var Kjøber uden Kapital og maatte snart søge Lykken i en anden Verdensdel, og den tredje, som havde vidtløftige Godser foruden, havde nok at gøre med at modarbejde de haarde Tryk, som Tider og Omstændigheder førte med sig. — Altsaa Anlægget forfaldt. Grøfterne fra Søen faldt ind. Kanalen til Veilen tilgroede. Strømmen i Fjorden ødelagde Dæmningerne, og i Stedet for at Vandet skulde ledes fra Nørøxe Sø, tilstoppedes Kanalen mellem Tranum Aa og Limfjorden, og en stor Del af Aaens Vand banede sig Vei ind i hin sø.”

I et andet indlæg af amtsforvalteren giver han et klart billede af de uheldige følger af misrøgtet vedligeholdelse af Langes storslåede anlæg. Nu må der her indskydes den bemærkning, at de ødelagte dæmninger i Vejlen i væsentlig grad skyldtes Aggertangens gennembrud i 1825, hvorved strømmens virkninger i Limfjorden blev meget større.

Brinch Seidelin fortsætter sine betragtninger over egnens tilstand og kalder dette indlæg: „Skadelige Vande i Sogne”.

„Lerup Sogns Mark og Eng er sumpig og kold, og Tranum Sogns paa sine Steder ligeledes, det var derfor et meget fortjenestfuldt Arbejde Generalkrigskommissær Lange, som da ejede Bratskov, at oprende Tranum Aa og ved at grave en Kanal fra samme til Limfjorden i en Længde af 3/4 Mil, at aflede Vandet.

Betydelige Strækninger Ager og Eng i Tranum Sogn, Lerup og Svenstrup Sogne vandtes for Agerdyrkningen, og Adgang til Salg af Tørv fra disse Egne til Aalborg

og andre Kjøbstæder ved Fjorden.

Men desværre er Kanalen ei holdt vedlige, og Vandet det løber som hidtil ud over Tranum Aa og oversvømmer Engene deromkring.

Behoeerne i denne Egn er blevet Selvejere, og Anlægets Vedligeholdelse og Istandsættelse, efter at det nu er forfalden, vil derfor ikke nu saa sikkert kunne ventes, som naar en Godsejer, der kunne gjøre Forskud, og kunde med Tiden vente det erstattet ved høiere Landgilde.”

Brinch Seidelins betragtninger over afvandings forfald understreges i nogen grad af en lille annonce i Jyske Efterrt. d. 5. nov. 1831. Nørøxe sø og Søgaard er på dette tidspunkt lagt ind under Oxholm, og det er ejerinden her der underskriver annoncen.

I Nørre Økse Sø er i Løbet af August Maaned bjerget et Parti Sommerrørtag, som i større og mindre Partier kan erholdes for den billige Pris, 20 Skilling pr. Trave, naar de Lysthavende desangaaende skriftligt eller mundtligt ville behage at henvende Dem til

Maren Kragh, salig Rasch's
paa Oxholm

Altså var søen nogenlunde i samme tilstand, bortset fra tilgroningen med rørtag, som da Lange forsøgte at gennemføre sine planer. Med vejlerne så det endnu værre ud og der skulle gå ca. 150 år før hans drømme gik i opfyldelse. Man må imidlertid beundre hans fremsynethed og dristighed, egenskaber der skabte ry om hans navn. Han oplevede ikke at se de skuffende resultater af sit livsværk, og det var måske heldigt for ham.

Allerede i 1803 forsøgte Lange at sælge Bratskov, men handelen mislykkedes. Køberne var: Klaus Børnsen og Peter Ditlefsen. 1809 frasolgte han Nr. Skovsgaard til sin inspektør Heinrich Kroymann, der ansøgte om udstykningstilladelse, men så vidt vides boede han ikke på denne gård, men på Esbæk.

Lange søgte i 1809 rentekammeret om udstykningstilladelse for B. og fik den, og ved skøde i 1811 solgte han hovedparcellen på 27 td. ht. til herregårdsslagteren Arent Hassel Rasmussen for 79000 rdl. Han fortsatte udstykningen, og bl. a. gik den store parcel, Fredensdal, fra til udstykning i mindre parceller og oprettelse af ejendomme.

Rasmussen solgte en hel del af fæstegodset, og mange fæstere i Brovst sogn blev ved den lejlighed selvejere. I 1811 solgte R. den resterende del af hovedgården, der nu var nede på 12 td. htk. samt Brovst sogns kirketiende på 24 td. htk. til Asmus Mau og Laurits Høyer for 45000 rdlr.

Men hvem var han egentlig den mand, der af sin samtid fik vedhæftet betegnelsen: Herregårdsslagter, en titel der var fuldt berettiget. Han var f. 15/2 1767, søn af Rasmus Rasmussen, forpagter af Sparretorn. (Aarb. 27 s. 289). Han var først uddannet som skriverdreng og skriverkarl på store godser, men gik senere over til at være forvalter nogle år, og derefter blev han forpagter, bl. a. af den store herregård Rynkebygaard på Fyn. Her var han til 1797, da han flyttede til Vendsyssel, hvor han kom til at udfolde hele sin virkelyst, der især gik ud på køb og salg og ikke mindst på udstykning („slagting”).

I 1798 købte han Aalegaard i Skræm sogn af Søren Hillerup, ligeledes godsslagter. Denne havde allerede søgt om udstykningstilladelse af parceller og bøndergods, og tillige fået bevilling til at Aaleg. kunne beholde sin hovedgaardstaxt. Købesummen for gården var 32000 rdl. med 16 td. htk. og 202 td. htk. bøndergods, samt 13 td. htk. tiender.

Allerede i løbet af året solgte han gården, som nu var nedbragt til 8 td. htk. og af bøndergods medfulgte kun 21 td. htk. Salgsprisen kan ikke oplyses, men det korte ejerforhold har sikkert givet en god fortjeneste og tillige mod til at fortsætte, for snart efter køber han af justitsraad Wilsbech det store gods Sejlstrup for 65000 rdlr.

Her skal kun nævnes de største af hans besiddelser, som mer eller mindre blev udsat for „slagting”. Vrejlev og Børglum kloster, Asdal, Bøgsted, Hessel, Bannerslund og Bjørnkær, og dertil en lang række større eller mindre gårde. Alt dette skete i løbet af få år, og der er ingen tvivl om, at han på et vist tidspunkt var hovedrig efter datidens forhold. Det kan således nævnes, at han lånte 200.000 rdlr. til Niels Frederik Hillerup, da han i 1804 og 1809 købte Vrejlev og Børglum kloster, men som mange andre måtte han lide den tort at blive ruineret af statsbankerotten i 1813.

Han døde d. 11. maj 1842 på Vestergaard i Biersted, næsten ribbet for al sin tidligere rigdom. Hans personlige egenskaber bedømtes selvfølgelig forskelligt, men han nævntes aldrig som bondeplager, tværtimod var han lempelig mod fæstebønderne, og han hjalp i forbindelse med sine handeler mange til at blive selvejere.

Han var tildelt mange offentlige hverv og opnåede titlerne kammerråd og justitsråd.

Efter at Rasmussen havde trukket sig ud af foretagendet, kom Bratskov ud i en urolig periode med hensyn til ejerforhold.

Laurits Høyer (f. 19.4.1772 i Skyum; præsteg. d. 8. feb. 1844) købte i 1814 af Langes Enke, Jægerum for 10.000 rdl. og ophæver samtidigt fællesskabet om Bratskov med Asmus Mau, der ikke kan klare sine forpligtelser og bliver erklæret konkurs, hvorved Bratskov i 1823 udlægges til Langes svoger Hans Wilsbech for 10.500 rdl. sølv med renter. Han blev sindssyg og hans værge solgte i 1826 det overtagne gods til Asmus Maus svigersøn, Christen Skibsted for 6.000 rdl. sølv. Denne usædvanligt lave pris må ses i forbindelse med den for vort pengevæsen så kritiske tid. Christen Skibsted havde i nogle år været forpagter på gården, og som ejer blev han en kendt mand i sognet og deltog i dets anliggender. Han nævnes således i 1837 som medlem af fattigkommissionen og i 1845 som medlem af det første sogneforstanderskab. Efter hans død i 1865 overtog hans søn Jens Skibsted gården for 102.000 rdl. Han solgte B. i 1885 for 230.000 kr. til M. V. Sass. Her blev B. endnu engang udsat for en fallit, og ved auktion i 1893 blev den overtaget af Vilhelm Hane-Schmidt for 160.000 kr. Omkring 1915 frasolgt 140 ha., hvoraf der oprettedes 1 gård på 28 ha., 2 gårde hver på ca. 20 ha., 4 husmandsbrug à ca. 8 ha. og resten gik til omliggende ejendomme.

Hane-Schmidt indgik i 1917 i salgsforhandlinger om de resterende arealer, dog med undtagelse af hovedbygningen og haven. Handelen gik imidlertid ikke i orden, og han beholdt det stærkt formindskede gods til sin død 17. maj 1921.

Det danske Hedeselskab blev herefter ifølge testamentariske bestemmelser ejer af Bratskov. Bestemmelserne var allerede udformet 31. marts 1916, da der oprettedes en kodiciel, som dog først i juli 1931 opnåede en endelig kongelig konfirmation.

Hane-Schmidt indgik, ligeledes i 1916, ægteskab med Johanne Marie Plesner, f. 3/7 1867 som datter af justitsråd Henning Plesner, Langeslund. En af de væsentlige årsager til fundatsens oprettelse var at sikre nulevende og efterkommere af de to slægter Hane-Schmidt og Plesner bopælsret i to lejligheder i Bratskovs hovedfløj. Det understregede samhörigheden mellem slægterne, som iøvrigt begge oprindeligt var indvandrede fra Tyskland. Hane-Schmidt havde således sikret ikke blot sin enke, men også hendes broders fire børn en tilnærmelsesvis standsmæssig bopælsmulighed.

For hedeselskabet var det ikke nogen særlig lukrativ forretning at være ejer af gården, der var forpagtet ud til Chr. Rendbech og man besluttede i 1943 at sælge. Men handelen skete først efter langvarige forhandlinger, idet slægtens bopælsret voldte visse kvaler ved udstedelse af skøde. Køberen ville nemlig have hovedfløjens stueetage til beboelse for en forpagter. Der opnåedes dog enighed om, at slægten Plesner skulle have den øverste etage og 20.000 kr. for afståelse af stueetagen.

Chr. Rendbech, Boelsgaard, forpagtede landbruget, og sammen med fhv. bagermester N. Christoffersen, Brevst købtes B. af hedeselskabet for 210.000 kr. De videre-solgte den straks efter for 252.300 kr. til fabrikant Hultin Rasmussen. Avlsgården solgtes 1948 af propr. Andreas Nielsen, Gundestrup. Hovedbygningen med park solgtes 1954 til landsretssagfører, dr. jur. Erik Brül og hustru til sommerresidens.

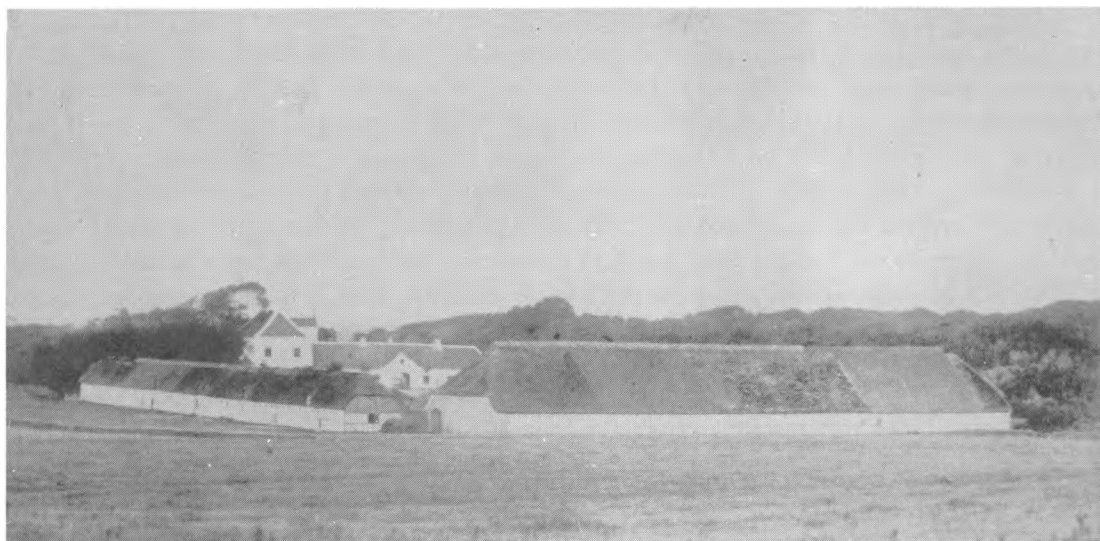
Med landbruget gik det imidlertid ikke så godt, Brevst kommune købte gården ved auktion d. 21/6 1966 for 635.000 kr.

Kilder:

Større danske Landbrug
Trap: Danmark 1960
Roussell: Danske Slotte og Herregaarde
Riis Larsen: Brevst arkiv
Hedeselskabets arkiv

Bratskov hovedbygning ca. 1880.

Bratskov før Branden i 1905.

Fåreklipning på Bratskov. Godsejer V. Hane-Schmidt med hat og stok.

Godsejer Vilhelm Hane-Schmidt, Bratskov.

*Vilh. Hane-Schmidt, godsejer, Bratskov. Fotograferet 3.
november 1920. Foto: Karner, Aalborg.*

*Fru Hane-Schmidt, født Plesner, ca. 1914-15.
Foto: Tønnies, Aalborg.*

Bratskovs ejere og bygninger

ca. 1310	Ugod Torstensen	
ca. 1551	Jens Nielsen Rotfeld	
		ca. 1558 Hovedfløjen opført
1558-1622	Mange parthavere	
1622	Falk Gjøe	
1655	Frants Rantzau	
		ca. 1660 Trappetårn opført
1691	Frants Rantzau d. yngre	
		Sidefløjene opf.?
1739	Hans Rudolf Grabow	
1784	Ole Tønder Lange	
1809	Arent Hassel Rasmussen	
1811	Asmus Mau og Laurids Høyer	
		ca. 1820 Sydfløjen ombygget
1823	Hans Vilsbech	
1826	Chr. Skibsted	
1865	J. Skibsted	
1893	W. Hane-Smidt	
1921	Hedeselskabet	
1944	To jordspekulanter	
1944	Hultin Rasmussen, der frasolgte landbruget til Andreas Nielsen	
1953	Erik Brüel	
1964	Karen Margrethe Brüel	

Stygge Krumpen kontra Niels Jensen (Rotfeld)

Stygge Krumpen, hvis navn absolut ikke havde nogen god klang i folkemunde, ville gerne give det udseende af, at han var en tro kirkens tjener, mens hans onde gerninger viste noget andet, bl.a. ved på brutal måde at udjage nonnerne af Ø- og Hundslund kloster, så han selv kunne komme i besiddelse af de økonomisk godt funderede godser.

At han var besjælet af middelalderlig tankegang, viser en strid han havde med Niels Jensen (Rotfeld) til Bratskov.

I marts 1535, da der atter var fred i det nordlige Jylland, fik St. K. adskillige sagsanlæg af folk, han på een eller anden måde havde berøvet deres ejendom med urette. En af dem der anlagde sag var Niels Jensen (Rotfeld), Bratskov.

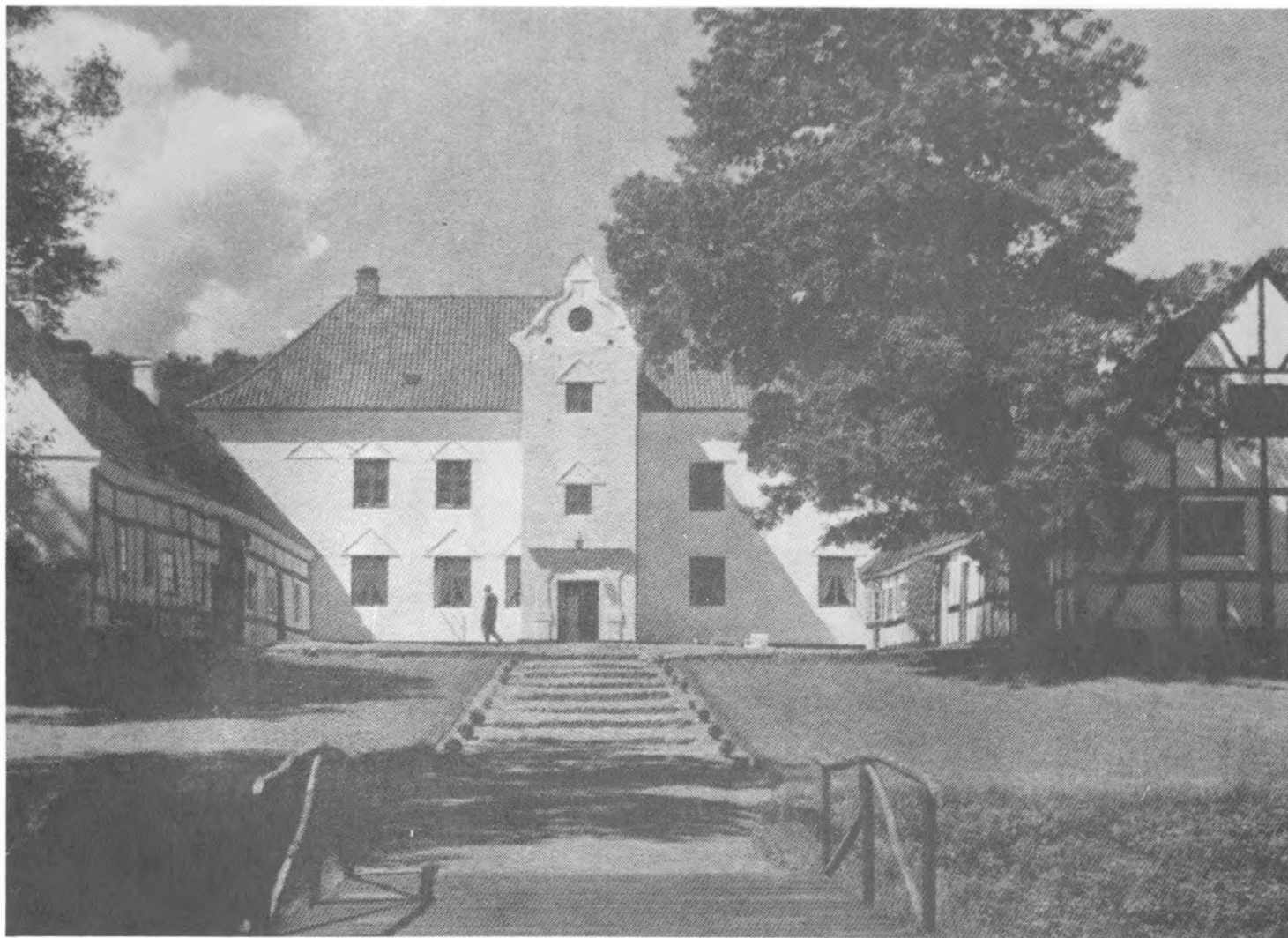
Han havde lidt meget under krigen, idet hans fædrende gård, Bratskov var blevet brændt under Clementsfejden, og Eskær i Salling, som han havde giftet sig til, havde skipper Clement overladt til to bønder i Grønning. Nu stævnedes han biskoppens foged på Økloster, Niels Mogensen, samt sandemænd og borgfoged for en hest, de med urette havde svoret fra ham, til at møde for kongen i Aalborg d. 15. marts.

Rettens afgørelse kendes ikke, men der er næppe nogen tvivl om, at bispens had til Niels Jensen stammer fra denne sag, og hertil kom, at Niels Jensen havde forbindelse med Chr. III.s ven, den kendte lutheraner Erik Eriksen Banner til Kokkedal og Asdal, idet han var gift med Anne Nielsdatter Høeg. Det skulle heller ikke stemme bispen blidere, at han i Aalborg ved dom havde fået forbud mod at befatte sig med klostrene Hundslund, Vrejlev og Ø, samt med selve Børglum kloster. Sagen skulle stå hen, indtil der kom mere ro i landet, og i den tid skulle klostrene hverken svare afgift til kronen eller bispen.

En episode som berettes i klageskriftet mod bisperne i 1535, at Stygge Krumpen skal have stævnet 500 til tinge og ophidset dem mod Erik Eriksen Banner, om hvem han skal have sagt „Ikke lader jeg hænge, ikke lader jeg stejle folk, som han gør”. Samtidigt bebrejdede han Niels Jensen Rotfeld, at han havde været med foran Aalborg, og der blev slået bønder ihjel. Erik E. Banner bemærkede dertil „Det var bedre, at I havde været med der, da var I krøbet i Peder Ridemands ovn”. (Dette var en hentydning til, at biskoppen under bondeoprøret af skræk var krøbet ind i en bageovn). Der lød flere spottende bemærkninger hvortil biskoppen bemærkede: „Her kan I høre, I gode almue, sådanne spotske og hånlige ord må jeg altid lide for Jeres skyld”. Vi ser her den ikke særlig folkelige Stygge Krumpe optræde i rollen som skipper Clements efterfølger. Denne rolle så han sin fordel ved at optræde i, men han passede meget dårligt til den.

De nærmere omstændigheder i striden mellem Stygge Krumpen og Niels Jensen kendes ikke, de var jo naboer. Formentlig har den bestået af gensidige overfald på den anden parts bønder og tjenere. Stygge Krumpen synes at have været den mest aggressive i striden.

I efteråret var Niels Jensen hos kongen, Chr. III i lejren ved København, som

Bratskov 1959.

kongens tropper på den tid belejrede, og opnåede et kongebrev på, at Stygge Krumpen og Niels Jensen til Bratskov skulle være hverandre „ubevaret” med fejde og „dele” den strid, som var imellem dem til næste herredag.

Den 15. december 1535 drog fire af Niels Jensens bønder, nemlig Peder Overskær i Brovst, Niels Hansen sammesteds, Bertel Pedersen i Nørøkse og Jesper Skrædder i Aarup, til Økloster, hvor Stygge Krumpen opholdt sig, for at meddele ham indholdet af det omtalte kongebrev.

Biskoppen svarede, at den dag og stund han havde givet brev og segl på, den ville han holde, men kongens brev vidste han intet at svare til, og han ville ikke holde dag og stund for det brev, og selv om der stod deri om den døde karl, (sandsynligvis er karlen dræbt ved sammenstød mellem parternes tjenere) så ville han dog gøre, som han havde lyst.

Det ser ud til at bispren gjorde langt ophold på Øland, for to dage senere drog de samme fire mænd til Økloster for at spørge bispren, om han ville fejde på Niels Jensens tyende. Bispren svarede, at når den dag og stund var ude, som hans eget brev indeholdt, da skulle ingen have fred, som tilhørte Niels Jensen. Det vides ikke, hvordan striden mellem de to stridbare personer endte, men otte måneder senere blev der sat en stopper for Stygge Krumpens forargerlige opførsel ved at kongen lod ham arrestere.

Dette kom som en lettelse for de kredse, hvor den brutale og hensynsløse person havde gjort sin indflydelse gældende.

Kilde:

H. Heilesen: Vendsyssels Aarb. 1955

Jægerum

Omtrent midtvejs mellem Brovst og Halvrimmen ligger den gamle gård Jægerum. Selve navnet er i gamle skrifter udtrykt i meget varierende stavemåder, således i landstingets domsbog: 1623: Egerum. Iflg. stednavneudvalget 1664 Ihrum. Den omtales i matriklen 1662 som Jegrum. „Denne Gaard har temmelig god Fædrift og Ildebrand. — Hartk. 6-1-1-1. Landgilde: 6 Td. Byg, 4 Td. Havre, 2 Svin, 2 Høns, 1 Gaas, 2 Fodernød. — Den ejes af Frants Rantzau, Bratskov og er fæstet til Laurids Jensen”.

Af markbogen 1688 nævnes: „Jegerumgaard: Hartk. 7-6-4-0, dyrket Areal, 75 Td. Ld.” Den hørte her stadig under Bratskov, og formentlig har den fortsat som fæstegård herunder til den i 1800-tallet blev selvstændig. At gården nævnes i matriklen med „god Ildebrand” tyder på, at den har haft et areal med skov, måske iblandet eg, for navnet i alle dets afskygninger leder tanken hen på dette træ. Selv i vore dage lyder udtalen af navnet: Igerum, og da eg i dialekt udtales „Ig”, er der åbenbart en forbindelse mellem udtalen i 1664: Ihrum og dette. Alle de øvrige stavemåder kan være forsøg på fordansking. Men forøvrigt havde man heller ikke så langt til Mou kær mose, hvor gården havde parceller. „Ildebrand” havde man således nok af.

I 1794 hed fæsteren Lars Svendsen Hviid, hvilket fremgår af et trusselbrev, han sendte til den vidtløftige forpagter på Vilsbæksminde, I. Miller. Sandsynligvis kommer lige efter Hviid, inspektør Anders Møller. Hans navn nævnes hyppigst som: Müller, men han blev gift med Ane Poulsen, og slægtsnavnet Møller overførtes på børnene, af hvilke der i ægteskabet var fem. Anders, Karen Marie, Anne Margrethe, (g. med Jacob Hasselbalch, Vilsbæksminde), Inger Nicoline.

Møller ordnede i 1811 et mellemværende med godsejer Lange ved følgende:

„Ved Afregning med Højvelbaarne Krigskommissær Lange til Oxholm m.fl. Gaarde er jeg i Dag blevet ham skyldig: 1.000 Rdlr. som jeg forpligter mig til at betale d. 13. Juni 1813 og pantsætter hermed i 1. Prioritet i min Ejendom Jegerum: 8 Bæster, 20 Kjør, 1 3-Etage, tvende 2-Etage og 3 Bilægger Kakkellovne, som skal være og blive Sikkerhed for Capitalen.”

Jegerum d. 8. Maj 1811

A. Møller

Vitterlighed

E. Saabye

Handborg

Anders Møller døde kort tid efter, og hans enke fortsatte fæstet. Men efter Ole Tønder Langes død i 1814 ønskede hans enke, Ingeborg Lange, at realisere boet. Bratskov var i 1811 blevet solgt til gårdslagteren Arent Rasmussen, der efter udstykning solgte resten af Bratskov til Asmus Mau og Laurits Høyer. Sidstnævnte trak sig i 1814 ud af fælles-

skabet og købte Jægerum for 10.000 rdlr. og giftede sig d. 14/4 1815 med Anders Møllers enke, Ane Johanne, som i den anledning måtte skifte med sine børn.

Der forelå d. 23. maj 1814 kongelig bevilling for at Anne Poulsen, enke efter Anders Møller forhen Fæster af Jægerum under Bratskov, må sidde i uskiftet Bo, indtil hun sinder sig til paany at indgaa Ægteskab.

Bevillingen betalt med 13 1/2 Rigsbankdaler.

Enkestanden varede ikke så længe. Allerede d. 30. dec. samme år holdtes skifteforretning på Jægerum efter afgangne Anders Møller.

Følgende deltog: Laurits Højer, Bratskov, Købmand Jørgen Møller, Børnenes Farbroder og fødte Værg, Capitain von Pedersen, som nu opholdt sig på Jægerum, og endelig var nærværende den ordinære Skifterets Fuldmægtig, Forvalter Mouritsen paa Oxholm.

Formue:

Klim Kirke, 1/4 solgt til Simon Larsen i Bejstrup	1050 Rdlr.
Udvendige Besætningseffekter, Avlsredsk. & Creaturer	4000 Rdlr.
Den indvendige Del af Sølv, Møbler m.m.	2000 Rdlr.
1 Part af 2 Parceller i Mou Kær Mose paa omtrent	
1 1/2 Skp. Hartk. Men adkomst er ikke udstedt og kan	
ikke medregnes.	
Ialt	7050 Rdlr.

Gæld:

Til Justitsraad Langes Enke	656 Rdlr.	
Jens Nielsen, Skrædder, Øland	200 Rdlr.	
Jens Sørensen, Øland Mølle	416 Rdlr.	
Skifteomkostninger	114 Rdlr.	1440 Rdlr.
Til Deling		5610 Rdlr.

Herefter modtog børnene 3000 til deling, sønnen 1000, og døtrene 500 rdl hver og enken resten.

1815, den 14. april viedes Ane Møller til Laurits Høyer, og i dette ægteskab kom en søn og en datter.

Laurits Høyer var f. 19. april 1772 i Skyum præstegård. Han havde formentlig fået boglig uddannelse i hjemmet og senere på skole, for hans viden og skriftlige evner lå langt over det almindelige niveau. Han blev jurist, og med sine velfunderede egenskaber blev han naturligt inddraget i det offentlige arbejde, hvor han endog nåede så vidt som at blive valgt som deputeret til stænderforsamlingen i Viborg, hvilket svarede omtrent til folketingsmand i dag.

Hans voldsomme temperament var velkendt, og dette kommer til udtryk i en af hans samtidige, lokalhistorikeren E.H. Buchholtzs beskrivelse:(2)

Paa Gaarden Jægerum boede Høyer. Han var bekendt i en vid omegn, ikke alene som en snild Jurist, til hvem mange henvendte sig i deres Forlegenhed, men endnu mere for hans Frisindethed i Tale, der tit var straalende af Vid, Spot og Sarkasme. Han var en stor Særling i mange Henseender, og da han led af Melankoli og Livslede, der, naar han havde de værste Anfald, nærmede sig til Vanvid, havde han paa en vis Maade frit Sprog og lagde ingen Baand paa sin hvasse Tunge. Desuagtet var han i sin Tid Stænderdeputeret. Ved et Stændergilde i Viborg drak man Kong Frederik den 6tes Skaal, men Høyer lod sit Glas staa urørt, og da han blev opfordret til at drikke, svarede han „Jeg vil ikke drikke den Kæltrings Skaal”. Hele Selskabet blev som lynslagte, og en siger „Høyer har vist Hovedpine”, „Ja”, siger denne „mit Hoved er helt fornumlet i Aften”.

Historien blev dysset ned ved denne Afbigt. Forresten var det det tidligere stedsfundne Statskup, Høyer sigtede til, og vort Pengevæsens Reduktion kom ogsaa ind i Billedet. Dette var mange paa den Tid forbitrede over, da det nedsænkede tidligere rige og velstaaende Folk i den dybeste Armod. Derfor lød Ordsproget: „I gamle Dage var det en Skam at gaa fallit, men da Frederik d. 6. falledes med Landets Penge, er det ikke længere nogen Skam.”

Laurits Høyer døde d. 8. feb. 1844, og forhåbentlig var den velfortjent og velment den gravskrift, der sattes på en mindeplade:(3)

»Klog, sparsommelig og redelig i sin hele Færd vand han ei blot Velstand, men uindskrænket Tillid ikke alene af hans efterladte Familie, men ogsaa af de Mange, der søgte hans Raad, hvorved han satte sig et hæderligt Minde, der skal ihukommelses længe efter, han er indgaaet til den evige Hvile.

Han er nu hos Gud,
hvor ingen Svaghed og Lidelser er mere
Velsignet være hans Minde.

Efter hans død overtog hans eneste søn Christen Høyer gården, og med hensyn til offentligt arbejde fulgte han tildels i faderens fodspor, idet han i 1854 blev indvalgt i Brovst sogneforstanderskab og fortsatte her som formand til 1865. I 1865 nævnes han som skolepatron, men i 1866 afgik han ved døden, og hans arvinger drev gården videre til 1874, da den afhændedes til Mads J. Mølgaard, for 49.500 Rdlr. Den havde på det tidspunkt 16 tdr. hartk. Mølgaard fulgte de forhenværende ejeres tradition, idet han allerede i 1877 blev indvalgt i sognerådet og straks valgt som formand, hvilket han fortsatte med til 1883.

Han var kendt som en dygtig landmand, men også for sine økonomiske særstandpunkter. Således fortalte nu afdøde gårdejer Janus Hyllested, Nørøkse, der sammen med en anden dreng tjente som hyrdedreng på gården:

„En dag de to drenge var ved at feje den lange staldgang med de dengang brugte riskoste, kom Mølgaard ind i stalden. Drengene var måske lidt hårdhændede med

kostene, for Mølgaard sagde i en noget hvas tone „Ka I saa se at spare lidt paa Kostene, for I maa huske paa, at jeg ska gi 3 øre for stykket”. Også på det punkt kunne drengene følge den ellers så rare husbond.”

I 1905 afhændede Mølgaard gården til et konsortium, J. Gregersen, Lars Kristofer Christensen og Søren Nielsen for 100.000 kr.

Efter frasalg af jord overtages gården i 1909 af Anders Peter Jørgensen f. i Vedsted 25/6 1858, g. med Bothilde Kirstine Pedersen, f. i Vedsted 24/3 1859. Gårdens samlede areal var nu 130 td. ld., mod de oprindelige 375 td. ld. Efter yderligere udstykning og flere ejerskifter overgik den i 1949 til fru Ida Aastrup og i 1958 til Gervard Jørgensen.

Wilsbechsminde

Ole Tønder Lange havde 1784 på auktion købt Bratskov gård og gods for 90.000 rdlr. og hans virksomhed her kom til at sætte sit præg på hele egnen. Godsets store jordtilligende fandt han for besværlig for driften, og i 1789 frastykkede han „Langeslund”, og oprettede senere „Wilsbechsminde” på en stor parcel lige øst for Bratskov. Den nye hovedgård blev opkaldt efter hans hustru, der var datter af justitsråd Wilsbech, Sejlstrup ved Hjørring.

Lange var en fremskridtsvenlig og initiativrig mand, der havde store planer med afvanding og kultivering af egnens store, lave arealer.

Helt siden 1634 havde staten ved flere forordninger søgt at få en hampavl i gang, da der især i flåden var et stort forbrug af tovværk, og man pålagde lensmændene at drage omsorg for, at der blev sået hampefrø i dertil egnet jord, så forbruget derigennem kunne dækkes.

Disse bestræbelser var næsten resultatløse, men i 1793 kom en forordning, hvorefter der kunne ydes store lån til lodsejere, der ønskede at fremme sagen.

Herved åbnedes muligheder for en driftig mand som Lange. Han fik bevilget lån ifølge kgl. resolution af 24. april 1793 af kredittassen. Lånet blev dog bevilget til hampbereder Ignatius Miller med Lange som kautionist. Denne Miller var tysker, som Lange havde frikøbt som soldat, og han skulle nu forpagte de tre gårde Wilsbæksminde, Boelsgaard og Vestergaard til formålet. Lånet var på gode betingelser. De første 5 år skulle det forrentes med 3% og derefter tillige afdrages med 2% årligt, og det blev ydet udelukkende som lån til hampeavlsanlæg med hjemsted på Wilsbæksminde.

Lange var stadig ejer af gården, og forpagteren fik stillet ret hårde betingelser. Han skulle eksempelvis antage 12 lærlinge, som han skulle uddanne og han modtog herfor 10 rdlr. årligt i tre år for hver. Langes forvalter skulle endvidere have 100 rdlr. årligt for at føre tilsyn med kapitalens rigtige anvendelse. Til gengæld skulle Miller, når han otte til ti år anvendte sin yderste flid på at medvirke til hør- og hampavlens udbredelse på egnen, og der ved hans undervisning og indsats kunne nåes en årlig produktion på egnen omfattende 1000-1200 skippund, tillægges en pension på 200 rdlr. i resten af sin levetid. Men samtidigt gjorde kommercekollegiet opmærksom på, at han ved indkøb af besætning og inventar skulle rådføre sig med godsets forvalter, hvilket kunne tyde på en mere behersket holdning til hampberederens evne til at disponere hensigtsmæssigt for godset i helhed. Lange var ved kopi bekendt med alt dette, og Miller fik forpagtningskontrakt på de tre gårde. Heraf var kontrakten på Wilsbechsminde dateret, København d. 5. marts 1793, og den følger her i forkortet form.

Forpagtningskontrakt på Wilsbæksminde, dat. 5. marts 1793

- 1) Gårdens jorder er inddelt i 8 vanger, hvoraf kun er opbrudt 3, og heraf har kun de 2 været besået. Markerne må han bruge til, hvad han vil, dog tillades ham ikke

højere end 5 års brug og 3 års hvile, og ved udlæg til hvile skal vangene besåes med kløver.

- 2) Til gården følger en eng for enden af tørvemosen og søen, her kan avles 200 læs hø.
- 3) Et hus beliggende i første fald er udenfor.
- 4) De allerede opførte bygninger får han til brug, og da der endnu mangler nogle indretninger, skal samme fuldføres inden Mikkelsdag. Da rollingshuset ikke er istandsat, skal samme være fuldført inden Mikkelsdag, og han deri anvises fornødne værelser.
- 5) Får Sonderoxe konge- og kirketiende af de derværende hus- og gårdmænd, som forordningsmæssigt hæves på kærven, og hvorfor Miller betaler 250 rdlr. årligt. Og når han mener at kunne undvære samme for gødning, kan det opsiges med et års varsel.
- 6) Af hoveri får han høstet og indbjerget korn, slæet og indkørt hø, og udaget møg hvorfor betales 300 rdlr.
- 7) Tolv husmænds ugedage overlades ham for 50 rdlr. årligt.
- 8) Nyder årligt udvist tørv, som han selv skærer og hjemkører, både til varme og hør- og hampetørring.
- 9) Nyder fri maling på Bratskov mølle.
- 10) Gårdens bygninger modtages ved syn og afleveres ved syn, og hvad der mangler skal erstattes.
- 11) Ingen foder eller gødning må „frakomme” men søges forøget.
- 12) Nyder fra Bratskov 150 læs gødning for det første år, men altså kun det første år, men må selv afhente det.
- 13) Vil han bygge en oliemølle og tørreovn, skal han dertil udvises plads, og ved fratrædelse skal der ydes billig betaling.
- 14) Betaler alle skatter for sig selv og folkene.
- 15) Markers indhegning og gravning af grøfter og vedligeholdelse af samme, skal for-

pagteren foretage.

- 16) Der skal nøje gives agt med lys og ild, og dersom ulykke sker, da at erstatte skaden, og det pålægges ham at bruge bliklygter.
- 17) Skulle kvæg- og svagheid indløbe, sker det på ejerens regning.
- 18) Dor forpagteren eller ikke kan betale afgiften, da ophører forpagtningen, og forpagteren skal erstatte eventuelle tab.
- 19) Forpagtningsafgiften betales således: For 1. år til 1. april 1794 800 rdlr., 2. år 1000 rdlr., 3. år 1100 rdlr., 4. år 1200 rdlr., 5. år 1400 rdlr., 6. år 1500 rdlr., 7. år 1600 rdlr., 8. år 1800 rdlr., 9. år 1900 rdlr. og 10 år 2000 rdlr. I stedet for kaution betaler forpagteren 1200 rdlr. i prænummeration, der bringes til afkortning det sidste år.
- 20) Vil Miller have forpagtningen forlænget udover de 10 år, betaler han, så længe han lever 2500 rdlr. årligt.
- 21) Skulle nogen dispute mod forventning indløbe, da må ingen processer i nogen måde finde sted, men afgøres ved to redelige og bekendte mænd, hvoraf hver udnævner een, og skulle disse ikke blive enige, da udnævner disse en til opmand, ved hans dom skal det forblive, og skulle disse to ikke blive enige om at udnævne en opmand, da udnævner Lange een dertil, og skulle Miller ikke mod forventning blive fornøjet, da tillades ham at indstævne samme lige til højesteret, og den tabende part betaler alle omkostningerne.
- 22) Skulle vejret om efteråret blive så vanskeligt, tillades det Miller at benytte Langes teglovn til tørring af hør og hamp.
- 23) Der udvises et stykke af haven at så ærter i.
- 24) Dersom Lange selv eller en anden beboer gården, da overlades denne græs og foder til 4 køer og 4 heste med 2 skp. havre ugentlig til hver hest i 31 uger for 84 rdlr.
- 25) Da L. har kautioneret for lånet, forpligter Miller sig til ikke at bortsælge besætning, ind- og udbo, avl. m.v. uden at anmelde det for L. eller dennes fuldmægtig, og betaling for produkter gives til Lange, hvorefter overskudet årligt udbetales til Miller.

Endelig pantsættes alt ind- og udbo, besætningen og avl til O. Tønder Lange.

Samtidigt skulle forpagteren svare kongerejser, kirkearbejde og vejarbejde og tillige

konge- og kirketiende (1).

Endvidere fik han også kontrakter på de to gårde, Boelsgaard og Vestergaard. Anders Vestergaards gård var på hartk. 6 td., 1 skp., og Boelsgaard på 3 td. hartk., tilsammen meget mindre end Wilsbechsminde, der med sine 13 hartk. således var sel-skrevet som hovedsæde.

Alle de store planer blev imidlertid en fiasko. Alt var slået for stort op. På Wilsbechsminde alene var ansat 30 personer, hvorefter endog kan nævnes så fine folk som en „Skriver” og en „Overopsynsmand”, begge af tysk oprindelse, mens der kun var tre lærlinge.

Miller var ukyndig og uerfaren og helt uden de kvalifikationer, Lange havde regnet med, men tillige var hans uheldige økonomiske start medvirkende til, at foretagendet mislykkedes totalt. Lange var dog ikke helt uden skyld i miseren, idet han sammen med sin forvalter Meyer foretog tvivlsomme transaktioner ved at prakke alt det kassable af besætning og inventar på Miller ved nogle ret besynderlige auktioner. Der fortælles således, at forvalter Meyer på Langeslunds auktion, hvor Miller ikke selv var til stede, indbød effekterne i Millers navn til alt for høje priser.

Efter kun to års forløb kom det ventede krak, og Lange overtog igen de tre gårde.

Overtagelsen af gårdene skete dog første efter langvarige processer, hvori de implicerede parter brugte stærke ord og dynger af papir. (Om processerne og om hør- og hampeavl. På Bratskov har A. Sørensen udførligt fortalt i Vendsyssels Arbøger, 1945, pag. 51-73).

Efter dette dramatiske afsnit overgik W. igen til Lange, og efter hans død blev den atter solgt til grosserer A.C.F. Schrøder, Aalborg, sammen med Langeslund. Schrøder var åbenbart kun stråmand, for han fik aldrig skøde på gårdene, idet de begge i 1820 overgik til hans kautionist, kammerherre, major Sofus Peter Frederik Skeel, ejer af stamhuset Birkelse og godset Oxholm. Hans ejendom strakte sig således fra Brovst til Ryå.

Fra Skeels dødsbo i 1826 overgik de to gårde til „Den alm. Enkekasse” som igen i 1829 skødede dem til et konsortium, der samme år solgte Wilsbechsminde til Bartholomæus Hasselbalch, Vestrupgaard, i Saltum. B. H. var gift med Charlotte Amalie Thorlund, f. i Knebel præstegaard, Mors d. 8/5 1781, med hvem han havde 5 sønner og en datter.

Bartholomæus H. døde 5/7 1832 og hans enke, Charlotte Amalie H., der sad i uskiftet bo skødede Wilsbechsminde til sin søn Jacob Hasselbalch ved følgende:

„Den mig i Broust sogn, Ø. Hanherred tilhørende parcelgaard Vilsbæksminde med til- og underliggende ejendomme af Bratschovs hovedgaardstakst, det desangaaende af Lars Spillemand ifæstehavende huus, vil saaledes som det paa det landinspektør Birks optagne 1828 udstykningskort over Bratschov hovedgaardparcel er afsatte og betegnede som nr. 2, og med det derpaa iflg. den passerede udstykningstilladelse af det af 21. marts 1829 staaende hartkorn 10-7-2-0 1/4. Et stykke af Nr. Økse sø, som på bemeldte kort er betegnet og staaer i umiddelbar

forbindelse med den Vilsbæksminde underliggende Pouls Eng, indeholdende 11.720 td. ld.

Westrupgaard 18. sep. 1832
Sign. Charlotte Amalie sal. Hasselbalchs.

Som Lavvæрге
Juul
Hospitalsfst., Aalborg

(Læst på Hanherred Ting d. 22/12 1832)

Købekontrakter vedhæftet skødet

Overtaget 1/5 1830 efter samme Betingelser som Skødet af 17. Okt. 1829 tinglæst 13/2 1830 fra Kammerherre Juul og Proprietær Høier m.fl.

- 1) Køberen paatager sig gjælden til Nationalbanken.
- 2) Den ved Ejendommen gaaende og paa Kortet afsatte Vej over Wilsbæksm. Ejendom fra Aalb. Thisted Landevej nedentil den over herefter nævnte Kanal, Moukjær Bro, skal fremtidig taales som en almindelig Vej, for alle og enhver, der ville den passere. — Vejen og Broen fra Lars Faldborgs Sted til Wilsbæksm. skal derimod kun lades . . . ? (ulæseligt) til at benytte samme maatte være særlig berettiget. Dermed er Kjøberen berettiget til at enhver dertil maatte være pligtig fordre deltagelse i Vedligeholdelse af disse tvende Veje og Broers vedligeholdelse.
- 3) Enhver Ejer af Gaarden Jegerum reserveres til at have Ret til at hjemkøre Gaardens Skudtørv og Høafgrøden af „Nørrebuskengsparcellerne langs med gennem Vilsbæksm. gaaende Kanal og til siden over Broen ved Vilsbæksm., uanset at der ingen Vej er anlagt.
- 4) Skulle Nørøkse Sø nogensinde blive paalagt Hartkorn, da skal Ejerne paatage sig sin part.
- 5) Den fra Nørøkse til Limfjorden gaaende Kanal paabydes det Ejeren og følgende Ejere stadig at vedligeholde for saavidt den gaar gennem eller tilstøder Ejendommen paa begge Sider. Syn hvert Aar. — Denne Vedligeholdelse skal stedse paahvile Ejendommen, som en Servitut, næst efter en Prioritetsgæld på 3000 Rdlr. Sølv.
- 6) Afdøde Kammerherre Skeel har i sin Tid solgt en del af det under Langeslund og Vilsbæksm. liggende Bøndergods, tilsammen Fæstere under de Vilkaard, at de om forlanges skulde være berettiget til at aarligen blive udvist tørveskjær på Langeslund, Vilsbæksm. og Moukjærs Ejendomme, saalænge tilstrækkelig Tørv der findes, baade til at grave og henlægge, hvis Kjøber 24 læs til 450 Stk. af den i Egnen brugelige Størrelse mod betaling af 24 Skilling

for Læsset (må være en forkert pris) eller 1 Tønde forsvarlig god Byg for 12 læs Torv, som leveres til et af Egnens Salgssteder, dog ikke længere end til Aalborg, hvilket valg er overladt Kjøberen at bestemme, men de hvert Aar underrette Ejere inden 1. Okt. i hvilken Betaling forholdsmæssig nedsættes, dog skulde finde sted hvis Egnens Tørvepriser i Fremtiden skulde blive ringere end den bestemte.

Skønt det ikke vides, at disse Forpligtelser paahæfter Vilsbæksminde, efter at den er kommen ud af Kammerherre Skeels Eje, fordi han berettiget til uden Tilladelse fra Enkekassen, som var Panthaver i Wilsbæksm. at paadrage denne Ejendom en Panthaver Servitut.

Kjøberen er pligtig til at honorere Lars Spillemands Fæstekontrakt om det paa Ejendommen værende saakalde „Røde Hus”, med tilliggende mod at oppebære Fæsteafgifter efter Fæstebrevet af 1/5 1829.

d. 18. Juni 1831

(R. L. 124)

Vestrupgaard
B. Hasselbalch

Vilsbæksminde
Jacob Hasselbalch

Til Vitterlighed
N. Kjær

S. Madsen

Jacob Hasselbalch blev samme år, som han overtog gården gift med Ane Margrethe Møller, f. 1807, datter af afdøde Anders Møller, Jægerum. Hans enke, Anne født Poulsen, blev d. 14. april 1815 gift med medejer af Bratskov, Laurits Høier, der overtog Jægerum.

Jacob H. udstedte efter brylluppet en høflig kvittering for medgift.

Underskrevne Jacob Hasselbalch, som har indgået ægteskab med salig Anders Møllers datter Ane Margrethe Møller af Jægerum, tilstår herved at have annammet af hendes stiftfader herr proprietær Laurits Høier til Jægerum, den hende ved sluttet skifte efter faderen tillagte arv, 500 rbd. sedler, og herved meddeles fuldkommen afkald og kvittering.

Det stadfæstes herved men min og tillige med min faders underskrift som curator i to brude vidners nærværelse.

d. 10. jan. 1831

B. Hasselbalch

J. Hasselbalch

N. Kjær

Villadsen

Wilsbechsminde ca. 1910.

Jacob Hasselbalch var åbenbart ikke stærkt beslået med penge, for i 1833 låner han af sin svigerfar 150 rdlr. ved følgende pantebrev:

„Jacob Hasselbalch, eier af gaarden Wilsbechsminde tilstaar, at skyldte min svigerfader Herr proprietær Laurits Høier, Jægerum 150 rdlr. sedler, som jeg fra dato aarlig forrenter til hver juni termin, og tilbagebetaler, naar samme et halvt aar forud fra en af siderne opsiges til paafølgende juni termin.

Wilsbæksminde d. 13. juni 1833
J. Hasselbalch

(Lånet var først indbetalt d. 19/4 1877)

Jacob H. fik en lang virketid på W. idet han først døde 1883. Efter ham drev arvingerne i fællesskab gården nogle år, og i tiden fra 1883 til 1888 frasolgte de ialt 183 ha., der var udstykket i mindre parceller til ejendommene, der blev bygget op omkring gården. Denne var nu reduceret til en størrelse af 5 td. hartk. I 1903 overtoges den af en arving prokurator Anders Müller Hasselbalch, der i 1912 afstod den til den sidste ejer af slægten:

Jacob Henning Hasselbalch der i 1929 solgte 13,8 ha. fra til mindre ejendomme.

Den nuværende ejer, gårdejer Henning Larsen, købte Wilsbechsminde i 1937 med et areal på 37,0 ha.

Bygningernes hovedfløj var opført af Ole Tønder Lange i 1786, vel endnu før, udstykningen var endelig ordnet. Vestfløjen, der rummede værelser til folkene og vognport var opført 1850. Hovedfløjen har siden fået tilbygget to gange. De vinkelbyggede udbygninger blev alle bygget i 19hundredtallet.

Kilder:

A. Sørensen	Vendsyssels Årbøger, 1945 pag. 51-73
Riis Larsen	Brovst arkiv pag. 123
Trap	1960

Langeslund

Næppe mange vejfarende, der passerer Langeslund ad hovedvej 11, er bekendt med, at der her, hvor nye parcelhuse og en nybygget skole udgør et samlet hyggeligt hele, engang har ligget en anelig herregård med standsmæssig hovedbygning og med den lange stråtækte lade liggende som et rygværn mod den alfare vej, et sted der samtidigt virkede som et indbydende hvilested for landevejens trætte svende, der ofte gjorde ophold her.

Herregårdens historie blev kortere end vanligt for denne ejendomstype. Den var oprettet 1788 (1) af generalkrigskommissær, justitsråd Ole Tønder Lange, der i 1784 havde købt Bratskov ved auktion for 90.000 rdlr. Bratskovs jorder strakte sig vidt omkring, især mod øst, og Lange kunne se en driftsmæssig fordel ved en deling, derfor fik han i 1788 udstykket en parcel længst mod øst på ca. 1450 td. ld., opkaldt efter ejeren.

I 1795 blev ejendommen udbudt til salg i følgende annonce i Jydske Efterretninger: (2)

„Langeslund i Brovst Sogn, Hjørring Amt, af Hovedgaardstaxt 16 Td. er af nye opbyggede Bygninger, beliggende i en liden Skov, Ejendommen dertil er for sig selv indhegnet, bestaar af 3.200.000 Qvadratalen Agermark og af Skov 120.000 Qvadratalen, foruden Engene, hvor der kan avles efter Aarets Beskaffenhed 200 Læs Mærkshoe. — Ejendommene er gode, ligger fordelagtigt til Afsats for Gaardens Varer ved Landevejen og kun godt tre Mile fra Aalborg, har og Leilighed 1/2 Mil fra Gaarden at faae sine Varer transporteret paa Limfjorden til forbeholdte Kjøbstad.

Til denne Gaard foruden Tørveskiær, følger 4 Huse, som svarer 432 Ugedage Aarligt.

Denne Gaard er underhaanden at faa til Kjøbs paa antagelige Vilkaar og deriblandt, at hele Kiøbesummen mod Caution kan blive staaende i 3 Aar uopsagt, og naar den hertil saa bliver med 1 Tredjedel, kan de 2 Tredjedele blive staaende i 10 Aar uopsagte. Liebhaveere ville og kunne behagelig henvende dem derom til Hr. Justitsraad Lange paa Castrup, eller Forvalteren paa Bratschou, hvor Conditionerne nærmere bliver at erfare.

Bratschou pr. Aalborg
3. Julii 1795

Tilsyneladende har det fristende tilbud ikke kunnet lokke købere, i hvert fald foreligger der intet om salg, og gården blev drevet videre med Lange som ejer og med en bestyrer eller forpagter som driftsleder.

Da Ole Tønder Lange døde i 1814, solgte hans enke, Ingeborg Katrine Lange, f. Wilsbech, de to gårde Langeslund og Wilsbæksminde til grosserer A.C.F. Schrøder, Aalborg, for 40.688 rdlr. sølv og 40.000 rdl. sedler. Tilsyneladende har køberen ikke været kapitalstærk, for gårdene skødet i 1820 til Schrøders kautionist, kammerherre Sofus Peter Skeel, ejer af stamhuset Birkelse, og iøvrigt erklæredes samme Schrøder konkurs året efter. I 1814 havde kammerherren købt Oxholm og var dermed ejer af hele Øland sogn under eet fæstegods til Oxholm

Kammerherre Skeel, der tillige havde titlen major, var fra 1815 besidder af stamhuset Birkelse. Han var son af statsminister Jørgen Erik H. Skeel og var gift med komtesse Amalia Heidevig Trampe f. 2/8 1776 — d. aug. 1840. — Skeel blev cand. jur. med 1. karakter 1796, og „anskulant” i rentekammeret. Hans majortitel stammer fra hans deltagelse i krigen 1807-14, og hans store ejendoms køb omtrent samtidigt tyder på en betydelig velstand.

Han døde 1827 og både Langeslund og Wilsbechsminde overgik til „Den alm. Enkekasse”, der 1829 solgte dem begge for 20.000 rdlr. sølv til et konsortium, og her kommer tidspunktet, hvor de to gårde skilles. Langeslund med 12 td. hartk. fæstegods bliver solgt for 10.100 rdlr. sølv og 565 rdlr. sedler til justitsråd Arent H. Plesner. (3)

Til Langeslund hørte et stort areal ca. 400 td. ld. tørvemose. Amtsforvalter Brinch Seidelin, Hjørring, der i 1828 indberetter om amtets tilstand, nævner heri, at tørvemoserne bliver slet behandlet, og han påpeger, at Langeslunds 400 td. ld. tørvemose „tildeels er opskaaren, tildeels i meget uorden, med mange Benke og dybe Pytter imellem hianden, da denne Mose, som flere, ikke saaledes er behandlet, at den som Eng kan benyttes eller bringes under Ploven, ville dens Beplantning med Pil og Elle meget være at tilraade, som en stor Herlighed for det skovløse Ø. Hanherred. For at de kunde brede Rødderne i Tørvelvingerne, maatte efter at Mosen var noget jævnet, disse sættes ud af den vegetabisk-organiske Tilstand og opløses til Muld, som endnu kun ufuldkomment er sket ved, at deres øverste Flade har ligget blottet for Vind. Beqvemt ville det ske ved Sand, desuden har Brust Sogn det bedste opløsende Middel i krideagtig Kalk.

Da Aalborg nu forsynes med Tørv aldeles fra Aalborg Amt, vilde det ogsaa for Afsætningen af Tørv fra Broust og Tranum Sogne have været gavnligt, om Generalkrigskommissair Langes Anlæg havde været vedligeholdt og udvidet saaledes, at langs Kanalen Tørv kunde været ført ud i Limfjorden, og derfra til de forskellige Kjøbstæder ved samme.”

(Br. S. ad 660 s. 272, R. L. 262)

(Den fremsynede amtsforvalter havde ret i, at moserne blev planløst behandlet, og at der efter tørvegravning kunne oparbejdes udmærket landbrugsjord. Det har i hvert fald vist sig senere; men om selve landbruget Langeslund skrev han følgende:

„Langeslund har 230 Td. Agerjord, mager og lavtliggende Grusjord, 410 Td. Eng, 130 Overdrev, 400 Td. Tørveskær, og desuden blev hertil lagt 500 Td. Ld. langs med østlige og nordlige Side af Nr. Økse Sø.

Der holdes omtrent 10 Heste, 90 Hoveder og 20 Faar, og der saaes omtrent 20 Td. Rug, 30 Td. Byg og 60 Td. Havre. Mejeriet giver 20 Td. Smør. — En Del af Engene bortleies.

Arent Henning Plesner, f. 1797 d. 1875, var kendt som en dygtig landmand, og hans rige evner og venlige væsen skaffede ham snart bestillinger i sognets offentlige arbejde. Således blev han 23/12 1827 indvalgt i fattigkommissionen som største lodsejer. I 1836 bad han sig „entlediget“, og i hans sted foreslog han Skibsted, Bratskov, som dermed var valgt i henhold til de største lodsejeres ret. I 1845 indvalgtes han i sogneforstanderskabet i Brovst sogn, og blev samtidigt formand, en post han bestred til 1854, hvor han indvalgtes i Hjørring amtsråd. En tid var han valgt som deputeret i stænderforsamlingen i Viborg.

Han opnåede titlen justitsråd.

Henning Christoffer Plesner, f. 25/6 1833 som søn af fornævnte tog 1848 almindelig forberedelseseksamen og skulle derefter have taget dansk-juridisk eksamen, men blev samme år hjemkaldt for at medvirke ved gårdens drift, da faderen var stærkt optaget af offentligt arbejde. Han overtog gården i 1861.

En gammel lærer ved Røgild skole, L. Larsen beretter (4) om dette ejerskifte og om Langeslund, hvilket i forkortet form følger:

„Langeslund, der fik et Jordtilliggende af 1450 Td. Ld. blev skilt fra Bratskov i Begyndelsen af det 19. Aarh., og havde i løbet af nogle Aar flere Ejere, men 1828 købtes den for 9.000 Rdlr. af Arent Plesner, (død 1875), hvis Sønnesøn Severin Stenstrup Plesner nu ejer den.

Arent Plesners Søn Henning Christoffer Plesner, (død 1915), senere Justitsraad ligesom Faderen, i 1887 valgt som Folketingsmand, foreslog flere Gange Faderen at udstykke de store Ulvskovsenge, som gav for lidt Udbytte, „thi“ som han sagde, „vi faar jo nok Høet bjærget paa Part, men vor egen Part faar vi sjældent kørt hjem, da vi jo har Hø nok af Søengene“, men Faderen havde ikke Lyst til at give sig af med sligt.

Saa en Tid derefter, da man var ved at saa Rug, hvor nu Arentsminde By ligger, kom gamle Plesner og sagde til Sønnen, at nu maatte han overtage Gaarden, for selv vilde han ikke have mere med Landbruget at gøre. Henning Plesner gjorde Indvendinger og sagde, at det kunde han ikke, da han hverken var forlovet eller gift, men Faderen stod fast ved sin Bestemmelse. — „Men naar jeg faar Gaarden, stykker jeg den ud“ sagde Sønnen, og det samtykkede Faderen i, paa den Betingelse, at der i de første 5 Aar kun maatte sælges Jord til Folk, der havde tjent paa Langeslund.

Henning Plesner fik Skøde paa Gaarden i 1861, (28 1/4 Td. Htk. Pris 50.000 Rdlr.) og i de første Aar solgtes der kun Jord til Folk, der havde arbejdet paa Langeslund. — Adskillige af Nybyggerne nøjedes i den første Tid med Jordhytter, men nogle af dem fik sig et hus klinet op og fik lagt nogle Rafter og noget Halm

over til Tag. Ildstedet havde man uden for, og saa varmede man Stene i Ilden og bar dem ind i Huset for at de kunne afgive lidt Varme i „Stuen”.

Henning Plesner udstykkede ca. 1000 Td. Ld. fra Gaarden og anlagde 1896-97 Gaarden „Haabet” (190 Td. Ld.?), hvilken han overdrog til sin ældste Søn, Arent Plesner, medens den yngre Søn, Severin Plesner fik Langeslund for 130.000 Kr. og fortsatte Gaardens Udstykning ned til 17 Td. Ld.

Hvor nu Arentsminde By ligger var der i 1861 dels Eng dels Kær med alenhøje Tuer, nu er der en anseelig Stationsby, hvis Navn minder om Familien Plesners første Mand paa Egnen.”

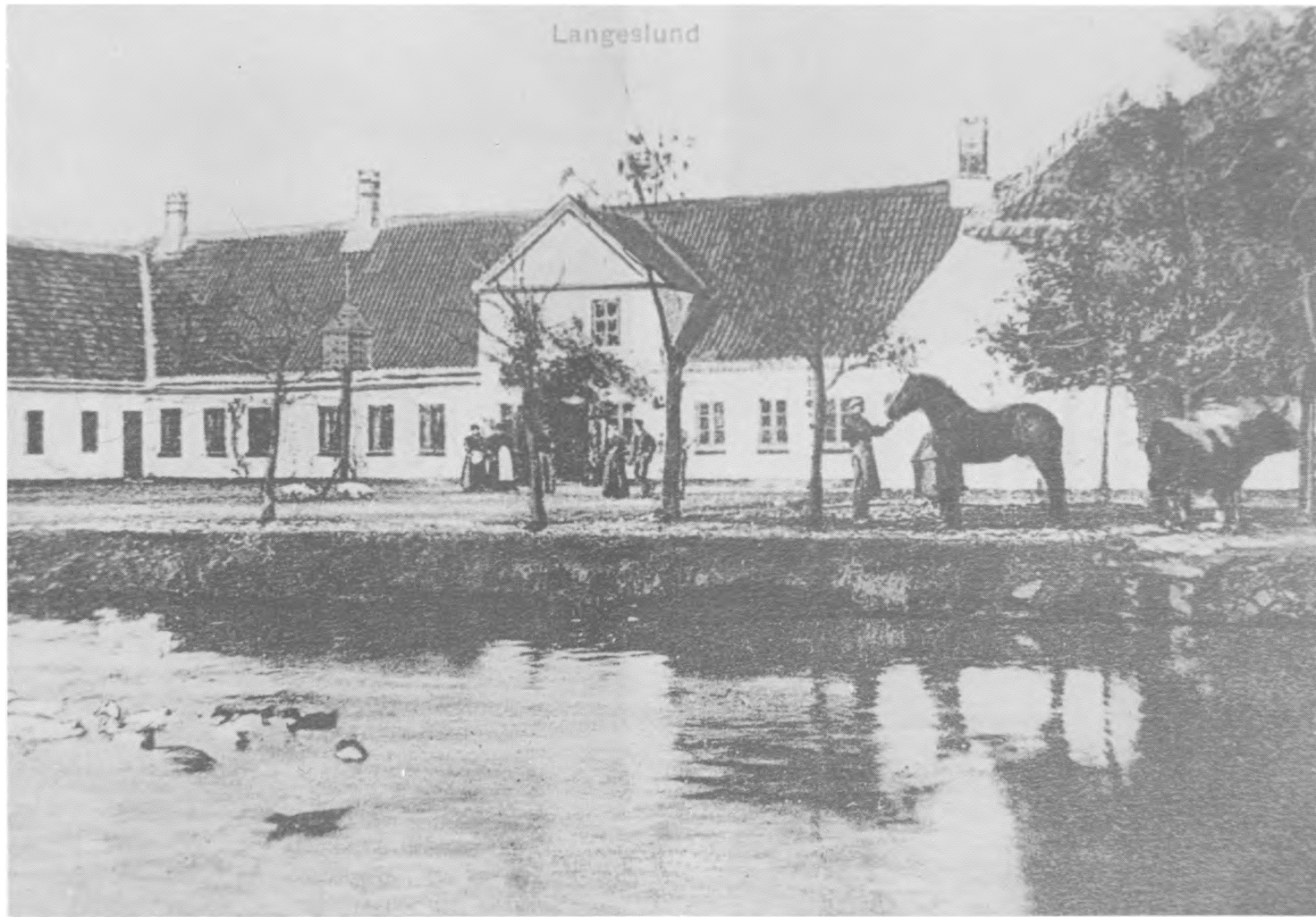
Det i lærer Larsens beretning omhandlede udstykkede areal på 1000 td. ld. var et lavt og sumpet mose- og engareal, men nybyggernes pionerånd, flid og nøjsomhed i forbindelse med forbedrede afvandingsforhold til Limfjorden, skabte efterhånden tålelige levevilkår, for selve jordbundens bonitet var fortræffelig, og i vort århundrede har vi i de velopbyggede gårde og huse med trygge hjem set de bedste beviser for, at udstykningen var et lykkeligt foretagende.

Henning Plesner havde vurderet rigtigt, og han kom også på anden måde til at betyde meget for egnen, idet han med sine rige evner og sin fremragende personlighed på alsidig vis fik indflydelse på sognets og på offentlighedens tarv og udvikling. Allerede i 1863 kom han i Brovst sogneråd, for hvilket han blev formand fra 1865 til 1870. Han var medstifter af sognerådsforeningen for Hanherrederne og foreningens formand fra 68-70. Medlem af bestyrelsen for Fjerritslev sparekasse til 1877. I best. for Aalborg og Hjørring amters brandforsikringer fra 1891, fra 1899 formand. Formand for Aalb. stifts østlige dels plejehjemsforening. Han var stifter af et plantningsselskab i Skræm sogn, delegeret ved Landmandsbanken i Aalborg fra 1873-90, medstifter af et apotek i Brovst 1876. Fra 1893 repræsentant for Agrarforeningen. I 1887 blev han valgt som folketingsmand i Aalborg amts 2. valgkreds. Han genvalgtes i 1890 som repræsentant for det forhandlende Venstre, men ved valget i 1892 faldt han for højremanden Ludvig Bramsen, og siden lod han sig ikke opstille. (5)

Plesner var kirkeligt interesseret, og han indså, at de mange nybyggere havde for lang vej til kirken i Brovst. Tanken fandt genklang hos mange, og annekskirken i Langeslund blev bygget på en velbeliggende grund, Henning Plesner havde skænket i 1883.

Ved anlægget af Fjerritslevbanen o. 1897 opstod der driftsmæssige ulemper for Langeslund, idet gårdens mark blev gennemskåret af banelinien. Dette resulterede i at H. Plesner lod „Haabet” bygge på de 68 ha. nord for banen, og denne gård fik hans søn, Arent Plesner. I 1899 overgik Langeslund til en yngre søn, Hans Severin Plesner, der fortsatte udstykningen blandt andet af byggegrunde til stationsbyen Arentsminde. Hovedparcellen på ca. 9 ha. blev i 1926 solgt til købmand P. A. Moes, der i 1941 solgte til gårdejer Chr. Lundgaard. I 1946 overgik den til ejendomshandlere og efter flere ejerskifter og udstykninger overtog Brovst kommune hovedbygningen, der var indrettet

Langeslund

Langeslund ved århundredskiftet.

*Camilla og Henning
Plesner.
Tipoldeforældre
til Karen
og Karl Johan Plesner
i Arentsminde.*

*Henriette og
Arendt Plesner.
Oldeforældre.
Købte Langeslund
1829.
Foto: Tønnies,
Aalborg.*

*Camilla og
Henning Plesner.
Bedsteforældre -
ca. 1870.
Foto: Tønnies og
Lønborg.*

*Adamine og
Severin
Plesner.
Forældre.
Foto: Tønnies.*

Adamine og Severin Plesner med børnene Arendt, Karen og i barnevognen Carl Johan.

Børnene på Langeslund: Arendt, Karen og Carl Johan Plesner. Foto: Tønnies.

*Familien Plesner samlet på Langeslund omkring 1900.
Nr. 2 fra venstre: Camilla Plesner. Nr. 3 fra venstre: Henning Plesner (justitsråd).*

med tre lejligheder. Hovedbygningens tilstand var passende til nedbrydning, og på grunden byggedes Arntsminde skole.

En smuk stensætning i området er resterne af stedets fortid, og en stor syldsten med inskription fortæller om herregården Langeslunds eksistens og monder om en kendt slægts virkefelt.

Kilder:

Traps Danmark 1960

Større danske Gaarde

Elberlings Rigsdagens Medlemmer

Riis Larsen i Brovst arkiv

Boelsgaard

Da Ole Tønder Lange, Bratskov, i 1793 indledte den famøse hør- og hampeavl, hører vi første gang Boelsgaard nævnt i forbindelse med Vilsbæksminde og Vestergaard i Brovst. Disse tre gårde blev som tidligere fortalt bortforpagtede til tyskeren Ignatius Miller, der skulle forestå en nyanlagt stordrift, men som i løbet af kort tid afslørede sig som evneløs til at forestå foretagendet, der led et totalt forlis.

Boelsgaard var den mindste af de tre gårde, nemlig kun på 3 td. hartk. og derfor kun et stort Boel, hvorfor det ligger nær at antage, at navnet stammer derfra. Trods den beskedne størrelse var der på den tid beskæftiget 13 personer på gården, men dette antal må ses i forbindelse med bearbejdningen af de store hørmængder, der var tilsigtet med stordriftsplanen.

Senere fik den jord tillagt fra Brovst ejerlag, og i 1811, da Arent Hassel Rasmussen (d. 1842) købte Bratskov, benyttede han lejligheden til flere udstykninger, blandt andet gik en stor parcel til Boelsgaard, der således omfattede 9 td. hartk., da den herefter solgtes til Hans Tøxen, (d. 1830). Hans ejerskab varede ikke længe, for i 1817 afhændede han gården til proprietær Ditlev Wad (d. 1842) for 8.281 rbd. navneværdi. Efter hans død i 1842 blev Boelsgaard, der nu er på 14 td. hartk., ved auktion solgt til forvalter Andreas L. Bruun, Gjøl, gift med præstedatteren, Ane Helene Thorsøe. Prisen var 11.420 rdlr.

Andreas Bruun døde i 1846, hvorefter hans enke stod for gården til 1852, da hendes søn Rasmus Thorsøe Bruun f. på Birkumgaard 6/2 1831, var blevet myndig og fik skøde på Boelsgaard. Han havde oplevet en del af barneårene i et husmandshjem på Gjøl, (uvist af hvilken grund, men måske hans forståelse for husmandsstanden hidrørte herfra), og han blev senere videre uddannet i landbruget, så han var godt udrustet til at overtage gården i Brovst. Det blev dog ikke alene landbruget, der kom til at optage hans tid, men Boelsgaard var udgangspunktet for hans virke for samfundet.

Allerede i 1862 kom han ind i Hjørring amtsråd, valgt af det større hartkorn, og her havde han sæde i 36 år.

Digteren Meir Goldshmidt besøgte på en rejse Boelsgaard og gav følgende rammen- de karakteristik af gården og ejeren. „Frodige Marker, en solid Gaard med Præg af Velstand, en høj kraftig ung Mand i en smuk Familie. En Blanding af Intelligens og sund, endnu ikke helt afsleben Natur. Det var Danskheden i en smuk Udgave. Prøve af den danske Landbostand, der engang skal være Herrer i Landet”. En digters ejendommelige klarsynede profeti, men hans bedømmelse var rigtig.

Rasmus Thorsøe Bruun var en ung, kraftig bonde med en sammensat natur af lynende intelligens, behersket venlighed, men til tider også grov i reprikken og usleben i sin væremåde. Trods disse forskellige personlige egenskaber var han afholdt og respekteret.

I amtsrådet var han en ivrig forkæmper for sine ideer og forslag, og det lykkedes ham at få mange ting gennemført til fordel for egnen. Her skal nævnes: lægeboligen,

apoteket og amtssygehuset i Brovst. Da der i 1872 skulle dannes et selskab med det formål, at indkøbe et nyt dampskib til et fornyet forsøg på at anløbe Brovst havn med forbindelse til de nærmeste Limfjordsbyer, da var Bruun og Lars Jensen, Lunde, i spidsen for flere lokale mænd. At forsøget mislykkedes var en skam for det dristige initiativ. — Senere sad han i komiteen for gennemførelsen af Fjerritslevbanen. Han var medlem af skoledirektionen, skønt han absolut ikke yndede skolelærere, og skønt det lyder paradoksalt, var han medlem af husmandskreditforeningens bestyrelse fra starten, og ivrig forkæmper for husmandsbevægelsen.

Han var i bestyrelsen for Hanherreders sparekasse, men alligevel var han en af de bærende kræfter i oprettelse af Brovst sparekasse i 1869.

I 1879 udnævntes han til Ridder af Dannebrog i 1896 til dannebrogsmænd.

Bruun døde på Brovst sygehus d. 4. aug. 1902 og blev begravet d. 9. aug., og det er vel tvivlsomt, om der før eller senere er set så stort et følge på egnen, idet henved 500 mennesker fulgte den gamle høvding til hans sidste hvilested. Der var endog indsat ekstratog fra Nørresundby. Bladene havde sendt referenter og de skrev bl.a.

Aalborg Amtst.

„En ejendommelig Mand, det mest stokkonservative indenfor Politik. I hans Øjne var alt efter 1849 det rene Bras. Han syntes, at Menneskene blev værre og værre.

Havde man talt med Bruun i 10 Minutter, saa var man omtrent lige med ham. Han brugte kraftige Udtryk og var ikke bange for at blive grov, men det gik altsammen an, på grund af hans Frimodighed, der var saa forfriskende. Der var ikke det ringeste Snobberi i hans Væsen og ikke sjældent fandt man Guldorn i hans Vid. Paalidelig og godgørende mod Smaafolk. Alle hans Naboer satte Pris paa ham, da man vidste, at der ingen rævegegne var i hans ord.”

Aalb. Stift.

„Som Landmand var han af den gamle Skole. Han prøvede først det nye, naar alt var i Orden. Hans Gaard blev smukt og tidssvarende drevet, men han søgte ikke at trænge sig frem i første Række. En rigtig Vendelbolandmand, rolig, besindig, ligefrem og jovial. Hans Ord var jævne og faldt roligt, alt var overvejet.

Politisk Højremand, men egentlig som Menneske en ægte Demokrat som nogen, altid med et aabent Blik for de smaa i Samfundet.”

En gammel gårdmand fra Brovst, en af Bruuns gamle naboer og venner, har fortalt følgende om ham:

„Jeg har kendt Bruun bedre end de fleste, for vi har været naboer i 30 år, og bedre nabo skal jeg aldrig ønske mig, mere hjælpsomt menneske kendes ikke. Jeg husker endnu tydeligt en lille episode fra halvfjerserne i de rigtig bevægede politiske år. Der havde været valg og de fleste af bønderne havde stemt på venstres kandidat. Bruun, der nærede den mest ubetingede tro på højres retfærdige sag, var rasende over at se dette og brugte den dag udtryk, som mildest talt var uovervejede.

Den næste dag kom jeg op til ham for at anmode ham om en ret betydelig tjeneste, det drejede sig om en kautionist, som jeg manglede. — „Fæhovede” sagde han til mig, så snart jeg viste mig i døren. — „Ja, saagu er du saa” fortsatte han, da jeg forsøgte en svag indvending. „I bønder vil ikke se eders eget vel. I er for dumme til at se, hvor det bærer hen, men jeg skal sige dig, min ven. Det bliver til den rene elendighed altsammen, og saa kan I have det saa godt. Jeg rører ikke en finger for at hjælpe jer. Ikke en finger, forstaar du.” Således blev han ved, til han havde talt sig træt, så kom jeg frem med mit ærinde.

„Jeg kautionerer aldrig” kom det hvast, da jeg havde udviklet sagen for ham. — Det var jo ren besked, og jeg vendte mig allerede for at gå, da han standsede mig. „Hvor meget var det, du sagde”? Jeg nævnte summens størrelse. Så gik han hen til sit skrivebord, tog en bunke sedler frem, talte omhyggeligt beløbet af og rakte mig det.

„Gaa saa” brummede han „ellers bliver jeg bare gal igen. — Du kan siden give mig et bevis for pengene”.

Bruun var gift med sin kusine Cæcilie Elisabeth Bruun. Han købte Søgaard i 1872, som blev forpagtet af sønnen, Carl Johan Bruun, f. 30/1 1868. Han blev senere ejer i 1904. Han var g. med Karoline Frederikke Svagård.

Efter Bruuns død i 1902 blev Boelsgaard solgt til Chr. Rendbech, tidl. forpagter på Vestrupgaard i Saltum og Erikkasminde i Aaby sogn, samt ejer af Aastrup i samme sogn. Prisen på B. var 122.000 kr.

Efter Rendbech fulgte sønnen af samme navn. Han overtog B. i 1916, og efter ham fulgte endnu en Chr. Rendbech. Han frastykkede et areal af matr. nr. 7 a og lod dette udstykke i byggegrunde.

Han solgte B. i 1960 til N.K.A. Bønløkke for 575.000 kr.

P.S. Den ældste af Rendbech-dynastiet på Boelsgaard, Christen Rendbech var f. den 30. maj 1850 — d. 18. juni 1932.

Gift med Inger Marie f. Jensen, f. den 20. feb. 1856, d. 5. feb. 1932.

Nr. 2. Christen Rendbech, f. den 3. nov. 1887, d. 4. maj 1956.

Gift med Elin f. Klitgaard, f. den 4. feb. 1888, d. 10. sep. 1967.

Nr. 3. Christen Rendbech, gift med Kirsten Kitzner Jørgensen, datter af pastor K.J. Vallø.

Boelsgården ca. 1910.

Under matriklen i 1664 var Søgaard fæstegaard under Bratskov, og der er sikkert ingen tvivl om, at den fortsatte hermed til Ole Tønder Lange blev eneejer af baade Oxholm og Bratskov 1784. I forbindelse med afvandingsarbejdet af Nørøxe sø og Øland vejle havde han fundet det mest praktisk at have alle disse arealer under Oxholm, da han netop samtidigt med afvandingen overvejede at sælge Bratskov. Søgaard blev på den måde fæstegård under Oxholm, og til den hørte hele søområdet. Dette understreges af en indberetning af amtsforvalter Brinch Seidelin, Hjørring, der i 1828 skriver om Nr. Øxe sø under Oxholm:

„Søen er omtrent over alt bevokset med Rør, der i tørre Somre kunne give 3-400 Læs Tagfoder eller Tækketag, men i meget vaade Somre intet, thi saa er den hele Strækning under Vand, ligesom den almindelig er det fra først i Sept. Maaned til sidst i Maj eller Juni, og som Følge deraf aldrig bliver tjenlig til Agerland.”

Denne indberetning fastslår med al mulig tydelighed, at Langes bestræbelser for udtørring er mislykkede, fordi de skiftende ejere har forsømt at holde kanalerne intakte, og det fremgår yderligere af følgende annonce, at dyrkningen af søen har slået fejl. Annoncen indrykkes af afdøde godsejer Rasch's enke i Jyske Efterretninger d. 5. nov. 1831.

„I Nørøkse Sø er i Løbet af August Maaned bjerget et Parti Sommerrørtag, som i større eller mindre Partier kan erholdes for den billige Pris af 20 Skilling pr. Trave, naar de Lysthavende desangaaende skriftligt eller mundtligt ville behage at henvende Dem til

Maren Krag, salig Rasck's
paa Oxholm

Det er hermed yderligere bevist, at Søgaard og søen hørte under Oxholm, hvilket igen bekræftes af amtmand Graah, Hjørring, da han den 23. aug. 1832 meddeler:

„Ejerinden af Oxholm, Maren Kragh Rasck, har gennem Rentekammeret faaet Tilladelse til, i Forbindelse med Arealet af den i sin Tid udgravede Sø, Nørøxe Sø, Vejen i Nørøxe By, ved dens østligste Side liggende Bondegaard, Søgaard, med ei frit Hartk. 2-7-3-0 Ager og Eng, uden at være forpligtet til i Overensstemmelse med Ordningen at bortfæste eller bortforpagte denne Gaard for bestemte Tidsrum, dog paa Vilkår:

- 1) Inden Udlobet af en saaden Tidsfrist, som af Amtmanden bliver efter Omstændighederne besluttet, aldeles udtørret.

(Må forstås sådan, at søen skal holdes tør)

- 2) At ingensinde gøres Hoveri af Bonden, som beboer Gaarden.
- 3) At denne Tilladelse ikke fører til Forøgelse af Hoveriet til Oxholms Godser.

I 1849 afhændede godsejer Nikolaj Nyholm, Oxholm, Søgaard til mejeriforpagter Steen, Kokkedal, og i hans ejertid foretoges en vandsynsforretning over Jægerum kanal (østre kanal), hvorved vandsynsmændene Møller Rosendahl, Torslev, og gårdejer Wølch, Ø. Svenstrup, d. 8. maj 1853 afsagde kendelse om, „at det påhviler Søgaard at holde østre kanal oprenset, iflg. regulativ.” Denne sag påankedes af Søgaards ejer, Steen og godsejer Sønnichsen, Oxholm, der havde overtaget godset i 1850. Når sidstnævnte var med til at klage, skyldtes det formodentligt, at dette forhold ikke havde været helt klarlagt ved frasalget fra Oxholm. Der ankedes over, at de lokale vandsynsmænd uden fornøden kompetence havde pålagt Søgaard den byrde at være alene om oprensningen af østre kanal.

Der afholdtes landvæsenskommission d. 8. juli 1853. Kommissionen bestod af amtmand Esbensen, kaptajn von Stöcken og kammerråd Theilmann, og mødet holdtes på Vilsbæksminde, hvortil alle interesserede lodsejere indvarsledes. Desværre viser referatet intet om mødets udfald, idet der står kort og godt: Forening blev indgået. — Men o. 1855 var Jørgen Nielsen, Nesgaard ejer af Søgaard, og det ser ud til, at denne driftige unge mand var gået lige til sagen, for d. 14. okt. 1857 kan man læse i Jyske Efterretninger:

„Et stort Søindtørningsarbejde er fuldført i Sommer, nemlig Nørøxe Sø i Ø. Hanherred, hvorved ca. 1000 Td. Ld. indvindes for Landbruget.

Entreprenøren og Ejeren Hr. Nesgaard (er Jørgen Nielsen, Nesgaard) købte for 16.000 Rdlr. — Søen, der ligesom den udtørrede Sø danner Søgaarden, der tidligere har hørt til Oxholm, og alt i en ældre Tid har været søgt indvunden ved afvanding, da den driftige Lange ejede den store Godsstrækning i Ø. Hanherred, men senere var bleven forsømt og flydt til igen”.

Hvor længe Jørgen Nielsen havde ejet den er uklart, men han lod søen udstykke i småparceller, som solgtes til omliggende landbrug, og Søgaards jordtilliggende var i 1872 nedbragt til 250 td. ld.

Gården solgtes i 1872 til Rasmus Thorsøe Bruun, Boelsgaard, der drev den ved bestyrer, indtil sønnen Carl Johan Bruun f. på Boelsgaard 31. jan. 1868, var gammel nok til at få den i forpagtning. C.J. Bruun var gift med Karoline Frederikke Savgaard, f. i Aalborg 14/3 1866. Ægteparret fik skøde på Søgaard i 1904, og efter yderligere frasalg af lodder er Søgaard nu på 180 td. ld., heraf 111 ager, 50 eng, 5 mose, 10 plantage og 4 gårdsplads. Hartk. 5-1-0-0.

Møllegaarden og dens mænd

Kun navnet „Møllegaarden” er tilbage af den gamle gaard, der i forrige århundrede husede en slægt, hvis navne er mejslede ind i Brovst sogns historie, begyndende med stamfaderen Chr. Pedersen, der i begyndelsen af 1800-tallet var foregangsmand og storbonde af format, idet han kom til at eje to gårde, to møller, havde privilegium på krohold og ligeledes blev ejer af Tranum kirke (kirketiendeejer).

Han var f. i Brovst 1763. Gift med Kirsten Jeppesdatter f. 1768. Ægteparret var kendt for sine veldrevne landbrug, ikke mindst for opdyrkning af kærjorder, der lå ind under fødegården, så de opnåede landhusholdningsselskabets belønning for landboflid. Han var en anset mand i sit sogn og blev i 1804 valgt i den første fattigkommission.

Men statsbankerotten i 1813 var et ulykkeligt vendepunkt for Chr. Pedersen, for den påfølgende krise slog bunden væk under hans velfunderede rigdom. Lån blev opsagt, flere kautionsforpligtelser måtte indfries. Trods hans ihærdige bestræbelser gik hans fødegård til tvangsauktion i 1824, og i 26 og 28 måtte de to møller gå samme vej. Tilbage havde han Møllegaarden. Her boede han i mange år, mens han ved utallige retssager søgte at få sin ret i de mange forhold, der blev hans økonomiske tragedie. Han prøvede alle instanser, ja han havde endog foretræde hos kongen, men det hele var resultatløst. Han var nu engang blevet offer for den håbløse krise, der slog så mange ud, og dermed måtte han forsones sig.

Da han var 74 år gammel, overlod han Møllegaarden til sin yngste søn, Peder Christensen, f. 4/2 1810, og Chr. Pedersen flyttede ned i et lille hus sydøst for Møllegaarden, kaldet Smaarishus.

Her døde han d. 16. juni 1850, som en skuffet og bitter mand. Peder Christensen, kaldet „Pi'r i Møllen” førte med held Møllegaarden videre. Han var g. med Karen Christensdatter, f. 14/12 1825, og i ægteskabet kom der efterhånden 5 børn, hvoraf den ældste Chr. Pedersen f. 23/7 1853 kom til at betyde uendelig meget både for sin slægt og for sin samtid. Per havde allerede i 1837 overtaget Møllegaarden, der selv om møllerne forlængst var taget derfra, dog bevarede navnet, og især i slutningen af 1800-tallet, var „møllen” et vigtigt knudepunkt i Ø. H. H. Her var der åbent hus for egnens betydende mænd og for andre. Her blev drøftet vigtige anliggender, når R. Th. Bruun, Bolsgaarden, Lars Jensen, Lunde og lærer Kjær i Halvrømmen var samlet, og Per i Møllen var den toneangivende, når der drøftedes anlæg af sygehus, jernbane o. lign.

Nørresundby — Thisted landevej blev anlagt o. 1845-50, og lidt senere blev oprettet en kørende postrute ad samme strækning, i begyndelsen dog kun en gang ugentlig kørende og en gang ridende post. Denne rute havde fast holdeplads i Svenstrup kro, men Møllegaarden blev dog en art brevsamlingssted for Brovst.

Men størst betydning fik M. da den blev hjemsted for Brovst sogns sparekasse. Det stiftende møde blev holdt i Halvrømmen skole d. 28. april 1869. Bestyrelsen kom til at bestå af 8 medlemmer. Disse 8 valgte en formand af deres midte, medens et niende

medlem blev antaget som bogholder, der skulle forestå den daglige ledelse. Til denne post valgtes Pi'r i Møllen.

Sparekassens historie er fortalt særskilt et andet sted, så den må udelades her, men det må nævnes, at Pi'r ret hurtigt overlod bogholderiet til sin sytten-årige søn „Kræn Pi'esen", der med usædvanlig dygtighed tog det arbejde op, der skulle blive en væsentlig del af hans livsgerning. Han søgte at udvide sin viden ved ophold på Brønderslev højskole, og han stod således fuldt udrustet til at overtage posten som bogholder fem år før hans far døde 12/3 1887.

Pi'r i Møllen havde være sparekassen en god mand, og i hans nekrolog blev nævnt, at han var hjælpsom med råd og dåd, og at han var en solid og en retskaffen bonde-mand, hos hvem kassen var i de bedste hænder.

Kræn Pi'esen førte slægtens traditioner med ind i sit arbejde. Redelighed og præcision prægede hans ordholdende personlighed.

Han fik senere et hverv som vejassistent, og her kunne han udnytte sine arkæologiske interesser, idet der ved forskellige udgravninger fandtes stenredskaber, som han ivrig samlede og opbevarede i sin værdifulde samling, der endnu er i slægtens eje.

Møllegaarden var hjemsted for afholdssagen, hvor Kræn Piesens broder, Jens, var en ivrig forkæmper, og selv var han trofast tilhænger af sagen. Han var sognerådsformand fra 1895-98.

Kræn P. købte Aldershåb i 1893, og selvfølgelig flyttede sparekassens kontor derud, og møderne blev nu holdt her. I 1909 solgte han gården og flyttede igen op i stationsbyen, denne gang i en stor nybygning ved kirkevej, hvor der som noget nyt blev installeret telefon, og Chr. Pedersen som direktør blev aflønnet med 800 kr. årligt.

Som privat mand var han stærkt medvirkende ved byens udvikling. Han hjalp flere af tilflytterne med økonomisk støtte til byggeri, og han og hans broder Jens skænkede grunden til nuværende Brovst Hotel.

Kræn P., der var ugift, døde den 30. okt. 1934 efter 65 års omfattende virke.

Brovst Kirke

Selv om kirkebygningen er smukt vedligeholdt, vidner den alligevel om en vis alder, og dens historie går sikkert så langt tilbage som til 1300-tallet, ja måske endda lidt længere. Brovst er en meget gammel landsby og kirken med, men skønt man ikke har konkrete historiske kilder at støtte sig til, så findes der alligevel visse oplysninger, hvorefter man med nogenlunde sikkerhed kan beregne dens alder, hvilket f.eks. tydeligt fremgår af følgende missive fra 1500 tallet.

(K.B. 1593 18-12 s. 198)

Missive til Fru Margrethe, Erik Lykkes Enke.

„Rentemesteren Holger Gagge har berettet, at hendes afdøde Husbonde i lang Tid har været Kirkeværge for Brovst Kirke i Hanherred, der ligger i det Provsti, Holger Gagge er forlenet med og har oppebåret Kirkens Indkomst, men hverken i Holger Gaggens Tid eller i hans to Formænds tid, er gjort noget Regnskab for dette Kirkeværgemaal, skønt Holger Gagge ofte, siden han er bleven forlenet med Provstiet, baade skriftligt og ved sin Prokurator har krævet det af ham.

Da Kirken derved er blevet meget forarmet og bygfældig, har han ansøgt Kongen om, at sørge for, at Kirken ikke kommer til Kort paa sin Indkomst og Rettighed, og at han selv faar den Rettighed af Kirken, der tilkommer ham efter sit Forleningsbrev.

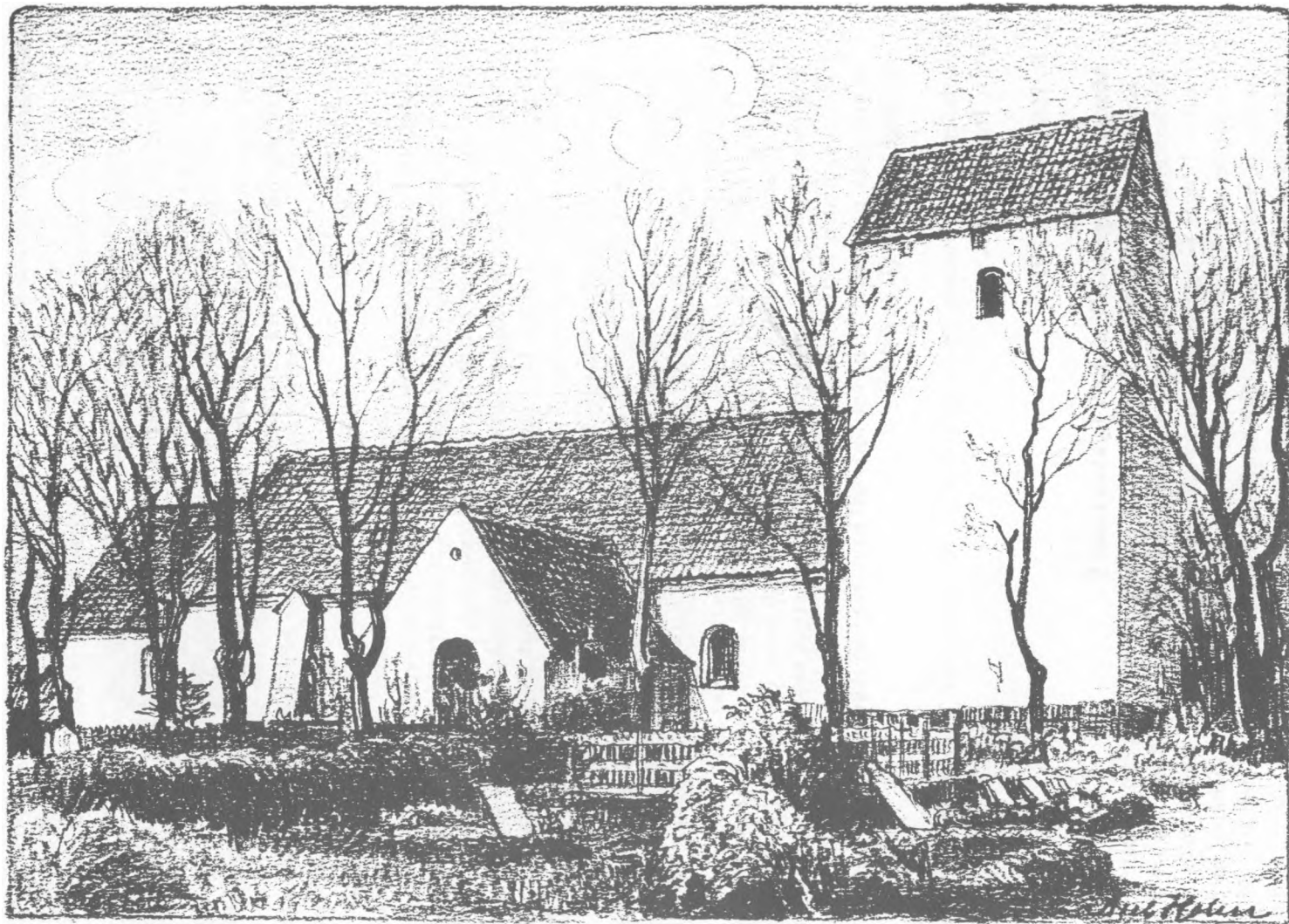
Det befales hende at lade hendes Fuldmægtige møde ved Brovst Kirke inden førstkommende Fastelavn i det allerseneste, og en Gang for alle gøre Holger Gagge Regnskab for de Aar, som hendes Husbond resterede med uforklaret, og samtidig betale ham den Rettighed, der tilkommer Kirken og derigennem Kirkens Lensmand, men som hidtil er blevet forholdt ham, saa han ikke videre skal have noget at klage over.” — (J. T. 4-429)

Tilsyneladende har henvendelsen ikke virket, for året efter kom en lidt skrapper skrivelse fra kancelliet.

(K. B. 1594 30-12 s. 391)

Missive til Margrethe Gjoc, Erik Lykkes Enke

„Kongen skrev for nogen Tid siden (18-12-1593) til hende, om at lade hendes Fuldmægtige møde ved sidste Fastelavnstid ved Brovst Kirke for at gøre Rentemester Holger Gagge Regnskab for den Kirkens Indkomst, som hendes afdøde Husbonde som Værge for Kirken i langsommelig Tid havde oppebåret, men erfarer nu, at hverken hun selv eller hendes Fuldmægtig er mødt til den Tid, derimod skrev hun til H. G., at hun var syg og derfor ikke kunde møde. Da H. G. nu har

Broust kirke. Originaltegning af kunstneren Axel Holm, formentlig i begyndelsen af 1930'erne.

begæret at blive hjulpet til rette i den Sag, befales det hende paa ny, at lade sin Fuldmægtige møde ved Brovst Kirke, naar H. G. eller hans fuldmægtige tilsiger hende, og da gøre Regnskab for alle de Aar, hvori hendes Husbonde ikke har aflagt Regnskab som Kirkeværge, og betale hvad hun bliver Kirken skyldig, og lige saa meget hvad der efter Henning G.s Forleningsbrev tilkommer ham som Regnskabsprovst af Kirken, saa baade Kirken, der er meget brøstfældig, og Holger Gagge en Gang for alle kunne faa, hvad de skulle have.

Sker dette ikke, vil Kongen se sig forarsaget til at tiltænke de Midler, hvorved baade Kirken og Provsten kunne faa deres Ret. Hun kan ogsaa vente sig, at faa Omkostninger der løber paa, ville blive tilregnede hende, og at hun vil blive tiltalt med Retten derfor. (T. T. 4-495 b.).

I 1579 omtales Erik Lykke, Skovgaard — også som ejer af B. — idet han iflg. kongeligt brev (K. B. 1579 26. marts s. 608) bevilges lov til „at bruge stenene af den øde Kettrup Kirke i Hvetbo Herred, der skal nedbrydes til at genopbygge den meget Bygfaldne Kirke i Brovst.”

Det ser således ud til, at både Erik Lykke og hans enke har siddet kancelliets skrivelser overhørigt. De har som kirketiendeejere med koldt blod indkasseret den retmæssige tiende, men har glemt at redde kirken for forfald. Tilsyneladende har de gentagne anmodninger og trusler ikke hjulpet, idet der i 1603 kommer et åbent brev fra kongen:

(K. B. 1603 s. 91)

„Kongen har bevilget, at alle Kronens Landkirker i Hanherred, der ikke selv er trængende, men have Forraad, skulle komme Brovst Kirke i H. H. til Hjælp til dens genopbyggelse, enhver efter sin Evne og Formue, da Brovst Kirke i adskillige Maader er brøstfældig og forfalden, og dens Taarn er blæst ned i den sidste store Storm, og da Kirken og Sognemændene ikke er ved den Formue, at de selv kunne opbygge Taarnet.

Kirkeværgerne for Brovst Kirke skulle saa siden gøre Regnskab for, hvorledes Pengene er anvendt til Kirkens Bygning. Hvis nogen viser sig forsømmelige eller uvillige, vil han komme til at staa til Rette derfor”. (J. R. 6-217 b.).

Hvornår denne genopbygning har fundet sted vides ikke, men kirkens mure taler et tydeligt sprog om omfattende reparationer, idet murene er en ret rodet sammensætning af munkesten, kvadre og rå kampesten. Der er meget der tyder på, at resterne af Kettrup kirke er anvendt, og at kongens appel til bønderne i Hanherred langt om længe har virket. De tidligste ejere af den nærliggende Bratskov hovedgaard har øjensynligt ikke interesseret sig ret meget for kirken, i hvert fald har de været vidne til dens forfald, og det er nok først i 1655, da Frants Rantzau, Estvadgaard, får skøde på B., at den vågnende interesse kan spores. Især ofrede Frants Rantzau af 3. generation (d. 1738) og hustru Margrethe Rodsteen meget på kirkens udsmykning.

Broust kirke før restaurering.

Broust kirke 1970.

„Kirken består af romansk skib og kor med halvrund apsis, et ombygget tårn mod vest, våbenhus mod nord, samt en nyere tilbygning (tidl. kapel, nu dåbsventeværelse) ved tårnets sydside. Den romanske kirke er opf. af blandet materiale, kvadre, rå kamp og teglsten. Murværket virker ret uordentligt, hvilket måske skyldes reparationer, om ikke ligefrem ombygning. Apsisen, der er af teglsten, har under gesimsen tre savsnitskrifter. Oprindelige vinduer af meget uregelmæssig form ses som indvendige blændinger i skibet, en i hver side. Syddøren er tilmuret, og norddøren er udvidet 1951. Apsis har halvkuppelhvælv, kor og skib fladt bjælkeloft.

Triumfmuren er nedbrudt, uvist hvornår, men rekonstrueret 1951. Det smalle vesttårn, der ligger skævt for skibet, stammer i sin nuværende form antagelig fra 1779, et årstal, der sammen med initialerne S.H.R.G. (salig Hans Rud. Grabow) står at læse på tårnets sydside (iflg. Pont. Atlas har Frands Rantzau (jun.) istandsat kirken 1729, ligesom han lod gøre altertavle, prædikestol og pulpitur).

Tårnets bygningshistorie er endnu ikke klarlagt, men det synes dog tidl. at have været af samme bredde som skibet og haft overhvælvet underrum (spor af hvælvingen ses i det bevarede nv. hjørne). Den tilhørende tårnbue er nedbrudt, og i stedet er muret to ulige store arkader (begge blændede) hvoraf den nordlige forbinder skibet med nuværende tårnrum.

Våbenhuset, med to store fladbuede spareblændinger i hver side, er muligvis middelalderlig, men stærkt ombygget. Ved en hovedrestauration 1951 (E. Packness) fjernedes en pudset brædeforskalling, som dækkede alle vægge i kor, skib og apsis, og hvoraf man havde konstrueret en bred og trykket triumfbue.

Største parten af kirken er hvidtet, tagværkerne er nye og teglhægte. — Nyt muret alterbord. Alter-tavlen, med båndværksakantus i fransk-nederlandsk stil, er rimeligvis fra 1729 (sammenl. prædikestolen). — På topstykket Frands Rantzaus og Marg. Rodsteens våben og i midterfeltet et maleri fra 1898. (Kristus i Emmaus af A. Dorph, (replik). Med undtagelse af ovennævnte våben og en indskrift forneden er stafferingen ny (J. Th. Madsen, 1951). Et alterklæde fra 1757 med Hans Rud. Grabows og hustru f. Rantzau's navnetræk blev 1843 sammen med andre sager bortstjålet fra kirken. Alterstager fra 1700-tallet. Romansk granitdøbefront. Prædikestolen svarer i stil til altertavlen, den opr. staffering er fremdraget 1951 (maler J. Th. Madsen), på opgangen læses: „P. Rousel fecit 1729” — Stolestader fra 1951. På vest pulpituret er o. 1750 malet 18 pietistiske billeder i ovale rokokokartoucher. — Orgel med 6 stemmer. Nye lysekroner i barokstil. I kirken er ophængt en skibsmodel. En Klingpung opbevares i tårnrummet. Og en nyere SERIES PASTORUM HÆNGER I DÅBSVÆRELSET. Klokken er omstøbt 1929. — Gravsten Sognepr. Søren Jørgensen Bagge d. 1702. 2) af granit fra o. 1700, skriften ulæselig. Begge på kirkeg. nord for tårnet.

En ca. 2 1/2 m. høj sten på kirkegården, nu med navne på faldne i krigene 1848-50 og 1864, er antagelig en bautasten fra oldtiden.”

I sakristiet eller runddelen bag alteret ligger Falk Gøye og Palle Rantzau begravet. — Pastor Wiel Lange, der i 1886 kom til Brovst, interesserede sig meget for kirkens udsmykning, og i hans embedstid til 1911 skete væsentlige forandringer. Han var meget musikbegavet og på hans initiativ fik kirken sit orgel, der kom kønne lysestager og kirken fik sit dejlige alterbillede. Endvidere blev i samme periode skænket to smukke lysekroner af Claus Østergaard, dav. ejer af Østerg. samt to prægtige syvarmede lysestager af enkefru Karen Kronborg, Nr. Skovsgaard. Et skib, der er særdeles smukt udført er skænket af fhv. oberstløjnant Penich, der boede i Brovst i mange år.

Tyveri i Brovst kirke.

(Arb. 21 s. 340 C. K.)

Aalb. Stift. 1 og 2, 1844

Natten mellem d. 26. og 27. december 1843 blev der begået indbrud i Brovst kirke, og tyvenes bytte blev 2 stk. røde alterklæder, 1 rød silke-messehagel med kors bagpå, samt den ene af kirkens store alterstager, der vejede ca. 6 kg. stykket.

Det gamle alterklæde var af rødt fløjl, kantet med ægte sølvgaloner, og på klædet var med guld og sølv broderet to adelige våben med årstallet 1757 og navnene Margrethe Øllegaard Rantzau og Hans Rudols Grabou, (Bratskovs daværende besiddere).

På den stjalne alterstage stod formodentlig ligesom på den tilbageblevne: „Ki-stenn Nielsdater + Tomins Pedersøn i Nørre Skovsgaardt,” samt et bomærke (hagekors) og et Jesu-monogram.

Langeslund Kirke

Ejeren af hovedgården Langeslund, Henning Christoffer Plesner, f. 26/6 1833, overtog Langeslund i 1861 efter faderen, Arent Plesner.

H. P. var stærkt optaget af offentligt arbejde, og nåede i 1887 at blive indvalgt i folketinget. I hans ejertid udstykkedes en masse parceller fra Langeslund, og efterhånden blev der mange nybyggere på marken og i skovene, der alle havde meget langt til Brovst kirke, og det blev derfor besluttet, sammen med Nørøseboerne og Røgildboerne at danne et distrikt med en annekskirke under Brovst. (Det var længe før stationsbyernes opkomst, og Sønderøse hørte stadig til Brovst.)

Henning Plesner var kirkelig interesseret, og han skænkede i 1883 den velbeliggende grund til kirken, som det vedtoges at bygge samme år. (Kirken beskrives i „Traps Danmark” s. 392 som følger:

„Kirken er opf. 1883 efter tegning af arkt. Steenstrup, Nr. Sundby, i rundbuestil af gule mursten og består af skib, kor med tresidet afslutning og vesttårn med pyramidetag, alt tækket med skifer. Tårn og skib er i syd og vest overpudset med kvaderfuget cement. På tårnets nordside er 1957 rejst en tilbygning indeholdende dåbsventeværelse m.m. Tårnrummet tjener som forhal. Kirken har bjælkelofter, og i kirkens vestende er indrettet et pulpitur. Altertavlen er et maleri, Kristus i Emaus, efter A. Dorph (kopi af S. Simonsen, 1885). Den romanske granitdøbefont er hidført fra en anden kirke ligesom dåbsfadet, der er alm. sydtysk type, (o. 1575). Kirken er restaureret af arkitekt Adam Christensen, (der stammer fra Øland) i 1957-58. (Klokker 1) af stål, støbt i Bochum, 2) fra 1957.

På Kirkegården er 1957 indrettet et ligkapel.”

1504 var Thomas Pedersen Præst i Brovst. 2)

1515 og 1535 nævnes Hr. Jens i Brovst, der 1515 blev Medlem af Guds Legems Lav i Aalborg, og som 1535 var stævnet for Kongens Retterting af Niels Jensen Rotfeld i Bratskov for at have taget og bortført og delt hans Faar og Lam med mere Gods, 3) antagelig under Klemensfejden.

1553 — Hr. Hans indberettede om Kaldet.

1556 — Hr. Kjeld Lauridsen søgte 1559 Løfte om Vestervig-Agger Kald og forflyttet dertil ca. 1569, død 1571. — Laante 28. Juni 1570 Bøger af Jytte Pedebusk paa Vestervig Kloster. 4)

1569 — Jens Sørensen Qvist, indberettede om Kaldet 1571, og underskrev Hyldningsfuldmagten 1584.

1596, 1638. — Gregers Iversen. Var Provst 1620 og 1630 5). Underskrev Hyldningsfuldmagten 1610. Indberettede om Kaldet 1626, se tillæg foran. Stævnede for Tienderestance 6. Maj 1633. Hans Son Jørgen Gregersen købte 1634 et Hus til ham i Nibe 5). Afgik antagelig i 1638, død 1640. 1635 vilde han selv besidde Svenstrup Præstegaard, som var bortfæstet. 6) 10. Feb. 1640 opkrævedes Syn til Brovst Præstegaard, og hans Arvinger indkaldes.

1636, 5. Sep. nævnes Hr. Peder Christensen som Præst i Brovst, det maa være en Kapellan. (Se tillæg foran).

Omkring 1638 Laurids Jensen Bjørn, blev 1634 kaldet til pers. Kapellan med Sukcessionsret. Blev 1649 Sognepræst i Jerslev-V. Brønderslev.

1644 — Jens Jensen Mørk, død omkring 1662. 7) Var her ved Advent 1639. 8) Fik bevilget 20 Læs Hø i Ulvskovenge i sin Livstid af Fru Hedvig Brahe til Bratskov. Havde Ord for at kunne sort Magi.

Paa Han Herreds Ting 14. Maj 1655 forbød Fogden paa Bratskov Jens Bloch i Lunde, paa sit Herskabs Vegne Hr. Jens at annamme til Skriftemaal en Person Niels Christensen, der angives at være Borger i Bergen, men nu i fire Aar har opholdt sig i Sønder Økse i Brovst Sogn og ikke vist rigtig Afsked fra de Bergens Borgere, at han lovligt havde opsagt sit Borgerskab der. — Det maa være Niels Christensen „Røggel ved Aalborg” der tog Borgerskab i Bergen 1642.

Sct. Hansdag 1662 anmodede Hr. Jens Sognemændene om at kalde en ny Præst, da der var paakommet ham en stor Svaghed og Skrøbelighed, og med Provstens Sam-

tykke kaldede Brovst Sognemænd Niels Jørgensen Bratbjerg til Præst, forudsat Frands Rantsau til Bratskov, der var den fornemste Kaldsmand, ville samtykke. — Det synes han ikke at have villet, thi Peder Kall, Fuldmægtig paa Bratskov fik Valget omstødt. 9)

Fæstede 28. Dec. 1655 en Halvgaard paa Lien i Lerup Sogn. 10) — Var gift 1. med Maren Frandsdatter, d. Marts 1651. 11) 2. Gang med Margrete Jensdatter, der 1682 levede som Enke i Brovst.

Ægteparret havde følgende Børn

- 1) Jens Mørk, hjemme 1660, arvede 200 Rdlr. efter Moderen og skulde gaa i Latinskole om Han Havde Lyst.
- 2) Kirstine Mørk, hjemme 1682, arvede 200 Rdlr. efter Moderen, samt en opredt Seng.
- 3) Maren Mørk, hjemme 1660 og 1682.
- 4) Anne Mørk, hjemme 1660.
- 5) Jens Mørk, født o. 1662.

1663, 17. Juli. — Poul Christiansen Struck, død 1667.

Tiltaltes 20/2 1665 for Gæsteriafgift af Brovst Præstegaard. Gift med Formandens Enke, Margrethe Jensdatter. (Se Eftermanden). 12)

Børn:

Søren Poulsen, født i Tredserne, levede 1672, men var død før 24. Marts 1584.

Mariche Lucretia Poulsdatter, født i 1660-erne, var 1696 gift med en Christen Jørgensen. 13)

1667 — Niels Jørgensen Bratbjerg, død 1672. 14)

Intet Skifte i Bispearkivet. Antagelig fra Bratbjerg i Tranum Sogn. Var gift med Formandens Enke Margrethe Jensdatter, der 1683 boede i et Hus i Brovst By under Bratskov Gods. 15) og endnu levede 1690.

1671, 8. November, kaldet til Medhjælper og Efterfølger Jacob Mouridsen Borchhorst, ordineret 29/12 1671, født 1646, død 25/7 1689. Var Søn af Sognepræst i Gunderup-Nøvling Mourits Borchhorst og Anne Kjeldsdatter. Blev 1666 Student fra Aalborg og blev 1684 Provst.

1683 brugte han en øde Fæstegaard i Brovst By af Htk. 5-1-2-0 under Bratskov. Var gift med Maren Andersdatter Ringkøbing af Boddum Præstegaard i Thy, hun overlevede ham, og med hende havde han 8 Børn.

Den sidstfødte en Søn født i 1685, nævnes „Ligget ihjel af Ammen”. 16)

Hos Pastor Brochhorst i Brovst var ved Kopskattemandtallet i 1682 „en liden Pigem mig tilhører, Anne Jensdatter.”

1689, 22. Okt. Christian Sørensen Hortulan. F. Aalb. 11. Jan. 1661. Søn af en Podemester. Student Aalb. 1682, Kandidat 1684. Hører ved Aalborg Latinskole. Død 15. Juni 1693.

Indberettede om Kaldet 1690. Gift med Birgitte Vogelius, Datter af Sognepræst

Mogens C. Madsen, Tversted i Ugilt.

1693, 3. Juni — Søren Jørgensen Bagge, f. 30. Aug. 1664, Søn af Sognepræst Jørgen Bagge, Grenaa. Student København 1687, Kandidat 1693, død 24/8 1707.

Var i sin Ungdom o. 1690 Lærer i 4 Aar for Joachim Gersdorf Frederik Carl og Christian Ratlou. Gift 1. g. med Birgitte Mogensdatter og 2. g. med Else Thøgersdatter.

Kilder:

- 2) W. Christensen: Repertorium 2. V 641
- 3) Jyske Registre 1535. Danske Magasin 3. IV. 200, 210
- 4) Knud H. Gyldenstjernes Arkiv. Læg E.
- 5) Hanherreds Tingbog 15/11 1630
- 5) Nibe Tingbog: 9. Aug. 1634
- 6) Hanherreds Tingbog 2. Juni 1635
- 7) Død mellem 6/10 1662 og 2/6 1663.
- 8) Tingbog 12. Okt 1646.
- 9) Hanherreds Tingbog 18. Aug. 1662
- 10) Landstingets S. og Pb. 1656 S. 80
- 11) Hanherreds Tingbog 23. Juni 1651
- 12) Mandtal til Kop- og Kvægskat 1682
- 13) Hanherreds Tingbog 12. Jan. 1685
- 14) a. St. 11. Jan. 1696
- 15) a. St. 23. Okt. 1672 og 5. Maj 1673
- 15) Matriklen 1688
- 16) Præsteindberetningen, 1690

(Cancelliets Breve 1639 — 4-1. s. 582)

„Aabent Brev, hvorved Hr. Peder Christensen, forrige Sognepræst i Brovst og Svenstrup, som for nogen Tid siden har forset sig med Lejermaal, idet han har besøvet sin trolovede Fæstemø, saa at hun har født et Barn faa Uger efter deres Bryllup, hvorfor han er dømt fra sit Kald, faar denne Forseelse eftergivet og faar Bevilling til igen at kaldes til et Kald, han lovlig efter Ordinansen kan blive kaldet, naar der er gaaet to Aar efter dette Brevs Datum at regne.

J. R. 9-323 B.

(Som en formildende omstændighed følger et brev af 26-5-1639)

„Aabent Brev, hvorved Hr. Peder i Brovst, som for nogen Tid siden har forset sig med Lejermaal og derfor er kommet fra sit Kald, men som siden har faaet Bevilling til efter to Aars Forløb at kaldes til hvilket Kald han kan blive kaldet til, faar Bevilling til at maatte lade sig høre paa Prædikestolen, naar og paa de Steder, det begæres af ham, indtil han bliver kaldet.

J. R. 9-389 B.

(R. Teilgaard. 24/10 1702?) Se nedenf.

Christian Henrik Mortensen Mygind,

f. i Mygind 11/5 — f. Morten Jensen Mygind, der senere flyttede til Nr. Skovsgaard, hvor han var fæster under Bratskov. Hans moder hed Anna Rasmusdatter.

Han var g. med Margrethe Marie Kirstine Daniton f. 1671 — d. i Vadum 1796.

Mygind blev student i Odense 1702, kandidat 1707 og præst samme år i B. og Ø. Sv. sogn.

Ægteparrets søn, Frants Mygind, blev meget berømt i udlandet som videnskabsmand, især som botaniker. Han var student fra Aalb. i 1729, og kom på universitetet, vistnok med støtte fra den unge ejer af Bratskov, oberst Frants Rantzau, men henblik på, at han engang skulle efterfølge faderen i embedet i Brovst. Men det gik ikke helt efter bestemmelsen. Samme år faderen døde, i 1734, blev han nemlig „relegeret” fra universitetet, fordi han på en uanstændig og stødende måde havde opponeret imod professor og rektor magnificus D.s disputation om podagra. Han må på en anden måde have tilegnet sig kundskaber, for 1736 rejste han med professor O. Hover til Petersborg, hvor han ved akademiet fik stilling som adjunkt i kemi. — Senere rejste han fra Rusland til Italien som læge for den russiske Ambassadør. Han antog den romersk-katolske tro. Kom senere til Østrig, hvor han blev kejserlig hofråd, og han levede i Wien i mange år i stor anseelse. (ad 105/33 Pag. 5 Kaldsbogen. — R. L. 106)

Pastor Mygind, der var udnævnt til provst i H.H.s provsti, døde i 1734.

Anm. — Af Bircherods dagbog s. 414 fremgår følgende om ovennævnte

Rasmus Teilgaard. „Den 3. Nov. 1702 modtog B. en meget besynderlig Skrivelse fra en Studiosus Rasmus Teilgaard, København, af 28. Okt. hvori han beretter at have faaet generalmajor Johan Rantzaus Vokation, (Kaldelse) 4. Okt., og Kgl. Majestæts Confirmationsbrev af 28. Okt., at være Sognepræst i Brovst Sognekald med tilh. Annex i Svenstrup i Ø, H. H. i Hr. Søren Bagges Sted, som skulde være ved døden afgaaet, med Begæring om, at Biskoppen vilde lade Kaldet ved de andre Herredspræster forsyne.

Biskoppen lod ham vide d. 4. Nov., at han kunde spare sin Rejse og Omhyggelighed, for Broust og Svenstrup Menigheder, eftersom Præsten Hr. Søren Bagger endnu lever, og han kan saaledes spare sin Umage, men vil han skynde sig at komme til Hr. Søren Bryllup, som i disse dage skal holdes, vil han maaske være meget velkommen.

Den 9. Nov. har Bircherods antegnet at „Brylluppet den dag stod i Broust”.

D. 21. Nov. kom samme Rasmus Teilgaard til Aalborg. Han havde før sin Afrejse ikke modtaget Biskoppens Budskab, og han måtte rejse lige „viis” tilbage.

Han medbragte fra Professor Sperling en meget berømmende latinsk Anbefalingskrivelse til Bircherod, hvori bl.a. berettes, at han en lang Tid har været Lærer hos General Rantzaus for to Sønner og en Brodersøn.

Jens Christensen Spliid

(f. 5/9 1696, d. 1742)

Forældre: Christen Pedersen Spliid, f. i Randers 11/4 66 — g. med Anna Catrine Lauritsd. Bjørn, d. 28/5 93.

J.C. Spliid blev student i Aalb. 1714, — cand. 1716. Ord. som præst i Aggersborg d. 8/8 1731. — G. med formandens enke, Sidsel Christensdatter Lassen den 5/2 1732. — Hun døde i Aalb. 17/11 79.

Jens C. Spliid var præst i Brovst i otte år og døde i 1742.

Johan Ernst Røttgersen Tegder

(f. i Randers 11/7 1713, d. 19/6 1779).

Blev præst i Brovst 25/7 1742. Han var g. med Ane Catrine Høgh. Han blev st. i Altona i 1732. C. i København i 38.

Flyttede fra Brovst til Skjødsted-Elsted i Aarhus Stift, hvor han døde som konsistorialråd.

Thomas Pedersen Katstrup

(f. i Katstrup 1715, d. 28/1 1770).

Blev ord. som præst i Brovst 25/7 1750. — Han blev st. i Horsens 1737, cand. i 44. Han var g. med Anna Augusta Felsen. Det blev dog kun et kort ophold i B., da han allerede i 1752 flyttede til Hylke.

Vilhelm Vilhelmsen Riis,

(f. i Viborg 1726, d. 2/4 1773).

Han var f. i Viborg, hvor faderen var landstingshører. St. i Viborg 44, cand. 46. — G. med Anna Pedersd. Brøchner 53. Ord. i B. 1/8 1752. Han døde 2/4 1773 af „Sprinkler“, en voldsom sygdom, der 5 dage forinden havde krævet hustruens liv. Tillige døde i samme dage et barn, og begravelsen fandt sted samme dag. (J. E. nr. 14. 9/4 1773). Drengen der døde hed Frederik, og endvidere var der 5 efterladte børn, som blev fordelt mellem familien.

Christian Sørensen Sinding

(f. 1740 i Skærum — d. 1773).

Student fra Aalb. 1769. Var kaldet til embedet i Brovst-Ø. Sv., men døde af samme alvorlige sygdom som sin forgænger, så han nåede ikke at blive ordineret. (105/33 pag. 6 kaldsb.)

Han blev begravet 6/5 1773.

I J. E. nr. 37 17. sep. 1773 er annonceret om en auktion over de to afdøde præsters efterladenskaber som følg.

Tilkjendegives herved, at Onsdagen den 29. Sep. bliver udi Broust Præstegaard holdt auktion over de Efterladenskaber, som salig Hr. Riis og sal. Hr. Sinding have efterladt sig, og deres Bo tilhørende, bestaaende af Guld, Sølv, Tin, Kobber,

Messing, Kakkelovne, Skabe, Kister, Linned, Sengeklæder, Gangklæder m.m. Indbo tilh. en del gode Bøger, og der bortsælges dette Bos Besætning Heste, Kjøer og Faar, tillige Vogne og Redskaber.

De som have noget at fordre udi Boet, vil behage at angive deres Krav til underskrevne, da, saa vidt den er lovlig, skal og blive antaget. De, som er skyldige til disse to Boer vilde og angive deres Gjæld.

Aarup Præstegaard d. 6. Sep. 1773
Thøger Thorning

Hans Bang

(f. i Odense 25/2 1742 – d. 23/5 1809).

F. krigscommissær Lars Bang, – M. Katrine Vestermann. St. Odense 61. Cand. 8/8 63. G. i Aalborg 19/10 73 med Margrethe Catrine Hygom, Biskoppens broderdatter, d. 1817.

Der fortælles i „Danske Sagn“ B. 5 nr. 670 at pastor Bang kunne mane, men når han sættes i forbindelse med nedmaning af pastor Holm, Øland, der druknede i en dam ude på Øland enge, så må der foreligge en misforståelse, idet dette skete ca. 3 år efter pastor Bangs død, nemlig d. 27. juni 1812. (R. L. 106. B. A.)

(Ad. 105/33 Pag. 6 Kaldsbogen)

Heri hedder det bl.a. at han skildres af de Efterlevende, som en god Prædikant og en nidkær Guds Ords Forkynder. . . . Da Margrethe Øllgaard Rantzau, som er g. med Oberst Grabow, Herre til Bratskov m. fl. Herregaarde i forrige Aarh. lod Brovst Kirke restaurere og forsyne med Orgel og en ny Altertavle, samt et Pulpitur, forsynede han Kirken med mange Bibel- og Tankesprog, saaledes paa Altertavlen, derpaa et Oliemaleri forestillende Nadverens Indstiftelse, følg.

Boi! Hellige! Bered!

Ved Korsets kraftige Ord

Oh, Jesus hver en Gæst,
som knæler ved dit Bord.

Carl Frederik Jansen

(f. Kbhvn. 19/10 1777 – d. 1829)

Han blev student i 92 og cand. 29/10 99. Han var g. med sin farbroder, Biskop Jansens datter, Anna Catrine Jansen.

Han blev i 1809 kaldet til præst i Brovst efter at have været adjunkt på Århus latinskole og personel kapellan et stykke tid.

Fra 1811 herredsprovst, og fra 1817 amtsprovst i Hjørring amt. Han fraflyttede embedet i 1823, hvor han blev kaldet til sognepr. i Torkildstrup-B. på Falster, hvor han døde 1829.

(ad. 105/33 Pag. 6. Kaldsb. – 106 R. L.)

Christian Frederik Jacobsen

(døbt i Bislev 30/3 1788 – d. 1859).

Han var søn af skolelærer F.J. Nielsen og Johanne Sørensd. Bislev. — Student fra Aalb. 1810. Cand. 22/10 16. G. 25/5 24 med Dorteia Hauschou, f. ca. 96, d. 62.

Han var udsendt som missionær til Grønland, hvor han var fra 1817-24. Kaldet til præst i Brovst 26/3 1824, hvor han virkede i 34 år.

Iflg. kaldsbogen blev han entlediget fra embedet d. 25/3 1858 og døde i Kettrup 25/11 1859.

Præstegårdens avling var bortforpagtet til gårdmand Jens Nielsen og Christen V. i forening og dernæst til gdr. Jens Rasmussen, der ejede nabogården mod øst. Endelig til dfr. Lars Jespersen, men præsten holdt selv to heste.

Haven var dengang fuld af frugttræer af forskellig art. Det var dengang sælsomt nok, at konfirmationsundervisningen foregik i folkestuen (øster i rållingen).

På kirkegulvet opstilledes konfirmanderne efter kundskaberne. Ved undervisningen benyttedes Balles lærebog, og salmer lærtes efter eget valg, mest af Kingos salmebog.

Pastor Jacobsen var efter alles udsagn en retsindig mand, venlig, afholdt af menigheden, men han var noget svækket af alderen i hans sidste år. (uddrag af kaldsb. af 105/33 Pag. 6)

Han var kendt for at være dygtig til at mane, hvilket næsten var et særkende for den tids præster i Brovst. Pastor J. havde måske lært kunsten under sit seksårige ophold i Grønland, og en af hans gamle tjenestepiger kunne til Evand Tang Kristensen berette om præstens overnaturlige sysler, herom se under „Syner og Sagn.

Pastor Jacobsen flyttede i 1858, og hans efterfølger blev:

Henning Frederik Brummer

(f. 5/3 1815 i Sønderhå, — d. ?)

Han var st. fra Odense 1833, cand. 15/1 1839. — Capl. Allerup, 1840 — sognepr. Askø, 1852. G. 22/9 1846 i Allerup med Charlotte Marie H. Brummer, f. i Kbhvn. 15/4 1823.

Brummer var præst i Brovst fra 9/6 1858 til 5/9 1866, da han fik embede i Odense, Sallingland. Kirken blev i hans tid restaureret, hvilket den også i højeste grad trængte til. (105/33 Pag. 6. kaldsb. R. L.)

Han var vist lidt af en særling, og han havde også ord for at beskæftige sig med den sorte kunst, og her var han ingen sinke.

Ludvig Jacob Marius Ulricus Thomsen

(f. 16/7 24 — d. ?).

F. Conrad Andreas Peter Thomsen og M. Anna Sabine Gude. Faderen var justituar i Hof- og stadsretten. — Thomsen blev kateket ved Holmens kirke i Kbhvn. 12/1 62, og kaldet til præst i Brovst 29/11 66. — Han var st. fra Sorø 42 — C. 52. — Lærer

53.

Gift 1. gang med Augusta Caroline Voss, f. Kbhvn. 5/10 30. — d. 23/2 58. G. anden gang med hendes søster, Ernestine Elisa Julia Frederikke Voss, f. 24/10 33. De to hustruer var døtre af dr. med. og chir. Christian Ludvig, hoftandlæge, og M. Thora Müffelmand.

Thomsen blev i 1879 forflyttet til Slaglille og B.? på Sjæll.

Søren Schjøl

(f. 11/7 1838 på Lykkesholm — d. ?).

F. Pastor Peter Ulrich Frederik S. f. 21/8 1802 (d. 11/12 73) præst i Skallerup Vennebjerg. G. med Theodora Christiane von Lichtenstein d. 15/11 53.

F. på Lykkesholm, Vissenbjerg sogn. Var ved landvæsen et par år. St. 1859, cand. 24/1 65. Var først lærer et par år. Fra 20/7 kapellan pro loco, (fast andenpræst) for menigheden i Hunstrup, Østerild og Hjardemål. 31/7 beskikket som præst i Kollerup, Skræm og Hjortdal, den 1/3 1878 beskikket til provst for Ø. og V. Hanherred. Han blev kaldet som sognepræst til embedet i Brovst d. 19/5 1879 og var her til 28/7 1886, da han fik embede i Lejrskov og Jordrup menighed i Ribe Stift.

Frederik Johannes Wiel Lange

f. 20/1 1849 i Viskinde, d. 1925).

F. Sognepræst Karl Wilhelm Lange til Hals, og Bodil Marie Wiel.

St. 68, cand. 26/1 74. Studerede musik på Københ. musikkonservatorium, og demiterede derfra 1876, men var allerede fra 74 lærer i sang, musik og teori ved Københavnske skoler, virkede endvidere som lærer ved „Efterslægten”. Kateket i Maribo 1/3 1883. I 86 kaldet til præst i Brovst, hvor han var til 30/11 1911.

G. med Minna Friis i Aarhus domkirke d. 26/9 1877. Hun var også konservatorie-uddannet pianistinde. Hun var datter af musiklærer Niels M. Friis og Laura Tørsleff, og det blev i højeste grad musikken, der kom til at præge præstehjemmet. Han udgav flere kompositioner, en harmonilære og flere sang- og klaverhæfter. Kammermusikken havde især hans interesse, og han fik arbejder for soli, kor og orkester opf. i koncertforeningen og andre steder.

Da han fraflyttede kaldet i 1911 rejste han til København, hvor han dyrkede sin musik og komponerede, og han var bl.a. musikanmelder ved bladene.

(Om hans personlige særpræg, se den særlige art. om W.L.) (Nederg. Præstehist.)

Axel Perch Forman

f. 11/1 1873 i Toreby, hvor faderen var sognepræst. St. i Aalborg 91, cand. 98. Lærer i København og lærer ved Det kgl. Døvtummeinstitut 1901. Sognepræst i Brovst 20/2 1912, i Skelund-V. 1917, i Biersted 28/8 1920, afsk. 8. feb. 1938.

Gift med Marie Malling-Hansen 21/12 1904. Hun var f. 29/5 1875 i Kbhvn. Hendes far var præst ved døvtummeinstituttet, d. 1890.

Niels Laurids Lauridsen Vig

F. 18/12 1880, forældre: gdr. Niels Lauridsen (vig) og Kirstine Nielsen. — St. i Ribe

1899. Cand. 1905. Lærer i København. Hjælpepræst i Nørre- og Sønderonsild, 1908. — Han var ugift.

Han var hjælpepræst ved Eliaskirken i Kbhvn., fra 1. marts 1909, og fra 1/4 1918 blev han kaldet til embedet i Brovst, hvor han var til sin dødsdag d. 9/4 1933.

Jeg har kendt pastor Vig som en alvorlig, ægte, men streng kristen, der i sin forkyndelse var stærkt dømmende overfor anderledes tænkende, og især baptisterne, der havde fundet grobund i Brovst, var han meget hård imod. Men han karakteriseres godt i Nedergaards præstehistorie, bind 5, hvori det hedder:

Pastor Lauridsen Vig var en af de præster, der satte spor, umådelig samvittighedsfuld som han var. Hans strenge krav til andre kunne give sig ubehagelige udslag. Han havde et noget opfarende sind, så der kunne komme uoverensstemmelser, f.eks. mellem ham og missionær N.P. Jensen, men L. V. havde det storsind, at han kunne tilgive og glemme. Han kendte ikke til at bære nag. Han karakteriseredes af ældre folk, som den betydeligste præst Brovst havde haft. Han var på linie med IM, uden at hans forkyndelse dog i udpræget grad var vækkende. Man betegner ham som noget høj Kirkelig, han tog gudstjenesten højtideligt og han indførte kor i Brovst kirke. Det fandtes en tid. Det er indlysende, at han fik stor betydning i sognet ved sin positive indstilling til det åndelige liv, der rørte sig. — Det kunne nu finde sin plads indenfor kirkens mure.

Pastor Vig var streng overfor baptisterne og benyttede enhver lejlighed til at sige dem imod. De frygtede for at komme til ham med anmeldelser til kirkebogen. Det menes at han dermed skabte en konsolidering indenfor deres kreds og måske også drev nogle derover.”

Han var kredsfdm. indenfor IM's børnegudstjenester i Hanherrederne.

Ejnar Johannes Nielsen

f. 12/2 1896 i Bjergsted. Forældre: karetmager H.F. Nielsen og Karen M. f. Olsen. St. Rønde 21. Højskolelærer i Tommerup 21-22, lærer ved Løgumgaards kursus 23-25. Hjælpepræst ved Frederiksholms kirke, Kbhvn. 10/10 27. Sognepræst i Sønderhaa 30/10 1929 og sognepræst i Brovst 10/7 1933. Her var han til 27/2 1939, da han flyttede til Niløse på Sjælland.

Her blev han kredsfdm. for KFUM og K i Slagelsekredsen 1945-50.

I temperament var han pastor Vigs diametrale modsætning, idet han havde en munter og festlig optræden. Især husker jeg ham, som fmd. for skolekommissionen, hvor han havde en sjælden evne til at gøre sig fortrolig med børnene ved bl.a. at fortælle historier, spille o. lign.

Han var gift med Marie Kirstine Andersen, 30/10 29.

N.F. Lykkegaard Nielsen

Han var indfødt fynbo, fra Killerup ved Odense. Blev cand. 1928, var derefter i to år gymnasielærer i Haslev, fra 1929 residerende kapellan i Nykøbing Mors.

Han blev præst i Brovst fra 6. juni 1939 til 31. okt. 1944, da han modtog den ærefulde opfordring til at overtage posten som generalsekretær for KFUM og K.

Det var med beklagelse menigheden i Brovst måtte se den afholdte præst forlade sognet. Han havde i Brovst gjort en stor indsats for ungdomsarbejdet, i spejderbevægelsen og for KFUM og K dels ved afholdelse af månedlige møder for ungdommen, hvor den mødte talrigt op.

Jens Viggers

Han var f. i København d. 23. maj 1903. Forældre: Sporvejsfunktionær Jens Jensen og Dagmar Wiggers. Han var kontorass. ved Københavns sporveje fra 20-36, men opnåede ved siden af sit arbejde at læse og stile mod det mål han havde sat sig, at blive præst. Student ved Statens kursus i 26, og blev cand.theol i 36. Blev sognepræst i St. Brøndum m.m. d. 18. dec. 1936. Kaldet som præst i Brovst 15. dec. 1944. I 1962 provst i øster- og vesterhanherrrds provsti. G. med Magda Pedersen f. 20. jan. 1905 Kbhvn. Forældre: Skomagermester Johannes Pedersen og Maren Sigshøj.

Knud Holt

F. i København d. 25. oktober 1928. Student 1947 fra Øster Søgades gymnasium. Cand. theol. december 1953 fra Aarhus universitet. Kappelán i Kollerup-Hjortdal 1955-61. Sognepræst i Mosbjerg-Bindslev 1961-67, do i Mølholm v. Vejle 1967-68, Veggerby-Bislev 1968-73.

Kaldet til Brovst okt. 1973.

G. med Gudrun Ramløv Andersen, f. 14. april 1929. Lærer ved Skovsgaardskolen.

Der var altid nær forbindelse og vekselvirkning mellem troslivet i Vendsyssel og Hanherred, og det store gennembrud i 70'erne i Vendsyssel bredte sig også hertil. Der blev holdt en del gudelige forsamlinger, og troende venner samledes skiftevis i sognene.

„De læste en prædiken, mest af Vilhelm Beck, sang i „Pilgrimsharpen“, senere også i P. Madsens sangbog, og talte sammen om Livet i Gud” („En Vaartid” Andreasen & Andersen).

Senere blev Brovst midtpunktet i dette kristelige samfundsliv, og et par herboende mænd, Kristen Andersen (kaldet Kræn Skole) og Klemmen Nielsen blev efterhånden bevægelsens midtpunkt.

Det var især de unge, der blev „vakte”, således fortælles om en ung pige fra Brovst, Johanne Nielsen. Hun rejste en dag i 1876 til Aalborg for at købe en ny kåbe, og der hørte hun, at Vilhelm Bech skulle prædike, og hun fik lyst til at høre denne mærkelige præst.

Hans forkyndelse betog hende så stærkt, at hun blev personligt vakt, og hun blev en vejleder for mange unge i Brovst, indtil hun nogle år efter rejste til Amerika.

Et hjem i Sønderøkse hos gdr. Ole Hedegaard kom til at betyde meget for IM, idet to unge sønner tidligt gik ind for missionens arbejde. En broder til de to døde som ung i 1882, det var hans frimodige afsked med livet, styrket i troen på Gud, der blev bevæggrunden for brødrenes missionerende virksomhed, som fik stor betydning, ikke alene rent lokalt, men også for vekselvirkningen mellem Vendsyssel og Han Herred.

Kirkerne var jo lukket for lægprædikanterne, og det var sjældent præsterne tog del i vækkelsesarbejdet, men mange missionærer fra Vendsyssel kom hertil, og samlingsstedet var hos Jørgen Nielsen, Sdr. Skovsgaard, hvor der var åbent hus for alle søgende kristne.

I 1885 kom det til brydninger mellem de forskellige trosretninger, idet en hjemvendt amerikaner, Simon Larsen, tidl. Attrup, holdt en række møder på Sdr. Skovsgaard og andre steder. Han var påvirket af de amerikanske former for menighedsliv, hvori ændrede syn på sakramenterne og vel især på voksendåben indgik som et vigtigt led.

Denne indstilling forstærkedes ved et nyt amerikaophold, og han blev en af banebryderne for „Fri Mission” med stadigt tilhold hos Jørg. Nielsen, Sdr. Skovsgaard. Derved kom det til en skilsmisse mellem IM og de frikirkelige bevægelser, baptismen og Fri Mission, men de, der var tilbage, blev nærmere knyttet sammen, og da IM måtte forlade det hidtidige samlingssted, lejede de et lille hus i Brovst ved landevejen, „Sadelmagerens Hus”, der lå ved siden af det sted, hvor nu Brovst nye missionshus ligger. Dette blev dog hurtigt for lille, og det blev snart overvejet at bygge et nyt, men det var en stor opgave, især da tilhængerne i det væsentligste var småkårsfolk og unge mennesker, hvis økonomi i forvejen var anstrengt. Der var dog enighed og stor offervilje til stede og det vedtoges, at de små samfund i Brovst, Torslev og Tranum sogne skulle bygge et missionshus i Brovst Kirkeby som samlingssted for tilhængere i Ø. Hanherred.

IM mødte dog stadig megen modstand, og det kan flg. eksempel illustrere. En

Indre Missions Kvindekreds, Broust, ca. 1908-10.

troende mand, der boede i Torslev, men som havde sit fødehjem i Brovst, ville medvirke ved den fælles udgravning til det ny missionshus. Han gik hjemmefra uden spade, da han mente, at den kunne han sagtens låne i sit hjem i Brovst. Stor blev dog hans skuffelse da han fik at vide, at til det formål kunne han bestemt ikke låne en spade. („En Vaartid”, Pastor M. s. 185). Men huset blev bygget i B., og det blev indviet d. 19. okt. 1887 af pastor Busch, fra Horne. Kort tid efter flyttede indremissionær Jens Kjær fra Vestjylland til B. hvor han virkede et par år.

Hos de lokale præster mødte IM stadig modstand, ikke mindst i B., hvor Wiel-Lange blev kaldet i 1886. Hans livssyn var præget af en misforstået frisindet grundtvigianisme, og med sit særlige temperament lagde han aldrig skjul på sin afsky for de frikirkelige retninger, Fri Mission og Baptister, der efterhånden fik stor udbredelse i egnen. Heller ikke de kirketro IM mødte hos ham andet end foragt.

Den første præst i H. H. der stillede sig velvilligt overfor IM, var pastor Madsen, Kollerup, der rejste rundt og holdt møder, og det var på hans initiativ, at de store møder blev påbegyndt i Fosdalen i 1893, en tradition der er vedligeholdt til vore dage. Han skrev en andagtsbog, og den var i høj grad medvirkende til IM's udbredelse i H.H.

Indtil henimod århundredskiftet havde B. været samlingspunktet for hele Ø. H. H., men der dannedes efterhånden samfund i de fleste sogne og dermed opstod behovet for missionshuse. I 1898 byggedes et missionshus i Torslev, samme år et i Tranum og i 1899 kom turen til Attrup. Samtidig var bevægelsen vokset stærkt i B. og efter stationsbyens udvikling, blev der bygget et nyt missionshus her.

At IM-folkene ikke følte sig særligt velkomne i de to kirker, var vel nok i nogen grad medvirkende årsag til, at der blev bygget tre missionshuse i sognet, og det illustrerer i hvert fald en stor interesse for sagen.

Brødrene Hedegaard fra Sønderøkse tog ivrigt del i forkyndelsen. Anders H. blev efter nogle år i Vendsyssel bosat i Gøttrup, og det blev særligt V. H. H., der blev hans virkefelt som missionær. Senere flyttede han til Bonderup.

Peder Olesen Hedegaard, som hans fulde navn var, var i de unge år best. på en gård i Vendsyssel, men kom i 1892 hjem og fik sin fødegård og herfra udgik hans virksomhed som prædikant.

Han var en usædvanlig, højt begavet bonde, hvis evners udnyttelse rakte langt ud over det lokale felt. Han var medlem af bestyrelsen for IM's kredsforbund i Vendsyssel og H. H. — Siden 1898 medlem af bestyrelsen for Dansk Missionsselskab, medlem af Brovst menighedsråd siden dets oprettelse. Han var medlem af det kirkelige udvalg 1921.

Venstre opstillede ham ved folketingsvalget i 1924 i Hjørring amtskreds, og han opnåede at blive valgt, men ved samme lejlighed gled to af amtets gamle og prøvede folketingsmænd Carl Sørensen, Øland, og P. Pinstrup, ud, og dette forhold affødte en stærk kritik fra mange sider. P. H. havde absolut ikke regnet med, at hans opstilling skulle få denne konsekvens, og alle de kritiske og ondsindede bemærkninger i pressen gjorde et så dybt indtryk på hans ærlige og følsomme sind, at han så sig nødsaget til efter 3 måneders forløb at trække sit mandat tilbage, hvorved han atter gav plads for P. Pinstrup. Dette mislykkede folketingskandidatur var og blev P.H.s store skuffelse.

Til belysning af P.H.s personlighed skal jeg anføre et uddrag af en nekrolog i „Poul Nedergaards: Præste- og sognehistorie, b. 5)

„— Disse møder holdtes regelmæssigt en gang om måneden, somme tider ved fremmede talere, men ofte af P.H. selv. Jeg husker ikke så meget af hvad han sagde, men den måde han bad på, den glemmer jeg aldrig. — Hans øjne var opadvendt på en måde, så man fik indtryk af, at han næsten så ind i himlen. Ofte gik der lang tid, inden der kom en lyd over hans læber — sekunder eller minutter — jeg ved det knap. Man følte, at det for ham ikke var noget ligegyldigt, men noget alvorligt at henvende sig til Gud i bøn.

Betegnende for P.H. er det også, at da anfægtelsen, som han i rigt mål fik del i, satte ind på ham, så man kun med stort besvær fik ham til at tage ordet i en offentlig forsamling, så undlod han altid at bede. Og dog er vel sandheden den, at kun få som han har stridt i bøn.

Hans store kendskab til hedningemissionen og betydning derfor, er velkendt af mange. Mindre kendt er det, at han kendte sit sogns historie langt tilbage i tiden, — både kulturelt, geografisk og åndeligt især. Man kan kun beklage, at hans deltagelse i politik blev så kortvarig og uden praktisk betydning. Han ville have været en værdig repræsentant på tinge for IM's venner og gjort en indsats i dansk politik, klog og uforfærdet, ikke bange for at sige sin mening selv om den gik på tværs af andres, og selv om han kom til at stå alene.

En slider af natur var han. Mange år efter at have overdraget gården til sin søn, vedblev han at tage del i gårdens drift tidlig og silde. Tre dage før han døde havde han arbejdet i marken med roehakning.

Trofast mod sin kirke var han. Sjældent stod hans plads tom, og da det i krigstiden var galt med at få gummi til cyklen og måske også med at holde balancen på cyklen, — så tog han stokken i hånden og gik den 3 km. lange vej til kirke både vinter og sommer.

Hans alderdom var præget af svære anfægtelser, hvor han følte sig langt uden for alle Guds forjættelser. Og selv om man kunne have ønsket den gamle stridsmand en lys alderdom, så er vi dog forvissede om, at Gud har taget sin gamle tjener hjem. — De gamle ege segner og hvem skal fylde deres pladser? (N.N.)

N.B. — Peder O. Hedegaard, f. i Sdr. Økse 31/7 1859 — d. samme sted 17/7 1949.

Som nævnt i nekrologen havde P.H. vidtfavnende interesser, og især på det lokal- og personalhistoriske område gik man sjældent forgæves til ham. Det var hans lyst at tale om egnens og befolkningens fortid, som han nøje granskede, og det er kun at beklage, at der ikke findes skriftlige optegnelser efter den mand, der kunne sin egne historie på fingrene.

Baptismen i Brovst sogn

I sognets åndsliv har baptismen haft sin ubestridelige betydning, og hører derfor ubetinget med som et led i sognets historie. Når jeg i det følgende prøver at give et rids af bevægelsens historie, har jeg som grundlag benyttet V. Jensens jubilæumsskrift fra 1956, der giver en smuk og saglig bedømmelse af bevægelsens vilkår og udbredelse, også her i Brovst.

I Jetsmark sogn arbejdede en missionær Ole Nielsen, Føltved ivrigt for baptismens udbredelse, og i tiden fra 1849-56 døbttes 135 medlemmer, der udgjorde menigheden, da denne stiftedes i 1856. Det vakte dog mismod i kredsen, da 12 fra egnen gik over til mormonerne.

Der var ingen medlemmer fra Brovst i den første menighed, men senere skrev prædikant S. Hansen, d. 4. jan. 1884 „I den sidste halvdel af afvigte okt. har jeg arbejdet i Ø. Hanherred, som er en del af den vidtstrakte Jetsmark menigheds område. Her er en af de bedste arbejdsmarker i Danmark. I flere byer kan man få godt besøgte forsamlinger, endog de største gårdmænd er med.”

Menighedens største forsamlingshus „Elim” kom til at ligge i Brovst lidt syd for landevejen og Bomgaarden. Kun 5 år efter byggede menigheden et hus (skole) i Arentsminde.

Den udbredte Jetsmark menigheds 50 års jubilæum blev afholdt i Elim i Brovst, og det oplystes, at medlemstallet på det tidspunkt var 251.

Missionsinteressen i Brovst var levende, og i 1908 foreslås det, at sælge det gamle Elim og bygge et nyt oppe ved kirkevejen. Der nedsættes en kommission til at arbejde videre med sagen, der mødte visse vanskeligheder, men i 1912 kom der skred i foretagendet. Der var tegnet et beløb på 5.000 kr. hvilken sum kunne ventes yderligere forøget. Man var klar over, at flytningen ville koste penge, men ved at indrette en lejlighed til udleje, og efter salg af det gamle hus skulle den årlige udgiftstigning blive begrænset. Mange var alligevel betænkelige og ved afstemningen stemte 50 for, 20 imod og 28 stemte blankt. Der nedsattes et byggeudvalg, som kom til at bestå af følg.: C.O. Jensen, A.C. Larsen, L. Jørgensen, S.C. Jensen, alle af Brovst, A.C. Nielsen, Bækken, Jens Hansen, Vedsted og J.C. Eskildsen, Arentsminde. Udvalget var ihærdigt arbejdende, og det vidner om handlekraft og tro på fremtiden, at den ny kirke allerede kunne indvies den 1. jan. 1913, en stilfuld og smuk bygning, der siden på udmærket vis har tjent sit formål.

Det gamle Elim blev solgt for 2150 kr. kontant.

Det blev vedtaget, at navnet Elim skulle overflyttes, og ligeledes salens indskrevne motto „Bered Dig til at møde Din Gud”.

Et vigtigt spørgsmål rejste sig i forbindelse med nybygningen, nemlig om der skulle indrettes fast dåbssted. Hidtil havde dåben foregået under åben himmel bl.a. i Vesterhavet og i kanalen ved Nørmøllegaard. Dette havde store ulemper, idet man var afhængig af vejret. Planen mødte i begyndelsen megen modstand, men efterhånden

modnedes tanken om at indrette fast dåbssted i Brovst kirke og vedtagelsen skete med 113 stemmer for og 61 imod.

En lang række af kvinder og mænd har gennem tiden udført et stort arbejde for bevægelsens stadige fremskridt, men det vil føre for vidt at nævne alle dem, der har ofret sig for sagen. Dog skal en enkelt mand fra Brovst sogn fremhæves, og det er afdøde Jens Christian Eskildsen, Arentsminde. Hans far, Eskild Jensen — en af pionererne — havde beklædt stillingen som forstander for den store Jetsmark menighed i 47 år, og i 1907 valgtes sønnen næsten enstemmigt som hans efterfølger. J.C. Eskildsen beklædte stillingen i 17 år, hvorefter han af helbredsgrunde trak sig tilbage. Ved hans fratræden lød bl.a. følgende anerkendende ord: „Han var ved sin enestående bramfri færd en førerskikkelse og personlighed, hvis liv bar frugter i menighedslivet.” Menigheden viste sin taknemlighed ved at overrække ham et guldur med kæde, 1 lænestol og et kontant beløb.

Kort tid efter, d. 20. maj 1920 døde han. Begravelsen fandt sted fra hjemmet i Arentsminde, og ca. 350 mennesker fulgte ham til hans sidste hvilested på Arentsminde kirkegård. I uddrag af en nekrolog hed det: „J.C. Eskildsen lignede meget sin fader. Det samme rolige, stilfærdige væsen, den samme alvor i kristenlivet, den samme hjertelighed parret med lune, ja endog den samme håndskrift. . . . Han var elsket og aftet, han var menigheden en god mand. . . . Egentlig taler var han nu ikke, men han udfyldte sin plads i prædikevirksomheden, og hans forkyndelse var præget af samme ægthed og tilforladelighed, alvor og hjertelighed, som der var over hans personlighed.”

Bevægelsens missionerende virksomhed udvidedes i 1922 ved køb af et telt, som benyttedes rundt om på egnen i de bedste sommermåneder.

Fra 1908 har præsten haft bopæl i Brovst. Den første var Laurids Jørgensen og efter ham fulgte i 1918 M.P. Hansen. Allerede i 1920 ordineredes Ingv. Josefsen, der i 1925 afløstes af P. Christensen. Herefter træffer vi atter Laurids Jørgensen som forstander og prædikant, bistået af skiftende hjælpepræster.

L. Jørgensen trækker sig tilbage som forstander, da han fylder 70, men på opfordring fortsætter han som prædikant. Som forstander udnævnes ungdomssekretær Carl Thomsen i 1950.

På dette tidspunkt begyndte planerne om tilbygning til Brovst baptistkirke at modnes. Kirkens vidtforregnede arbejde med børne- og ungdomsarbejde krævede plads, og takket været en enestående offervilje blandt sognets beboere kunne den udvide kirke stå helt færdig ved 100-års jubilæet i 56.

Iøvrigt blev dette år et vigtigt vendepunkt i menighedsarbejdet, fordi menigheden i Brovst og omegn her udskilles som en særskilt menighed, der tillige noget senere modtager ministeriel anerkendelse som kirkeligt samfund.

Karl Thomsen fortsatte som forstander og prædikant, senere afløst af Lauge Ibsen, og senest af den nuværende præst Olaf Anhøj.

Gennem alle årene har mange mænd og kvinder ofret tid og kræfter på børne- og ungdomsarbejde, hvilket i højeste grad har bidraget til at sikre baptismens faste position i Brovst sogn.

Baptistkirken opført 1912.

Kirkevej i Broust, ca. under 1. verdenskrig.

Stationsskolen, Faldborggade, Broust.

Faldborggade, Broust, 1908.

Thistedvej, ca. under 1. verdenskrig, nu Vestergade.

Jernbanegade - mejeriet til højre og købmand Thøgersens ejendom til venstre. Omkring 1890-1900.

Broust år 1910. Kig ned ad Jernbanegade.

Jernbanegade, Broust, 1912-14.

Jernbanegade ca. 1918-20.

Østergade, Broust, år 1900. Købmand Terndrupsforretning til venstre, Broust Afholdshotel til højre.

Østergade, Broust, ca. 1939.

Vestergade, Broust, ca. 1939.

Brovst sogns skolevæsen

"Hans Kongelige Majestæts til Danmark Præsident, Deputerede og øvrige Tilforordnede i det Danske Cancelli."

Gjøre vitterligt

at Skoledirektionen for Jerslev med flere Herreder i Hjørring Amt har til ancelliets Approbation forelagt vedhæftede Skoleplan til Skoledistrikternes Inddeling og Skolelærernes Lønning i Broust Sogn.

Og da denne Plan i det hele findes hensigtssvarende så bliver samme i Overensstemmelse med § 3 i Anordningen for Almueskolevæsenet paa Landet af 29. Juli 1814 hermed approberet som den vedhæftet findes, dog at Sognets Beboere bør bjerge og hjemkøre de af Læreren ved Broust Skole fornødne Tørv og Høst af Skolens Tilliggende, at Røgel Skole ikke bør tillægges Skolejord eller S. . . at hvert Læs Skudtørv regnes til 15 Snese og at Ligningen af . . . til Skolevæsenets Løn laa paa Sognet i Overensstemmelse med bemeldte Anordning og ikke Skoled. . .

Det Kongelige Danske Cancelli

den 22. Sept, 1818

Kaas. Cold. Monrad. Ørsted. Berner. Lassen. Hansen.

(L. S.)

Approbation paa Skoleplan for Broust Sogn.

N.B.: (Det gamle dokument er stærkt beskadiget og derfor på visse steder ulæseligt)

Plan til Skolevæsenets Organisation og Skolelærernes Lønninger i Broust Sogn udi Hjørring Amt.

Ordningen før 1818

Skolens Navn

Distriktets hidtilv. Tilstand

Skolelærerens Løn

Broust Sogn
Skoledistrikt
252 Tdr. Htk.

70 Tdr. Hovedgårdstakst.

Broust Bye, Bratschou
Fredensdahl, Bolsgaarden
Smaarishus, Faldborg
Bomhuset, Vasehusene,
Nørre og Søndermølle
Omtrent 124 Td. Htk.
og fra 50 til 60 Børn

Han er tillige Degn og hår i
fast Løn 30 Tdr. Byg,
70 Rdl. N.V. i Offer og
Accidenser.
Høsten af 1 Td. Ager, 1 Td.
Eng og 6 Td. Græs.

Den ny Ordning

Broust Skole

Da Degnen er kaldet uden Betingelser kan Planen først træde i Kraft ved hans Død.

Den ny Lønordning

6 Td. Rug og 10 Td. Byg in natura, 6 Td. Byg efter Kapitelstaksten. Rdl. Offer og Accidenser af Distriktet 10 R. Den hidtil faste Skolelod.

En Tørvelod på 6 Td., skænket af Fru Lange. Den giver aarlig 6 Læs hø og fornøden Ildebrændsel.

(I anmærkningen vedr. Brovst skole er anført "Pensionen af Degnekaldet, naar saadanne indtræffer, udredes med $\frac{2}{3}$ Dele af Skolelæreren i Broust og $\frac{1}{3}$ Deel af hver af de øvrige Lærere i Sognet".

Skal det forstås sådan, at det er henholdsvis de to og en femtedel af den oppebårne Løn?

2)

Gammel Ordning

Nørøxe Skoledistrikt

Nørøxe Bye og Sædegaarden Wilsbæksminde med omtrent 88 Tdr. Hartkorn og 40 skolepligtige Børn.

Ingen Ændring

– Dette Distrikt har bestandig haft Omgangs Skolehold, og Læreren har været lønnet af Distriktets Beboere efter mindelig Overenskomst.

Ny Ordning

En ny Skole bygges

– Denne Skoles Lærer kan ikkun blive at ansee som et Promotions Kald for et ungt og energisk Menneske, og Skolebygningen bør derfor kun bestaae i det første af 5 Fag Huus, hvoraf de 2 Fag til Skolestue og 3 til Lærerens Bekvemmeligheder.

Varme? for skolepligtige Børn er aldeles?

Lærerens Løn.

4 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg in natura. 4 Tdr. Byg Efter Kapitelstaksten Offer og Accidenser af Districtet. Anordningsmæssig Skolejord. Halm, Fourage og 20 Læs Skudtørv, hvert til 30 Snese.

3)

Gammel Ordning

Sønderøxe Skoledistrikt

Sønderøxe Bye og Jegerum. Omtrent 60 Tdr. Hartk. 35 skolepligtige Børn.

Dette Distrikt har bestandig haft Omgangsskoleholder og Læreren været lønnet af

Distrikter efter mindelig
Overenskomst.

Ny Ordning

En ny Skole bygges.

Varme? for de skolepligtige Børn er
aldeles?

Lærerens Løn.

6 Tdr. Rug 6 Tdr. Byg in
natura. 4 Tdr. Byg efter
Kapitelstakst.

Offer og Accidenser af
Distriktet.

Anordningsmæssig Skole-
jord. Halm, Fourage, 30
Læs Skudtørv, hvert til 30
Snese.

4)

Gammel Ordning

Røgild Skoledistrikt

Røgild Bye og Langeslund tilsammen ca.
50 Tdr. Htk. 30 skolepligtige Børn.

Dette Distrikt har bestandig haft Skolehol-
der (Omgangs og Læreren har været løn-
net af Distriktet efter mindelig Overens-
komst.

Ny Ordning

Denne Skole kan ikkun blive at ansee som
et Promotions *) Kald for et ungt og ugift
Menneske, og Skolebygningen bør derfor
ikkun bestaae i det første af 5 Fag Huus,
hvoraf de to til Skolestue, og de 3 til
Lærerens Bekvemmeligheder.

Varme? o.s.v.

Lærerens Løn.

4 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg in
natura. 4 Tdr. Byg efter
Kapitelstakst.

Offer og Accidenser af
Distriktet.

Anordningsmæssig Skole-
jord. Halm, Fourage og 20
Læs Skudtørv, hvert til 30
Snese.

*) Promotions Kald. Må forstås som et kald for en ung mand, der venter på forfremmelse.

Oversigt over Skoleplanen for Broust Sogn

Det gamle Degnekorn	30 Tdr. Byg.
Den ny Skoleplan udfordrer	22 Tdr. Rug 44 Tdr. Byg.

Altsaa bliver at ligne på Sognehtk.	22 Tdr. Rug 14 Tdr. Byg.
-------------------------------------	--------------------------

22 Tdr. Rug lignet paa Sognets 322 Tdr. Htk. vil udgjøre ca. pr. Td. $2\frac{1}{3}$ Fdk.

26 Tdr. Byg som leveres in natura $2\frac{1}{2}$ Fdk.

18 Tdr. Byg som betales efter Kapatelstaksten er beregnet C. til pr. td. Htk. 2 Mark.

– Denne Gjenparts Ordlydende i Overensstemmelse med original Documentet, som opbevares i Amtsprovstens Arkiv, bekræftes.

Broust den 20. Juni 1820 Janum

Ny Skoleordning for Brovst Sogn

(Brovst Arkiv: Dok. Saml. 1868 R.L.)

Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet gjør vitterligt at fra Skoledirektionen for Ø. Hanherred er hertil indkommet det vedhæftede Udkast til en Omordning af Skolevæsenet i Brovst Sogn i Hjørring Amt, og da bemeldte Udkast er i det hele fundet hensigtsmæssigt, saa bliver det i Henhold til Anordningen af 29 Juli 1814 for Landet § 3 førend approberet til under nøje Iagttagelse af Forskrifterne i Lov af 8. Marts 1856 og øvrige Skolevæsenet vedkommende Bestemmelser fremtidig at være gjældende som Skoleplan for det nævnte Sogn, dog saaledes, at Kirkesangertjenesten og den dermed forbundne Løn ikke betragtes som fast forenet med Brovst Skolelærerembede, men at der i saa Henseende bliver at forholde overensstemmende med Anordningen af 29 Juli 1814 § 61.

Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet

den 14. August 1868

Al. Hansen/bruun

Approbation paa Forslag til ny Skoleplan for Brovst Sogn i Øster Han Herred i Hjørring Amt.

Anmærkninger:

Brovst Skoledistrikt omfatter:

	Gaardhtk.	Hushtk.
a) Hovedgaarden Bratskov:	32-4-1-1 $\frac{3}{4}$,	
b) Gaarden Boelsgaard	18-4-1-1 $\frac{3}{4}$,	

c)	Byen Brovst med omliggende Gårde og Huse, Fredensdal, Bratskov Mølle, og Møllegaard, Tybringhuset, Bomhuset, Faldborg, Esbæk, Aldershaab, Nørmølle, Søndermølle, Kjærgaarden, Nymark, Katrinelyst, L. . .huset, Søhuset, Kanalhuset og et Hus paa Wilsbæksminde Mark	76-2-0-1-	17-3-3-1
d)	Parceller som ejes af Beboerne udenfor Kommunen		1-7-3-2
	Ialt Htk.	146-3-2-1½	(dette iber.)

ad. 3)

Den Skolelæreren i Brovst tillagte Løn i Byg efter Kapitelstakst var 26 Tdr. men er iflg. Ministeriets Resolution af 29 Juli 1867 forhøjet med 9 Tdr. fra den 1. Jan. 1868.

ad. 5)

Skolelæreren i Brovst er Kirkesanger, og Sogneforstanderskabet finder ham bedre skikket dertil end nogen af de andre nuværende Lærere i Sognet.

ad. 7)

De Embedet tillagte Tørv skjæres i en til sammen henlagt Parcel men Bekostningen med Gravning, Røgtning og Hjemkørsel udredes af Kommunen.

ad. 8)

Høet af Kommunens Tørveparcel bjerges og hjemkøres af Kommunen.

ad. 12)

Legatet er Skjænket af Madam Høyer og er prioriteret i Ejendommen Aldershaab i Brovst Sogn.

Halvrimmen Skoledistrikt

Halvrimmen Skoledistrikt indbefatter

		Gaardhtk.	Hushtk.
a)	Gaarden Wilsbæksminde	16-2-0-1½	
b)	Gaarden Jægerum	16-2-2-0	
c)	Byen Sønderøxe med omliggende Huse og Halvrimmen Huse	49-0-1-0¼	6-7-1-1
d)	Byen Nørøxe med omliggende Huse, Søgaarden, Carlsminde Møllegaard Wilsbæksminde Huse	75-6-0-2¾	9-5-1-2½
e)	Parceller som ejes af Beboere		

Ialt Hartkorn

182 Td.5 Skp. 3 Fdk. 0 1/4 Album

Førstelæreren vedkommende.

ad. 4)

Beløber sig egentlig til 90 Rdlr, men 1 tredjedel af gives til Andenlæreren.

ad. 7)

De Embedet tillagte Tørv skjæres i en til Brovst Skole tilh. Parcel, (hvilket Kommunen godtgjør Skolelæreren i Brovst) står i dokumentet med 2 Rdlr.) men Bekostningen til Gravning, Røgtning og Hjemkørsel udredes af Kommunen.

ad. 11)

Skolepengene beløber sig for hele Skolen til 52 Rdlr. men Halvdelen oppebæres af Andenlæreren.

Førstelærerens Løn:

- 1) Rug. Byg. in natura?
- 2) 35 Td. Byg efter Kapitelstakst
- 3) 6 Td. Rug efter Kapitelstaksta) Degnekorn
 - b) Julerente
 - c) Refusion for nedlagte Gaarde
 - d) Ældre Skoleløn – Sammenlagt 60 Rdlr.
- 4) Offer og Accidenser er medr. i fornævnte 60 Rdlr.
- 5) Kirkesangerløn
- 6) Godtg. efter Skoleanordninger Bilag A.
- 7) Brændsel: 1029 Snese Skudtørv § 34.
- 8) Fourage: 2048 Pund Hø, – 3072 Pund Halm
- 9) Skolelod 24 a 25 Tdr. Land.
- 10) Bolig for en Familie.
- 11) Skolepenge ialt 26 Rdlr.

Andenlærerens Løn

1) Fast Pengeløn	200 Rdlr.
2) Offer og Accidenser	30 Rdlr.
3) Kirkesangerløn	0 Rdlr.
4) Brændsel	9000 Skudtørv
5) Bolig for en ugift	
6) Skolepenge	26 Rdlr.

Røgild Skoledistrikt

Distriktet omfatter:

Røgild Byes Gaarde

Gaardhtk.

19-3-3-2 1/2

Hushtk.

Sammes Huse		2-0-2-1½.
Hovedgaarden Langeslund	28-5-0-0¼	
Langeslund Huse		11-1-2-1½
Tillagt andet Htk. i Sognet		0-1-2-1½
Udensogns Ejere		1-6-2-2¼

Ialt Hartk.

63 Td. 3 Skp.

1 Fdk. 1½ Alb.

Iflg. Ministeriets Skrivelse af 23 Aug. 1867 skal Undervisningslokalet i Røgild Skole, der ikke indeholder Minimum af det lovbestemte Rum, udvides.

Desforuden er der Trang til en Biskole, og Sognet er villigt til at bygge en saadan paa en af de fra Langeslund udstrykkede Parceller i Henhold til den tidligere til Skoledirektionen indsendte Tegning og Overslag.

Lærerens Lønning i Røgild Skole

1) Rug og Byg in natura	
2) 6 Td. Rug efter Kapitelstakst	6 Td.
3) 22 Td. Byg efter Kapitelstakst	22 Td.
4) Offer og Accidenser	24 Rdlr.
5) Kirkesangerløn	
6) Godtgørelse efter Skoleanordning § 34	
7) Brændsel: 9000 Skudtørv	9000 Tørv
8) Fourage	
9) Skolelod	
10) Bolig for en ugift	
11) Skolepenge	15 Rdl.

Løn til Læreren naar en Biskole er bygget

Fast Pengeløn	250 Rdlr.
Offer og Accidenser	24 Rdlr.
Brændsel	12000 Skudtørv
Skolepenge	15 Rdlr.

I Skoledirektionen for Ø. Hanherred, Kjettrup Præstegaard og Boelsgaard.

Sign.

Wedel Wedelsborg, Damkjær, R.T. Bruun
den 25 Februar 1868

Imod foranstaaende intet at erindre.

Brovst Sogneraad 5/5 1868

Sign.

Plesner, Christoffer Olesen, Frederik Pedersen, Peder Østergaard, N.C. Albertsen, Christen Larsen, Hans P. Pedersen, Hans P. Jensen og Anders Mortensen.

Kilder: Brovst Arkiv: Dok. Saml. 1818- R.L.

Langelund skole

Oprindelig var der i Brovst sogn kun den gamle degne skole i Kirkebyen. Men ved udskiftningen af Nør- og Sønderøkses jorder omkring 1812 blev der med henblik på opførelse af en skole udlagt en skolelod "paa Halvrimmen", som var grænsen mellem de to byers jorder. I de økonomisk vanskelige tider efter statsbankerotten i 1813 var der ikke raad til byggeriet, og først 1834-35 blev skolen opf. til brug for de to byer.

Endnu senere fik Røgild sin skole. Her var der ved udskiftningen ikke tænkt på nogen skolelod. Enklaven Røgild har haft en noget mærkelig stilling, idet den fra Arilds tid har tilhørt stamhuset Birkelse, sognemæssigt hørte den til Brovst og herredsmæssigt til Hvertbo.

Først 1840 blev der udparcelleret en skolelod, der dog var alt for lille. Det samme kunne siges om den skole, der blev opf. Den rummede kun skolestuen og een stue til brug for læreren, og saaledes var det endnu i halvfjerdsene. Beboerne med Ths. Kjeldsen i spidsen søgte gentagne gange at få bygningen udvidet. En plan af 1867, approberet i 68 gik ud på opførelse af en skole på Langeslund enge, medens Røgild skole skulle være biskole. Røgildboerne søgte forgæves at faa planen ændret.

Omkring Langeslund var der opstaaet nogen bebyggelse, det senere Arentsminde. Der blev her udlagt en skolelod på 7 tdr. land, uopdyrket mosejord og tuekær. Her blev der i 1869 opf. en skolebygning med lejlighed for en lærer.

Læreren som blev indsat var Hans Peter Christensen Haugaard, f. i Vrejlev 27. april 1843. Dim. fra Ranum, på hvilket tidspunkt faderen (Stedfaderen) var bestyrer på et spritbrænderi i Nibe.

Indtil 1875 underviste Haugaard tre dage om ugen i Røgild skole, her har han sikkert afløst en konst. lærer, tidligere kordegn i Randers Hans Fink Jensen, der synes kun at have virket i Røgild et par år.

Den ny skole på Langeslund enge, kaldtes først Langeslund huses senere Arentsminde skole. Den brændte i 1874. Den blev opbygget på samme sted, og senere, da den nuværende skole blev bygget i 1926, blev den gamle solgt.

Lærer Haugaards virksomhed i Brovst sogn strakte sig over næsten fyrretyve år, deraf 34 år i Arentsminde. Han var en kundskabsrig mand og meget afholdt af beboerne. Især da skrivefærdigheden var mindre end nu, tyede folk altid til Haugaard, naar der skulle udfærdiges skøde, kontrakter el. lign., og H. var altid villig til at hjælpe. Han var i mange år sekretær for sogneraadet.

Brovst sogns lærere med pastor Wiel Lange i spidsen var blevet kede af højtidsorefnes tilfældigheder og ansøgte sognerådet i følg. skrivelse om at få sognerådet til at godkende en mere reglementeret betalingsform.

Til Brovst Sogneraad

Undertegnede offerberettigede i Brovst Sogn tillader sig at indgive til Sogneraadet med følgende Andragende.

Da Ofringerne paa Højtidene, saaledes som de hidtil har fundet Sted, nu dels bliver

anført som stødende, dels i hvert Fald ikke tidssvarende, maa det sikkert betragtes som stemmende baade med de offerpligtige, saa vel som de offerberettiges Ønske og Tarv, at Højtidsotret her i dette Sogn ligesom på flere andre Steder bliver afløst.

Det har hidtil været Skik og Brug, at de bedrestillede Gaardmænd har ofret 1 kr., de mindre Gaardmænd 50 øre til hver Højtud og større Husmænd 35 øre, og mindre 25 øre, Tjenestetyende mellem 25 og 10 øre.

Vi tillader os derfor at foreslaa, at der som Grundlag for Afløsning fastsættes som Minimum henholdsvis 50, 25 og 10 øre for Gaardmænd, Husmænd, hjemmeværende voksne Børn, Tjenestetyende o.desl.

Da Sognepræsten imidlertid hidtil har oppebaaret 100 kr. mere i Højtidsotter end Lærerne, foreslaar vi, at det samme Forhold bibeholdes.

Den 2. Juli 1888

Ærbødigst

Wiel Lange
Sognepræst

N. Knudstrup
Lærer

Kjær
Lærer
(Brovst Arkiv: Dok. Saml. 1888 – R.L.)

Haugaard
Lærer

Skoler i Brovst og Svenstrup

Ø. Svenstrup sogn kom omkring år 1400 til Brovst sogn som anneks, og de havde som sådan fælles skolevæsen indtil 1817, da Ø. Svenstrup og Torslev sogne blev sammenlagt til et præstekald.

(I præsteindberetningen 1553 findes der intet degnebol, men i 1571 nævnes, at degnens indkomst fra Brovst sogn var 6 Td. Byg, 2 lam, 2 grise og 1 mark og 1 skilling). Af Svenstrup sogn nød han 4 Td. Byg, 2 lam og 8 skill. penge.

I en indberetning 1690 lyder det således: (D.H. Wulf: Bidr. t. Vendelbo Stifts hist. 168).

"Udi Brovst og Svenstrup Sogne findes 53 Tiendeydere og har min højgunstige Patron, Hr. Palle Rantzau, lagt 3 Aabo Skæpper Byg paa hver af dem, som kunne beløbe sig til in summa 20 Td. Byg, men jeg det i Almindelighed ikke kan bekomme, thi der staar over 8 Tdr. tilbage hos Sognefolkene, fordi en Del er forarmet og kan intet betale, og en Del er modvillig og vil intet betale, og saa vil de ikke heller give videre enten for Paaskeeller Sct. Hansrente. – Kvægtienden nyder jeg intet af, thi Hospitalsforstanderen udi Aalborg har det til en anden bortforpagtet. Offer paa hver af de tre store Højtider 3 Sletdaler.

Det Bolig, jeg ibor i Brovst By, har Patronen givet til Degnebolig, siden han jus patronatus (Kirkeherre) til Brovst og Svenstrup Kirker bekommet har. Agerjord dertil er to smaa Stykker straks ved Huset, hvori kan saas 1 Td. Byg. Ingen Engbjerring. Den er takseret for 1 Skp. 1 Album. Ildebrand falder her med sandagtige Tørv, Pension til Aalborg Skole 5 Tdr. Byg.

Jeg har et stort Brevløb fra Brovst til Aaby med alle de Breve, som fra Thy, Mors og Hanherred ankomme og til Biskoppen skal fremskikkes.

Jens Nielsen (Degn)

(Wulff. St. Bdr. t. Aalb. St.s Hist. S. 140)

Det er heller ikke noget lyst billede af skoleforholdene, der tegnes i en beretning fra den daværende sognepræst, Jens Christensen Spliid, når han beretter følgende:

"I disse Sogne er desværre ingen Anstalt for Skoler. Jeg i min Tid har overtalt Bønderne til i hver By at holde og underholde en skoleholder, saaledes at han flytter Skolen hver Uge og tager Kosten hos Bønderne, ligesom de har Børn til, men med hans Løn er det vanskeligt, thi naar den skal betales, faar han lidt hos nogle, intet hos andre, og det foraarsager, at jeg ikke kan faa Skoleholdere, som duer noget, thi har Bønderne, som idelig anmodes om dette højst fornødne, endelig vedtaget at holde Skoleholder i hver By. Mens det er at beklage, at de helst tager nogle Børn, som hverken har Forstand eller Myndighed, naar de alene kan læse i en Bog og skrive lidt, fordi de kan slippe med at give i Løn 1 Rdlr. og Mk. i det meste for en Vinter, dermed formener de,

det er vel bestilt. Vlbrn. Hr. Major Rantzau har vel paa egen Bekostning holdt nogle fattige Børn i Skole, andre faa er paa andre Maader af andre besørgede, Men af foranførte Aarsag sker det med saa liden Frugt".

(Vends. Aarb. V. Bd. S. 52-53)

I 1740 var der en Degneskole i Brovst By for Brovst, Søndre- og Nørremøller, Esbæk, Brøhuset og Podemesterens Hus. En Skolestue med omgangsskoleholder i Nørøkse By og Jægerum, en Omgangsskoleholder i Røgild og en do i Sønderøkse. (Vends. Aarb. V.S. 53).

Den først kendte degn var Jens Nielsen, der aflagde embedsed 7/2 1688, og indberettede om indkomsterne i 1690. Han døde 21/7 1723.

Biskop Jens Bircherod holdt visitation i Svenstrup kirke d. 6/6 1697, "hvor Ungdommens Profect fandtes ulastelig" (B.s. Dagb. v C. Molbech, S. 337).

Han var g. første gang med Maren . . . f.o. 1705, Børnetal ukendt. 2. gang med Anne Jensd. med hvem han havde 4 børn.

- 1) Maren Jens datter f.o. 1705
- 2) Inger Jens datter f.o. 1709
- 3) Karen Jens datter f.o. 1711
- 4) Jens Jensen f.o. 1717 d. 1723, 2 dage efter faderen.

Enkens lavværge var Jacob Bloch, og som børnenes formynder var mødt Anders Pedersen, Øland. Af skiftet d. 19/8 1723 ses, at hjemmet var fattigt, og børnene fra 1. ægteskab gav da også, et rigtigt Afkald på, hvad de efter faderen og moderen kunde tilkomme, som her i Retten blev oplæst og påskrevet" (P.M. Rørsig 2, B.S. 97).

Der blev kun 45 Rdlr. til deling mellem enken og børnene.

II Thøger Brøndorph, f. 1697, student fra Aalborg 1720, 23 år gl., og aflagde embedsed 5/8 1723, d. 1736.

G. 1. gang med Kirsten Sørensdatter Torp, d. 1727.

G. 2. gang med Anna Katrine Sørensd. Bjerring, d. 1735.

Børn af 1. ægteskab. Margrethe Elisabeth Brøndorph. f. ca. 1726.

Børn af 1. ægteskab. Anders Brøndorph. f. 3/2 1727.

Ved skiftet efter faderen nævnes 2 guldringe, vurd. til 2 Rd. 2 Mk. enkelte søvgenstande, 3 spejle og et sejerværk foruden kobber- tin- og messingsager. Der blev 49 Rdlr. til deling, heraf sønnen 32 Rdlr. og datteren 16 Rdlr. Efter moderen fik de henholdsvis 19 Rdlr. og 9 Rdlr.

Efterfølgeren i kaldet tilbød "af kristen Kærlighed og Medlidenhed over disse Fader- og Moderløse Børn, om Gud vilde lade ham leve" at forsørge sønnen i sit hus i 3 år, indtil 1739, med kost og lærdom, mod at drengens arvepagt saavel efter fader som moder, bliver uforrentet bestående til det 3. års udgang, da han så tillige med barnet ville udlevere barnets arvekapital. Det var altså degnens mening, at renterne skulle bruges til drengens beklædning, men dette ville formynderen (morbroderen Rasmus Torp, fhv. kapellan i Aaby-B. derefter skibspræst og sidst sognepræst på Jegindø.) ikke gå med til, idet "han vil se Barnet forsynet med fornødne Klæder, saa at dette, hvad Klæderne angaar, ikke skal være

Drengen til nogen Byrde i Anledning af dette hans Løfte".

Skønt skifteretten ingenlunde tvivlede om at Rasmus Torp, "jo som en from Morbroder og en trofast Formynder, ret i sin påstand. (P.M. Rørsig: Skoler og Degne i Vends.)

III Degnen i Brovst Jes Arnkiel indberettede 30. Juli 1744 følg. om degneembedet:

"Det saakaldte Degneboel er udi den vester Ende af Byen beliggende. Rollingen derpaa, som bestaar af 10 Fag Hus, er for en tre Aars Tid siden opbygte, en 6 Fag af Patronen, Velb. Kaptajn Grabow, Herre til Urup og Bratskov, de 4 Fag af mig, efter at det var hjemsøgt af Ildebrand. Desuden har jeg ogsaa paa egen Bekostning opbygget et Hus til Lade, Tærskelo og Kreaturer paa 5 Fag, saa Stedet er saa vidt godt og forsvarligt.

Boligens Tillæg er ej mere end en Tønne Sædejord, hvorpå ikke nær kan avles Foder til en Ko. Høravling her paa Stedet er der ikke det ringeste af, dog er her ret god Højbjerring. Hvad Tørveskær er angaaende og Uddrift med en Ko og fire Faar, saa haver jeg dette tilfælles med Bønderne i Byens Kær, at foreskrevne Boligens Tillæg, som er immatrikuleret for Hartk. 1 Skp. 1 Alb. svares aarlig ordinære kongelige Skatter, saavel og den allernaadigst paabudne Folke- og Familieskat.

Desuden svares aarlig af Kaldet til Aalborg Katedralskole 5 Tdr. Byg. Kaldets visse Indkomster beløber sig aarligt til 1 Td. 3 Skp. Rug og 19 Tdr. Byg, Højtidsoffer 2 Rdlr. 4 Mk. Rente og Smaaredsel er indbefattet i foranførte 19 Tdr. Byg, og kan ikke seperative fremføres, eftersom min Formand om samme have akkorderet og af mig siden konfirmeret. Endelig faar jeg af en Del Gadehuse efter vedtagen Skik visse Afgiftspenge, som kan beløbe sig til 2 Mark" (Aalb. ispearkiv Sk. 406).

Efter Forordningen af 15/7 1768 skriver Jes Arnkiel, at hans samlede Indkomster om Aaret ialt ikke kan sættes højere end 40 Rdlr. og forts.

"Og Gud ved, at det gaar mig saare knap og er lidt nok til de fornødne Udgifter og den daglige Næring for mig og mange Munde, og derfor kan højlig bevises, at jeg paa min Alderdom og i min Svagheds tilstand ikke alene kunne undvære noget af den fattige og ringe Del, jeg nyder, men derimod trænger haardt til Kaldets Forbedring, dog underkaster jeg mig, som tilbørligt er, i allerdybeste Underdanighed min allernaadigste Konges Befaling og Vilje som tro og lydige Undersaat". (Aalb. Bispearkiv Indberetning om Præste- og Degnekald 1768). (P.M. Rørsig: Skoler og Degne i Vendsyssel B. 2. S.) 95-97).

Jes Arnkiel var f. 1702, (1710 R.L.) sandsynligvis i Sønderjylland. Han var student fra Aalb. i 1736. Død i Brovst 28/6 1782. Før han tiltraadte embedet i Brovst underskrev han følg. forpligtelse:

"Som jeg er kaldet til Degn for Brovst og Svenstrup Sogne og blev eksamineret af Hs. Højærværdighed Biskop Mumme, men befundet, at jeg ikke efter Vedbørlighed er kyndig til at tilspørge Børnene over de fem Katekismi Parter, at de deraf kan fatte

Salighedsforstand og er derfor blevet mig af velbemeldte Hs. Højærværdighed en vis Tid foresat, inden hvilken Tid, Jeg skulle stræbe efter at gøre mig duelig, men som velbårne Herskabet, der havde kaldet mig, fordrede samme Vocationsbrev tilbage, og det hos mig beholdt paa det Vilkaar, at hvis jeg ikke inden 8 Dage foreviste Kollats fra Biskoppen, blev en anden kaldet, thi har merbemeldte Hs. Højærværdighed Biskoppen tilstaaet mig fattige Studiosus Kollats paa disse Vilkaar, at jeg offentlig i den forestaaende Visitats d. 29. Juli, skal vise kendelig Forbedring og Færdighed i at tilspørge de unge opbyggelig i Katekismi Perter og efter saadan befunden Forfremmelse aflægge den i Ritualet befalede Ed, og hvis jeg ikke holder denne Forpligt efterrettelig, skal jeg ved denne min Revers være forbunden uden videre Proces bemeldte Degnekald at kvittere". (Rørsigs Saml.)

Man forstår den fattige students nervøsitet, stillet over for så svær en opgave, men han klarede prøven og overtog degneembedet, som han passede i 46. år. Ved den første visitats roses han af biskoppen, for sin personlige vandel og for sin flid i skolen, men ved den næste visitats er stemningen knap så god, undervisningen var for dårlig. Præsten og degnen gav dog skolens elendige tilstand skylden.

Skolepatronen oberstløjtnant Grabow forsikrede, at skolebygningen skulle blive sat i forsvarlig stand, og i 1754 kunne der allerede spores fremgang. Ved visitatsen i 1762 gav biskoppen edda degnen lov til at holde en prædiken, om dette forsøg skrev biskoppen:

"I Henseende til hans smukke og andægtige Prædiken saavel som til hans opbyggelige Forhold i Levned og Lærdom, fortjener han en god Berømmelse."

I 1757 klagede biskoppen over menighedens mangel på omhyggelighed for deres Børns Opdragelse i Guds Kundskab, "thi de fleste Forældre kommer ikke til Kirken, ligesom deres Børn og de få der var til Stede, var vankundige til Græmmelse. Derover jamrede jeg og formanede Præsten, Degnen og Skolemestrene til bedre Nidkærhed for de unges Fremvæxt i Guds Kundskab, hvilket de lovede."

Men i 1762 var en bedring indtrådt, idet Ungdommen nu befandtes meget vel undervist. (Chr. P. Christensen: Aarb 23 S. 52)

Jes Arnkiel var g. 2 gange. Første gang med Margrethe Pedersd. Rubæk, med hvem han havde 8 børn. Hun døde, 61 år gl., og blev begr. i Brovst 24/6 1772. G. anden gang med Maren Sofie Hertsberg.

Det er forståeligt og med en vis ret, at den gamle lærer klagede over indkomsten, 40 Rdlr., som nævnt foran, og man må håbe, at det er lykkedes at forbedre denne. Efter hans død, 28. juni 1782 viser det sig ved boets behandling i skifteretten, at boet viser et overskud på 121 Rdlr., så økonomien må være blevet nogenlunde afbalanceret, selv om der en tid var mange munde at mætte.

IV Anders Nielsen Kjær. F. o 1755 – d. i Brovst 15/3 1819. Han aflagde embedseden d. 8/8 1782 og bestred embedet til sin død.

Foruden sin tjeneste i kirke og skole var han også organist, og han drev tillige en privatskole for velhavende folks børn, som han samlede om en udvidet undervisning. Iøvrigt var han en meget anset mand.

Allerede i 1785 skrev provst Bang om ham, at han forrettede sit Degne- og Skoleembede forsvarligt og førte et opbyggeligt levned. (Aalb. Bispearkiv: Kirkesyn 1720-1820).

Anders Kjær gjorde sig også på anden vis fordelagtigt bekendt, idet han i 1810 fik megen ros for "prisiværdig Flid med Hensyn til Opdyrkning af Kærjorden og herunder Gravning af Grøfter" (Begtrup: "Agerdyrkningens Tilstand VI. S. 462).

Mod den mægtige godsejer på Bratskov, Ole Tønder Lange, kom han til at føre en sag sammen med en forvalter Nøhring, der havde været forvalter på Vilsbæksminde under Langes totalt mislykkede forsøg med dyrkning af hør og hamp. Efter denne fiasko var han blevet afskediget.

I 1795 indrykkede Lange en annonce i J. Eft., hvori Bratskov søges bortforpagtet. Annoncen er meget tillokkende med fremsførte herligheder, der knap nok svarer til virkeligheden. I samme blad kommer en notits, der advarer interesserede i at tro på annoncens ærlighed. Det hedder bl.a. "Vi vil gerne om muligt redde vore Medmennesker for den Elendighed, de altfor lettroende lettelig kunne geraade udi, anser vi det for vor Pligt at underrette om følg.:

I en længere redegørelse anføres, at Langes tønder land er af de små, og at der til Gaarden er lagt fæstejord, som rettelig er bøndernes. – Der kan kun slaaes det halve af det opgivne kvantum hør o.s.v. Underskrevet Kjær og Nøhring.

Lange svarer i bladet i meget skarpe vendinger og skriver bl.a.:

"Den ene Mand Forvalter Nøhring er afskediget for Kassemangel og forsømte Pligter på Bratskov og Vilsbæksminde, og den anden, Lærer Kjær, er en fra Lakaj avanceret Degn, der har udmærket sig ved at modsætte sig den af mig foretagne Udskiftning af Brovst By".

Diskussionen fortsætter, men senere kan Lange meddele, at forpagtningen er ordnet.

Det er uforståeligt, at den hæderlige lærer Kjær er blevet blandet ind i denne utiltalende sag, han kan kun gisne – var det et forsøg på at få hævn over Lange, der netop samme år havde vundet en langvarig proces mod Kjær? Lange anklagede Kjær for at drive vinkelskriveri, og processen endte ved landstinget med Kjærs nederlag. Han måtte betale til Brovst sogns fattige 4 Rdlr. og det samme beløb til Justitskassen, samt 33 Rdlr. i sagsomkostninger til begge retter.

m Anders Nielsen Kjær var g. med Cathrine Elisabeth Lemejr, f.o. 1752. Parret fik følgende børn:

- 1) Hans Nikolaj Kjær, begr. 3/10 1783, 7 uger gl.
- 2) Hans Kjær, begr. 4/11 1786, 8 dage gl.

- 3) Hans Kjær, begr. 4/1 1788
- 4) Sofie Hedvig Kjær, dbt. 7/11 1788, begr. 28/12 1810
- 5) Johanne Marie Charlotte Kjær, dbt. 2/8 1792, g. 27/10 1815 m. Niels Gregersen, 23 år, gl. informator på Kokkedal.
- 6) Margrethe Catrine Kjær, dbt. 2. Påskedag 1796, g. 25/9 1818 med Mathias Matzen, 27 år, Lærer og kirkesanger i Søften.

Ved lærer Kjærs død i 1819 lod sognets præst, Carl Frederik Jansen indrykke følg. nekrolog i J. Efttr.

"Efter faa Dages Sygeleje henslumrede til et bedre Liv, Anders Kjær, Skolelærer og Kirkesanger i Brovst, i hans Alders 63. Aar og Embedets 36. Aar, lige agtværdig som Embedsmand og som Menneske.

Varm Følelse for Religionen, ualmindelig Kundskab i den hellige Skrift, erhvervet ved megen Læsning og Eftertanke, sjælden Duelighed i Kirken og Skolen udmærkede ham i Embedsstillingen.

Hvad han var i det huslige og borgelige Liv, derom vidner de mange oprigtige Taarer, som flyder ved hans Død."

Iflg. Cancelliets skrivelse af 22. Sep. 1818 gennemføres den ny skoleordning i Brovst sogn, men lærer Kjær er kaldet uden disse betingelser, hvorfor nyordningen først træder i kraft ved Brovst skole ved hans død i 1819.

Skoleholdere i Brovst og Svenstrup

Af skoleholdere i Svenstrup nævnes følg.: Jens Jensen Væver, 1750 og 1754, der omtales rosende. Christen Christensen, 1757 og Christen Nielsen, der fik samme Skudsmål som førstnævnte.

I Sønderøkse besørgetes undervisningen i 1757 af Jens Skolemester, i 1762 af Niels Andersen, om hvem det bemærkes, at han var, "som han har været god og opbyggelig i sit skolehold og Levned." Og i 1764 Iver Pedersen. 1787 Jens Andersen og 1804 Christen Jensen.

I Nørøkse nævnes 1754 Jens Andersen, begr. 1793, 74 år gl. 1757 er Iver Nielsen skoleholder og 1762 Ole Olesen, som da nylig var kommet i embedet. 1787 nævnes Iver Pedersen f. ca. 1726. Han var g.m. Inger Sørensdatter, med hvem han havde børnene Kirsten Iversd. og Christen Iversen, f. 1775.

I Røgild nævnes 1785 en Skoleholder Morten Christensen.

(Note vedr. Jes Arnkiel)

N.B.: En af Jes Arenkiels døtre, Hedevig Sophie Arnkiel, blev g. med kommandersergent Carl August v. Brehmen, der var stationeret i Brovst som leder af den stedlige bevæbning, der hver søndag morgen holdt eksersits på en plads ved kirken.

Den private »Lilleskolen« 1917. F.v. David Jensen, lærerinde fru Winding, Knud Bruun, Karl Lauritz Isager, Søster Bruun, John Groot, Severin Bruun, lærer Sparre, Anna Hasselbalch, Gudrun Terndrup, Tulle Bruun, Maire Jensen, Jacob Hasselbalch, Alice Isager.

»Gymnastiksalen« - Loftet over Kornmagasinet, Vestergade.

»Lilleskolens« lokale på 1. sal i hjørneejendommen Solbakkevej-Jernbanegade. Alle elever undervistes i samme klasselokale.

Fredensdal skole, 1918. Lærer Pedersen med elever. Foto: C.J. Jensen, Odense.

Halvrimmen skole, 1918. Lærer Nielsen med elever.

Teknisk skole opført 1924. Nu Broust kommunes bibliotek.

Teknisk skoles 25 års jubilæum 1949. F.v. Fibæk, Niels Jensen Høgh, Eriksen, Chr. Jensen, Schatter, fr. lærer Knudsen, Hansen, Saugbjerg, Anna Knøsgaard, Haugbard Møller, Erik Knøsgaard, fr. Ebbensgaard, Nilsson, A. Larsen, fr. Haugbard Møller, fr. Kristensen, Stampe, Møller Nielsen, Bentzen, lærer Knudsen, fr. Bentzen.

Brovst private realskole 1947. Bagest fra venstre: Eva Riether, Inga Frandsen, Vagn Esbech, Hanne Jepsen, Sigurd Larsen, Ellen Saugbjerg, Johs Olsen, Svend Volden. Midterste række: Karen Jensen, M. Møller Nielsen, Knudsen, N. Stampe, Ane Lise Ersted, Augusta Jensen. Forreste række: Verner Meincke, Roland Jensen, Jørgen Hansen. Knudsen døde 1955.

Mandskabet blev udskrevet efter hartkorn, idet der skulle møde en mand for hver 22 td. htk. hver soldat havde en "lægsbonde" der skulde forsvare munderingen m.m. – Naar en soldat var 40 år gl. gik han ud af rullen som udtjent, og blev da oftest tildelt en fæstegaard.

Der fortælles om degnen Jes Arnkiels usædvanlige styrke. I begyndelsen af hans lærertid gik Brovst skole op i luer. Læreren deltog i redningsarbejdet med iver, og ud af det brændende hus hentede han den store bilæggerovn i sine kraftige arme. Han var uheldig at tabe en af pladerne, så den gik i stykker, men byens smed ordnede denne så den gamle bilægger gjorde tjeneste i den opbyggede skole i henved 100 år.

Det er i år 60 år siden den navnkundige præst flyttede fra Brovst efter at have beklædt embedet i 25 år, og det er således kun de ældste, der erindrer den lidt ejendommelige sjælesørger.

Han var søn af sognepræst K.V. Lange, Viskinde, Sjælland, blev student i København i 1868 og cand.theol. 1874. Herefter kom han ind på Musikkonservatoriet. Demitt. derfra 1876, men var samtidigt lærer i sang, musik og teori i Københavnske skoler, bl.a. ved "Efterslægten". Han blev i 1877 gift med pianistinden Minna Friis, der ligeledes var konservatorieuddannet. – Efter at have været kateket i Maribo fra 1883 blev han i 1886 kaldet som præst i Brovst. Det er ganske naturligt, at musikken i høj grad kom til at præge præstehjemmet, hvor klaveret havde en fremtrædende plads.

Lange var anerkendt som komponist, og han udgav en harmonilære og flere sang- og klaverhæfter. Salmer, klaverstykker og strygekvartetter udkom på Vilh. Hansens forlag, og for sine kompositioner fik han i 1902 det Anckerske legat, der blev brugt til studieophold i Italien og Tyskland sammen med sin hustru.

Lange var konfirmeret af selve Grundtvig og var stærkt påvirket af dennes ånd og frisind, en indstilling der i overdreven form kom til at præge hans forkyndelse og hans væremåde som præst.

Han var en kæmpe af format, med et robust ydre men et venligt sindelag og hans markante skikkelse var kendt af alle i det store sogn. Når han gik sine daglige ture, kom han let i snak med folk, der faktisk godt kunne lide hans uhøjtidelige sprog og samtaleform, selv om han med sin kunstnersjæl og bohemenatur stod som en levende kontrast til sine sognebørn, der i det væsentligste bestod af sindige og alvorlige bønder. Hans alsidige begavelse kom til udtryk, når der i sognet skulle arrangeres en bazar eller lignende. Lange var da manden, der havde evner til i viser, tegninger og revyer, at sætte kulør på arrangementet.

Hans barokke lune, hans enestående slagfærdighed kom tydeligt til udtryk i det utal af anekdoter og historier, han skabte i tidens løb, og som bevarede gennem generationer op til vor tid.

Her skal gengives en del af disse, som de huskes af ældre folk:

Engang mejeribestyrer Thorndahl, Øland, kørte i sin gig ad landevejen mod Brovst, passerede han vest for Jægerum pastor Lange, der var ude på sin daglige lange spadseretur og gik i samme retning. Nu kendte Thorndahl udmærket godt præsten og han spurgte, "Vil Pastoren ikke op at age," – Pastoren reagerede ikke, men sagde stift, idet han fortsatte sin gang, "Jeg studerer."

Det var en af hans menneskelige svagheder, at han havde et stort ølforbrug. Han vedkendte sig imidlertid sin svaghed, idet han sagde:

"Om morgenen er jeg en Øltønde, men om Aftenen er jeg en Tønde Øl".

Pastor Wiel i Broust kirke. Præst i Broust 1886-1912.

Fru pastor Lange.

Pastor Wiel Lange.

Pastor Lange og frue med 6 døtre, svigersøn og barnebarn i Broust gamle Præstegård. Idyl i præstehaven.

Halvrimmen kro var sognets eneste udskærkningssted for spiritus, og her aflagde Lange jævnlige besøg, men øllerne skulle altid serveres parvis, og dette var man også klar over i de private hjem, han besøgte. Han forklarede årsagen til skikken på følgende måde.

"En Øl er en herlig Ting, man blir ligesom et helt andet Menneske, -- men det andet Menneske vil også gerne have en".

Engang da Lange havde aflagt sit sædvanlige besøg på kroen og gik til stationen for at tage med toget til Brovst. Det var jo i stationsbyens barndom, og grundene lige over for kroen var ubebyggede. Her havde skomager Albert netop købt hjørnegrunden på stationsvejen, og han var i færd med at udgrave denne til bebyggelse. Nu var Albert krøbling, men en uhyre flittig og energisk mand, der når han skulle bruge et redskab, altid måtte ligge på knæene. Grunden var meget fugtig, og Albert lå og gravede i vand.

Da Lange kom forbi, så han det komiske i situationen og sagde, "Nå her er der nok Vand til Knæene", -- Albert, der var kendt for sin slagfærdighed, svarede, idet han pegte over imod kroen, "Aa derover er der Øl te Mavveen".

Til Præstegården hørte en eng, hvoraf høslættet blev bortauktioneret. Dette salg forestod præsten, og for at det nu ikke skulle blive en altfor kedelig affære, fik kusken ordre til at køre om ad øldepotet, hvor de fik en kasse øl i vognen. Lange havde medbragt en flaske brændevin, så der var oparbejdet en god stemning før salget. Og græsset på de 10 Td. Ld. var snart solgt.

Den 90-årige Emanuel Gregersen, Brovst fortæller, at han havde lidt med penge, da han som ung skulle giftes. Han var nemlig lige vendt hjem fra soldatertjenesten. På det tidspunkt skulle folk selv betale for de kirkelige handlinger, og da han bestilte Lange til at ordne vielsen kneb det lidt med at blive enige om prisen, men Lange gik dog efterhånden ned i 10 kr. E.G. syntes dog stadig, at det i hans økonomiske situation var for meget. Omsider enedes de da om 8 kr., dog stillede præsten som en betingelse, at E.G. ved næste højtidsoffer, skulle lægge 2 kr. mere i posen, hvilket E.G. dog ikke ville love.

Emanuel Gregersen var ved en anden lejlighed sammen med andre unge karle henne hos præsten for at ordne papirer til indmeldelse i lægdsrullen. Uden nogen særlig forklaring stak pastor Lange en af dem, Jens, en knaldende lussing.

Forklaringen fik kammeraterne, da de kom udenfor. En dag da Jens kørte op på landevejen vest for Jægerum, så han, at pastor Lange et stykke borte satte farten op og gav tegn til, at han godt ville op at age til Brovst. Men Jens gav hestene et rap af pismen, og præsten blev ladt i stikken. -- Det var denne uvenlige episode, der blev kontant afregnet med lussingen.

Taler ved begravelser skulle de efterladte selv betale, og Lange havde sine bestemte takster fra 5 til 25 kroner, alt efter talens kvalitet og de efterladtes økonomiske status.

En mand, hvis kone skulle begraves, kom til Lange for at få ham til at ordne jordefærden. Lange syntes vedkommende havde råd til at betale for en ordentlig tale, men han gik dog efterhånden ned i 10 kr.

Nu havde ægteskabet ikke absolut været nogen idyl, hvorfor manden godt ville knibe på prisen, og han holdt på, at han kun ville give 5 kr., et tilbud Lange til sidst accepterede, idet han sagde, "jaja da så nøjes jeg med de 5 kr., men det kan nu blive noget slemt Vaas".

Der skulle være bryllup i Brovst kirke, og brudgommen var fra Øland, hvorfor Lange kom med følgende ironiske bemærkning, da man bestilte præsten til at forrette vielensen: "Naa, ja han er fra Øland, saa kan man da vente, at der kommer en masse øboer til bryllup med deres femører i offerpenge".

Denne udtalelse kom en af de kvindelige bryllupsgæster for øre, og for at drille præsten sørgede hun for, at samtlige gæster fra sognet lagde deres offer på alteret i Brovst kirke i små eller store beløb, men i lutter femører.

Når biskoppen eller nogle af hans kolleger var på besøg, var musikken den dominerende underholdning, men han havde også litterære interesser, og blandt klassikerne havde Dickens en høj stjerne.

Engang ville biskoppen have ham med til møde i missionshuset, hvor han skulle tale, men Lange undslod sig med følgende: "Jamen Biskoppen ved jo, at jeg tilhører de "vantro Grundtvigianere".

Med sit kunstneriske temperament og med sit specielle livssyn var han nærmest en hader af pietismen, og han så absolut ikke velvilligt på Indre Mission, der i hans tid havde en stærk vækst i sognet, hvilket resulterede i, at der blev bygget tre missionshuse, og samtidigt var der stærk udvikling i de frikirkelige sekter.

Brev fra Lange til Brovst Sogneraad. Den 17. feb. 1892

Da Brovst Sogneraad, som jeg maa formode i ulykkelig Uvidenhed om, blandt andet, ministeriel Resolution af 24. Maj 1854, – har indbudt Skolekommissionen, deriblandt Præsten som Formand, til at forhandle angaaende Skolevæsenet med en Comite, hvori sig befinder en *Baptist*, skal jeg til Oplysning for det ærede Sogneraad bemærke:

- 1) I Henhold til ovennævnte Resolution er det *forbudt*, at Sogneraadsmedlemmer, der er Baptister, deltager i *nogensomhelst* Forhandling Sogneraadet.
- 2) Skolekommissionen kan derfor formentlig ikke lovmedholdelig modtage den ovennævnte Indbydelse, før Baptisten bliver udskudt af Comiteen.
- 3) Sogneraadet – saavel som Kommunens Beboere – bør vide, at de ved at stemme en Baptist ind i Sogneraadet – *forsaavidt* afskjærer sig al Indflydelse på Sognets Skolevæsen.

Brovst Præstegaard den 17/2 1892

Ærbødigst
Wiel Lange

N.B.: Denne skrivelse, der med understregning af de vigtigste punkter med al ønskelig tydelighed belyser præstens afsky for den nyopdukkede sekt, findes i arkivet i original udformning.

Men han havde også sine tilhængere, der kunne goutere hans særprægede form for forkyndelse, som ikke var skåret efter tidens mønster. Hans prædiken var ikke søvndyssende, præget som den var af Langes lyse kristentro og spækket med træk fra dagliglivet. Hans erkendelse af sine menneskelige fejl var åbenlys, idet han udtalte, "I skal ikke gøre som jeg gør, men som jeg siger".

Pastor Lange kunne være voldsom i sin kritik af anderledes tænkende og undlod end ikke at krydre sine prædikener med personrettede hudflettelser ved behændigt at udnytte en detalje i teksten. Således udslyngede han frejdigt under en udlægning om falske profeter, at "der bor i hvert fald en af dem ude ved Månevejen!"

De femogtyve års præstegerning satte vel ikke dybe, opbyggelige spor i sognets menighedsliv, og der var mange der mente, at pastoren med sine musikalske og kunstneriske evner iøvrigt var kommet på den forkerte hylde. Imidlertid flyttede Wiel Lange i 1911 til København, og det var netop for at kunne udfolde sig mere utvunget og uden embedsbyrder på sit egentlige felt både som komponist og som musikanmelder. Ikke mindst på det sidste område opnåede han en ikke ubetydelig position i det københavnske musikliv indtil sin død i 1925.

I den sociale og politiske uro der fandt sted i Sønderjylland på revolutionstiden var ovennævnte demonstrant nok en af de interessanteste.

Han var født i Skovby, Ahrensherred, Holsten d. 1. juni 1748. Om hans barndom og opvækst foreligger der ingen oplysninger, men ret tidligt begyndte han skriverier, mest af polemisk art, og det tyder på, at han har været underkastet skolegang og undervisning i de unge år. Han begyndte nemlig allerede i 1776 i Flensborg udgivelsen af et ugeskrift, og senere fulgte flere med skiftende titler. Forøvrigt er det bemærkelsesværdigt, at han skrev de fleste artikler på dansk, til trods for at han var indfødt slesviger. – Han interesserede sig stærkt for praktiske foranstaltninger til landbrugets fremme. F.eks. mergling, vandafledning og flyvesandets bekæmpelse. Men han holdt sig ikke alene til faglige reformer, men gik politisk i brechen for bondestanden og rettede skarpe angreb mod embedsmændene, hvad der naturligvis medførte et stærkt modsætningsforhold til disse. Også de militære myndigheder undgik heller ikke hans spydigheder. 1792 havde han i sit tidsskrift, der på den tid hed "Korrespondenten" rettet et provokerende angreb på disse, hvilket skaffede ham en alvorlig advarsel, men han fortsatte i samme stil og på flere områder, så overretten så ingen anden udvej end at idømme ham tugthusstraf. Men d. 5. dec. 1794 foreslog kancelliet dog, at straffen skulle mildnes til 14 dages fængsel, og derved blev det.

Krøymann var fanatisk idealist, der var rede til kamp for de små i samfundet, fremme af mere oplysning i den brede befolkning og afskaffelse af embedsmændenes misbrug af magt overfor almuen. Han førte en skarp pen og var hård i sin kritik af det bestående samfundssystem, men hans kritiske bemærkninger vedrørende embedsmændene var ikke helt uberettigede, og den senere udvikling viste, at Krøymann i mange tilfælde havde ret.

Men foruden udfoldelsen som skribent, havde han også i høj grad landbrugsfaglige interesser, og han havde gennem årene forskellige pladser på store gårde i kongeriget som forvalter eller inspektør. Bl.a. nævnes han i 1787 som "delingsforvalter" på Bratskou, men senere træffes han igen i Sønderjylland, og i 1789 fik han tilladelse til at rejse udenlands for at studere midler til sandflugtens bekæmpelse. Han fortsætter sin forfattervirksomhed, og det er bemærkelsesværdigt, at det meste af hans produktion er affattet på dansk og han kritiserer skarpt det tyske administrationssprog, der anvendes af myndighederne i hans hjemegn, Holsten, idet det let giver mulighed for misbrug, og han kræver i sin sædvanlige dristige formulering forordningerne oversat til det danske sprog.

Med udgivelsen af et blad, "Krøymanns Rejsebemærkninger" fik han lejlighed til at give embedsmændene forskellige hip, ligesom han til rentekammeret og kancelliet indsendte uigennemførlige projekter og planer. For at afsætte sin skriftlige produktion måtte K. avertere, og omstående annonce i uddrag viser hans specielle form for reklame.

Omkring 1800 kommer han til Bratskov, og han bor på gården i den tid, han står som leder af de store afvandingsarbejder, og disse afsluttes 1804-5.

Herefter bor han på gården "Esbæk" i Brovst fra 1806-9, antagelig som fæster. Han nævnes senere som ejer af Nr. Skovsgaard (iflg. Klitgaard), dog har han ikke haft bopæl der, for 1813 nævnes han boende i "Ølandsboe" i Svenstrup sogn.

1818-19 er han ejer af "Bomhuset" i Brovst og har ret til at opkræve bompeng af de vejfarende, der benytter den af Bratskovs ejere anlagte vej fra Jægerum til Brovst, til gengæld skal han vedligeholde de i forbindelse med vejen anlagte broer.

De samme broer figurerer i en klage til amtmanden, hvor K. påpeger hans uenighed med herredsfoged Hansen angående istandsættelsen af disse, og tillige anmoder han amtmanden om "at vise Hr. Herredsfoged Hansen paa den rette Vei i en Veisag"". Klagen er dateret d. 25. januar 1819.

Han har i nogle år ejet vandmøllen "Vestermølle" i Lerup sogn, og han har fra denne ejendom frastykket et areal på 8 Td. Ld., som han har skænket til Telling skole i samme sogn. Arealet grænser op til skolens grund, men der opstod uoverensstemmelse mellem giver og modtager, om hvem der skulle betale de på arealet hvilende skatter, og dette medførte en længere sag, hvori de højeste myndigheder havde vanskeligheder ved at udrede trådene.

I 1820 er K. flyttet til Nørresundby og herfra indberetter han til amtet en længere historie om sin besværing "over de uberettigede Møller i Hanherred til Skade for de privilegerede Møller", og efter en livslang kæde af fremført kritik, en utrættelig kamp mod myndighederne og et velment forsvar for de små i samfundet, glider den aggressive forkæmper stille ind i ubemærketheden.

Fra 1822 er det ligesom forbindelsen med Heinrich Krøymann holder op, og trods ihærdig eftersøgning i kirkebøger og skifteprotokoller af arkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg og lokalhistorikeren Riis Larsen, er det ikke lykkedes at finde oplysninger om den endelige afgang for den fantasifulde og særprægede personlighed, Heinrich Krøymann.

I hele hans lange livsløb høres næsten intet om hans familieforhold, og alt tyder på, at han var ugift, men Øland sogns kirkebog afslører, at han på et sent tidspunkt, 64 år gammel, tillægges faderværdigheden til en søn, Henrik Christian Krøymann, der den 18. oktober 1812 bliver døbt i Øland kirke. Drengens moder var skovfoged Sauers yngste datter, Marie Sørensdatter, og barnefaderen nævnes som kanalgraver H. Krøymann. Drengen kom i pleje hos gårdmand Lars Pedersen, Knudegaard, og navnet, Krøymann, vedbliver at figurere i egnens historie, dog med mere afdæmpet klang end i stamfaderens tid, hvor det navnlig af embedsstanden var hadet og frygtet, på grund af bærerens kværunderende stillingtagen overfor myndighederne og den hvasse pen, hvormed sagerne blev fremført.

Mange af hans storstilede planer mislykkedes, men en bedrift fik dog varig betydning. Øland blev forbundet med fastlandet ved dæmninger, i forbindelse med hans projekter, og den samme vej, dengang kun et såkaldt "Kast", er den samme, som i dag er Ølands hovedfærdselsåre til omverdenen.

Efter fremsførelsen af de vigtigste data af hans liv og virke, vil jeg i det følgende lade K. med egne ord berette om hans indsats for forbedringer og ændringer i hele egnens struktur, kun tilføjet enkelte kommentarer.

N.B.: Jeg har brugt at stave Krøymanns navn med ø, som det udtales, men det rigtige ville

sikkert være i skrivemåden at bruge (o), som er brugt i mange af de gamle skrifter, dog ikke i Øland kirkebog, og heller ikke i sagen med "Det kongl. Danske Landhusholdningsselskab.

- 1) Erslevs forfatterleksikon
- 2) Johan Hvidtfeldt: Social og politisk uro i Sønderjyll Sønderjylland
- 3) H. Riis Larsen, nr. 1020, Brovst kommunearkiv

Ole Tønder Lange, Bratskov, køber i 1797 Oxholm på Land, og er dermed ejer af de store eng- og vejlearealer mellem Øland og Brovst sogne og tillige Nørøxe sø. Lange er både initiativrig og energisk, og da han i 1800 bliver eneejer af Oxholm (O. var i 1797 købt i forening med Hans Hansen og Jac. Bregendahl, hvilke medejere efter en langvarig proces udkøbtes i 1800), er der banet vej for storstilede afvændingsarbejder, især efter en kgl. bevilling i 1798, hvorefter alt det indvundne land for stedse vil være skatte- og tiendefri.

Til at planlægge og lede arbejdet har Lange antaget Krøymann, og det er måske et heldigt sammentræf, at disse to fantasifulde og impulsive personer kommer i gang med at realisere de gigantiske planer.

Selve gravearbejdet begynder i 1802 og i indsendte artikler til "Jydske Efterr." i 1803 og 1804 tegner Krøymann med sine sædvanlige overdrevne og optimistiske synspunkter et billede af arbejdets forløb.

(Jydske Efterr. Nr. 80 7. Okt. 1803. (Indsendt)

Krøymann som Forfatter

(Hyske Efterretninger 1789 Nr. 6). Uddrag af en Annonce:

– færdig til Trykken, i Anledning af en Devise: "Fabler lære os hvad Mennesker burde være, Exempler hvad de virkelig ere", som findes paa den Piece "Et Exempel ved Landvæseners Krisis til ædelmodige Jorddrotter 1787", hvilket vel i sit Fag har det Almindelige til Gienstand, men dog efter Skrivtlig Tilladelse egentlig Bratchou til Model, og en bedre Tænkeog Handlemaade til Øiemed; thi er i Piecen nogenlunde viset, hvad Mennesker som Husbond burde være, saa har en Lede-Erfaring tilfulde decideret, hvad de virkelig ere. Og er den første Sats offentlig bekendtgjort, saa bør den sidste ligesaa, og det saa meget mere, som jeg har lovet og allerede begyndt paa at gjøre og beskrive 6 Reiser i Danmark og Holsten, hvortil Planen til Flyvesandets Bekæmpning findes indført i de "Aalborgske Patriotiske Samlinger, 2. bind, 4 Hefte, No. 8 og 12". Saa at enhver ædelmodig Husbond, god Landmand og ægte Fædrelands Ven kunde bedømme mig og mit Foretagende, førend jeg møder hos Dem.

Subskription kan modtages hos Hr. Iversen i Odense og hos Sr. H. Weile i Aalborg, og Piecen vil omtrent udgiøre 6 Ark og efter Subskribenternes Antal koste 10 a 12 Skilling. Tillige Bekiendtgøres, at hos Hr. H. Weile endnu kan faas Exemplarer af mine forhen udgivne Piecer, nemlig "Det dobbelte Bogholderi paa Landgodser", "Forklaring

over Agerdyrkningens Katakismus" og overbemeldte "Exempel ved Landvæsenets Krisis", som han har tilforhandlet sig og sælger for 12 Skilling pr. Exemplar.

Aalborg den 11. Februar 1789

Heinrich Krøymann

Almuens Dom sagde: "Nr Øxe Sø bliver aldrig tør! Og bliver den tør, saa faaes nogle hundrede Læster Fisk derud af", og begge Domme vil befindes at være falske. Men slig Almuesladder skader alligevel Forbedringen og lyser mangan Avindestøj fra nyttige Indretninger, især naar Vedkommende bier og unddrager Sagens egentlige Sammenhæng og Udfald. Altsaa, for at opfylde min Pligt og for at give retskafne Patrioter Oplysning, hvorvidt de store og kostbare Foretagender af Hr. Justitsraad Lange til Bratskov er fuldført, ved en Kanalgravning til at aftrække en stor Sø; – en Aaes Bortledning derfra og omkring en Veile ved Limfjorden, samt denne Veiles Inddæmning, – anleder mig at bekiendtgøre foreløbigen følgende.

I Aaret 1802 begyndte jeg med Kanalens Gravning og Veilens Inddæmning, som blev ved lige til Vinteren forbød det, og i Aar begyndte Arbeidet igjen, saa tidligt som muligt var, og hvis Mandskabet ikke var bleven udkommanderet, saa havde alt været fuldfærdigt.

Imidlertid er gravet 11000 Alen Kanal, af 10 a 12 Alen bred og indtil 4½ Alen dyb. – Aaer og Nedenkanaler af ca. 15000 Al, fra 4 til 7 Al bred og 2 a. 3 Al dybt.

Ved disse Grøvter er *Broust Sø* først afgravet og Aaen ført lige til Limfjorden, saa at samme herefter hverken tør falde i Nr. Økse Sø eller Sønderøxe Veile.

Søen er derved omgravet og lagt paa Affald, som nu blot skal føres ind i Søen for at blive heel tør. En Hegningsgrøft imellem Søens Rørtag og rene Bund af ca. 2000 Al lang og 4 til 6 Al. bred, graves allerede i samme Hensigt lige tvært over Søen, og i fald Vinteren og Foraaret vil være gunstigt, saa bliver der saet nogle 100 Tønder Havre og Frøe paa de tørre Søestrækninger til at befordre Græsvæxten, hvis ikke, gøres alligevel betydelige Prøver med slig og andre Sædarter.

Af Veilen er den ene Ende alt inddæmmet ved en høj og bred Dæmning af ca. 500 Alens Længde. – Til Foraaret bliver alt det øvrige fuldført, og derved kan Staten vinde nogle Tusinde Tønder Sæd.

I hele Omegnen af Søen og Veilen kan en 10 Tusinde Tønder Land blive tør og frugtbringende. – En stor Tørvemose bliver derved tilgængelig, og – "Afsatsen" 1) herfra til Lands og til Vands meget fremmet.

Ved Kanalens Kastning fandtes Bunden at være ren Mærskklæg, som har anlediget en holsteensk Forpagter til at begynde og klæge og danne hans Marker til Rapssæd og Hvede. En anden Forpagter benytter sig meget af den uendelige Mængde Mærskklæg, som er opkastet af Kanalen og Grøvterne, saa at dette Foretagende i al sin Kostbarhed for Hr. Justitsraaden, vil utrolig gavne til Egnen og blive hans udødelige Ære.

For at hans Gods deraf især profitere, har han paa billige Vilkaar tilbuden Hoverifrihed paa billige Vilkaar for alle hans Bønder, hvoraf dog kun 24 har seet Nyttens af Tilbudet og modtaget det. Saasom Huusmændene i Førstningen ei heller

syntes meget om at fortiene Penge ved Kanalarbeidet, men siden er de fleste af Godsets Folk kommet, hvorved de tillige lære at grøvte og kultivere. Gid flere ville følge hans priisværdige Exempel, saa der bliver mange 1000 Td. Ld. langs Limfjorden gjort nytbar til mange 1000 Familiers Underholdning, og i Stedet for Kvægets Opæltning og den ødelæggende Skrælning til Hæng- Flad og Sandtørv, bruges feedende Græsgange, bedste Høeslet og trivelige Kornmarker, som ved Bratskov alt længe sees paa til Fulde Kiære- og Fædrifter. – Med Fornøielse beretter jeg dette, beskriver omsider det heele, og – hvo som da ikke vil, tro Sagen, kom og see: At Nørøxe Søe bliver tør, at samme ikke er riig paa Fisk, men riig paa bedste Jordsmon.

Bratskov d. 24. Sept. 1803
Krøymann, Bestyrer ved Kanalgravningen

1) Afstanden ?

(Naturligvis kom dette fantasiprojekt ikke længere end på papiret, og samme skæbne led hans arbejde for en bedre forsyning af tørv til København. Hans forslag gik ud på, at et interessentskab skulle påtage sig udnyttelsen af vildmosernes tørvemasser med henblik på eksport til København, hvor der skulle bygges store magasiner til opbevaringen, men selv om sagen var slået stort op, opnåedes intet resultat.

Meget bedre gik det med de store afvandingsarbejder ved Brovst og Øland, der gav anledning til, at justitsråd Lange på Krøymanns anbefaling fik tildelt Landhusholdningsselskabets første guldmedalje).

Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskabs Skrifter
Ny. Samling. 1. Bind 1808

"September Maaned 1805 indkom til Selskabet en Anmeldelse fra Heinrich Krøymann paa Bratskov i Hjørring Amt, om at der er foretaget et Udgravnings- og Inddæmningsarbejde paa Egnen.

Dette gav Selskabet Anledning til at anmode Godsejeren, Justitsraad Ole Tønder Lange, om nøjere Efterretning om dette Foretagende, og han har derpaa meddelt Selskabet en udførlig Beretning om alle de Forbedringer, han har foretaget, saavel paa de ham i Jylland tilhørende Ejendomme, som paa Kastrup paa Amager".

(Denne anmodning kom sikkert Lange tilpas, for samstemmende med Krøymanns indberetning giver han en længere redegørelse for alle sine bestræbelser for at forbedre egnens og bøndernes vilkaar. Bl.a. har hans fremstilling af Vejlens og Nr. Øxe søs afvanding en påfaldende lighed med Krøymanns indberetninger til aviserne, præget som den er, af en vis pralende og overdreven optimisme, og nærmest i samme stil er hans indberetning om et andet projekt).

"Nu gjøres en Kanal fra Tranum Aae til Veilen af $\frac{3}{4}$ Mils Længde, for at aflede Vandet fra Aaen til Søen, hvorved Aaen synker i sit Løb, og hvilket vil gavne Oplandet

paa flere Mile utrolig meget. Ved eller paa denne Kanal bliver ligeledes anlagt Kaagfart til at transportere Tørv fra moserne til Limfjorden, og videre paa Fjorden til de ved samme liggende 9 Kjøbstæder, som alle have Mangel paa Brændsel.

Ved disse kanalers gravning og Veilens Inddæmning standser oversvømmelse, de paagrænsende ejendomme, som før var sure og skidne, blive tørre og tjenlige til Dyrkning. Der vindes foruden de 2000 Td. Ld. i søen og Veilen, over 10000 Td. Ld. af de tilstødende Ejendomme, som nu blive dyrkbare, foruden Oplandet langs ved Tranum Aaes Synkning og de derved liggende vandmøller, som bliver fri for skadelige bagvande.

– Med disse Kanaler kan blive Lejlighed til for Beboerne og mange andre Familier til nye Næringsveje og til i den store uudtømmelige Tørvemose aarligen at skjære mange 1000 Læs Tørv, som med Kaage kan nedføres ad Kanalen til Forhandling, og kan ligeledes være Midler til Teglværks Anlæg, hvis Produkter deri bekvemmeligen kan frembringes med Kaage, derfor har jeg ogsaa ved udløbet af kanalen gjort Anlæg til at opbygge Pakhuse, sørget for Havn til Kaagene og Bopæl til Familier som kan besørge Trækfarten i Kanalen.

– I disse Kanaler vil i Fremtiden efter al Sandsynlighed blive betydeligt Fiskerie, især af Helt”.

(I samme skrivelse beretter Lange om planer om anlæg af havn, skibsverft og teglværk ved Kastrupgaard på Amager, som var i hans eje, og han anfører en del planer om visse forbedringer for landbruget i Hanherred, især påpeger han misbruget af gravning af tørv til forskelligt brug i enge og Kær, og fremhæver nytten af at forbedre jorden ved afvanding, plantning m.m. Han anbefaler Selskabet at udsætte præmier til dygtige landmænd, og tilbyder at bidrage dertil, ved aarligt at yde 40 Rdlr.

Man aner stadig ”at hånden er Langes, men ånden er Krøymanns” i de svulstige indberetninger, men trods de overdrevne fremtidsudsigter, lå der alligevel realiteter bag, idet der blev gjort en stor indsats for at forbedre egnens landbrug ved anlæg af kanaler og diger, men de endelige resultater stod ikke mål med anstrengelserne og forventningerne. Datidens tekniske hjælpemidler var nærmest begrænsede til skov, spade og trillebør, og Krøymann, der repræsenterede den højeste sagkundskab, havde sikkert ikke taget alle forhold i betragtning ved sine beregninger, for fakta er, at nyttevirkningen af de store anlæg var meget begrænset, og mangel på vedligeholdelse af kanaler og diger, især efter Langes død i 1814, bevirkede forfald af anlægene. Ved Havets gennembrud af Aggertangen i 1825 var digernes dimensioner ikke tilstrækkelige til at modstå fjordvandets tryk, og efterhånden var de nytteløse til afvandingsformål, så vejlerne gled tilbage i den gamle naturtilstand, men et dige blev ved med at bestå. Det var diget mellem Sdr. Økse og Øland, der var øens eneste landfaste forbindelse, og det vedblev at være Ølands hovedfærdselsåre til omverdenen.

Nr. Økse sø havde med sine afløbskanaler fået en delvis afvanding, men om vinteren vedblev den at fungere som sø, dog dannedes efterhånden i søens lelbund grobund for rørtag og senere græs, så den om sommeren kunne udnyttes, dog med megen risiko, til høslet og græsning.

Var mange af Krøymanns planer forføjlede, så maa man alligevel beundre hans vidtskuende fremsyn, når han udmalede fremtidsperspektiverne med søens og vejlsens omdannelse til frodig agermark og med afvanding som hovedmidlet til ophjælpning af egnens økonomi. Der skulle gå ca. 150 år, før hans omfattende planer realiseredes, og i dag må man give spåmanden ret. Den effektive afvanding, skabt ved dygtige ingeniørers beregninger og ved nutidens fremragende tekniske hjælpemidler, har ændret hele egnens struktur, så Øland er indlemmet i fastlandet. Nr. Økse sø er frodig agermark med påbegyndt bebyggelse, og Øland vejle og fjordbund er ligeledes forvandlet til nyttig jordbund, hvor hundreder af landbrug kunne have været oprette, hvis ikke landbrugets svage konkurrenceforhold i sammenligning med industriens havde umuliggjort dette, men hele dette fjordområde og langt op i baglandet giver nu foldudbytter, der er på højde med højlandets marker. Selv om det har kostet mange penge at nå målet, så er den synlige nyttevirkning og den økonomiske forbedring afvandingsarbejdets triumf. – Heinrich Krøymanns drøm er blevet til virkelighed).

Hans fødested var gården "Faldborg" ved Brovst, og derefter har han fået tilnavnet. Gården var udstykket fra Bratskov, og formentlig er det den samme ejendom, som i 1688 beboes af en skytte, og er da i fæste under ratskov, men Peder Faldborgs far nævnes som selvejer Laust Pedersen, der sikkert var en af de heldige, som nød godsejerens gunst, for han var tilkaldt til Bratskov af Ole Tønder Lange fra sit Hjemsted i Hæstrup ved Hjørring, og han har været blandt dem, der deltog i Langes forsøg på landbrugsfaglige fremskridt, og ved dygtighed opnået at blive belønnet som selvejer, fritaget for det sædvanlige fæste og hoveri.

Efter faderens død overtog Peder Faldborg gården, og med den som udgangspunkt kom han til at udføre et stort arbejde for sin egn og sit sogn, udrustet som han var med særlige evner og en enestående viljekraft. – Det var vel en fortsættelse af faderens arbejde med afvanding, der gav anledning til, at han af godsejer Sønnichsen, Oxholm, fik overrakt et vægtigt fuld "Repeterur" med inskriptionen, "I taknemlig Erindring fra Sønnichsen".

Til Oxholm hørte fra meget gammel tid et stort areal i Mou kær, hvor godsets fæstebønder havde ret til at grave tørv. De omliggende arealer, bl.a. "Gungerne" var af god bonitet, men stærkt vandlidende, og det var for afledning herfra til de på Langes initiativ udførte kanaler, P. Faldborg opnåede den smukke påskønnelse, og det er forståeligt, at den var hans stolthed.

at det første sogneforstanderskab skulle vælges i 1842, var det næsten en selvfølge, at P. Faldborg blev medlem, og han forstod at gøre sig gældende, men da han tillige var sognefoged og lægdsmand og med nidkærhed opfyldte de dermed følgende pligter, søgte han i 1845 amtet om at få bistand af tre navngivne mænd i det store sogn, som "bifogder", der tilsammen måtte nyde samme rettigheder og løn som sognefogden.

Men det lykkedes ikke at få denne ordning gennemført, hvorfor han i 1847 søger amtet om tilladelse til at udtræde af sogneforstanderskabet med den begrundelse, at hans arbejde med sin bedrift og med hvervet som sognefoged og lægdsmand er så omfattende, at han ikke kan overkomme mere. Han opnår fritagelse, og hans afløser bliver, Lars Jensen, Lunde, der året efter bliver valgt som Halvrимmenkredsens første folketingsmand.

En sognefoged havde på den tid alle de politimæssige pligter, og som sådan var P.F. den rette håndhæver. Han var agtet og respekteret, men han var frygtet for sin strenghed overfor dem, der bevægede sig uden for lovens afstukne rammer, og hans kræfter og myndighed havde indirekte virkning på datidens tyveknekte, dog må der nævnes et eksempel, hvor P. Faldborgs menneskekundskab kom til udtryk. En tyv, der havde "siddet" et par år for fåretyverier, viste han den tillid, at fæste ham som karl på Faldborg, og det var ham, han betroede at grave hjemmets sølvstøj i jorden, da tyskerne efter krigen i 64 var på fremrykning op gennem Jylland. "Faaremads" som han kaldtes var ikke uden evner. Han fjernede den hylde i skabet, der var tillavet med "Hak" til ophængning af sølvskeerne og potageskeen, og det viste sig, at denne forholdsregel var fornuftig. Faldborg undgik

invasionen, men på en gård i V. Hanherred forlangte tyskerne det sølvtøj frem, som passede til "Hakkene" i en hylde, lignende den i Faldborg.

P. Faldborg var i sin egenskab af sognefoged opkræver af skatterne på hartkornet til amt og staten. Han kørte den lange vej i en stiv hestevogn til Hjørring med "Skattekosten", og der sad altid et par knippelbevæbnede kraftkarle på kisten bag i vognen, for at passe på skatten til den var afleveret på Hjørring amtsstue. Faaremads var dog ikke med, men under Hjørringturen, der tog mange dage, var han P. Faldborgs kone behjælpelig med at finde det gamle hengemte kobbertøj, der før i tiden var brugt til den nu forbudte fabrikation af brændevin frem i lyset, og når børnene og pigen var kommet i seng, lavede de to sammensvorne et passende kvantum af den sikkert ikke helt fuselfri danske dram, som blev brugt til at "drøje" hjemmets daglige forbrug af den dyre "købte" brændevin, som kostede omkring 10 skilling flasken. Men havde P. Faldborg opdaget fidusen, hvad så? han der vågede så strengt over, at sognets andre koner ikke ved nattetid med vinduerne dækket af tætsluttende tæpper og kornsække forbrød sig mod loven og hengav sig til det så strengt forbudte brændevinsbrænderi. – Man tør kun gisne om følgerne.

Under den truende fare under slavekrigen i 1848 var P. Faldborg på sin post, og da han var stærkt påvirket af "Aanden fra 48", var han ivrig efter at følge det budskab, han modtog om formiddagen d. 31. marts 1848 fra herredsfoged Lillienskjold, Skerpinggaard, om at stille sognet i forsvarsberedskab og mobilisere alle våbenføre mænd, udrustede med de forhåndenværende våben. Inden aften var tropperne parate til øvelse, og i sognets smedjer klang ambolterne under smedenes hektiske arbejde med fremstilling af lanser. Øland havde ikke mandskab nok til at forsvare de store kystlinier, hvis der skulle ske landgang fra Limfjorden, når Nibe var nedbrændt, og da Brovst sogn lå dækket bag Øland, var det naturligt, at der afgaves mandskab til nabosognets forsvar, hvilket også skete.

Alle der var i besiddelse af geværer skulle selvfølgelig møde med dem, og det var en tilfredsstillelse for P. Faldborg, at borgerne viste fædrelandsind og fulgte ordren, dog blev det i et enkelt tilfælde en afvisning, og den pligtro P. Faldborg indberettede følgende til amtet:

– Jeg skal tillade mig at meddele, at Bager Olesen i Dag har vist en Gjerning, som har opvakt en sand Forbitrelse iblandt Beboerne. Enhver har med Fornøjelse udleveret deres Geværer til Landets Forsvar, men Olesen, der er i Besiddelse af et godt Gevær, nægtede baade at laane det ud til nogen anden, heller ikke vilde han følge selv for at bruge det, men baade han og Konen afviste mig tillige med Byens Mænd med Skjeldsord og ytrede, at naar jeg ikke vilde betale Geværet kontant, kunde det ikke faaes. Hvorimod jeg tilligemed flere tilbød at betale Geværet, i Tilfælde det tog nogen Skade eller blev borte, men det hjalp altsammen intet.

Jeg formener derfor, at dersom Lovgivningen tillader det, bør Olesen for dette Forhold alvorligen straffes, thi efter min Mening er han en Forrædder mod Landet, naar han nægter at udlevere Vaaben til dets Forsvar.

– Slaverne var endnu ikke kommet til Viborg i Gaar.

Brovst d. 1. April 1848

Sign. Ærbødigst Peder Faldborg

P.S.: Her holdes Vagt i alle Byerne Natten igjennem, og alle Personer som ikke godvilligen giver sig til K jende, og som Vagten anser for mistænkelig, har jeg bedt Vagten fange levende eller død.

– Faktisk var slavekrigen et storslået illusionsnummer, bygget på fantasi og overdrevne rygter, som dog gav anledning til en mobiliseringsøvelse uden sidestykke i vor historie. Der nævnes tal på 8-10000 mand under "Våben" alene nordenfjords. De øverste myndigheder var taget grundigt ved næsen, og dens bratte afslutning og forløb gav anledning til mange ironiske bemærkninger, bl.a. "Slavekrigen kom en Nat og gik en Nat", og der fortaltes "at Slavekrigen var Verdens mest ublodige Krig, idet den kun kostede et Menneskeliv, – og det var en Mand, der havde hængt sig af Skræk".

For P. Faldborg, der tog sagen med megen alvor, var det måske en skuffelse, at de store forberedelser nærmest var nytteløse, men de havde dog i høj grad vist folkets forsvarsvilje, og det var en trøst.

Embedsmændene beundrede ham for hans ordenssans og smukke korrekte skrift, og der fortælles, at mange år efter hans død, bad en sognerådsformand, Lars Kronborg, Aarupgaard, den kendte sagfører Svendsen, om en passende stævningsformular. Denne svarede "Her ved Tingstedet bruger vi næsten altid Peder Faldborgs Formular, vi synes den er den bedste. Den skal vi sende Dem".

Han nød agtelse i sognet for sin korrekte og solide væremåde, og da Brovst Sogns Sparekasse blev stiftet i 1869, var han naturligvis en af initiativtagerne, og han var sparekassens første formand, skønt hans navn mærkværdigt nok ikke findes blandt indskyderne.

Som påskønnelse for sin indsats i sognets offentlige arbejde blev han hædret med sølvkorset. (2.11.1810 – 31.3.1874)

Kilder: Riis Larsen: 1043 – Brovst arkiv.

Kilder: Lærer Brix Hedegaard, Vejle.

Meget er gået tabt af gamle sagn og folkeminder, og folkemindesamleren Evald T. Kristensen har kun været her på egnen en enkelt gang, hvorfor det er et ret beskedent materiale, der foreligger fra ham. Riis Larsen har derimod samlet en hel del af gamle folks overleveringer, og af alle optegnelser følger en sag her, som fik sin afslutning ved Landstinget i Viborg.

Jens Mikkelsen og hustru, Margrethe Andersdatter, boede i Nørøkse. De havde i 1616 uheld med deres "Mælkende" og Margrethe bad byhyrden Mads Laursen om lidt mælk af hver mands køer i Byen. Dette turde hyrden ikke indlade sig på, men da han fortalte det til bymændene, blev Margrethe vred paa ham, og hun har sikkert truet ham med at han skulle komme til at lide tort derfor, i hvert fald havde hun udtalt slige trusler til andre, hun var kommet i trætte med, og det var farligt i disse tider, saa hun nær havde mistet sit liv.

Lige straks skete der ikke Mads L. noget, men fem år efter kunne det konstateres, at en lille pige i hjemmet var syg, og forældre og naboer var ikke i tvivl om, at den lille pige var besat af den onde.

Man halede den trussel frem, Margrethe havde fremsat 5 år forinden og da der var flere, som hun havde truet, og som i mellemtiden havde haft uheld i deres bedrift, næredes mistanken om, at Margrethe var en heks.

Hun blev indespærret i Bratskovs fangekælder, og der blev holdt forhør paa Hanherreds ting, hvor 53 vidner svor, at hun havde givet sig af med troldom i 24 Aar. Hun hævdede dog stadig sin uskyld, hvorfor dommen gik til stadfæstelse på landstinget i Viborg.

Til held for Margrethe vidnede præsten Gregers Iversen, at han nok havde hørt om, at hun var "beklikket" for troldomskunster, men han nævnede intet om sin egen mening. Da mange af vidnerne byggede deres vidnesbyrd på løse rygter, og disses pålidelighed næppe strakte til afsigelse af dødsdom, blev hun ifølge domsbogen i 1623 frikendt, "indtil anderledes bevises kan".

Pastor Jakobsen, Brovst havde ord for at være dygtig til at mane, en skik han muligvis havde medbragt fra Grønland, hvor han i seks år havde været præst. En af hans gamle tjenestepiger Ane, kunne senere fortælle historier derom overfor Evald Tang Kristensen:

Engang havde hun været i Aalborg og var saa heldig at faa "agend" til Halvrimmen. Saa gik hun mod Brovst, og hendes mand kom og mødte hende. Men uden for "Sølle Kristoffers" vinduer kom noget "Højt", og det var som blev der lagt en byrde på hendes skuldre, saa hun næsten sank i knæ. Da hun endelig kom omkring huset, havde hun fornemmelsen af, at hun gik i jord til midt på benene.

En aften kom der uventet gæster til præstegaarden. Ane blev sendt hen til en nabo for at låne høns til aftensmaden. Det var næsten helt mørkt, men Ane opdagede alligevel, at præsten stod inde på kirkegaarden i fuld ornat og messede. Hun blev

forskrækket og gav et skrig fra sig, men en stemme lød beroligende derinde fra. "Bliv ikke bange Ane, det er præsten", – Ane fortalte det til madammen, der sagde at hun slet ikke kunne forstaa, hvad hendes mand gik på kirkegaarden for om natten, det var mest lige efter begravelser.

Den gamle degn, Lassen var død, og det var da noget saa grusomt, som han spøjte på kirkegaarden om natten. Men endelig fik præsten ham dog manet ned, selv om det kneb, og da præsten kom tilbage, var der ikke en tør trevl på hans krop.

Degnen var forøvrigt i levende live berømt for sin lærdom. Han stod ved sin skrivepult til langt ud på natten og arbejdede saa flittigt, at der endog blev talt om falsknerier. Dette var maaske Årsagen til, at han gik igen. Han var en syg og nedbrudt stakkel, da han døde.

Selve præstegaarden var heller ikke fri for spøgeri. Købbemorteren kunne pludselig af sig selv give sig til at støde peber, og det puslede og rumsterede i alle hjørner og kroge. Men saa trak præsten i ornat, og saa blev der ro.

En nat var det særlig galt oppe på loftet. Ane vidste, at gamle Johannes laa lig, saa hun slog sig til ro med, at det nok var ham, der var oppe og gøre redelighed med kornet på loftet, som han i levende live havde været saa slem til at stjæle af. Ogsaa den nat maatte præsten trække i ornat og op paa loftet, for at ordne sagen.

(Evald T. Kristensens beretninger er kun bragt i uddrag og pigenavnet er opdigtet).

Pastor Christian Frederik Jacobsen fraflyttede embedet i 1858, og hans efterfølger Henning Frederik Brummer, var heller ingen sinke. Der fortælles ogsaa om ham, at han havde evner til at mane, saaledes havde hans karl lagt mærke til, at præsten tit om natten lagde vejen over kirkegaarden. Karlen besluttede at skræmme ham, og en nat tog han et lagen over hovedet og gik præsten i møde på kirkegaarden.

Da præsten saa den hvide skikkelse, udbrød han, "Er du et Menneske, saa sig, Er du en Djævel, saa sig". Karlen sagde intet, og præsten begyndte uden videre at mane ham i jorden. Først da han var sunket i til halsen, blev han bange og gav sig til kende. Men da var det for sent. Præsten kunne ikke frelse ham, men maatte nøjes med at lyse velsignelsen over ham.

Der knytter sig en del sagn til bl.a. Nørøxe sø og by, og ved Attrup og Brovst var der i gamle dage ellefolk. Og østen for Kokkedal var der Dravdokker og Dværge. De underjordiske tændte bål ved Nørøxe sø paa stedet, hvor det ældste Bratskov var sunket. En præst havde for 300 Aar siden optegnet, at man på dette sted i stille vejr kunne skimte gaardens ruiner på bunden af søen.

Tidligste overlevninger lader formode, at det endog var en herregaard ved navn Brattingsborg og at der endnu fandtes vestigia, d.v.s. spor i bunden af søen af pikkede broer og af mursten.

Som på så mange andre egne af landet over har folkefantasiaen ogsaa i Hanherred rummet eller næret mange hændelser, hvor dværge – deres lidenhed til trods – har vakt svare pinsler eller i bedste fald respekt blandt godtfolk.

Blandt de gamle historier har Nik. Christensen overfor Svend Grundtvig i hans "Danske Folkesagn 1839-83" genfortalt en om en gammel kone, som plejede at gå til hånde

hos folkene, bl.a. på Boelsgården i Brovst. Disse levede i god forståelse med folkene i Vestergård, og det skete ofte, at konen sendtes derhen i et ærinde.

Ved vejen mellem de to gårde ligger en bakke – formentlig Vesterbjerg – og det var almindelig antaget, at den husede dværge. En dag, da den gamle kone passerede bakken, stod der pludselig to dværge foran hende og sagde: "Ikke ore bore, men ere bore!". For konen betød det så meget, at hun ikke måtte gå tværs over ageren, men derimod langs med den. Forklaringen lå i, at dværgene havde megen besvær med at komme over en ager, eftersom de ikke kunne springe over renderne men i stedet måtte trimle sig over dem.

Konen havde altid været meget føjelig af sig, og hun begav sig derfor langs med ageren. Dværgene fik imidlertid lokket hende med ind i bjerget, hvor hun til sin overraskelse stod midt i en stor stue. Der var meget "stads", og de små værtsfolk udviste stor gæstfrihed. Hun forlod efter en kort stund bjerget, og velbeholdet tilbage på gården fortalte hun, hvad der var hændt hende. Det stod herefter almindeligt til troende, at hun siden ofte besøgte dværgene, thi hun var egentlig en fattig kone men led desuagtet aldrig nogen mangel, og hvorledes kunne dette vel gå til, dersom hun ikke fik et eller andet fra dværgerne?

Efter sigende skulle dværge også have haft opholdssted under Boelsgården. Dette kunne man hæfte lid til ved, at en karl, som tjente der, en pinsemorgen vågnede ved, at han hørte, hvorledes der blev banket og smedet under ham. Endog kunne han høre, hvorledes de trak i blæsebælgen.

Samme Nik. Christensen har også genfortalt andre historier, blandt andet også fra Ulveskoven. Så sent som i hans farfaders tid – denne var sognefoged Chr. Jensen i Tranum, f. 1773 – kunne dennes fader og andre gamle berette om de ulveflokke, de havde stødt på. Andre gamle beretninger bekræfter formodningen om, at Ulveskoven har båret sit navn med rette.

Iøvrigt nævnes Ulveskoven allerede i Kong Valdemars Jordebog af 1231. Omkring år 1255 bekræftede Christoffer den første Vitskøls klostres besiddelse af Ulveskov.

Der har også været fortalt om ulve andetsteds i Brovst. Således skal der have været skov fra Østergaard helt til Lerup bakker. I denne skov gik engang en pige på vej til Bomhuset, da hun pludselig overraskedes af ulve. Hun var straks klar over, at det gjaldt livet, og resolut rev hun sit røde skørt af og smed det fra sig, og da ulvene rasende kastede sig over det, så hun sit snit til at løbe hjem i god behold. Dagen efter fandt man skørtet. Det var revet i små stumper!

Kilder:

Riis Larsen, 1401

Evald Tang Kristensen

Svendt Grundtvig

Ifølge traditionen skulle der vest for søen være en mindre gård. Ogsaa den skulle være sunket. Gaardens ejer ville i sin tid holde præsten for nar. Han tog en gammel so og lagde den i alkoven, hvorpå han sendte bud til præsten, at han skulle komme og berette en døende. Præsten kom, men da han saa, hvad det var, der laa i sengen, blev han meget

opbragt og sagde, at de, der ønskede at redde livet, maatte snarest forlade gaarden. Man regnede dog ikke trusselen for noget, men da præsten kom 200 alen fra gaarden, manede han den ned.

Der opførtes en ny gaard paa østre side af søen – Søgaard".

En kone vilde med sin dreng gaa tværs over Nørøxe sø på isen. Hun havde ord for at være umaadelig gerrig, og hun skal have sagt, at det undrede hende, at der fandtes kvinder, som havde tid til, "at sidde ned og P. . . Det havde hun i hvert fald ikke tid til.

Midt ude på søen gik hun igennem isen. Drengen løb tilbage til Nørøxe efter hjælp, og folk kom til stede med reb og andre hjælpemidler, men det viste sig umuligt at redde hende. Under alt dette laa hun i vandet og sang salmer og bad. Omsider kom præsten til, før hun gik til bunds, efter først at være beredt. "Hun fik dog Tid at dø" skal præsten senere have bemærket.

Et Væsen, der synes at have til fælles med den drillesyge nisse, kaldes gaardbukken. En saadan har drevet sit spil i Brovst.

En mand og en dreng, som havde drillet bukken, blev narret hen til Brønden, hvor de faldt i til stor fryd for bukken, der hele natten sprang omkring brønden: Tihi! tihi! tihi!

Næste morgen blev de dog reddede.

Måske den samme buk huserede på Bratskov. Et par piger skulde over i stalden og bringe en nyfødt kalv i sti. Men bukken raabte, da de kom. "Den gik i sin Mor igen". Saaledes narrede han pigerne tre gange. Men endelig gik de derover alligevel. Her fandt de da ogsaa en kalv, men de turde ikke tro, det var en rigtig kalv, hvorfor de smed den på møddingen.

Saa lå gårdbukken, saa det kunde høres viden om.

En Juleaften, da folkene på Bratskov havde spist deres julenadver i borgestuen, gik karlene over i stalden for at fodre hestene. De saa da en skikkelse staa ved vandposten, en gammel foroverbøjet mand, men da de kom nærmere, opdagede de, at manden havde ildøjne.

De var da klar over, at manden var et spøgelse. Ved nærmere omtanke, satte de synet i forbindelse med træhesten, som endnu stod i laden, og de mente derfor, at det var en fordums bondeplager, som gik igen.

Spøgelset forsvandt til sidst under grubekedlen.

Rimeligvis har det nok vist sig påny, for man maatte til sidst have bud efter præsten, som manede genfærdet ned. Men længe efter blev der sagt, at pigerne fik "en Daanelse" naar de skulde fyre op under kedlen.

Tæt nord for Østergaard var der en høj, hvori der var bjergfolk. De stjal et barn fra Østergaard. Men siden fik de saadan lykke i gaarden, at der var ingen ende på det. Da barnet, en søn, blev voksen, kom han hjem til gaardens led. Men han havde ikke magt til at gaa gennem det. Hans moder snakkede med ham, men efter at have talt med hende, sank han i jorden, og der blev en lille grøn plet på stedet.

En drabssag i Brovst

1627 5. Maj. Missive til Otto Marsvin, Aalborghus Len.

"Jens Skrædder, Peder Sørensen og Jens Lauridsen, Sandemænd i Løgstørs Birk har forset sig i deres Sandemandstov"), idet de har svoret Jesper Hansen, som har dræbt Niels Bødker, til sin Fred.

Og Anders Nielsen, Thommas Madtzen, S. Christensen, Erik Jensen, Anders Spegger, Peder Christensen, Anders Jensen og Søfren Pedersen, Sandemænd i Hanne Herred har ligeledes forset sig, i deres Tov angaaende Peder Jensen i Broust, som Peder Ibsen, Graver sammesteds, har dræbt, idet de har svoret Peder Ibsen til sin Fred, hvilke deres Tov er underdømt af Landsdommerne i Nørrejylland.

De har begæret, at deres Forseelse maa blive dem efterladt. Det befales ham derfor at aftinge med dem for samme Forseelse efter deres Formue? 7 Dog maa de ikke herefter blive i Sandemandsbestillingen.

*) Sandemand: Iflg. Jyske Lov skulde der i hvert Herred være 8 Sandemænd, som udnævntes for Livstid af Kongen, og til hvem Afgørelsen af en Række grovere Sager var henlagt, for saa vidt som de i Sagen afgav en Udtalelse, "Tov", som Tinget lagde til Grund for Dommen.

Kilden:

(101/4 R.L.)

(ad 2110/17 S. 73-74)

Det er i sommer 150 år siden den hårde dom over ovennævnte blev eksekveret på Hjørring galgebakke, en makaber forestilling, der rystede samtiden, ikke alene her på egnen, men viden om, for på den tid var en mordsag en sjældenhed, og måske datidens straffemåder virkede dæmpende på forbryderiske elementer ved al sin grusomhed.

Men Ths. Bisp var nu absolut ingen udpræget forbrydertype, men en respekteret gårdfæster, der nød landsbysamfundets agtelse, og derfor gjorde den sørgelige tildragelse, han senere blev hovedmanden i, måske også dybere indtryk på hans samtidige, der fandt et hele uforståeligt.

Thomas Thomasen (Bisp), almindeligvis kaldet Thomas Bisp, var f. i Østerby på Øland i 1780. Han kom som almindeligt var, ud at tjene som hyrdedreng i 8-års alderen. Efter konfirmationen kom han i plads hos Tøger Nielsen, Sdr. Økse, og der blev han i 8½ år, hvilket tyder på, at han var et stabilt tyende.

Han giftede sig med MARGRETHE MARIA SØRENSDATTER, som døde efter et kort ægteskab, efterladende sig en datter. Ths. B. fik nu en gård i fæste beliggende midt i Sønderøkse by, og i 1805 giftede han sig med MAREN JUSTDATTER, med hvem han fik 4 børn.

I 1821 tjente en pige i gården, ANNE MARGRETHE CHRISTENS DATTER og der opstod efterhånden et intimt forhold mellem hende og hendes husbond, ja det kom så vidt, at de lovede hinanden ægteskab efter konens død, hvilket kunne se ud til at kunne indtræffe snarligt, da hun efter den sidste barnefødsel var meget svagelig.

Men for pigen blev ventetiden for lang, og da hun havde hørt, at rottekrudt, (Arsenik) var et stærkt virkende giftmiddel, foreslog hun flere gange Ths. B. at anskaffe midlet, så spærringen for giftermålet kunne ryddes af vejen. Han var betænkelig, men efter megen overvejelse gik han ind på forslaget, og da samtidigt på en besynderlig måde tilfældet kom ham til hjælp, tog han sin beslutning.

Hans broder i Østerby på Øland, bad ham nemlig skaffe sig noget rottekrudt til at behandle en skabet ko med, og da Thomas netop havde fået at vide, at en gårdmand i Nørøxe havde brugt midlet til behandling af sine skabede heste, gik han til Nørøxe pinsedag for at spørge, om der ikke var levnet noget af giften. Manden var ikke hjemme, men Christen Klits kone var til stede, til hvem Thomas fremsatte sin begæring, "om noget rottekrudt til et fæhøved af sine egne, skønt det var, som omforklaret til broderen, hvorpå Chr. Klittes kone overlod ham saa meget, som et kobber-markstykke kunne opveje, for hvilket han betalte 6 Skilling" (Af retsprotokollen)

Grunden til at han angav, at giften skulle bruges til sine egne køer og ikke til broderens, var den simple, at han mente, han som lokal kendt fra nabobyen Sønderøxe lettere kunne få overladt giften.

Ved hjemkomsten lagde han en fjerde- eller femtepart af giften i et stykke papir og gemte det i et skab i "Vesterstuen", medens broderen fik overladt resten til sine køer.

Pigen Ane var da uvidende om hans foretagende, ja hun vidste ikke engang, han havde hentet giften.

Mandag d. 18. juni havde han om morgenen været tidligt i marken med sine heste og ved sin hjemkomst lagde han sig lidt på bænken i stuen for at hvile sig. Klokken var da henved 5, og hans kone stod op af sengen for at medvirke ved ølbrygning, som foregik i bryggerset. Da tog han beslutningen om sin onde dåd. Han spurgte konen, om han skulle give hende et stykke smørrebrød (en mellemmad), dette ønskede hun. Han tog da rottekruddet og lagde på brødet og smurte et godt lag smør ovenpå. Dette spiste hun, hvorpå de gik i gang med brygningen.

Omtrent en times tid efter begyndte de første sygdomstegn med opkastning og smerter i maven. Hun plejede i slige tilfælde at tage en portion grov peber, og denne "medicin" gik hun ind i stuen for at indtage, men virkningen udeblev. Hun blev mere og mere syg og måtte i seng. Tilsyneladende indtraf en bedring de følgende dage, men lørdag den 23. juni om morgenen mellem kl. 2 og 3 døde hun.

Forberedelserne til dramaet havde Thomas foretaget på egen hånd. Pigen vidste intet om det indkøbte rottekrudd før mandag aften, da konen var meget syg. Da indviede Thomas Ane i sin forbryderiske handling, men hun måtte jo indrømme, at hun havde skyld, da hun havde tilskyndet til drabet. Hun begyndte så småt at tale om giftermål, men derom ville Thomas på daværende tidspunkt ikke høre tale.

Maren Thomasen blev begravet på Brovst kirkegaard d. 28. juni 1821, og der skulle for så vidt være ro om sagen.

Men på en besynderlig måde blev sagen trevlet fuldstændigt op, da afdødes søster havde en drøm, hvori det tegnedes klart for hende, at der var mystik om søsterens død, hvori indgik billedet af Thomass og Anes skyld, og hun anmeldte sin mistanke til sognefogden i Brovst.

Få dage efter begravelsen var Thomas henne at hjælpe en nabomand med at "mønne" stuehuset, og han sad oppe på tagryggen, da en vogn kørte ind i gården. Det var to øvrighedspersoner nemlig sognefogden og herredsfuldmægtigen, der kom for at arrestere Thomas og føre ham til forhør. Men Thomas nægtede at gå ned fra taget, og ingen af de to turde gå derop. Efter nogen diskussion blev der sendt bud efter nabomanden, Gårdfæster Poul Christensen i den østre gård i Sønderøxe. Han var vidt bekendt for sin enorme styrke, og fra sin tid som avlskarl på Langeslund havde han vist en utrolig evne til at ordne de landevejsbørster, der hovedsagelig udgjorde herregårdens mandskab.

Der stod respekt om Poul "Avlskarls" navn, og straks han viste sig i gården og med sin myndige røst bød Thomas gå ned fra taget, opgav denne sin modstand, krøb ned ad stigen og fulgte godvilligt med øvrigheden.

Under de foreløbige forhør nægtede Thomas at være skyldig, og det gik da så vidt, at liget blev gravet op, og den 4. juli foretoges obduktion i Brovst kirke af distriktslæge Lorentsen, Nibe, der kunne konstatere, at dødsårsagen var indtagelse af et giftstof.

Stående overfor den kendsgerning og efter konfrontationen med sin hustrus lig gik Thomas til bekendelse, og han og Ane blev ført til Hjørring arrest.

(Bucholst Optegnelser)

Dette skete med denne følgeskrivelse fra herredsfogden til amtmand Sporon i Hjørring:

Herved har jeg den ære at oversende deres højvelbaarenhed 2de Inquisitter, nemlig gårdmand Thomas Thomasen Bisp af Sønderøxe By, Broust Sogn, og hans tjenestepige Ane Margrethe Christensdatter med begiering om deres indsættelse i arresten. Ved et i går og i dag optaget forhør har Th. Thomasen Bisp tilstaaet at have ombragt sin hustru Maren Justdatter med forgift, i hvilken udaad tjenestepigen har vedgaaet at være medvider og tilskynder.

Broust d. 4. juli 1821

Underdanigst
Kjær

Ved Hanherreders ret faldt dommen d. 3. November. 1821 sålydende:

Kjendes for Ret.

Tiltalte Thomas Thomasen Bisp, nu udi Hjørring arrest bør af skarpretteren at knibes med gloende tænger, først udenfor huset i Sønderøxe i Broust sogn, hvor han har dræbt sin hustru Maren Justdatter, tre gange mellem dette og retterstedet og tilsidst på retterstedet, dernæst den højre hånd ham levende afhugges med en økse og derefter hovedet ligeledes med en økse, hvorpaa legemet lægges på stejle, og hovedet tilligemed hånden sættes på en stage over legemet. Saa bør han og have sin hovedlod forbrudt og jord til kongen, om han nogen ejer. Tiltalte Ane Margrethe Christensdatter, ligeledes nu i Hjørring arrest, bør at arbejde i Viborg tugthus på livstid.

Begge de tiltalte bør insolidum at erstattet alle af denne action, deres arrest og straffens exekution lovlig flydende omkostninger, hvoriblandt til actor, procurator Holm, Hjørring, Salair 20, siger tyve rigsdaler sølv, og til defensor, prøveprocurator Westerbye, ibd. siger ti rigsbankdaler sølv, saafremt de dømte dertil have formue, i modsat fald udredes samme af det offentlige efter øvrighedens foranstaltning.

Actor reserveres diæter for hans havte reiser og møder i sagen. At efterkomme under adfærd efter loven.

Til stadfæstelse under vores forskrifter og forsegl.

Tingstedet i Fjerritslev 3die Nov., 1821

Sign. Kiær

Meddomsmænd. – Niels Jensen, Eskild Bolesen (Påholdt pen) Jens Nielsen (Påholdt pen) Svend Weibye.

Landsoverretsdommen blev afsagt den 21. januar 1822:

Thi kjendes for Ret.

Herredstingsdommen bør ved magt at stande, dog saaledes at de actor og defensor tilkendte salærer nedsættes. Det første til 10 og det sidste til 6 rbd. sølv.

At efterkommes under adfærd efter loven.

Til bekræftelse under rettens segl og justitieri underskrift.

Sign. Jespersen/leth

Sagen gik videre til højesteret, hvor der den 21. marts 1821 blev afsagt kendelse, der i al sin korthed lød som følger:

"Lands Overrettens Dom bør ved Magt at stande".

Sign. Bornemann

Men gennem det danske cancelli kom den hårde dom kongen for øre, hvorved den mildnedes en del, i henhold til følgende:

"Frederik den sjette, af Guds naade Konge til Danmark o.s.v. "Vor Gunst! Os er af Vort Danske Cancelli allerunderdanigst bleven foredragen en i Vor Højesteret den 21. marts sidstleden afsagt om, hvorved Th. Thomasen Bisp, af Hjørring Arrest, for ved gift at have ombragt sin hustru Maren Justdatter, er tilfunden at knibes med gloende Tænger, dernæst den højre Haands Afhuggelse med en Økse, og derefter Hovedet ligeledes med Økse, samt at lægge Legemet på Stejle, og Hovedet tilligemed Haanden sættes på en Stage over Legemet.

Efter at have taget denne Sag tilligemed de af Vor Højesteret oplysne og Os af Vort Cancelli derhos foredragne Omstændigheder i allerhøjeste Overvejelse, give vi dig hermed tilkjende, at Vi allernaadigst ville fritage Thomas Thomasen Bisp for den ham idømte Knibning med Tænger og den højre Haands Afhuggelse, hvorimod det øvrige bør have sit forblivende ved fornævnte herhos følgende Højsterets Dom. Dog skal dette efter den derom indkomne allerunderdanigste Ansøgning være tilladt, at Dommen fuldbyrdes ved Vor Kjøbstad, Hjørring, hvor han sidder arresteret, og ikke på Gjærningsstedet.

Naar Dommen er fuldbyrdet, haver du dig allerunderdanigst at rette, og det fornødne i Overensstemmelse hermed at foranstalte.

Befalende dig Gud.

Skrevet i Vor Kongelige Residentsstad Kjøbenhavn, den 19. Juni 1822 Under Vor Kongelige Haand og Segl.

Frederik R.

Kaas, Monrad, Ørsted, Lassen, Løvenskiold.

Til

Amtmanden over Hjørring Amt, angaaende Fuldbyrdelsen af den Ths. Thomasen

Bisp overgangne Dødsdom.

Efter at alle disse formaliteter var overstået, kom endelig dagen, hvor dommen eksekveredes på galgebakken ved Hjørring. Ths. Bisp var skyldbevidst og havde angret sine onde handlinger under det lange fængselsophold. Skarpretter Stengel fra Odense gjorde ende på lidelserne.

Det triste endeligt blev indberettet til amtmanden i følgende lakoniske skrivelse:

"Jeg skulde iøvrigt ikke undlade at indberette, at allerhøjstbemeldte Dom er, efter Formildelsen som i samme er sket ved allernaadigst Rescript af 19. f.m. i Dag fuldbyrdet paa Thomas Thomasen Bisp ved Skarpretter Stengel fra Odense.

Hjørring den 22. Juli 1822

Ærbødigst
S. Poulsen

Højvelbaarne hr. amtmand Sporon.

P.S.: For nogle år siden var ovennævnte kranium indenfor indgangen til Hjørring museum. Jeg tillod mig engang ved en bestemt lejlighed at påtale denne makabre udstilling overfor en af museets ledelse, idet jeg fandt, at den kunne virke stødende på Ths. Bisp efterkommere, der på dette tidspunkt repræsenterede slægten i fjerde generation, respektable og hæderlige folk, hvoraf flere var i fremtrædende stillinger.

Min kritik blev besvaret med følgende: "Ja, men er det da sikkert, at det er Thomas Bisp's kranium? 7 Jeg mener denne besvarelse understreger ledelsens usikkerhed med hensyn til rigtigheden af de historiske kendsgerninger, men dette faktum berettigede absolut ikke til tilsyneladende konkrete oplysninger i forbindelse med udstillingen, der kun kunne virke sårende på efterslægten.

Galgebakken har sikkert gennem århundreder været rettersted, og iflg. "Danske Lov" var denne brutale straffemåde følgen af flere grusomme forbrydelser, og det er da tænkeligt, at det fundne skelet kan hidrøre fra en helt anden mordsag og rettergang, og fra en anden tid.

Min formodning støttes af mundtlig overlevering, at liget af familien blev begr. på Brovst kirkegård, at Klitgaard lader "Morten Betjenter" fortælle "at natten mellem d. 23 og 24. juli blev hans jordiske levninger nedtaget for at jordes på ubestemt sted, og at orfatteren Bucholsts beretning om sagen, hvori han skriver:

"Dommen blev eksekveret på Galgebakken, men hans familie fik lov til at nedtage legemet efter kort tids forløb og de begravede det på Brovst Kirkegaard".

ERHARDT HARALD BUCHHOLTZ. f. 19. juni 1810 på Klitgaard ved Nibe, d. i Nørholm 1895.

E.H.B. foretog som ældre mand optegnelser vedr. sin egn folkeliv i et værk på 4 håndskrevne bind, som findes i Nordjysk Landsbibliotek, Aalborg. Jeg har gennemgået disse og deri fundet meget stof, der også vedrører vor egn. Han havde nemlig god søværts forbindelse med Øland, og han er en god fortæller, men ikke altfor korrekt i sine lokalhistoriske data.

Når jeg nævner Buchholtz i forbindelse med drabssagen i Sdr. Økse, så er det ud fra den betragtning, at han som 12-årig har været gammel nok til at fatte sagens omstændigheder og har hørt fortælle om familiens bestræbelser for at få den halshuggedes legeme begravet i kristenjord. Det er derfor yderst tvivlsomt, at dette langt senere er opgravet et stykke fra Hjørring galgebakke.

Den gamle gård, hvor dramaet fandt sted, er forlængst jævnet med jorden. Dens sidste rest var brønden, der kunne minde om gårdens beliggenhed lidt sydvest for vejkrydset, hvor vejen svinger til Halvrømmen. Men også brønden er fyldt og jævnet for mange år siden.

Byggen bølger frodigt over den helt udjævnede tomt, et kønt dække over et dystert minde, der har overlevet i folkemunde gennem 5-6 generationer.

Omkring århundredskiftet var dette navn kendt af alle på vor egn, idet navnets bærer var berygtet for sin tyvagtige adfærd, men han var næppe frygtet for sine forbryderiske tilbøjeligheder, for han betegnedes i egnens sprog som "æ godt sølle Skøwl, der aaller gjør en Kat fortræd".

Han foretog ikke indbrud, og der lå ikke voldelige tendenser bag ved Jens Becks hyppige bevægelser udenfor lovens afstukne rammer.

Det var tilfældige rapserier af småting, der havde hans interesse, og som blev årsagen til hans ulykkelige skæbne. Det var ikke store værdier, der talte, når lovens strenge arm meget ofte slog ned på ham, men det var den stribe af rapserier, der fulgte klaptomanens spor på togterne ud ad de jyske veje som var afgørende. Hans operationsfelt var vel nærmest Hvætbo herred og Hanherred, dog med enkelte afstikkere sydpå gennem Jylland helt ned til det tyske, og altid kunne politiet spore hans bane efter anmeldelserne af småtyverier. Og når så politiet fik fat på ham, så var Jens Beck ikke den mand, der prøvede at luske sig fra sandheden. Hans tilståelser faldt prompte, og han havde i regelen rede på, hvor varerne var hentet, og hvor de var afsat.

Jens Beck Jensen var født i Aalborg d. 20. dec. 1820. Moderen var pigen Henriette Beck, Aalborg, medens der herskede nogen tvivl om faderens navn. Hans barndom er sikkert ikke forløbet under blide former, for som 14-årig er han anbragt i Skolegades fattighus i Aalborg, hvorfra han undveg flere gange (Jyske Efttr. 9/12 1835). I 1836 idømmer Randers ret ham til 20 dages simpelt fængsel for løsgængeri og betleri, men det er åbenbart ikke første gang, han må friste tilværelsen bag de dystre tremmer, der meget ofte blev hans livs udsyn, for han må have været indsat i Viborg tidligere, idet han blev konfirmeret i Viborg straffeanstalt d. 24. april 1836.

Samme år dømmes han ved Hobro ret til 1 års forbedringshus. I 38 ved Nibe 2 år i 1840 og i Viborg og i 1842 ved Højeste ret 3 års forbedringshusarbejde.

25 år gammel havde Jens Beck tilbragt otte af sine unge år i forbedringshus, desværre uden forbedring af Jenss moralske habitus.

Efter afsoningen blev han hjemsendt til fødestedet, Aaby kommune, men der var jo ikke særligt venlige eller familiære tråde, der bandt ham til stedet, så Jens fortsatte sin omflakken, dog nu mest på de hjemlige egne, og han var kommet til at ræsonere som så, at når han kunne få så store straffe for at betle, så blev følgerne måske ikke værre ved at rapse lidt varer hist og her, og så havde man da altid lidt at handle med. Denne tanke lå bag hans videre færd.

Her skal kun nævnes få af hans meriter og mest af lokal art.

I 1846 blev han ved Hanherreders ret på Skerpinggaard idømt 1 års forbedringshus for tyveri. Det oplystes i retten, at han havde taget et til tørring udhængt tørklæde d. 17/4 1842 ved Brovst, værdi 12 sk. Han solgte det til en kone for 6 skilling. Dagen efter var han nået til Løgstør, hvor han stjal et "Fruentimmertørklæde" hos værtshusholder Knud

Nielsen, og her var han endda under opsyn, da man troede han var en undveget fange. Tørklædet solgte han til en kone for 10 skilling og en mellemmad. – Pinsedagsaften stjal han forskellige ting fra forpagteren på Kølvring teglværk i Vedsted. Her var han anbragt i tjeneste efter eget ønske, men i forbindelse med fattig og fængselsvæsenet imod at få kost og logi og 12 rdlr. i løn for sommeren, men sliddet med at trille ler op af lergraven, der lå lige op ad landevejen, passede ikke rigtig til Jens Becks flygtige natur, så forårssolen og den lokkende landevej fik snart overtaget. En aften han var alene hjemme, stjal han et tørklæde, værdi 1 mark, husmoderens briller, værdi 24 sk., børnenes lommekniv, 4 sk., husbondens blyant, 2 sk., 1 garnnøgle, 1 skjorte, 1 par bukser, 1 par støvler, en nattrøje m.m. Således belæsset med stjalne effekter begav han sig ud på vejen mod ukendte mål.

Til pigen i Fjerritslev kro solgte han knapper (24 stk. som han havde skåret af en medtjeners tøj) briller og en kniv for 1 mark og 12 sk. Tørklædet solgtes til en husmandskone for 4 sk., og støvlerne fik han 5 mark for af kromand Lars Badstue i Østerild.

På en anden tur forsøgte han at stjæle vasketøj i haven ved Jægerum, men blev forstyrret deri. Af kapellanen i Aaby havde han lånt en bog, den solgte han til sognefoged P. Faldborg, Brovst, der straks leverede den tilbage til den retmæssige ejer.

Jens Beck var kendt som en ualmindelig dygtig løber, men derfor kunne han godt få lyst til en ridetur, og på Nr. Økse enge tog han Peder Laursens hest, som han red på til Svenstrup. Her skiftede han og tog en af gaardejer Wølcks heste, der stod tøjret ved vejen. Denne efterlod han ved Fjerritslev.

Her er kun nævnt enkelte af Jens Becks meriter, hvorefter man kan skønne, at det ikke var de store kup, han var ude efter, men de belyser også den aktivitet, han udfoldede i de knappe tider, han var udenfor tugt- og forbedringshusenes stramme regler. Det længste ophold der var 12 år, fra 1858-70 i Horsens tugthus, og sammenlagt blev hans ophold indenfor murene godt 30 år, foruden de meget lempeligere ophold i arresterne forskellige steder, dog mest i Skerping og Bløkhushus. C. Klitgaard fortæller om, da han sad i lokhus, at hans mor satte Jens til at ribbe Fjer, og hun betalte ham rigeligt med mad og penge, men alt dette indendørs arbejde interesserede ham ikke, og en nat fik han celledøren lirket op. Han bankede på arrestforvarer Sørensenes sovekammervindue og sagde, "No gor Jens Beck". Herredsfogdens to heste stod tøjrede tæt ved, han tog den ene og red østpå, men da han opdagede, at han var forfulgt, lod han hesten løbe hjem og krøb ind under Hune bro. Her sad Jens og lurede, mens de to forfølgende ryttere i strakt galop passerede broen med kurs mod Aaby. Jens grinede i skæget og begav sig ud på en lang tur, helt ned til grænsen kom han, ihærdigt udøvende sit gamle hverv på hele vejen. Udflugten endte med politiets hjemsendelse af ham til Aaby kommunes fattigvæsen, hvorfra han snart påny fik på turne.

Sådan var kredsløbet i hans lange liv, han blev 85 år gammel, og det er ubegribeligt, at hans helbred kunne modstå landevejenes og fængslernes hårde vilkår. Trods alle strabadser blev Jens ikke drikfældig, derimod hørte en god skrå med til hans bedste livsfornødheder, og han forsøgte at tjene en skilling dertil ved at synge ved dørene, da helbredet og alderdommen satte en stopper for hans indbringende ture ad landevejen.

Det er kun få, der kan huske Jens Beck, men den 86-årige pensionist Jens Lambertsen i Brovst har som ganske ung hørt ham synge skillingsviser på Aaby marked. – Forøvrigt var

Jens Beck langt fra nogen fremragende sangbegavelse, han havde en skingrende falsk røst, og medens han sad i Horsens, forbød inspektøren ham at synge med ved fangernes kirkegang, og i Aaby kirke frabad pastor Heilmann Jens Becks medvirken i menighedens sang.

Han tilbragte sine sidste år som fattiglem i Aaby, hvor hans bedste tidsfordriv var at betragte togene og livet på stationen.

Jens Beck endte sin forkvaklede og, ville nogle måske hævde, forspildte tilværelse den 28. oktober 1905.

Hvis intelligenskvotienten ligger under et vist lavmål, og personer dermed betegnes som unormale, bliver disse med vor tids velsignelser sat i dertil indrettede båse, for at undgå at man får alt for megen uorden i samfundsmønstret, og det er derfor sjældent og måske også prisværdigt, at vi træffer de originale typer, som vi, der er blevet gamle, kendte dem i vor barndom.

Hver egn havde da sine ynkværdige mennesker, der blev kanøfledere i andegaarden, fordi de var anderledes, men der kunne også opvises eksempler på, at de kunne være oplivende momenter i hverdagens trivialitet, når de under frie tøjler færdedes mellem os.

I Himmerland var det "Tordenkalven" der som sådan, var den dominerende og som med alle sine særheder blev anledningen til et vægtigt indslag i litteraturen, men på denne side fjorden, nærmere betegnet i Hanherred var det "Alverdens-Casper", der for en vis originalitet opnåede en art berømmelse i landsdelen mellem Thisted og Ryå.

Hans fulde navn var Casper Christensen, og han var født i Vust i 1864. I hans barndom og under opvæksten var der intet usædvanligt ved ham, men en alvorlig hjernesygdom var årsagen til, at han skilte sig ud fra mængden. En af sygdommens følger var tendensen til Sct. Veitsdans, og det var under disse anfald eller anden uorden i hjernevindingerne, at Caspers talemåde "no løber a løbsk" blev til en realitet og som gav anledning til et utal af historier om ham.

Når han var i denne besynderlige tilstand, var han uberegnelig, og det traf, når han på sine vandringer kom igennem en by, så kunne han pludselig ved at se en bil, et tog eller andet der rørte sig, ja blot et flagrende papir kunne være nok til, at han løb løbsk, og så for han ud ad vejen med en flok hujende drenge efter sig.

Til manges forundring blev han taget til soldat, og han kom ind ved infanteriet. C. var stolt over uniformen, og det gik helt godt i begyndelsen, men en dag kompagniet var ude på march, tog pokker ved C., og med geværet mellem benene løb han ind over markerne og var snart ude af syne. Da dette gentog sig var han snart færdig med at være soldat, og han blev hjemsendt som ubrugelig.

C. var et godt menneske, og alle kunne godt lide den løjerlige spilopmager med det sprudlende humør, der fik folk til at bære over med mange af hans gavtyvestreger.

Som røgter og svinepasser havde han skiftevis plads på næsten alle Hanherreds store gårde. Men han var meget ustadig og løb af de fleste pladser i utide, når vagabondnaturen i ham vågnede, og man kunne overalt træffe den lille spændstige mand med det velplejede skæg, der var hans stolthed. Han havde mærkelige, levende øjne, der kunne lyse af lune og skælmeri.

Selv om hans særheder og påhit kunne være præget af tosseri, så kunne hans replikker være skarpsindige og fulde af lune og bidende ironi, og tit var det spørgeren, der var taberen i en debat, og C. sagde selv: "Der skal en klog til at spille tottet".

Alverdens Kasper.

Hans klædedragt var broget og helt afhængig af, hvad han ude på gårdene fik foræret. Om sommeren, ja, forresten det meste af året gik han barfodet, men om vinteren kunne han godt troppe op i en støvle på den ene fod og en træsko på den anden, men han var altid ren i hans specielle form for hygiejne. – På sin færden mellem alle slags mennesker var han jo meget udsat for drillerier og kunne måske let fristes til at bruge herregårdsfolkenes hårde jargon, men hans ordvalg var altid sobert og pænt.

Under den første verdenskrig tjente han på Tinggården ved Bonderup. Her havde han forøvrigt tit ophold og passede gårdens besætning. En tid havde gården indkvartering af soldater og tillige en kaptajn ved navn Langhorn. Dette sjove navn var fristende for D., og en dag kaptajnen kom ind i stalden for at se kreaturerne, spurgte han C., hvor stor besætningen var, og C. svarede rapt, "Vi har 30 Korthorn → hr. Langhorn".

Kosten til folkene på de store gårde var ikke god på den tid, hvilket ofte gav anledning til, at C. fik brug for udfoldelse af sine gavtyvestreger.

På Bratskov ved Brovst, hvor han også tit indfandt sig, var folkene utilfredse med kosten, og en dag de fik pandekager af en meget seig konsistens, fik karlene den ide, at demonstrere ved at hænge pandekagerne op på søm i folkestuen, hvilket gav anledning til, at godsejeren holdt forhør over karlene een for een, og turen kom da også til C., der blev spurgt, om også han havde hængt pandekager op på væggen. Dertil svarede C. høfligt "Ih, nej da hr. godsejer de haar a sandelig etj, a hytt dem uk te Svinenn, men di vill etj id dem".

På samme gård var han sendt ud i marken som hyrde og havde madpakken med. Da godsejeren var ude på sin inspektionsrunde i marken, så han C. løbe rundt i kredsløb og udstøde nogle mærkelige lyde. Da godsejeren nærmede sig, spurgte han, hvad der var i vejen, og C. svarede "Jow i Daw haar a faat Poleg po min Mellemaker". Godsejeren var stadig desorienteret og ville have at vide, hvad der da var lagt på maden. "En stur Spiflyw (spyflue) svarede C. og så listede godsejeren af.

På en stor gård længere vestpå blev der også sparet lidt rigeligt på folkenes kost, dog ikke så meget, at der direkte blev klaget, men C. lurede på en lejlighed til at demonstrere, og den fik han en dag, fru sendte ham ned til gårdens ålekiste i den nærliggende å, hvor C. skulle hente et vist antal ål, der skulle bruges til middag. Det varede længe for C., og da han endelig kom, afleverede han kun hovederne og halestykkerne af ålene. Fruen kiggede forundret på C. og afæskede selvfølgelig C. en forklaring på, hvor alle midterstykkerne var blevet af. "Jow", svarede C. "de ska a såmæn sæj Dem Frue, dem haar a da smidt væk, for a trovve slet etj di ku brovves, for vi sir dem da aaller i Folkstaavven".

Sit alvorlige sygdomstilfælde i ungdomsårene hvor hjernen tog skade, skildrede C. på følgende måde. "Dowtoren saa te mæ, de er skidt mæ Casper, for entjen dør hanj – eller aasse blyvver hanj taasse. – ja aa a løvved"

At C. med sit kønne ydre var i besiddelse af kvindetække, dukkede der af og til beviser op for. C. blev nemlig i et par tilfælde udlagt som barnefader, selv om han vægrede sig ved at påtage sig faderværdigheden, for det havde jo den kedelige følge, at han skulle svare alimentationsbidrag, et forhold der passede dårligt sammen med Caspers økonomiske status, og for at slippe fri forsøgte han i retten at benægte, at det var ham, der var faderen, og han udtrykte det således. "Di Kvinjfolk di lyvver – de bassler aa di bassler, – aa a for Skylden".

Da han senere pure nægtede at betale, og han kunne vel heller ikke, blev han indsat på Skerpinggaard til afsoning, idet man mente, det kunne have en gavnlig virkning på ham, men myndigheder havde gjort fejl beregning, for da man havde smækket den tunge dør i og så ham gennem kighullet, kunne man se, at han veltilfreds gned sig i hænderne, idet han sagde, "Aah sikke Laase, Janstænger aa Sager her ka a da sej saa fredeligt aa sikkert".

Hans tilbøjelighed til at løbe løbsk var jo en følge af sygdommen, og C. udtrykte denne ulykkelige tilstand således, "Denj stur Hjan fejler etj nøj, men der er en Ting løs i denj bette i ovvest Etasje".

Han tjente på en gård, hvor madmoderen altid kunne passe at sende ham til købmanden i den tid, han ellers skulle have sin middagslur.

Tjenstvillig var han, og det lå da C. fjernt at nægte at gøre en tjeneste, da i hvert ikke sådan direkte. Han fik en stor kurv med æg læsset på en lille trækvogn og fik selvfølgelig formaninger om at passe på den skrøbelige last, men C. kom ikke langt uden for gården, før en eller anden ting fik ham til at løbe løbsk. Han for ind over marken over grøfter og andre ujævnheder, og naturligvis var den store kurv æg snart knust.

C. var bekendt for at være en ualmindelig god løber, man så ham jo så ofte i skarp trav ude på vejene. Mens han var på Nørbjerggaard, blev der indgået et væddemål om, at han skulle løbe til Fjerritslev apotek og tilbage igen på en vis bestemt tid, og det blev aftalt med apotekeren, at han skulle kontrollere, at C. overholdt reglerne, men gårdejereren havde lyst til spøg, og han aftalte med apotekeren, at der skulle laves lidt grin med C., og denne skulle byde C. en forfriskning iblandet et stærkt afføringsmiddel. C. nåede sit mål og var selvfølgelig glad for den tilbudte forfriskning, som blev slugt i hast, for der måtte jo ikke spildes tid, og med de indkøbte kamferdråber i lommen begyndte han hjemturen. Men han var ikke kommet ret langt udenfor byen, før drikkens kraftige virkninger indfandt sig, og C. måtte i hast ned i grøften flere gange, men da dette gentog sig, var han helt klar over, at der måtte gøres noget effektivt, om tiden for væddemålet skulle klares, og han trak da simpelthen bukserne af og fortsatte i løb med frit afløb. Således nåede han trods forhindringer at få del i væddemålets gevinst.

At Caspers bedrifter kunne være lige på kanten af det tilladelige, var der flere beviser på. Således hændte det en aften, da han tjente på Overgaard, at proprietæren opdagede, at C. sad og talte en masse penge op. På spørgsmålet om, hvor disse penge stammede fra, fortalte C., at han havde hørt, at der skulle samles penge ind til nogle enker i Blokhus, hvis mænd lige var druknet, og han havde da selv taget initiativet til at foretage en indsamling inde i Fjerritslev. "Men tøvs Husbond etj lisaa godt a sil ka beholl dem, for Enkenn di for saamænj nok ilywl". – Pengene blev afleveret omgående.

På en anden gård hørte man en dag en underlig støj oppe fra loftet. Man havde ikke vasket for nylig, og det hørtes jo næsten, som det var støj fra rullen, men da alle pigerne var samlet i køkkenet, kunne man ikke rigtig forstå, hvem der skulle betjene Rullen.

En af pigerne listede op ad loftstrappen, og hun så C. stå ved rullen og trak den frem og tilbage over sin skjorte, som han havde lagt under, idet han triumferende mumlede. "A ska pin Jer, a ska pin jer, no haar I pint mæ saa læng". Man kan vel let gætte, hvad det var, hans indædte hævnthørst skulle gå ud over.

Han blev en gammel mand, men indtil han var 70, fartede han rundt på vejene og bød sig til på gårdene for føde og husly.

Vandringen på Hanherreds stenede veje og nätterne i udhuse og stakke blev efterhånden for hårdladne for de gigtsvage, gamle lemmer, og han faldt til ro i Kettrup, hvor han fik en god og kærlig pleje på et hjem, men vagabondens længsel levede i ham, og den måtte neddæmpes med sengeleje nogle dage. Det var længslen efter vandringerne i den fri natur i smilende sol eller i stride byer med regn og blæst, hans møde med mennesker i ondt og godt, der kribled i hans årer, for dette var altsammen vekslende islæt i hans besynderlige skæbne.

Han døde i 1943 og blev begravet på Kettrup kirkegård, hvor venner, der endnu ikke havde glemt ham, satte en smuk mindesten på hans grav.

Aviserne havde flerspaltede nekrologer over Alverdens-Casper, der i sit brogede levnedsløb kun havde venner, og man betegnede ham som den sidste original i Hanherred, dette var nu ikke helt rigtigt, for på dette tidspunkt og længe efter eksisterede "Tog-Lambert" i Arentsminde.

Bette Lambert 1934.

Vi går tilbage til vort århundredes begyndelse. I en ensomt beliggende bondegård på Øland var gårdens husstand samlet i opholdsstuen omkring en petroleumslampes svage skær, mens novemberaftenen udenfor indhyllede omgivelserne i mørke. – Uventet og næsten lydløst trådte en smilende ung mand ind i stuen – selvfølgelig uden at banke på, men dette var nu ikke noget usædvanligt, for på den tid var det kun præsten og degnen, der var så fine, at de bankede på døren ved besøg.

Stilfærdigt udtrykte han sit ærinde, der gik ud på at få lov til at vise os en tro kopi af fjerritslevtoget, der netop var begyndt at køre få år forinden.

Med synlig stolthed over sit værk pakkede han de tre vogne og lokomotivet ud og satte dem på et cirkelrundt skinnesæt, hvorpå han med drejning med et lille håndsving fik hele herligheden til at køre.

I de mindste detaljer var toget fint efterlavet, ja, man kunne endda se, at der sad personer inde i vognene, og for os børn, der ikke var forvænte med seværdigheder, var det en oplevelse ja næsten et eventyr, at de den stadigt smilende mand få dette lille vidunder af et futtog til at køre.

Efter fremvisningen og efter at have indkasseret nogle småmønter, listede manden af igen – stadigt smilende – ud i det buldrende mørke.

– Senere hen i livet krydsede han min vej utallige gange, for manden var Bette-Lambert fra Arentsminde, og så er hans identitet fastslået.

Hans mani for tog gjorde ham landskendt. Han rejste landet rundt adskillige gange med toget og tjente til livets ophold med fremvisningen af sit værk. Flere gange løste han ottedages kort med banen, men hans medfødte nærighed gjorde ham særlig bekendt hos banernes personale, for kunne han fortsætte med at køre udover kortets gyldighedstid, eller kunne han snyde sig til at køre med som blind passager, så undså Lambert sig ikke for at gøre det. Det hændte tit, at Lambert blev opdaget, men med sin venlige optræden og sit uimodståelige smil afvæbnede han manganen konduktør, så han fik lov at køre med, hvis han ville stå ude på gangen.

Dog kunne det også ske, at en brøsig banemand, der ikke ville godtage gyldigheden af en gammel billet, hvorpå Lambert havde forsøgt at rette på stemplingen, satte ham af ved den første station, men dette tog Lambert med sindsro, for når blot han havde tasken med toget i behold, så var der her et nyt sted at vise det frem, og så kunne han jo senere prøve et andet tog med en mere forstående konduktør. – Tiden var jo hans egen.

Hans far Anders P. Lambertsen havde et husmandsbrug ved Arentsminde, og her voksede L. op mellem flere søskende. Der var små kår i hjemmet, og børnene kom efter datidens skik tidligt ud at tjene. Turen kom også til L. men det viste sig hurtigt, at han havde svært ved at indordne sig under den bundne tilværelse ved landbruget, og gang på gang måtte hans far hente ham hjem fra pladser, hvor det stod klart, at han hverken havde lyst eller evne til at bestride disse. Sidste tjenestested var hos Jørgen Post, og så var hans ikke

særlig glansfulde karriere ved landbruget afsluttet. Tvangen var imod hans natur, og han flyttede hjem.

– Fjerritslevbanen åbnedes i 1897, og da linien løb lige forbi Anders Lambertsens hus, havde L. rig lejlighed til at studere de tekniske finesser ved toget, hvorefter han med sine primitive hjælpemidler tog fat på at lave den model, som senere skulle gøre ham kendt i vide kredse.

Samtidigt med bygningen af toget, som tog et par år, fuskede han lidt med glarmesterfaget, og som sådan fik han efterhånden en stor del af Østerhanherred som virkefelt. Der knaldedes mange ruder i gårdenes udbygninger, og når trækken blev for voldsom, så gik der bud til L.

– Han havde en vis evne til at ramme spisetiderne, så han lige fik arbejdet påbegyndt, når der kaldtes til middag eller kaffe, og på den måde bjergede han føden, for arbejdet blev næsten altid udført i flere tempi. Han arbejdede billigt og kunne "skarre" ruder sammen af det udvalgt af rudestumper, han altid medførte, eller endnu bedre hvis de kunne findes på pladsen. Det var ikke præcisionsarbejde, men det krævedes heller ikke i en gammel kostald, værre var det, når spøgefuglen i ham vågnede, og han satte et stykke af et spejl ind i rudefeltet. Denne spøg kunne engang let have fået alvorlige følger, idet det var foran en tyr, spejlet var anbragt, og da denne viste tendens til at blive "manjvölln", måtte L. skyndsomt rette fejlen.

Til glarmesterfaget hørte også indramning af billeder, og på dette område fik han efterhånden meget at bestille, især hos folk der ikke var altfor kræsne med arbejdets udførelse. Også her kunne L. finde udfoldelse af sin særegne humor, således at billedernes bagsider heller ikke var kedelige, for her påklæbedes sjove udklip af aviser og blade med vittigheder og tegninger, festsange o.lign.

En karakteristik af L. ville være ufuldstændig, hvis ikke man berørte hans sjældne energi som bygherre. Denne energi, der nærmest havde karakteren af mani, var årsagen til, at han gentagne gange led økonomisk sammenbrud. – Ikke alene savnede han det fornødne overblik over foretagendet men lige så påpasselig han var, når det drejede sig om at spare på småskillinger, lige så letsindig var han, når der var udlåning eller investering af større bekøb i udsigt, og for smarte folk var han et let offer, så byggerierne endte gerne med et krak. – Han byggede ialt 7 huse i sin virketid, men kun det han selv beboede, villa "Virkelyst" blev nogenlunde færdiggjort.

Men L. havde optimismen i behold. Hver gang han var blanket af, begyndte han at spare og samle brugte materialer til et nyt forsøg. Han tiggede og tiltuskede sig murbrokker og brædder, og selv de mindste småting blev taget i betragtning. Det var i den fjerne fortid, da en cigar kunne købes for 6 øre, og kassen kom frem hos købmanden, når der var gode kunder i butikken. Lambert, der ikke var ryger, blev også enkelte gange budt en cigar, men med sin praktiske og økonomiske sans og indstilling svarede han gerne "Tak – a vil hellere ha æ Spægger" (spiger).

Hans første nybygning var en formindsket kopi af en af banens stationsbygninger med ventesal, billetluge o.lign. og husets beliggenhed så nær banen som tilladeligt, var tiltalende.

Forberedelserne til en nybygning i Brovst havde meget nær kostet ham livet. Fra sit glarmesterarbejde samlede han alle mulige glasrester i en dynges til senere brug ved et

byggeris støbning. Hele dyngen blev sammen med murbrækker læsset på en lastbil, der med to mand i førerhuset og Lambert anbragt på ladet siddende i en gammel kurvestol skulle transportere materialerne til Gl. Brovst, hvor de skulle anvendes som støbemateriale i sokkelen til et nyt hus. – Men i det skarpe sving ved Brovst hotel gik det galt. Centrifugalkraftens virkning udeblev ikke, og den var i hvert fald ikke beregnet af L. for han måtte lide den tort, at han og kurvestolen landede i en flot bue på asfalten. Alvorligt kvæstet blev han indlagt på sygehuset, og det tog lang tid, før den travle mand atter var på benene igen.

Men vi kom bort fra det egentlige – fra toget –. Med dette rejste han land og rige rundt, dog var det især København, der havde hans bevågenhed. – Hans første besøg derovre varede flere måneder, og enten det så var Fjerritslevtoget eller den lille rødmossede, smilende jyde, der var attraktionen, faktum er, at turen gav mange penge.

Han fortalte selv, at han vendte hjem med 4000 kr. i kontanter, og rigtigheden bekræftes af folk, der kendte ham. – Hvordan han tiltusked sig føde og logi derovre, var for mange en gåde og ingen fik nogen rigtig forklaring derpå. Hans nærighed diktærede nemlig det princip, at han ikke ville give penge ud til mad, dem anså han for spildt, "for Dawwen ætter så er jen jo li sulten, aa saa kan jen jo begjøn j forfraa igen".

Det blev efterhånden til mange københavnsture, men særlig en tur kastede glans over hans tilværelse. Han søgte at få foretræde hos kongen men det lykkedes ikke. I stedet kom han ind i prins Valdemars og prinsesse Maries palæ på Amalienborg, og her blev han venligt modtaget.

Prinsesse Marie sad og hæklede, medens L. viste sit kunstværk. De fik en længere samtale, og hun gav ham 15 kr. ved afskeden, hvilket var mange penge på dette tidspunkt.

Dette kongelige besøg var en vældig reklame for L., og han glemte ikke at fortælle det. Han dementerede heller ikke rygterne om, at det var selve kongen, han havde besøgt.

På en af københavnsturene traf han på gaden en fiskehandler, der fik ham overtalt til at købe to store havtorske, han ikke havde fået solgt. L. fik torskene viklet ind i en avis, og med disse og med tasken med toget som bagage besteg han senere et bumletog (en hurtigtogsbillet kostede jo en krone), med Arentsminde som endeligt mål.

Men havde fiskene en "tanke" i starten, så blev det ikke bedre af at ligge i nettet i den varme kupe under den langvarige tur, hvor de øvrige rjsende mildt sagt gjorde vrøvl over lugten, men L. fik fiskene i næsten opløst tilstand med hjem til Arentsminde, hvor man spurgte ham, hvorfor han dog købte torskene derovre, "Jow" svarede L. "a tøtt di var saa billig".

Han var en sikker gæst på alle markeder, og hvor der i det hele taget kunne blive lejlighed til at vise toget, og hvor der kunne inkasseres nogle få ører, men efterhånden svækkedes publikums interesse og L.s. stilfærdige, men alligevel ofte pågående optræden kunne på mange virke irriterende. – Hjallerup marked var ubetinget hans store nummer, men her traf det engang, da han ville fremvise toget i et markedstelt, at nogle fulde gæster blev irriterede på ham og smed både L. og hele hans opstilling udenfor teltet, så L. måtte kravle rundt og samle det hele op, men selv dette kunne L. gøre uden at give udtryk for bitterhed.

Under sidste verdenskrig var Lamberts patriotisme ikke særlig solid, for i visse

perioder, da de tyske soldater fyldte togene, var L. dagligt rejsende til Aalborg, ja, der var dage, hvor han på sit ottedages kort gjorde turen fire gange for at vise sit tog for soldaterne.

For soldaterne var det en behagelig afveksling, og de havde rigeligt med danske penge, så L. havde et godt økonomist udbytte af turene.

Efterhånden lærte de ham så godt at kende, at de var klar over, at han ikke var helt almindelig, og at der godt kunne drives lidt grin med ham. Engang da L. havde fået toget anbragt i kupeen og sad og drejede med håndsvinget, satte en soldat pludselig en finger på skinnerne, idet han sagde "sabotage" (et aktuelt udtryk på den tid, hvor banerne dagligt var udsat derfor), og hele toget røg på gulvet, hvilket vagte megen munterhed i kupeen.

En anden gang blev der luftalarm, mens toget kørte et sted mellem Vadum og Aabybro. Toget blev standset, og alle passagerer blev beordret i dækning i en barak i banens nærhed, hvilket naturligvis havde uhyggelig virkning på mange, selv om vi i krigstiden var hærdede i mangt og meget.

Da man senere spurgte L., om han da ikke også var bange i denne alvorlige situation, svarede han med sin karakteristiske pibende stemme, "Nej, nej da – a tjent skam Pæng mæ aa vis Taavve"

Selv om L. altid forsikrede, at nu skulle han til at lave et nyt tog, så blev planerne aldrig realiseret, og efter omtrent 50 års fremvisning af det gamle, havde dette selvfølgelig ikke megen interesse, når han til tider offentligt forsøgte at slå sig en skilling derpå, og da det tilsidst helt glippede, solgte han det til en kromand ovre i Himmerland.

Det var dog en byttehandel, og den var for så vidt helt karakteristisk for Lamberts handelstalent, for han skulle have 3 brugte jakker, 7 veste, et trekarms vindue, 1 rulle tagpap samt 10 kroner i bytte.

En vigtig epoke i hans omtumlede liv var afsluttet, men for dog at bevare illussionen som banemand vedblev han at gå med en kasseret portørkasket på sine daglige ture.

Altid var L. på farten, sommer og vinter i samme påklædning. Han brugte aldrig overtøj, om så frosten knagede. Et mislykket forsøg på at blive bilejer kostede ham en masse penge. At køre selv nåede han aldrig, og en cykle blev han heller aldrig førtrolig med, og man kunne møde ham gående i hurtigt tempo på landevejene langt uden for sognets grænser og på alle døgnets timer. Han var naturligvis meget udsat for påkørsel, og han undgik da heller ikke sin skæbne. – En mørk aften på landevejen øst for Halvrømmen blev han påkørt bagfra af en mørkelagt cyklist. – L. styrtede forover og forslog sig slemt, men endnu værre var det, at han havde et stort, defekt spejl under armen, og dette blev knust. Cyklisten tilbød at erstatte spejlet fuldtud, men L. der endnu var chokeret af faldet, mumlede noget om, at det da heldigvis var et gammelt spejl, hvorfor erstatningen blev meget lille.

Da L. kom hjem, og han nogenlunde havde forvundet choket, så ærgrede han sig gul og grøn over, at han ikke havde forlangt fuld erstatning for et nyt spejl. Naboen, hvor han var inde at fortælle om uheldet, sagde da, at han da naturligvis ikke kunne forlange fuld erstatning, når det var bevisligt, at spejlet var gammelt og defekt. – "Ja, men de kunj hanj da etj sitj", replicerede Lambert.

En anden gang blev han påkørt af en motorcykle, hvorved han blev hårdt medtaget og i ambulancen blev ført på sygehuset. Efter at være bleven lappet godt sammen, skulle han jo

have et langt sygehusophold, men L. afbrød opholdet i utide, for det var i konfirmationsgildernes tid, og var der noget L. havde svaghed for, så var det gilder og sammenkomster, hvor der vankede mad og kaffe. Han havde en sjælden evne til at opsnuse, hvor der skulle være gilde, og så kunne han jo altid lave sig et lille ærinde, f.eks. sige, at det billede værten havde indleveret til indramning, det var endnu ikke helt færdigt.

Ikke alle steder var han velkommen, især hvor man ikke kunne godtage hans påtrængenhed, men i de fleste hjem var han en velset gæst, for altid smilende og veltilpas kunne han godt live op i et ellers trevent selskab.

Hans særlige speciale var sølvbryllupper, og i flere sogne fulgte han disse med opmærksomhed og deltagelse. Ved begravelsernes mindesammenkomster med kaffebord mødte han altid op, men han undgik selve jordefærden. – "det intresirer mæ etj" sagde L., og det passede, for det var udelukkende kaffebordet, der trak.

Rygterne fortalte tit, at han var meget velhavende, og på visse tider havde han også mange penge. Han var meget velgørende overfor sine gamle forældre, men hans byggevirksomhed og hans udlån til tvivlsomme personer skilte ham af med dem igen. Et par smarte Aalborgensere fik ham engang til at underskrive et papir, hvorefter han efter deres udsagn efter nogle måneders forløb kunne hæve en pengesum. Tre måneder senere fik han fra en bank meddelelse om, at den af ham underskrevne solaveksel på et stort beløb skulle indfries. Alt dette g tog L. med sindsro, men de to smarte herrer blev alligevel straffet for deres meriter.

Hans interesse for kvinder var vel ikke særlig udpræget, men alligevel blev en ung fraskilt dame i København kvinden i hans liv.

Han traf hende under besøg hos nogle venner i Arentsminde, hvor hun ret udfordrende bedårede L. Derefter besøgte han hende tit i hovedstaden, hvor hun havde en lejlighed, og L. fik her et tilholdssted.

Det blev L. et dyrt bekendtskab gennem årene, for damen stillede fremtidigt ægteskab i udsigt, og med henblik på dette måtte L. punge ud med sine spareskillinger, ja, hun drev det endda så vidt, at hun fik ham med til en sagfører, hvor der blev oprettet testamente med hende som enearving. Hans familie opdagede dette og fik testamentet omstødt, men dermed var det også forbi med damens gæstfrihed, og Lamberts eneste kærlighedseventyr var uigenkaldelig forbi.

En enkelt gang ville han forsøge at gøre gengæld mod alle de mange folk, han gennem årene havde nydt gæstfrihed og forståelse hos, idet han indbød til chocolate og kaffe i Arentsminde forsamlingshus for at markere sit 40-års jubilæum som togmand og sin 60-års fødselsdag.

Der var hos mange nogen tvivl om årstallets rigtighed, for L. havde sin egen tidsregning, og hvis kirkebogen taler sandt, så blev fødselsdagen fejret et år for tidligt, men festen blev holdt med maner, selv om der nok var lidt kludder med arrangementet, – Bageren, Chr. Andersen der skulle ordne hele serveringen, kendte L. temmelig godt, og han ville ikke indlade sig derpå uden at få betalingen forud. Dette var for L. utænkeligt, men naboerne ordnede det således, at bageren fik sit tilgodehavende dækket af det indkomne gavebeløb, og så blev der fest i den store stil med optræden og musik af et orkester fra Aalborg. Næsten 300 mennesker var med til at fastslå jubilarens popularitet.

Han blev hyldet i taler og fik masser af gaver. Der blev danset og sunget, og naturligvis var det ikke mindst for L. alle tiders fest.

– Han var 77 år gammel, da han døde i 1956. Han kendte kun lidt til sygdom udover de nævnte trafikuheld. Han var en sund robust natur, hærget og præget af den ustandselige færden på vejene i det barske og skiftende nordjyske vejr.

Hans intelligenskvotient lå måske ikke i pari, men tit var hans svar måske mere lodige, end de spørgsmål som mange spørger, der ville drive gæk med ham, rettede til ham, når han skulle drilles.

Han kunne være rap i replikken, som ofte var formet i rammende sentenser af hans rige forråd. Han var altid sober i sin udtryksform og henvendte aldrig til at bruge simpel tale eller til at bagtale det utal af mennesker, han kom i berøring med, selv om han i så henseende blev prøvet.

Som mennesketype var han særegen. Han var "anderledes". – Hans utallige småkeb og fiduser var altid af så ubetydelig art og hans spøg af så lempelig karakter, at alt let kunne tilgives. Men hans sunde, joviale og altid smilende fremtoning på vor vej og på turene rundt i landet er alligevel et erindringsbillede, der står klart tegnet hos et aldrende slægtled, og mange har savnet ham.

Bette-Lambert eller "Lambert med toget" var en original, men han var et godt menneske.

Naboerne besøgte ham, da han på det sidste lå på Brovst sygehus, og kræfterne ebbede ud. – Man spurgte til hans befindende, og han svarede, "Jow, a hård da godt, men a legger aa spekulirer". En af de besøgende spurgte om, hvad han da spekulerede på. Jow, a legger aa tenker po Guds Gaver, – – aa saa po æ nytj Tog".

Afholdelse af markeder er en skik, hvis oprindelse fortoner sig i en fjern fortid, hvor deres opståen i særlig grad er knyttet til samlingspladserne omkring de hellige kilder. Her flokkedes syge mennesker i håb om helbredelse, og pårørende og måske nysgerrige fulgte med i en almindelig trang til samkvem med andre. Dermed var der grundlag for at skabe en begyndende handel med almindelige fornødenheder til brug ved de ofte langvarige besøg på pladsen. Senere udviklede handelen sig til at omfatte andre varige forbrugsgoder, og endvidere blev det på markederne, omsætningen af husdyr kom til at foregå.

I Hanherred var det i middelalderen Lerup marked, der var det attraktive samlingssted, og her var det "Vor Frue Kilde", der med sit helbredende vand i forbindelse med en god portion overtro trak folk fra store dele af Nordjylland. Trods senere flytning blev det dog i århundreder dette marked, der kom til at dække egnens behov.

Oprettelsen af markeder i senere tider har været begrundet i helt andre realistiske motiver af både praktisk og økonomisk art. Især i sidste halvdel af 18-hundredtallet kom landbruget ind i en stærk udvikling med nye driftsformer og øget produktion, og der opstod et behov for at lette afsætningen af kvæg og heste, hvorfor hver egn efterhånden fik sit marked, hvor sælger og køber mødtes, og hvor handelstalentet blev øvet og prøvet.

Efterhånden udviklede markederne sig samtidigt til at blive en speciel form for folkeforlystelse, og således kom det også til at gå her, da Halvrimmen marked startede i 1901.

Tilladelsen blev givet med indenrigsministeriets højtidelige resolution efter ansøgning fra ledende mænd på egnen.

Den første markedsplads var på skoleloddet, matr. nr. 29 e. Sdr. Økse, men tidspunktet for afholdelsen så sent som midt i oktober måned var uheldig, og et udvalg indgav i 1905 en ansøgning til indenrigsministeren om at få lov til en flytning til midt i september måned samt om at få lov til at holde et forårsmarked.

Den velbegrundede ansøgning havde følgende ordlyd:

Indenrigsministeriet

Undertegnede Udvalgsmedlemmer der af Beboere af Øland og Broust Sogne ere valgte til at søge at foranstalte oprettet Heste- og Kreaturmarked ved Halvrimmen Jernbanestation i Broust Sogn, og skjønt der saaledes for ca. 4 Aar siden blev oprettet et Efteraarsmarked dersteds, så har der dog i længere Tid fra samme Egns Beboere været rettet Krav og Ønske om at faa et Foraarsmarked oprettet, og tillader vi os derfor herved allerunderdanigst at fremkomme med følgende.

Som allerede i forrige Andragende bemærket er Halvrimmen Jernbanestation omgivet af en stor, god og produktiv Egn, i hvilken der lægges stor Vægt på Opdræt og Tillæg saavel af Heste som af Hornkvæg, hvoraf følger, at der ogsaa aarligt forgaar en

betydelig Omsætning saavel til Tillæg som til Slagtning, af hvilken Grund der ogsaa føles Trang til et oraarsmarked, enten sidst i Marts eller først i April Maaned. Saa meget mere som Kreaturerne paa denne Tid af Aaret som bekendt ikke kan udholde at gaa, og kan saaledes daarligt transporteres ret langt, og da de nærmeste Markedspladser ligger i en Afstand af ca. 2 Mil, vilde et Foraarsmarked paa dette Sted og paa denne Tid af Aaret derfor være af ganske overordentlig stor Betydning for hele den paagjældende Egn, om hvilket vi herved tillader Os allerunderdanigst at ansøge.

Hvad angaar det bevilgede Efteraarsmarked som forrige Aar afholdtes d. 14. Oktober og i indeværende Aar er bestemt til den 13. Oktober, da maa man i Anledning deraf tillader sig allerærbødigst at bemærke, at omendskjønt det maa indrømmes – uagtet det er temmelig langt tilbage i Maaneden med Hensyn til dets Afholdelse – at have stor Betydning for Egnen, saa tror man dog, at saafremt samme Marked maatte blive afholdt i den sidste Halvdel af September Maaned da vilde faa en endnu langt større Betydning, idet den største og væsentligste Omsætning særligt forgaar paa denne Tid, om hvilket man herved ligeledes tillader sig allerunderdanigst at ansøge.

P.t. Halvrimmen den 28. April 1905

I.C. Møller, Gaardejer, Øland
A. Vestergaard, Gaardejer, Øland
Jacob Ovesen, Gaardejer, Øland
Christian Olesen, Nr. Økse
Chresten Nielsen, Nr. Økse
Niels Chr. Høgh, Sdr. Økse
Niels Frandsen, Sdr. Økse

Andragendet var varmt anbefalet af de tre sogneråd, Øland, Brovst og Lerup Trandum, af Hanherredernes Landboforening og af folketingsmand Carl Sørensen, Øland, og dette resulterede i, at der både blev givet tilladelse til flytningen og til oprettelse af forårsmarkedet, men tilladelsen kom ikke direkte men gennem amtmand Nørgaard, Hjørring, der fra indenrigsministeren, hvorunder markedsadministrationen dengang hørte, fik følgende "allerhøjeste Ordre" af 13. februar 1906, formet i datidens mest knudrede kancellistil.

"Vi giver Dig hermed tilkende, at Vi efter derom allerunderdanigst gjort Ansøgning, samt Din derover afgivne Erklæring allernaadigst vilde have bevilget, saa og hermed bevilge, at der ved Halvrimmen Station i Broust Sogn under det Dig betroede Amt maa den 2. Tirsdag efter 1. Tirsdag i April afholdes Marked med Heste og Kreaturer, samt at det ved Vor allerhøjeste Resolution af 1. Juli 1901 oprettede Marked fremtidig maa afholdes Lørdag efter den 3. Mandag efter den første Mandag i September

Derefter Du Dig allerunderdanigst haver at rette og det fornødne i Overensstemmelse hermed at foranstalte.

"Befalede Dig Gud".

Som nævnt blev markedet først afholdt på matr. nr. 29e. S. Økse, men den 12. januar 1907 blev der lyst markedsdeklaration på matr. nr. 19h. Nr. Økse, den nuværende markeds- og sportsplads.

Retten til at holde kreaturmarked blev fra landbrugsministeriet tilbagekaldt ved skrivelse den 1. juni 1954.

Det højtideligt ansøgte og bevilgede forårsmarked fik aldrig nogen stor betydning. Der var ikke den store tilstrømning af dyr som til efterårsmarkedet, og det var kun besøgt af den faste trop af prangere og trofaste markedsgæster, som mødte op efter de angivne datoer i almanakken. Handelen var uden betydning, og lidt efter lidt ebbede den helt ud og tilsidst, omkring 1960, mødtes enkelte af de gamle prangere, veteraner fra markedernes storhedstid, til en kop kaffe på kroen og mindedes fortidens store bedrifter, men så var det også slut.

Efterårsmarkedet var mere levedygtigt. Det blev fra starten en fastlagt skik, at her ødte egnens befolkning op i alle aldersklasser, og denne tradition har faktisk holdt sig i markedets 61-årige historie, selv om handelen med dyr, markedets egentlige baggrund, mere og mere mistede betydning. Det var folkefesten, der var det bærende, og i særlig grad var det en børnenes dag til det sidste.

I begyndelsen af vort århundrede var landbefolkningen ikke meget forvænt med underholdning og samkvem med andre udenfor landsbysamfundet. De senere fremkomne trafikmidler havde endnu ikke brudt isolationen, og det var derfor en kærkommen oplevelse og afveksling især for ungdommen at komme til marked. Her mødtes folk fra flere sogne. Bekendtskaber indledtes, ja der kunne måske påvises tilfælde, hvor markedskæresten blev til mere end en talemåde. – Gøglet skabte en egen festlig kolorit over pladsen, hvor teltene fra omegnens kroer bidrog sit til at holde stemningen vedlige. Det almindelige traktement for mandfolkene var "bette kaffe", den kostede 25 øre, og så blev flasken endda stående på bordet. I visse egne havde afholdssagen endnu ikke det rette tag i befolkningen, og der kunne påpeges misbrug af den gamle tradition med overdrevent drikkeri, der har fulgt markederne lige fra middelalderen.

Med lidkøb skulle der under alle omstændigheder til, og unægtelig kunne der også være spøg forbundet dermed.

Jens Nørgaard fra N. Økse kær var kørende til marked i fjedervognen med konen og børnene, men Jens havde i dagens løb deltaget i flere lidkøb, hvilket resulterede i, at han glemte kone og børn og kørte alene hjem. Hans passagerer var dog heldige at få "agend" med en nabo.

Hele markedets tone og atmosfære havde en egen tiltrækningskraft på både gamle og unge. – Hestenes vrinsken og køernes brølen, gøglerens råben ved teltene og pigernes hvin fra luftgyngen, højrostedes mandsstemmer når kraftprøven klemte "herkules", børnenes glade latter og forskellige musikalske udfoldelser mere eller mindre harmoniske var alt sammen vigtige ingredienser i den folkelige stemning, der prægede markedsdagen.

Oprettelsen af Halvrømmen marked havde i mange år stor betydning for egnens landmænd, der tidligere måtte trække dyrene enten til Skræm eller Aaby marked, og pladsens beliggenhed tæt ved den nyoprettede bane lettede afsætningen.

Årene før den første verdenskrig var præget af sunde økonomiske forhold også for landbruget, der havde stabile priser, men især under slutningen af krigen kom der et mægtigt opsving i handelen, og priserne røg op i fantastiske højder. Det var især hestene, der var efterspurgt. På markedsdagen stod prangerne ude ved indfaldsvejene, og mangan en sælger blev overrasket med et bud på plagen, der langt oversteg, hvad han havde regnet med hjemmefra, og slog han til, blev han i mange tilfælde skuffet, når han kom ind på pladsen og hørte de fabelagtige priser og det hektiske liv, der var over handelen.

Mange heste skiftede ejer flere gange i løbet af dagen og steg hver gang nogle hundrede kroner. Heste, der før krigen koste 7-800 kr. røg op i 3-4.000 kr., og for kreaturerne var forholdet nogenlunde det samme.

Men gullashtiden fik ende igen, og der gik kun få år, før handelen igen stilnede af. De få prangere, der trak sig ud i tide, havde penge i behold, men de fleste troede mere på fremtiden, og for dem endte eventyret som regel med et krak. – Eksporten gik trevnt, og produktionen blev for stor i forhold til efterspørgslen. Efterhånden var tredivernes krise en kendsgerning, og den kom i høj grad til at præge markedet. De stærkt reducerede priser influerede så stærkt på handelen, at omsætningen på markedet næsten gik i stå, men tilførslerne var også blevet meget mindre. Det ugentlige eksportmarked i Aalborg var efterhånden blevet den egentlige aftager af kreaturer, og fremkomsten af lastbiler, der afhentede dyrene ved stalddøren, var medvirkende faktorer til, at kreaturmarkedet blev betydningsløst for senere at gå helt i stå, og ved skrivelse fra landbrugsministeriet den 1. juni 1954 blev godkendelsen af kreaturmarkedet ophævet, men da var tilførselen helt ophørt.

Hestemarkedet blev også efterhånden uden betydning, især da traktoren efter sidste verdenskrig kom til at dominere som trækraft i landbruget, og hestene mere og mere blev et objekt for slagtere.

Men selv om markedet blev holdt uden dyr, så kom masser af mennesker traditionen tro frem på markedsdagen, og for byens handlende var det en stor dag, men besøget har de senere år været aftagende. Gøglet udeblev delvist, og markedet bød kun på boder af forskellig art, spil o.lign. For de ældre var der intet, der trak, og de få unge, der er tilbage på landet, er mere forvante og har helt andre interesser, og tillige har de moderne lette trafikmidler lettet adgangen til byerne, hvor behovet for underholdning kan tilfredsstilles.

Det er således faktisk kun børnene, der vil savne markedet, når det i h. til landbrugsministeriets skrivelse afholdes sidste gang den 28. september 1968.

Markedet blev afholdt denne dato, som sædvanligt uden dyr, men det blev afholdt med maner. Lange rækker af boder var opstillet, og den obligate karussel udeblev heller ikke. Pølseboder, lykkehjul, vaffelbagere, frugtsælgere lokkede med livets goder for et offervilligt publikum, men det egentlige gøgl har de senere år holdt sig borte, og heller ikke den sidste gang var der optræden af de farende folk.

Udover børnene er det kun få der føler vemod ved markedets ophør, men ældre trofaste markedsgæster gemmer dog sikkert erindringsbilleder helt fra barndomstiden, hvor markedet var en festdag i rang med sygekassefesten i Øland skov ikke mindst for dem ude fra de ensomme egne.

Hele familien mødte op i fjedervognen. Hestens seletøj var smurt og pudset, og

vognen var vasket og gnedet blank med petroleum. Tit havde man en plag eller et føl ved siden af vognen.

Hos børnene var forventningerne så store, at de stod op i vognen, når man på lang afstand kunne skimte teltene, og ved ankomsten til pladsen gjaldt det om, efter mange moderlige formaninger, at komme rundt og beskue herlighederne og foretage en bedømmelse af, hvor langt budgettet kunne strække, almindeligvis var dette vistnok på 50 øre.

I mange år var cirkus Mundeling dominerende, men dette foretagende var i stærk udvikling, og det udeblev, da formatet var afpasset efter købstædernes behov, men ellers var der mange attraktioner, skiftende år for år. Der var vildmanden fra det indre Afrika, man skumlede om, at det var en arbejdsløs mand fra Lindholm, der godt sodet ind agerede hottentotter. Kæmpedamen var derimod mere reel i hele sin fremtoning, når hun kunne tilbyde en voksen mand ståplads på sin fyldige barm, vel at mærke i stående stilling, og de stærke mænd og bokserere med spillende muskelbundter var markedets faste gæster, og de indbød gerne til en dyst med lokale kræfter mod en præmie på 25 kr., hvilket den gang var et stort beløb. Der var vist lidt fup med i spillet, men det trak folk ind i teltet, når en karl fra Nr. Økse tilbød at kæmpe med danmarksmesteren i sværvægt, og det blev til mange forestillinger, før afgørelsen faldt. Teltet med den velskabte slangetæmmerske havde også god søgning, om det så var slangen eller "Eva" i den stramme trikot der trak, skal være usagt. Et år var artisten "Bernardi" det store nummer, idet hans præstationer kulminerede med, at han stak sit kønne hoved ind i en løves gab. Var løven end gammel, så var den dog ikke helt tandløs, og tilsyneladende var det et dristigt nummer af den smukke unge mand. Der fortæltes, at han var tidligere fisker i Løkken, men artistiske evner havde han, og han var en sand Adonis i skikkelse.

Spåkvinden "Zoriona" var også en sensation, når hun i hele sin fremmedartede, eksotiske udfoldelse sad på pladsen på sin ophøjede tronstol. Formedelst 25 øre kunne folk få deres fremtidige skæbne klarlagt, og der var mange, der søgte råd og vejledning for kommende dispositioner. Det vakte dog megen munterhed, da en let påvirket gårdmand i mørkningen stillede sig foran Zorinas mystiske ophøjede sæde, og sagde med høj røst "Ka do sæj mæ om min kjyr di består". Det var dengang tuberkulinprøven af besætningerne var aktuel, og han havde netop lige fået sine køer indsprøjtet, virkningerne deraf ville først vise sig senere, og det var derfor naturligt, at det lå ham på sinde, men det lå sikkert udenfor damens felt, for hun vægrede sig ved svaret.

Naturfænomener som kalven med de to hoveder, en havål af kæmpestørrelse og andre kuriositeter, som med bistand af udråberens tungefærdighed kunne lokke folk ind i teltet, var almindelige. Entreen var som regel 25 øre for voksne og 10 øre for børn. Et af markedets første år var der en virkelig sensation fremme, det var Edisons vidunderlige opfindelse fonografen, og ved hjælp af hovedtelefoner kunne man for en 10-øre høre tale og sang i teknisk gengivelse, det var dengang en mægtig oplevelse.

Det sene tidspunkt på året for afholdelsen var tit en ulempe, for pladsen var lav og uden rigtigt afløb, så det foregik flere gange i et forfærdeligt pløre, når efterårets regn og kulde satte ind, men til marked skulle man, selv om ophold på pladsen kun var muligt i træsko eller endnu bedre i gummistøvler, da de efterhånden kom frem.

Men selv om det således ikke er lutter lyse minder, den ældste generation har om Halvrimmen marked, så var det alligevel altid en festdag, man så hen til med glæde, og den tæller stærkt med, når engang historien om folkelivet på landet skal skrives.

(Kurt Møller Madsen: Markedsgøgl og Cirkusløjer)

Udbryderkongen Bernardi

Han blev døbt i Løkken kirke i 1906 og fik navnet Bernhard Eskildsen. Inden han var fyldt 10 år var han teaterdirektør og indførte en abonnementsordning, som faktisk senere skulle blive almindelig i dansk teater, idet hans kammerater skulle betale 1 øre pr. ugentlig forestilling der foregik på en scene klistret sammen af Ill. Familiejournalens samleark.

Han skabte sig et lille nummer som slangemenneske. En tid tjente han til livets ophold ved at krybe gennem ringe i markedstelte og forsamlingshuse, men beretningen om en verdenskendt udbryderkonge gav ham inspiration. Når Houdini kunne slippe levende fra at blive kastet i havet bastet og bundet på hænder og fødder, anbragt i en tilsnøret sæk med sten i, kunne en anden vel også gøre det.

Hjulpet af en bror trænede han derhjemme i løkken, og publicerede omsider, at han bastet og bundet i en tilsnøret sæk ville lade sig kaste i havet fra en fiskebåd.

Folk strømmede til i tusindvis, og det lykkedes for ham på dette nummer at blive berømt, og kendt i hvert fald i mange europæiske lande.

Men det blev hans skæbne. I 1946 i Rønne gik det galt. Ca. 3000 tilskuere var vidne til hans ulykke. Han havde under vandet befriet sig for håndjern og lænker og var under applaus kommet op til overfladen, men herefter gik han til bunds, og en redningsaktion var forgæves.

I min markedsberetning er nævnt hans optræden med en hanløve, og med den optrådte han, hvor der ikke var mulighed for at vise vandshower.

Men en stjerne på artisthimlen var slukket.

Professor Labri

Mærkværdigt nok havde jeg glemt ham denne markedets mest berømte gæst, hvis væsentligste evne var annoncering af numrene, der altid bestod af fup og gøgl. Han gæstele markedet flere gange, og han kunne altid samle folk foran det meget beskedne telt, der var uden tag.

Billetprisen var 25 øre for voksne og 10 øre for børn for at se hans "store "jubilæumsforestilling", hvoraf han i reglen udfyldte hele programmet, og det eneste var sikkert, man blev præsenteret for en række fiduser, der dog fremført af Labri blev mødt med bifald, og selv om publikum havde ønsket at se den sprællevende krokodil, reklamen lød på, og måtte nøjes med at beskue en krukke dild, og skelettet af en ung pige viste sig at være – en ske lettet af en ung pige, så var det hele tilgiveligt, når det var professoren der fremviste, og jo mere fidus, des stærkere klappede publikum.

Johannes Marius Dines Pedersen var hans fødenavn, og han var født i 1863 som søn af en underofficer. Var udlært skomager, men kom ind i gøgleriet efter udstået læretid, og han fulgte sit "kald" til det sidste.

Der gik visse sagn om hans rigdom, men han døde fattig og ensom i 1935.

Langeslund Afholdskro

Niels Peter Andersen, kaldet "Sukkermanden" byggede Arentsminde bageri og byggede senere en afholdskro på landevejens sydside, der hvor nu "Granly" ligger, hans tilnavn havde han fået, da han fremstillede brystsukker med salg for øje. Han øjnede måske en chance for større udvikling i Halvrimmen, der lå som sognets midtpunkt, og han købte en grund her og påbegyndte byggeri af en kro, men han fik senere betænkeligheder, da han som ivrig afholdsmand ikke kunne tænke sig at søge spiritusbevilling til kroen, og uden denne kunne kroen blive et urentabelt foretagende. Derfor solgte han den påbegyndte kro til krovært Niels Brønnum. Afholdskroen i Arentsminde, der blev benyttet til møder og dans, og i 1891 spillede de unge af familien Plesner, Langeslund, dilettant her til stor morskab for egnens folk.

Kroen i Halvrimmen og forsamlingshuset i Arentsminde gjorde efterhånden afholdskroen i Arentsminde helt overflødig, og den blev nedlagt.

(R.L. 101/37.)

Forsamlingshusene

De er begge bygget kort efter århundredskiftet og har indtil for få år siden gjort tjeneste som samlingssted i hver sit område.

De benytted-s dengang til mødevirksomhed af forskellig art, ligesom de private baller var meget almindelige, men den største betydning havde de nok som gymnastiksale for egnens ungdom.

Her samledes flere hold om ugen, og selv om de støvfylde sale absolut ikke var ideelle til udøvelsen af sporten, så nåedes der fine sportslige resultater, og endnu huskes tredivernes flotte hold her i Halvrømmen, hvor såvel pige- som karlehold viste præstationer ikke så lidt over det almindelige, og hvis ry gik videnom.

Da de nye skoler blev bygget efter krigen, hver især med flotte gymnastiksale, mistede forsamlingshusene deres betydning for sporten. Her kunne der dyrkes gymnastik og boldspil under mere renlige former, men måske er det tvivlsomt, om resultaterne blev bedre.

Også foredrags- og mødevirksomheden stagnerede på grund af radioens og TVs fremtrængen og overtagelse af kulturelle og underholdningsmæssige opgaver, så forsamlingshusene havde udspillet deres rolle. Huset i Halvrømmen gik over til andet formål, og i Arentsminde måtte huset vige for et moderne cafeteria.

En vigtig epoke var endt for disse gamle kulturhuse, hvis betydning for et slægtled – eller to, ikke må underkendes, her drøftedes sognets anliggender, her mødtes ung og gammel uden sociale skillelinjer og her samledes de respektive kredse i lyst og nød. Man anede, at det lakkede mod slutningen, men gamle trofaste forkæmpere udfoldede hæderlige bestræbelser for at prøve at følge med i udviklingen og at tilfredsstille tidens krav, men for mange var dette utænkeligt, at det skulle ske i forbindelse med forsamlingshusenes endeligt, for sådan blev det.

(Forøvrigt har jeg i min beskrivelse af Øland forsamlingshus medtaget flere enkeltheder om forsamlingshusenes historie).

Brovst Sogneforstanderskab.

Møde: Halvrimmen Skole. 12/9 1845

Sogneforstanderskabets medlemmer: Plesner, pastor Jacobsen, lærer A. Larsen, Peder Laursen, Christoffer Jensen, Albert Pedersen, Frank Larsen, Thomas Jensen, ikke mødt: Skibsted.

Jens Smed i Bækken ansøger Cancelliet om tilladelse til at helbrede Benbrud med videre udvortes Svagheder. Dette anbefales på det bedste.

Thomas Saltum fra Sdr. Økse var til stede og fordrede understøttelse til Tugthus Peder Sønderøxes kone med to børn, der boede hos ham.

Bevilgedes 2 skp. rug og 2 skp. byg.

18/10 1845

Dyrlæge Dahl, Thisted foresp. om han kan nedsætte sig her i Herredet og blive sikret 300 Rdlr. årligt.

Kan ikke imødekommes, da Dyrlæge Keller er en dygtig mand, og han bor ikkun en lille mil herfra.

Sognefoged Peder Faldborg ansøger om at få ansat 3 "bifogder", da han ikke kan overkomme arbejdet.

Skrivelse fra herredsfogden ang. forpligtelse for Jacob Nørgaard i Brovst i h. til den under 24/7 1845 meddelte bevilling der mellem ham og S. er indgaaet d. 10/6 1845 ved forening om pligt til at han skal anlægge en vej fra vejen Brovst-Torslev til Veilen, samt losse- og ladeplads ved kanalmundingen. – S. blev enige i på gr. af talende grunde at frafalde den formentlige ret til at fordre en på østre side af Torslev skel istandsat, ssavelsom – – undtagen vedtagne forbindelse med sejlløbet af en dæmning med bolværk, som han efter øvrighedens nærmere bestemmelse vil anlægge en forsvarlig langs hans Kjærlod ned til Berent Christensens Kjær, og derfra til kanalmundingen med fornøden losse- og ladeplads til alles afbenyttelse til evig tid, saa længe han benytter den ham tildelte Handelsbevilling forsvarlig vedligeholder samme, saaledes at begge dele til alle årstider bekvemt kan befordres med læs. – –

J. Nørgaard indgik på S. forlangende.

22/12 1845

– Man indgik på J. Nørgaards plan, der vil give en god lejlighed til udskibning af egnens produkter, men det bemærkes, at dæmningens højde 1 alen over dagligt vande næppe er tilstrækkelig.

9/1 1846

– – i anledning af et andragende til det danske cancelli fra købmand, E. Budde? løgstør ang. en imellem ham og J. Nørgaard i Brovst oprettet forpagtning om sidstnævntes handelsprivi-

legium i 10 Aar for årlig afgift 400 Rdlr. om Året.

Man svarede: da det er denne kommunes store interesse, at se en driftig mand få lejlighed til at gå i gang med sagen, og da man kender Jacob Nørgaard som en saadan mand, og at man ikke kender supplicantens omtalte dygtighed og gode egenskaber, og da der er andre mænd i sognet, der er villige til at betale J. Nørgaard hans udlæg og overtage handelen. Havde vi vidst, at J. Nørgaard vilde bortforpagte anlæget, havde vi aldrig givet vor anbefaling.

10/9 46

Formanden fremlagde tegning og overslag til den ny skolestue ved Brovst skolebygning.

6/4 1847

– Herredsf. Lillienskjold fremsendte et andragende fra Husmand Jens Alsbjerg, Øland, ang. fordring fra ham, da han i 13 år har båret herredskontorets breve fra Jægerum til Øland. Han anmodede om, at Brovst og Øland tilstod ham en lille gave og noget årligt.

Svaret blev: Da alle andre steder i herredet intet ydes for dette arbejde kan man ej heller gøre det her. Bliver der derimod tale om, at alle skal have budpenge, er man straks klar dertil, forøvrigt var det mere rimeligt, at breve blev sendt med postbudet, og ikke ved sognebud.

22/7

Form. meddelte, at have anordnet Jens Alsbjerg fra Nytaar 47 for at befordre breve fra Jægerum til Øland for herredskontoret til 1 daler årligt, imod at han renoncerede på tilgodehavende fra tidligere år.

5/2 48

Møller E. Kähler, Bratskov mølle fremlagde en ansøgning til Kongen hvori han ansøger om bevilling til at frflytte sin mindre vester Vindmølle østligere i sognet, og der at indlægge et pilleværk til grynmalning af at den mølleskyld maatte ansættes til 3 Td. 2 skp.

Videresendt med S.s anbefaling.

Gdr. Peder Jensen i Sdr. Økse ansøger kongen om tilladelse til at opsætte en veirmølle på sin ejendom med skalkværn og . . . til grynmalning.

Kan ikke anbefales.

15/3 48

En ansøgning til cancelliet fra beboere i N. Økse, S. Økse, Røgild ang. tilladelse til at holde marked hvert år på Peder Chr. Jensens kærlod.

Anbefales under forudsætning, at markedet holdes vesten for kærldiget.

5/4 1848

I Halvr. skole mødte S. i forening med en betragtelig del af sognebeboerne i anl. af amtsrådets skrivelse af 31/3 til ekstraordinær udskrivning af ride- og trækheste.

Dernæst blev der udtalt et ønske om, at saafremt en familiefader, på grund af den fare der truer vort fædreland for tiden vilde anskaffe dem saa mange lanser af 3½ alens længde forsynet med et jernspyd, forsaavidt brugelige geværer ikke haves, saaledes at alle vaabendygtige mænd om fornødent giver møde med et saadant vaaben, og ved hjemkomsten fra dette møde at videre meddele dette og påtale nødvendigheden heraf for de naboer som ej er til stede.

13/4 48

Formanden meddelte, at der nu skulde opstilles bavner i alle sogne i herredet, i Brovst: Sonden for Bratskov mølle. Vagt, 2 bevæbnede mænd.

Der indkom ialt til formålet (Husindsamling til krigsramte) – 396 Rdlr. 1 Mk. 6 Sk.

23/12 48

Formanden meddelte, at han havde været til møde i Fjerritslev ang. en postrute Thisted-Aalborg. Der var delegerede til stede fra såvel Øster- som Vesterhanherred, og det blev vedtaget at indstille til amtet, at der oprettes en postrute mellem Thisted og Aalb. to gange ugentlig, den ene gang kørende, den anden gang ridende, samt at postvæsnet antager ansvarlige postekspedienter i jerget, Fjerritslev, Svenstrup og Aabybro kroer med forpligtelse til at udstede Qvittans for paa disse steder modtagne Penge og pakker . . – Den kørende post skulde indrettes saaledes, at han kunde medtage passagerer.

9/2 1849

Jacob Nørgaard ansøger kongen om udvidelse og om konfirmation på den ham i sin tid tildelte handelsbevilling, må udvides til at omfatte manufakturhandel.

9/5 1849

Punkt 3. Skolelærer Østergaard, Røgild. (Uden betydning) Han får sin kost, vask hos en af byens gaardmænd.

16/11 49

En forespørgsel fra herredskontoret om industrier i sognet, besvaredes med følg. "Industrier og Fabriksanlæg har vi ikkund Bratskovs to Møller, der sysselsætter 5 Mennesker".

16/11 49

– Underretning om, at Livsfange Niels Pedersen Sverrig på grund af udvist virksomhed ved at redde straffeanstaltens Inspektør, ved et af nogle fanger forsøgt morderisk overfald. I den anledning er han af Kongl. Maj. skænket friheden, og som følge deraf sendt til kommunen, der bestemte, at forsørgelsen skulle ske på omgang, men at det straks skulde forsøges at få ham anbragt hos en god familie.

Han blev foreløbigt anbragt på Søgaard.

16/7 1851

Formanden havde modtaget 17 daler 3 mark til krigsinvalid Claus Poulsen, Sdr. Økse, som er indkommen ved salg af et maleri og nogle raderinger, som var skænket af kunstmaler Kyhn, Kbhn.

25/5 51

– "det bedste Middel mod den forfærdelige Cholera er Renlighed. Dette meddeles beboerne ved Kirkeskolen.

19/10 51

5 krigsinvalider tildeles erstatning bl.a. laus Poulsen af S. Økse. Hans højre ben er amputeret. Han får af Krigskassen 1½ daler mdl. og fra Centraladministrationen 4 Dl. mdl.

10/11 51

Skolelærer A. Larsen meddeler, at han har tiltraadt embedet som skolelærer på Øland, og har som følge deraf anset sig som udtraadt af sogneforstanderskabet i Brovst.

24/3 1852

Skrivelse af 8. ds., tilligemed 2 Skrivelser fra ejeren på Oxholm og Øland sogneforstanderskab angående den fremtidige vedligeholdelse af broen på Sønderøxdæmningen.

Udtog af protokollen

Kilder: (R.L. 116/1)

Uddrag af Brovst forhandlingsprotokol 1867. (R.L.P.4)

Møde 5/2 1867 i Halvrimmen Skole

Valg af medlem af best. for den fri Fattigkasse. I stedet for pastor Brummer valgtes pastor Thomsen.

Kleinsmed Ole Peter Larsen har mistet sin ko, og der er i den anledning indsamlet 49 rdl. 2 mark, hvoraf der er brugt 43 rdl. til køb af en 3-års sortbroget ko, som blev ham overleveret til brug, men saaledes, at den dog forbliver givernes ejendom, for at ingen skulle kunne fratage ham den, og for resten 6 rdl. og 2 mk. lovede Peder Jensen, Nr. Økse, at købe tag til kleinsmedens hus, som haardt trænger dertil.

Der uddeles 28 snese tørv til flere fattiglemmer.

5/3 1867

Gravning af 75000 tørv bortliciteredes for 2 mk. lsk. pr. 1000 stk. Ansættelse af lærerlønninger.

25/4 –

Aastedsforretning over istandsættelse af en vej fra Oksholms mose og mod nord til "Fruens" parcel. Forlig blev indgået.

Anslået at være fra omkring 1880, medtages som tidsvisende.

7/5 -

Klage over vejen fra Søgaard mod syd. Det vedtoges at pålægge brugerne deres pligter under straf og bødeansvar at vedligeholde.

27/5

Pastor Thomsen, Niels C. Albertsen og Kristoffer Olesen valgtes til at møde i Svenstrup kro, for at forhandle om køb af Tiggaarden som fælles fattiggaard for nogle sogne i herredet.

2/7 -

Begæring fra Lars Bødker om at måtte anlægge en pottfabrik på Halvrimmen ejendom. S. havde intet derimod, men loven indrømmer det, men kun saaledes, at pottfabrikken . . . ? forløb ikke fri for et bestemt tidsrum.

13/8 -

Røgild skoledistrikts beboere ansøger om at få en fællesskole for hele distriktet i stedet for to små skoler. Et udvalg skal undersøge sagen.

14/11 -

Det vedtages at ligne i tre år. $\frac{1}{4}$ på formue og lejlighed og $\frac{1}{4}$ på hartkornet.

Det vedtages at forsøge at få de fattige bortliciterede i Halvr. skole d. 3/12 -

3/12 -

Plan for fattigforsørgelse af 47 personer: Penge 567 rdl. 3 mk. Rug 67 td. 4 skp. - Byg 67 td. 4 skp. - Tørv 89 læs. Brændevinsbevilling gives til Detaillist N.P. Andersen, Sdr. Økse.

Uddrag af Broust kommunes forhandlingsprotokol 1892. (R.L.P. 6)

5/2 1892

Formanden vælges til at repræsentere kommunen ved et møde i Aalb. den 20/2 s.å. om pontonbroens frigivelse

Skolemulkterne ansættes til 6 øre pr. dag.

6/4 -

I anledning af folketingsvalget bevilges lærer Kjær, Halvrimmen 40 kr. for at opsætte tribunen til valghandlingen.

10/5

Det vedtages at lade N.N. og N.N. indsætte til afsoning for skolemulkterne for deres børn.

Provst Leth meddeler, at sognerådet ikke må benytte skolens lokaler, når skolegangen derved forhindres.

14/6 -

Røgild skole er lukket på grund af difteritis.

Lærer Kjær, Halvr. betales 50 kr. for lokale til sognerådsmøder.

12/7 –

Skrivelse fra amtet, hvori pålægges Hjortdal kommune at udrede den påbudte fattighjælp til pottemager Carl Larsen.

9/9 –

Søren Chr. Simonsens kone udbad sig sognerådets tilladelse til at fraflytte kommunen, hun er for tiden boende i Brovst.

Tilladelsen kunne ikke gives.

27/9 –

Lærer Haugaard, Arentsminde ansøger om en omlægning af skoledist. saaledes at nogle børn fra Nr. Økse kær kan føres fra Halvrømmen til Arentsminde distrikt. Med 7 stemmer mod to vedtages ikke at kunne imødekomme ansøgningen, da man netop har planer om at oprette skoler i Sdr. Økse og Nr. Økse.

27/9 –

Et andragende fra en del beboere i Brovst sogn om at få foretaget en uddybning af sejløbet ved broen ved Brovst land. Skal foretages af Chr. Hollensen Christensen, Torslev kær og for sammes regning.

Sagen anbefalede.

Formanden tilstod 250 kr. til medhjælp.

11/11 –

Møde på Jægerum, hvor man køber et areal til grusning, beliggende n. og v. for Jægerum Mejeri. Man tømmer arealet for grus og betaler herfor 1000 kr. pr. td. land. Jorden tilhører derpå påny Jægerum, ejer proprietær Mølgaard.

22/11 –

Fattigligningen for 1893 forelagdes. 28 personer er indtingede. 19 personer med kost, logi, klæder. Dertil kommer 18 alderdomsunderstøttede.

Uddrag af Brovst Kommunes forhandlingsprotokol. (R.L.-P 8)

14/2 1917

Amtsraadets tilladelse til skatteudskrivning på 49.700 kr. forelå. Valg til sogneraadet fastsattes til 8. marts 1917.

28/3 –

Det nyvalgte sogneraad holdt møde. Jens P. Clausen genvalgte som formand. Øvrige medlemmer var: Jens Knudegaard, N. ald, Terndrup, Lars Jepsen, Thomas Jensen, Fredensdal, Lars Jensen Pedersen, S. Økse. Smed A.Th. Christensen, Halvr., Søren Chr. Sørensen, Nr. Økse, Jens Andersen, Arentsminde og Kjeld Kjeldsen, Røgild.

46 personer fik alderdomsunderstøttelse og 13 fik fattighjælp.

11/4 –

Pogeskolen i Brovst får 150 kr. i tilskud.

Formanden får 1.000 kr. til medhjælp.

Smed Christensen påtog sig at købe 100.000 tørv.

9/5 –

Formanden bemyndiges til at ordne betalingen af sædekorn for dem som ikke selv er i stand til at betale straks.

11/7 –

Vedtoges at anbefale statsbaneanlæg fra Løgstør til Fjerritslev.

10/10 1917

Vedtoges at købe 150 td. kartofler. 100 tdr. oplagres i Brovst og 50 td. nedkules i Halvrimmen.

30/10 –

Man ansøgte om at faa tildelt 3100 pund sukker til uddeling til frugtsmør.

14/11 –

Laanebogsamlingen i Halvrimmen fik 10 kr. i tilskud, til evt. slagtning af svin til salg til mindre bemidlede valgtes et udvalg med slagter Jepsen som formand.

Sogneforstanderskabets møde i Halvrimmen Skole den 7/4 1848

Den 5. April 1848 Møde i Halvrimmen Skole, hvor mange Beboere var mødt op sammen med Sogneforstanderskabet i Anledning af en Skrivelse fra Amtet af 31/3 der nu først var nået hertil, om ekstraordinær Udskrivning af Træk- og Rideheste.

Dernæst blev der udtalt et Ønske, at saafremt en Familiefader paa Grund af den Fare, der truer Fædrelandet, for Tiden vilde anskaffe dem saa mange Lanser af 3½ Alens Længde forsynet med et Jernspyd, forsaavidt brugbare Geværer ikke haves, saaledes at alle vaabendygtige Mænd, om fornødent kunne møde med et saadant Vaaben og ved Hjemkomsten fra dette Møde, at videre meddele dette og paatale Nødvendigheden heraf for de Naboer, som ej er til Stede.

En af herredsfogden den 4. og 5/4 sendt skrivelse, blev oplæst ang. otte Bavners opsættelse med Nattevagtsamt bevæbning af tvende Skytter under en Anfører i hvilken Anledning Formanden tilskrev Herredsfogden til at tage Skridt i Lighed med Vesterhanherred, hvor man har samlet sig. Alle Formænd for Herredet bør indkaldes.

Der appelleres til alle i sognene om at yde Støtte, og de indsamlede Beløb kan afleveres ved Mødet på Søndag.

Den 9. April 1848. Halvrimmen Skole. Der var indsamlet 308 Rdlr. 16 Skilling.

Formanden meddelte, at han havde været til Møde i Svenstrup Kro, sammen med Herredsfogden og øvrige Formænd fra Herredet, og herefter skulle Bavner opstilles følgende Steder:

Broust Sogneråd fra 1. april 1921 til 31. marts 1946 = 25 år. Foto: Marie Justesen, Broust.

Aggersborg: Østen for Skolen ved Ullerup
Bejstrup: på Blegebrøndes Mark
Haverslev: Neden for Kirken
Skræm: Sønden for Kirken
Torslev, Ø. Svenstrup: paa Alsbjerg Bakke
Lerup Tranum: Paa Ejstrup Mark
Brovst: Sønden for Bratskov Mølle
Øland: Norden for Hvolgaard

Disse Steder skal der holdes Vagt hver Nat af to Mænd snarest muligt.

Iflg. forordningen var kommissionens sammensætning således: Sognepræsten var født medlem og tillige formand for komm. Som politimesterens stedfortræder optrådte sognefogeden, og for de store ejendomsbesiddere, Bratskov og Jægerum var Bratskøvs forvalter i regelen repræsentant, herefter valgtes fire gårdmænd som fattigforstandere i de forskellige landsbyer. De først valgte i 1804 var følg:

Chr. Pedersen, Brovst, Chr. Pedersen, Nørøkse, Chr. Simonsen, Sdr. Økse og Niels Chr. Jørgensen, Svenstrup, (Svenstrup var indtil 1817 anneks sogn under Brovst).

Kommissionens opgave bestod i at afhjælpe den værste nød hos sognets mange fattige og tillige at sørge for at opkræve de nødvendige midler i korn og penge efter hartkorn hos sognets ejendomsbesiddere.

Det var kun få borgere, der skulle svare pengebeløb. Størstedelen indkom gennem kirkens fattigbøsser, ved forskellige bødepålæg og ved ejendomshandeler.

Brovst sogn med den lange gennemfartsvej var hårdt belastet med farende svende og andre omløbere, der naturligvis ofte gjorde ophold for kortere eller længere tid. Ret ofte faldt disse uvelkomne gæster sognet til byrde og for at undgå disse indhug i kommissionens sparsomme midler til hjælp for sognets egne nødstedte mennesker foretoges forskellige transaktioner, der sikkert var modstridende mod lov og retfærdighed.

Man idømte således husejere, der tog fremmede vejfarende i logi, en bøde på 10 Rdlr. i sølv. Man prøvede at returnere hjemløse til andre sogne og hvis der var tegn til kriminelle handlinger blev de ført til et tugthus. Fra Aalborg kom tit fattige og eksistensløse mennesker, men disse blev omgående sendt hjem igen ad søvejen, idet en skipper fra Attrup påtog sig transporten. Det er således mange ulykkelige menneskeskæbner kommissionsprotokollens gulnede blade beretter om samtidig med at sløret løftes for datidens vinklelige sociale tilstande.

Ovennævnte bestemmelser var vedtaget på fattigkommissionens initiativ i 1822, og der blev dannet en forening, men det viste sig, at dens effektivitet ikke svarede til forventningerne. Der blev stadig lagt for stort pres på sognets fattigkasse, og kommissionen sammenkaldte til et møde, hvori deltog de fleste af sognets selvejere. Protokollen fortæller følg.:

År 1837 den 5. april var fattigkommissionen, bestående af sognepræsten propritær Skibsted, og fattigforstanderne Anders Jensen, Fredensdal, Claus Christensen, Nørøkse, Jens Thomsen Christensen, Sdr. Økse, samt på politimesterens vegne sognefoged Anders Jensen, Brovst, og desuden de fleste selvejere i sognet, forsamlet i Brovst skole for at overvære og tage forholdsregler imod den her i sognet stedfindende og med hvert år mere overhåndtagende misbrug en stor del af sognets selvejere gøre sig skyldige i, ved at opføre de mangfoldige jordløse huse (indsidderhytter og lejesturer), hvoraf sognet tæller over 80, og hvori de indlogerer mangfoldige

fremmede familier, der er bleven fattigvæsenet til byrde.

I denne henseende blev de tilstedeværende enige om at vedtage og påny at indgå den forening, som den 1. januar 1822, i samme øjemed blev oprettet, af følgende indhold, og som træder i kraft fra i dag af.

"Ingen må indtage nogen fremmed, som indsidder i et hus eller på sine ejendomme, eller nogen sognet uvedkommende uden samtykke af sognets fattigkommission.

Hvo som handler herimod bøder til sognets fattigkasse 10 rbd. sølv hvert halve år, sålænge han beholder, huser eller tillader en sådan fremmed, af sognet uvedkommende at opholde sig på hans ejendom.

Forsåvidt nogen allerede måtte have fremmede tilhuse, som ikke have fast stadigt ophold i sognet i den tid et erhvervet forsørgelsesret lovbefalede tid, og som det formenes, at de ville blive fattigvæsenet til byrde, da forbinder disse sig til at opsigse sådanne til lovlig flyttetid under . . .? straf.

Ved afståelse af selvejendom må for fremtiden enhver fratrædende ejer forbinde sig til at holde sig nærværende forening efterrettelig hvilken forbindelse udtrykkelig bliver at nævne i efterkommerens meddelende "regalie"?

Efter at denne forening var bleven tydeligt oplæst, bekræftedes den med fattigkommissionens medlemmers og de tilstedeværende grundejeres underskrift.

Foreningen var godkendt med 107 underskrifter.

Der var imidlertid en lodsejer, der ikke underskrev, og det var ejeren af Oxholm, krigsraad Hans P. Nielsen, (f. 1788 – d. 1863), der på dette tidspunkt også ejede Søgaard i Nørøkse. Han var ikke til stede ved mødet, hvorfor han fik protokollen tilsendt, men han nægtede at underskrive. Han begrundet nægtelsen i en længere skrivelse, hvori han anfører forskellige vanskeligheder, han som lodsejer vil komme ud for, bl.a.:

"lægger i særdeleshed med hensyn til den forpligtelse, der i de fremtidigt udstedte skøder skal indføres, et baand på ejendommen, som ikke alle og enhver ejer kan holde sig tilbørlig til frivillig at underkaste sig, og da foreningen, naar den af mig indgaaes, kan hindre muligheden af at bygge et par huse til gifte tjenestefolk på Søgaard, eller i al fald forbinder mig til kun at antage enlige tjenestefolk, der er forsørgelsesberettigede og opholder sig i Brovst sogn, saa vil jeg håbe, at Deres velærværdighed kan se den sande grund til, at jeg ikke har meddelt min underskrift i denne mig tilstillede hermed tilbagefølgende protokol. Iøvrigt skal jeg næppe, hvis det kan undgaaes, give nogen anledning til at sognet eller fattigdistrictet nogensinde ved mig eller mit forhold belastes med fremmede folks forsørgelse, der jo tildels vil falde mig selv som lodsejer til byrde.

Oxholm, d. 22. april 1837

Ærbødigst H.P. Nielsen

Dokumentet med beretning om foreningens oprettelse blev indsendt til amtet til eventuel godkendelse, men blev returneret med det for fattigkommissionen mistrøstige resultat, at hele skrivelserne var overstregede, og i marginen var anført kort og godt. "Denne forening under Fattigkommissionens autoritet, erklæres at være ulovlig eller lovstridig.

Kommissionens formand, pastor Jacobsen, indføjede i protokollen følg.:

Foranstående forening er af amtet erklæret at være lovstridig og uforenelig med de gældende anordninger, ligesom det heller ikke kan tænkes foreneligt i en og samme kommission, baade at sørge for de fattiges og svages vel, og tillige for deres forvisning. Ligeledes har krigsraad H.P. Nielsen, Oxholm uforbeholdent ytret sig derom i den her følgende kommentar af 22. april samme år".

Skrivelsen må også have passeret cancelliet, for pastor Jacobsen tilføjer, at foreningen ved cancelliskrivelse er kendt ugyldig og uden forbindende for kontrahenterne.

Således endte et forsøg på ændringer af fattigforsørgelsen i sognet, og man fortsatte derefter efter de gamle kendte regler. I 1842 blev fattigkommissionens virke lagt ind under sogneforstanderskabet, dog uden væsentlige ændringer i forsørgelsesarbejdet.

Fattigvæsenet under Sogneforstanderskabet

I 1842 oprettedes sogneforstanderskabet, der skulle tage sig af de kommunale opgaver skole-, vej- og fattigvæsen. Det bestod af 9 medlemmer og af disse blev udpegt fattigforstandere, der som hidtil fik et distrikt, hvori de skulle varetage fattigvæsenets interesser. Fordelingen af fattigunderstøttelsen i 1845 viser, at der ikke er nogen særlig stigning i udgifterne. Der uddeles 5 td. 7 skp. rug, 69 td. byg, og i penge: 195 rdl. 3 mk. 8 sk.

Iøvrigt fortæller protokollen ikke om mange enkeltheder af fattigvæsenets funktioner, udover den årlige ligning.

Uddr. af Brevst Sogns attikkommissions protokol. (R.L. 116. F. 5)

Amtets autorisation foreligger 10/12 1803 af den af fattigkommissionen foreslåede ligning for året 1804, og kommissionen mødtes igen hos sognefoged Jens Wognsen, Brevst den 16. jan. 1804. Dens medlemmer består af følg.: Politimesterens repræsentant, Kaptajn Hansen, godsejer Langes forvalter (der skifter tit) Chr. Pedersen, Brevst, Chr. Pedersen, Nørøkse, Chr. Simonsen, Sønderøkse og N. Chr. Jørgensen, Svenstrup (fornavn ulæseligt).

Udgift iflg. ligningen: Rug 126 skp. Byg 601 skp. og i penge 105 rdlr. 16 sk.

Indtægt: (Korn pålignet efter hartkorn) Rug 126 skp. Byg 618 skp. Penge: 65 rdlr. 40 sk.

Møde 12/7 1804

Amtmand Blom meddeler, at der skal anskaffes et segl gennem postkontoret, for derigennem at opnå fri postforsendelse.

Regnskab for året 1804 over forskellige indtægter og udgifter.

Frivillige gaver: en ung Karl Anders Christensen, Brevst 1 rd. 0 sk. – En ung Karl Laurs Henriksen, Røgild 0 rd. 32 sk. – En ung Pige Catrine Christensd., Svenst. 0 rd. 48 sk.

Uddr. af Brovst Sogns fattigkommissions protokol. (R.L. 116. F. 5)

Amtets autorisation foreligger 10/12 1803 af den af fattigkommissionen foreslåede ligning for året 1804, og kommissionen mødtes igen hos sognefoged Jens Wognsen, Brovst den 16. jan. 1804. Dens medlemmer består af følg.: Politimesterens repræsentant, Kaptajn Hansen, godsejer Langes forvalter (der skifter tit) Chr. Pedersen, Brovst, Chr. Pedersen, Nørøkse, Chr. Simonsen, Sønderøkse og N. Chr. Jørgensen, Svenstrup (fornavn ulæseligt).

Udgift iflg. ligningen: Rug 126 skp. Byg 601 skp. og i penge 105 rdlr. 16 sk.

Indtægt: (Korn pålignet efter hartkorn) Rug 126 skp. Byg 618 skp. Penge: 65 rdlr. 40 sk.

Møde 12/7 1804

Amtmand Blom meddeler, at der skal anskaffes et segl gennem postkontoret, for derigennem at opnå fri postforsendelse.

Regnskab for året 1804 over forskellige indtægter og udgifter.

Frivillige gaver: en ung Karl Anders Christensen, Brovst 1 rd. 0 sk. – En ung Karl Laurs Henriksen, Røgild 0 rd. 32 sk. – En ung Pige Catrine Christensd., Svenst. 0 rd. 48 sk.

Renter af Capitaler

De såkaldte Margrete-Penge som indestår i Bratskov R. af 500 rdlr. 23 rd. 0 sk. – Fra Bratskov er indkommet mulktpenge 2 rd. 0 sk. – Fra Chr. Pedersen, ved en handel 2 rd. 16 sk.

Indtægt ialt Rug 16 td. Byg 77 td. 4 skp. penge rdl. 117,65½

Udgift: Rug 16 td. Byg 77 td. 2¼ skp. penge rdl. 115,84.

Mødet i juni 1805

Ved mødet i marts søgte man at få en hjemløs familie anbragt på justitsråd Langes gods, uanset at de iflg. paragraf 6 ikke haver ret dertil, men det lykkedes ikke, så nu skal familien, Søren Thybo med kone og børn anbringes hos Niels Justesens enke i Nørøkse.

Regnskabet 1806

Indtægt: Rug 18 td. 6 skp. Byg 87 td. 5½ skp. Penge 147 rdl. 2 sk.

Udgift: Rug 18 td. 3 skp. Byg 85 td. 6 skp. Penge 134 rdl. 88½

Beholdning: Rug 3 skp. Byg 1 td. 7½ skp. Penge 12 rdl. 9½

Mødet den 18/12 1806

Følg. der havde siddet i rådet frabad sig genvalg, Christen Pedersen, Brovst, Christen Pedersen i Nørøkse og Niels Chr. Jørgensen i Svenstrup.

I stedet for disse valgtes, Laurs Justesen, Brovst, Chr. Bertelsen, Nørøkse og Albert Christensen i Nesgaard.

Møde den 18/12 1807

Restancer: Jørgen Skomager, Brovst, 2 Skilling – Ole Madsen, Nørøkse 3 skp. byg.

Regnskab 1808

Indt.: Rug 18 td. 4 skp. Byg 87 td. 0 skp. – 152 rdl. 0 mk. 13 sk.

Udg.: Rug 17 td. 4 skp. Byg 85 td. 3 skp. – 136 rdl. 4 mk. 13 sk.

Beh.: Rug 1 td. 0 skp.

Indkomne Mulktpenge:

Ole Gregersen, Sdr. Økse, 3 rdlr. – Jens Justesen, Sdr. Økse, 1 rdlr. – Niels Christensen, Nørøkse, 1 rdlr. – Peder Roed, Brovst, 32 skilling.

Møde 15/12 1809

Bestemmelse om at antage "Fattigfogder" for dermed at afværge de "liggende" omløberes hyppige besøg.

(I 1804 blev ansat en "Betjent" for at afholde omløbende Betlere fra Districtet. Årlig løn 3 Rdlr.)

Ligningen 1810

Fra forligskommissær Hviid er indbetalt et beløb på 10 Rdlr. betalt af Christoffer Rasmussen, Brovst.

For en Hests optagelse i præstens indhegning 0 Rdlr. 3 mark.

Ved en handel mellem H. Kroymann og Svend Olsen m.fl. 2 Rdlr.

Ved en parcelhandel mellem Kroyman og C. Ladegaard 0 Rdlr. 1-8 sk.

1811 Regnskab

Indtægt: Rug 16 td. 7 skp. Byg 79 td. ½ skp. Penge 168 rd. 3 m. 3 sk.

Udgift: Rug 14 td. 6 skp. Byg 75 td. 2 skp. Penge 159 rd. 0 m. 8 sk.

Beholdning: Rug 2 td. 1 skp. Byg 3 td. 6½ skp. Penge 9 Rd. 2 m. 11 sk.

(Indgået ved køb og salg af adskillige parceller af Bratskov ialt 33 rdl. 5 mark)

1812

De fattiges antal

1 klasse 15 personer

2 klasse 13 personer

3 klasse 13 personer

Ialt 41 personer som har fået det uddelte korn og penge.

1813

Kommissionen består af: Jansen, A. Kier, Jens Wognsen, Jens Østergaard, Jens Sørensen, Jens Christensen, Christen ? laurits Christensen.

Formænd i Brovst sogns Fattigkommission fra 1804

Pastor Bang, Brovst

1804 – 1809

Pastor Jansen, Brovst (senere Amtsprøbst)

1809 – 1824

Pastor Jacobsen, Brovst

1824 – 1845

Formænd i Sogneforstanderskabet**Proprietær Arent Plesner, Langeslund****1845 – 1854****Proprietær Høyer, Jægerum****1854 – 1865****Proprietær Arent Plesner, Langeslund****1865 – 1868****Formænd i Sognerådet****Proprietær Plesner, Langeslund****1868 – 1870****Gaardejer Jens Chr. Olesen****1870 – 1876****Godsejer Skibsted, Bratskov****1876 – 1877****Proprietær M.I. Mølgaard, Jægerum****1877 - 1883****Godsejer Jens Skibsted, Bratskov****1883 – 1886****Proprietær H. Plesner, Langeslund****1886 – 1888****Gaardejer Claus Østergaard, Brovst****1888 – 1895****Gaardejer Chr. Pedersen, Aldershåb****1895 – 1898****Gaardejer Niels Gravesen, Sdr. Økse****1898 – 1904****Gaardejer Jens Chr. Jacobsen, Nr. Økse****1904 – 1907****Gaardejer Jens Peter Nielsen, Nr. Økse****1907 – 1921****Rentier Anton Larsen, Brovst****1921 – 1946****Fabrikant Hultin Rasmussen, Brovst****1946 – 1950****Gdr. Otto Christensen, Arentsminde****1950 – 1954****Distriksbest. Th. Mogensen, Brovst****1954 – 1970****Borgmester Karl Nielsen, Røgild****1970 – 19****Mødested****Præstegaarden****1804****Brovst Skole****1833****Halvrimmen Skole****1835****Halvrimmen Gæstgivergaard****1899****Hos Else Marie Christensen****1900****Halvrimmen Forsamlingshus****1910**

Brovst sogns Sygekasse

Stiftet på et møde i Sdr. Økse den 7. maj 1891, hvor interesserede havde indkaldt til et møde. – Et forberedende udvalg havde frembragt et udkast til love, og dette blev vedtaget. Der indtegnedes straks 50 medlemmer, og til bestyrelsen valgtes Maler L.C. Bjørn, Brovst, Husmand, Anders Peter Iversen, Mou Kær, Husmand Thomas Christoffersen, Nr. Økse, Snedker Mads Sørensen, Brovst, Husmand Frederik C. Jensen, Vilsbæk og Maltgører Andreas Andersen, Sdr. Økse.

Til kasserer antoges Chr. Pedersen, Bratskov Møllegaard, indtil nytår.

Den 31. maj 1891 samledes bestyrelsen hos maler Bjørn til konstituerende møde og valgte maler Bjørn til formand og til næstformand Frederik Chr. Jensen.

Formanden meddelte, at der til dato var indmeldt 81 voksne medlemmer og 71 børn.

Til sognerådet indsendtes anmodning om økonomisk støtte.

For året 1892 havde sognerådet vedtaget at give et tilskud på 50 kr. – En dilettantforestilling i Langeslund bragte foreningen et overskud på kr. 71,40.

En ny sygekasselov betingede, at foreningerne kunne få støtte fra staten, men der krævedes visse betingelser for anerkendelse, og bestyrelsen udsatte spørgsmålet om optagelse indtil videre.

På generalforsamling den 2/2 1895 forkastedes forslaget om at søge om statens anerkendelse.

11/3 1895 vedtoges at søge afholdt en basar med tombola i Mikkell Jensens samlingshus i Sdr. Økse, lørdag og søndag den 6. og 7. april.

På en generalforsamling den 2/2 1896 vedtoges det at søge staten om anerkendelse.

Januar kvartal 1897 viser en udgift til lægeregninger på kr. 266,40. Den 15. januar 1899 talte Foreningen 209 medlemmer.

Foreningen anbefaler den 11/10 1905 at der oprettes et tuberkulosehospital for Ø. Hanherred.

En deling af sygekassen, så der bliver to afdelinger vedtages på en generalforsamling den 8. juni 1909, men ved et bestyrelsesmøde den 20/7 s.å. meddeler formanden, at sygekasseinspektoratet har nægtet at godkende en deling, under henvisning til den ringe tilslutning på generalforsamlingen, hvorfor den påtænkte deling udskydes indtil videre.

I 1912 er den samlede udgift til lægeregninger kr. 940,50 – Sygehusudgifter 457,25.

Det vedtoges i 1913, at sygekassen betaler i de tilfælde, hvor de stedlige læger henviser til specialistbehandling.

Det vedtages på generalforsamling den 16. feb. 1920 at forhøje kontingent for ubemidlede til kr. 1,50 kvartalet og for de bemidlede til kr. 3,00 kvartalet.

Der er i 1921 konflikt med lægerne om honorarspørgsmål, men det vedtages, at lægeregningerne betales med det fulde beløb. Lægerne er pligtige til at refundere, det beløb, der evt. er betalt for meget.

Fra en ubekendt er der tilsendt sygekassen 272 kroner, som indgår i en fond, dog

udenfor selve sygekassen, og gaven udredes i mindre portioner til trængende familier i sognet.

Formanden lønnes med inspektoratets godkendelse 16/6 1922 med 40 øre pr. medlem.

I 1921 vedtoges, at bestyrelsen fremtidigt selv kunne fastsætte formandens løn, en bestemmelse der ikke synes overholdt.

Men samtidigt vedtoges, at bestyrelsesmedlemmerne skulle have 20 øre årligt pr. medlem for at opkræve kontingentet.

En ordning med oprettelse af en begravelseskasse forhandlede om i 1926, og fra april 1927 begyndte kassen sin virksomhed som en frivillig forsikring med tilknytning til sygekassen. Senere blev begravelseskassen gjort til en lovpligtig ordning med en udbetaling på 200 kr. og et årligt kontingent på kr. 2,40.

På generalforsamling i feb. 1931 blev det enstemmigt vedtaget at udnævne maler L.C. Bjørn til æresmedlem, en udnævnelse der var enestående, men ubetinget velfortjent for et langvarigt og utrætteligt arbejde for sagen.

Bager N.C. Andreasen, Halvrimmen, var i 1913 blevet valgt som formand, og han fortsatte dermed til 1933. Han havde været med til at stifte foreningen og havde som medlem af bestyrelsen i 35 år deraf 20 år som formand, udført et fortjenestfuldt arbejde.

Han afløstes i 1933 af vognmand Birkemose, der kom til at udføre et langvarigt og solidt arbejde for kassen.

Ved 50-års jubilæet i 1941 blev oplyst nogle tal, der kunne fortælle en del om Sygekassens udvikling siden århundredskiftet.

I 1901 var formuen, 1.587 kr. Konting. 964, Statstilsk. 740 kr. Medlemstal: 343. Udg. til læge: 1.077 kr. til hospital: 114 kr. Dagpenge: 197 kr.

1941: Formue: 38.724 kr. Kontg. 40.732 kr. Statstilsk. 16.956 kr. Medlemst. 2.252. Lægeudg. 26.647 kr. Hospitalsudg. 25.960. Dagpenge: 4.167.

Formandsliste: 1891-94 Maler Bjørn. 1894-97 Frederik C. Jensen. 1897-99 Maler Bjørn. 1899-1913 Niels P. Pedersen, Sdr. Økse. 1913-33 Bager N.C. Andreasen. 1933-69 Vognmand Niels Birkemose, Halvrimmen.

Brovst Sygehus

Det var vedtaget i Hjørring amtsråd, især på initiativ af Rasmus Thorsøe Bruun, Boelsgaard, at der skulle bygges sygehus i Brovst, men der var stærkt delte meninger om sygehusets placering. Brovst kirkeby blev anset for det hensigtsmæssige sted at bygge, for her var der en større samling huse og gårde, her var apotek, læge m.m. og tillige nogle næringsdrivende. Alt dette vejede stærkt til, men det der blev særligt afgørende var de igangværende planer om anlæg af banen til Fjerritslev. Her gik de første rids ud på, at føre linien fra Skovsgaard, syd om Brovst K. og videre over Jægerum.

Lykkeligvis blev denne plan ændret, men sygehuset blev placeret derefter og fik en ikke særlig heldig beliggenhed. Stationen blev det grundlæggende element for en stor og driftig by.

Sygehuset blev opf. i 1892. Den oprindelige hovedafd. havde plads til 7 senge og en celle, samt 2 loftskamre, der var bestemt til patienter med hudsygdomme. Epidemiafd. afgav plads til 10 patienter.

S. blev taget i brug i 1893, den 9. januar og den første indlagte patient var et kvindeligt fattiglem fra Øland, der blev indlagt som alkoholiker.

Trods den noget afsides beliggenhed varede det ikke længe, før der tiltrængtes en udvidelse, dog var det først i 1916 sygehusbestyrelsen fik tilladelse til at foretage udvidelse. Der fremkom et forslag, men på den lave grund var det vanskeligt at få afløbsforholdene forsvarlige, da S. faktisk var bygget på engene ud mod Limfjorden, og ved højvande stod denne tæt op imod, derfor blev man betænkelige ved at anvende 100.000 kr. på en udvidelse dernede, og ved et møde, som amtsrådet holdt på stedet, i efteråret 1916, blev man enige om at finde en mere passende grund og så bygge et helt nyt sygehus.

Det gamle S. havde nogenlunde dækket egnens behov, også med hensyn til epidemiske patienter, der på den tid udgjorde en overvejende part af indlæggelserne. Ubegribeligt at lægen, dr. Hagen, kunne overkomme en stor praksis med hestekøretøj eller ridehest, som eneste befordringsmiddel, og så endda passe S. dækkende nogenlunde det samme område, som i dag. Og man må ikke glemme de primitive hjælpemidler, man havde til rådighed. Kakkelovne og petroleumslamper var grundlæggende for varme og lys, og de sværeste operationer må have været henvist til Hjørring eller Aalborg, for i S.s 10-årige historie fra 1893 til 1903 blev der kun udført 83 operationer, og i samme tidsrum blev der indlagt 42 tilskadekomne patienter. (Til sammenligning med den nyere tid kan nævnes, at på Brovst S. i tiden 1961-65 behandlede man ialt 7.756 patienter, og af disse var de 1.037 trafikskadede, hvortil yderligere kommer erhvervsskader og andre ulykkestilfælde.) – Men de arbejdsforhold på S. der dengang syntes naturlige, ville sikkert i dag få enhver læge og sygeplejerske til på forhånd at opgive arbejdet i dag.

Det var en klog og fremsynet beslutning, da man lagde det ny S. tæt ved landevejen og ikke så langt fra banen, på et højt, sundt areal med skråning mod syd, en herlig udsigt og med læforhold, der ret hurtigt kunne komme i orden. Fra grunden var der let adgang til

Brovst gamle amtssygehus ved århundredskiftet.

Det gamle sygehus, Gl. Brovst, liggehallen.

byens kloakanlæg. Det blev dog, på gr. af verdenskrigen først i 1921 man fik skøde på grunden, og det af arkitekt H. Vejby Christensen, Hjørring udarbejdede projekt på 180.000 kr. – et beløb på 30.000 kr. der kunne indvindes ved at sælge det gamle S., kunne næppe holde. Projekteringen af ingeniørarbejdet var foretaget af ingeniør Stürup, Frederikshavn. Fristen for arbejdets udførelse blev sat til efteråret 1923 og overholdtes nogenlunde, så det blev taget i brug den 14. februar, 1924, da der overførtes 33 patienter fra det gamle, overbelagte S.

Det ny sygehus var bygget efter datidens mest moderne principper, og blev da også i sygehusekredse betegnet som "Provinsens Bispebjerg". Det bestod af 3 fløje, hovedbygning, vaskerib, og epidemib. Hovedbygningen var normeret med 40 senge. I stueetagen var indrettet operationsstue og røntgenanlæg, i tagetagen var beboelse for personalet, og i kælderen var indrettet køkken og badeanstalt, som også var tilgængelig for beboerne mod betaling for badet – 5 øre til sæbe.

I epidemib. var normeret 20 sengepladser og i tagetagen indrettet 3 værelser til beboelse. I vaskerib. var foruden vaskeri, garage til ambulance og et kapelrum. Alt var steget stærkt, siden det oprindelige overslag var udarbejdet, men til byggeprisen kom udgiften til inventar og apparatur, og den samlede udgiftssum beløb sig til 425.000 kr.

I trediveerne var der konstant overbelægning, hvorfor det i 1939 blev nødvendigt at foretage en udvidelse af hovedbygningen, hvilket forøgede sygehusets sengepladser med 20. Samtidigt blev det gamle vaskeri nedlagt og ombygget til kedelcentral, og vasken ordnedes af centralsygehuset i Hjørring. I 1950 blev opf. en kapelbygning, og i 1955 en patientelevator. Dette var et mægtigt fremskridt, idet transporten mellem etagerne hidtil havde været forestået af sygehusets stærke portør, Andreas.

Der var jævnligt blevet klaget af patienter over uro på loftet af de 20 sygeplejersker og elever, der havde værelse deroppe, og for pigerne var disse boliger langt fra tilfredsstillende, bl.a. fandtes kun 1 toilet i loftsetagen. Amtsrådet vedtog derfor i 1959 at lade opføre en helt ny funktionærbolig øst for sygehuset, og i 1960/61 byggedes den i alle måder tidssvarende bolig for sygehusets personale.

Senere er foretaget mange bygningsmæssige forbedringer og udvidelser ved S. og ved dets fremragende standard og arbejdsform har det hidtil modstået det pres, de kompetente myndigheder har lagt for dagen med hensyn til de "Smaa Sygehuse". Stadigt hænger trusselen som et Damoklessværd over dette, vel ikke just i form af nedlæggelse, men omforandring til efterbehandlingssygehus.

B.S. har gennem årene vist sin berettigelse ved sin stigende benyttelse, hvilket fremgår af nedennævnte

I perioden 1893 – 1903 foretoges 83 operationer.

I perioden 1893 – 1903 indlagdes 42 patienter med skader.

I perioden 1936 – 1938 blev 2.126 patienter indlagt heraf 130 med skader.

I perioden 1961 – 1965 indlagdes 7.756 patienter indlagt heraf 1.037 alene med trafikskader dertil kommer ulykkestilfælde i erhverv m.m.

Personalet bestod i halvfemserne af følgende:

I læge, der tillige havde stor praksis

Det gamle sygehus. - Rosomhed.

Amtssygehuset i trediverne.

September 1944.

- 1 oversygeplejerske, der samtidigt var økonoma
- 1 sygeplejerske
- 1 kokkepige, som passede vaskeriet
- 2 tjenestepiger
- 1 karl

Det første driftsår viste en balance på 7.500 kr. og sygehuset havde ialt 89 indlæggelser og 1.797 sygedage. Udgiften pr. sygedag var kr. 3,49.

Indtil 1910 var indlæggelserne under 100 om året

Indtil 1940 var indlæggelserne under 1000 om året

Indtil 1968 var indlæggelserne under 1600 om året

Sygedageantallet var	1894	1797
Sygedageantallet var	1920	5657
Sygedageantallet var	1950	21710
Sygedageantallet var	1968	26600

Driftsudgifterne har vist stor stigning.

Indtil 1910 var disse under	1.000.000 kr.
Indtil 1960 var disse under	1.000.000 kr.
Indtil 1968 var disse under	3.935.364 kr.

Personale 1968

1 overlæge, 1 sygehuslæge, 2 reservelæger. Fælles med Dr. Lund, 1 medicinsk overlæge og sammen med Brønderslev 1 narkoseoverlæge.

38 sygeplejersker og elever og sygehjælpere. – Samlet personale 75.

Brovst Apotek

(Danske Byer og Sogne)

En del beboere i Ø. Hanherred og Hvetbo herred ansøgte i 1872 om oprettelsen af et apotek i Brovst kirkeby. – Stiftsfysikus frarådede apotekets anlæggelse, da han betvivlede muligheden af, at et apotek i B. kunne drives på en måde, der kunne sikre befolkningen en god og uforvasket medicin, dernæst var han ikke i tvivl om, at apoteket ikke var mere tiltrængt her end mange andre steder i Vendsyssel. Ansøgningen blev derfor afslået.

I 1875 søgte apoteker A. Kjær, Kettrup, om bevilling til at anlægge et hjælpeapotek i Brovst og det blev ham tilstået den 17. januar 1876 som filial af apoteket i Kettrup.

Denne ordning kunne dog ikke tilfredsstille befolkningens krav, og der blev flere gange søgt om oprettelsen af et selvstændigt apotek. Endelig i 1898 forelå kongelig resolution om tilladelse til oprettelsen, og den 10. januar 1898 blev bevilling udstedt til Theodor Claudius Hansen, cand. pharm. På den tid var landsbyen Brovst et centralt punkt i sognet, idet her var anlagt det nye sygehus, her boede læge, dyrlæge m.m., så det var ret naturligt at placere apoteket her. Apoteker Hansen, der havde bestyret Nr. Nebel apotek, ansøgte om tilladelse til at indrette apoteket i samme ejendom, hvori hjælpeapoteket hidtil havde været, hvilket bevilgedes. I en tilbygning indrettedes derpå det ny apotek, og dette fungerede til 1938, da apoteker Niels Hedin fik tilladelse til at flytte det op i stationsbyen, der var i rivende udvikling. Han købte den store røde ejendom af H. Rasmussen, og indrettede her et apotek efter de mest moderne principper, ja apoteket blev på den tid betegnet som Danmarks mest moderne landapotek.

Det har også vist sig at være så tidssvarende, at det kunne tage følgerne af befolkningstilvæksten og det stærkt udvidede brug af medicinalvarer.

Apotekere

1898 - 1923 Theodor Claudius Hansen

1923 - 1938 Louis Jacob Elenius Ludwigs, flyttet til Odense

1938 - 1942 Niels Hedin

1942 - 1954 A.A. Hald

1954 - 1974 Anders Albert Jensen

1974 - Hervert Pedersen, tidligere provisor på apoteket

Kilder: (R.L. 101/18)

Broust Apotek ca. 1876.

Broust Apotek ca. 1920.

Broust Apotek, Vestergade. Opført 1938. Foto: K. Knudsen.

I første halvdel af det nittende århundrede var der begyndende interesse for oprettelse af sparekasser, og antallet var i 1850 nået op på 37, fordelt nogenlunde over hele landet, men det var selvfølgelig kun i købstæderne, man turde binde an med disse foretagender.

Den første oprettedes i Aalborg i 1824 under navnet "Aalborg By og Omegns Soarekasse", i 1828 fulgte Thisted, og endelig i 1848 kom Hjørring med i rækken. Hanherreders Soarekasse blev oprettet 1858 i Fjerritslev, og Hvetbo Herreds i 1867 i Pandrup, men ellers var man ude i landsognene tilbageholdende, her benyttede man i regelen den private lånevirkksomhed, mand og mand imellem, men man indså dog efterhånden, at der var fordele ved sparekassen, der som mellemed bidrog til mere ordnede forhold med hensyn til renter og afdrag, men også som en institution med sikkerhed for pengeanbringelse og ligeledes med ordning af pantesikkerhed hos låntagerne.

Fremsynede mænd i Brovst sogn fik da tanken at oprette en sparekasse, som den første i sin art i et landsogn i Nørrejylland. Det var Rasmus Thorsøe Bruun, Boelsgaard, Peder Christensen, Brovst, (Pir i Møllen) Sognefoged Peder Faldborg og lærer Kjær, Halvrimmen, og disse fire mænd er egentlig sparekassens stiftere, idet de fik dannet en bestyrelse eller komite! til at varetage de nødvendige forberedelser, heriblandt ved kirkestævne at få indvarslet til det stiftende møde om sagen. Dette møde holdtes i Halvrimmen skole den 28. april 1869.

Forud for det stiftende møde havde de til indenrigsministeren indsendt følgende ansøgning:

Til Indenrigsministeriet

Da der her i Brovst Sogn ofte er stor Trang for den mindre bemidlede Del af Sognets mange smaa Jordbrugere og Næringsdrivende til at erholde mindre Laan, deels til Sæde- og Frøkorn, dels til andre for disse Klasser højst nødvendige Genstande, ligesom der ogsaa fra Tjenestetyendet og Daglejerne ofte føles Savnet af et sikkert Sted i deres Nærhed, hvor de af dem sammensparede Penge kunde indsættes og frugtbargøres ved orrentning og hvorfra det indskudte Beløb, som Renterne igen kan faaes udbetalte.

For at afhjælpe dette længe følte savn ere undertegnede Gaardejere i Sognet traadte sammen for i Forening ved frivillige Indskud af Sognets Beboere at oprette en Laane- og Sparekasse, hvis Formaal er:

- 1) At udlaae smaa Summer til den ovenfor førstnævnte Klasse af Beboere.
- 2) At modtage af sidstnævnte Klasse sammensparede beløb Pengebeløb til Forrentning.

I Anledning heraf mener vi underdanigst at søge det høje Ministerium om:

- 1) at der gunstigen maa tillades Bestyrelsen for Laane- og Sparekassen at bruge ustemplet Papir til Kontrabøger om Beviser paa Indlaan.
- 2) At Bestyrelsen gives Tilladelse til at bruge Stempelmærker paa de Beviser, der af Laantagerne udstedes til Laane- og Sparekassen i Stedet for stemplet Papir, imod at Formanden Bemyndiges til at frigøre Stempelmærkerne.

I Bestyrelsen for Laane- og Sparekassen for Brovst Sogn, Ø. Hanherred, Hjørring Amt den 16. April 1869.

Sig.: Peder Faldborg, Niels Frandsen, Peder Jensen, Poul Jensen, Lars Chr. Pedersen, Christen Olesen, Chr. Østergaard og Jens Vestergaard.

Bestyrelsen bestod således af to mænd fra hver af sognets fire landsbyer, og Peder Christensen (Pir i Møllen) antoges som bogholder og kasserer.

På den stiftende generalforsamling var der stor interesse for sagen, og i indskud indbetaltes ialt 386 rdlr. som skulle stå som garantikapital, idet indskyderne ikke foreløbigt skulle regne med renteindtægt af beløbene. – Pastor Thomsen, Brovst lagde sig i spidsen med 50 rdlr., Chr. Mortensen, Nr. Økse med 25 rdlr. og Hasselbalch med 20, men derefter fulgte almindelige gårdmænd med 10 rdlr. og husmændene med 5 rdlr. Nogle unge piger i Brovst, deriblandt begge præstens tjenestepiger tegnede sig for 1 rdlr. hver. Derimod undrer det, at de fire "stormænd", der indledte forarbejdet, og ikke en eneste gård- eller husmand fra Brovst tæller med som garanter for sparekassen. – Skyldes det modvilje, eller har de fulgt deres foregangsmand Bruun, Boelsgaard, som garanter i Hanherreders sparekasse, hvor Bruun var medlem af bestyrelsen? et sidste er nok det mest sandsynlige.

Bestyrelsen konstituerede sig med sognefoged Peder Faldborg, Brovst som formand. Denne udnævnelse byggede udelukkende på tillid, for P. Faldborg var ikke garant og ses heller ikke senere som indlåner.

Der var således nogle uforklarlige omstændigheder ved starten, men alt dette til trods, forløb denne tilfredsstillende.

Navnet på kassen blev "Brovst Laane- og Sparekasse". – I det indsendte andragende til ministeriet havde man ikke redegjort for anvendelsen af et eventuelt overskud. Dette ankedes der over, og bestyrelsen måtte gennem amtet forklare, at man havde et vist socialt sigte, og at evt. overskud ville blive anvendt i almennyttigt og veldædigt øjemed eller til forhøjelse af interessenternes renter. Med denne begrundelse fik man myndighedernes tilladelse, og officielt var sparekassens virke i orden.

Sparekassens vekslende bestyrelser har bestået af agtede mænd, der var villige til at gøre en indsats og som delvis havde æren for dens støtte fremgang og dens nyttige virke til sognets vel. Der skal ikke her gøres forsøg på at opremse de mænd, der gennem tiderne har haft betydning for sparekassen, men jeg synes alligvel, det ligger nær, at give en meget kort beskrivelse af den første bestyrelses medlemmer.

Formanden, Peder Faldborg har jeg omtalt udførligt i en særskilt artikel, hvorfor han forbigås her.

Peder Christensen, (Pir i Møllen) repræsenterede anden generation af den kendte slægt i Møllegården. Han var sparekassens bogholder og kasserer i en årrække og udførte hvervet

Direktør Chr. Pedersen, ca. 1870. Direktør for Broust Sparekasse. Foto: Alex Andersen, Kbh.

med den grundighed og soliditet, der var slægtens særkende. Han kom vel næppe til at betyde så meget for sparekassens trivsel og virke, som hans søn, Chr. Pedersen, der allerede startede som 16-årig i sparekassearbejdet. Han havde da allerede gennemgået et højskoleophold, og med sine solide skolekundskaber var han vel rustet til at sætte sig ind i faderens arbejde med sparekassen, et arbejde der blev en væsentlig del af hans livsgerning. I starten var der kontordag i Møllegaarden hver onsdag eftermiddag, og det var Chr. Pedersen, der udførte det væsentligste af kontorarbejdet, medens faderen selvfølgelig stod som ansvarshavende.

Gdr. Niels Frandsen, Sdr. Økse, f. i Bratbjerg, Tranum sogn. Han afløste P. Faldborg som formand i 1871 og udgik af best. 1874. Han døde 13/7 1906. Han skildres som en gæstfri og hjælpsom mand, der altid var rede til at bistå folk med råd og dåd.

Gdr. Peder Jensen, Nr. Økse, bedst kendt under navnet Per Kusk, var født i Vesterby, Øland 15/9 1831. Peder Kusk var en mand af få ord, men var velbegavet, venlig og hjælpsom. Han var medlem af sognerådet i to perioder, 1866-76. Medstifter af sparekassen. Udtrådte af bestyrelsen i 1871. Årsagen dertil mentes at være, forbigåelse ved formandsvalg af Niels Frandsen. – Han døde 23. aug. 1917.

Gdr. Poul Jensen, Røgild (almindeligt kaldt Poul Unsen) var f. i Vedsted sogn i 1845 og d. samme sted i feb. 1931. Han var medstifter og udgik af best. i 1870, men indvalgte igen i 1874 og fortsatte til sin død den 12. feb. 1931. Altså 58 års virke i best.

Som ivrig venstremand blev han indvalgt i amtsrådet. Han var personlig ven med Vilhelm Lassen, og så ivrig var han i politik, at han under en valgkampagne svor, at han ikke ville køre i vogn sammen med en højremand. Her holdt han dog ikke ord, for hans kollega i amtsrådet blev R.Th. Bruun, Boelsgaard, der var ivrig højremand, og disse to foregangs-mænd blev efterhaanden de bedste venner, og kom til at udføre et godt samarbejde i amtsrådet til gavn for vor egn. De var begge forkæmpere for anlæg af F.F.-banen, Brevst sygehus, udbedring af amtsvejen m.m. – og de kørte altid i vogne sammen til Hjørring.

Gdr. Niels Chr. Jensen, Nr. Økse, var f. 25. dec. d. 24/9 1922. Han indvalgte i best. i 1875, og udgik i 1902.

Her er som nævnt kun fremdraget enkelte af de betydelige mænd der i den lange årrække har virket i sparekassens bestyrelse, der kunne nævnes mange flere af sognets personligheder, der har været medvirkende ved sparekassens solide virke og støtte fremgang, men jeg må her henvise til de glimrende skrifter, der er udgivet i anledning af institutionens jubilæer, og jeg skal kun i meget korte træk forsøge at nævne begivenheder, der vedrører sparekassens historie.

1869 Sparekassen stiftes. 41 indskydere stiller sig som garant med en kapital på 386 rdl. Bestyrelser vælger Peder Faldborg som formand og Pir i Møllen som bogholder, og der er kontor i Møllegaarden. – Brevst Laane- og Sparekasse blir navnet.

1870 Den 17-årige Chr. Pedersen, bogholderens søn, kommer til at varetage sparekassens almindelige forretninger, og med sine usædvanlige evner og kundskaber er han straks sparekassen en god mand. Der arbejdes med små midler. Det første år slutter med en kasseb. på 1 rdl. og 83 sk. – på 67 konti indestår 2062 rdl.

- 1873 Pir i Møllen bliver valgt til formand i stedet for Niels Frandsen og Chr. Pedersen får fuldmagt som kasserer.
 Generalforsamlingen afholdes herefter i Møllegaarden.
- 1875 Husmændene udgør det største antal blandt sparerne. Sparekassens navn ændres til "Brovst Sogns Sparekasse". Bestemmelsen om 100 rdl. som maksimum for indlån bortfalder.
- 1877 For første gang uddeles penge i veldædigt øjemed til trængende personer som ikke er på fattigvæsenet.
- 1880 Den første sparekasselov træder ud i livet. – Brovst spk. har sit første regulære tab, idet en husmand på Mou kær, har et skyldigt beløb på 245, der må afskrives som uerholdeligt.
- 1881 Det overdrages til sognerådet at udpege revisorer, der vælges for tre år ad gangen.
- 1882 Godkendes indmeldelse i Centralf. for jyske Sparekasser.
- 1885 Årsregnskabet for 85-86 viser 329 konti med et indskud på 113481 kr. – Overskud 819 kr. – Driftsudgifter 457 kr.
- 1887 Landbrugets driftsform fra kornsalg til husdyrbrug skaber visse økonomiske vanskeligheder for landbruget, og disse ændringer i driftsform og økonomi afspejler sig hurtigt i stagnation i sparekassens indskud, men det er dog kun en kortvarig situation.
- 1890 – Bogholderen Chr. Pedersen, får 400 kr. i årlig løn, foruden en huslejegodtgørelse på 75 kr. – Revisorerne får et mindre beløb for deres arbejde.
- 1891 – En del legatformuer, der har været anbragt som prioriteter i forskellige ejendomme, overføres nu til sparekassen på indenrigsministeriets opfordring.
- 1893 – Chr. Pedersen køber gården "Aldershåb" øst for Brovst, og hertil flyttes sparekassens residens, hvor den er indtil 1909.
- 1895 – Indlånsrenten er nedsat til 3½%. Man begynder at yde lån mod sikkerhed i fast ejendom. Der møder skiftevis et bestyrelsesmedlem hver kontordag, og der oppebæres et honorar på 2 kroner.
 – Brødrene Jens og Chr. Pedersen skænker byggegrund til et nyt afholdshotel. Grunden er behæftet med den klausul, at der på ejendommen ikke må udskænkes stærke drikke.
- 1904 – Det er nu bestemt, at hele bestyrelsen deltager i centralforeningens årsmøder og får udgifterne refunderet af kassen.
- 1909 – Chr. Pedersen sælger Aldershåb, og sparekassen flytter igen til stationsbyen, der er i rivende vækst. Foreløbigt er hjemstedet Møllegaarden, men den ny bygning i Kirkegade rejses.
- 1910 – I 1910 flyttes ind i de nye lokaler, der er tidssvarende, og der installeres telefon. Kræn Piesen, som er bogholderens populære navn, får nu 800 kr. i løn som leder, men der oprettes nu en stilling som kasserer og her antages Jørgen Poulsen.
 Der skænkes et beløb til opførelse af en hestestald ved kirken.
 Indlånskapitalen er nu 476274 kr. på 974 konti. Driftsudgifter er steget til 1201 kr. i året 1909-10. – Reservefond 41042 kr.
 Bestyrelsens honorarer forhøjes til 5 kr. pr. møde.
- 1916 – Der ydes bidrag til et nyt orgel i Brovst kirke.

- 1917 – Under kassererens sygdom passer Chr. Andersen og J. Knudegaard dennes post.
- 1918 – Kassererposten overtages af gdr. Niels Peter Jensen, Brovst.
- 1919 – 50-års jubilæet holdes den 28. april. – Det vedtages at afslå en lånebegæring fra Hjørring amt til brug ved nybygning af sygehuset.
- 1920 – Året betyder ret store omvæltninger i sparekassevæsenet, idet en ny lov bestemmer, at garantordningen bortfalder, og at der oprettes et tilsynsråd i stedet for bestyrelsen. Som formand for dette udpeges Chr. Andersen, Nr. Økse. – Ministeriet udpeger sognefoged Niels Larsen som medlem af tilsynsrådet.
- 1924 – Skolesparekassen bliver tilsluttet Brovst sparekasse.
- 1925 – Kontortiderne udvides til mandag, onsdag og fredag fra 2-4, om onsdagen tillige til 9-11.
- 1934 – Sparekassens direktør den hæderkronede Kræn Piesen afgår ved døden d. 30 okt. efter 65 års trofast og betydningsfuldt virke i den institution, hans navn var så nær tilknyttet, at de næsten var eet. Hans markante skikkelse, hans tillidvækkende væremåde og redelige personlighed, som sådan står hans minde mejslet i eftermælet over sognets store mænd.
- 1935 – Kræn Piesens nevø, købmand Jens Bentsen, Ravnkilde udnævnes som efterfølger på direktørposten.
- Indskudene nærmer sig nu de 2 millioner, nemlig 1.989.544 kr. fordelt på 1666 konti. Reservefond 200.185 kr. Driftsudg. 6.970 kr.
- Tilsynsrådet har hidtil bestået af landbrugere, som repræsentant for forretningsfolkene udnævnes bagerm. Thomas Andreasen, Halvrimmen, f. i Torslev 1890.
- 1938 – Det vedtages i foråret at yde 500 kr. til betrængte landmænd der lider skade ved en forrygende sandflugt. Det blev en grødefuld sommer, og udvalget der skulle dele de indsamlede beløb ud om efteråret havde meget svært ved at finde de skadelidte.
- 1939 – Brygger Chr. Mortensen, vælges til kasserer, en post han bestrider til 1954, da stillingen som kæmner beslaglægger hele hans tid.
- 1943 – Krigstiden præger arbejdet. Det bestemmes, at indskud på anfordring forrentes med 2%. – Pengerigeligheden er så voldsom, at sparekassen bestormes af folk med indskud.
- Der købes for 100.000 3% obligationer til kurs over pari.
- 1944 – Året er præget af 75-års jubilæet, der dog under hensyn til den onde krigstid bliver fejret i stilhed ved en reception.
- Tilsynsrådet består af: Chr. Andersen, Lars Pedersen, Lars Jepsen, Chr. Poulsen Pedersen, Ths. Andreasen, N.C. Nielsen Mann og Jens Knudegaard.
- Jens Bentsen, direktør og Chr. Mortensen kasserer.
- 1945 – Der åbnes en afdeling i Arentsminde med en ugentlig dag. Mange besynderlige situationer opstod ved pengeombytningen den 23. juli, hvor "sorte" penge kom frem i lyset, og mange ejere var ulykkelige over den brutale ordning, hvor beløb over 500 kr. skulle indsættes på spærret konto. Da ombytningen var overstået, lå der 495 kr. der uden videre var efterladt på skranken, og tilfælde med brænding af pengesedler var et kendt fænomen.
- 1946 – Kommunen tilbydes at låne 300.000 kr. til bygning af et alderdomshjem, men lånet

blev ikke til noget, da kommunen fik tilbudt lån fra anden side til 2½% i rente, et talende bevis for tidens unormale tilstand med pengeregighed, og få ønsker om låntagning.

Chr. Andersen, Nr. Økse, dør og efterfølges af Lars Pedersen, smst. som formand.

1948 – Der købes en grund til en ny sparekassebygning for 6.000 kr.

1952 – Lønninger pristalsreguleres. Direktør J. Bentsen får 10.397 kr. og kasserer Chr. Mortensen 6.562 kr. årligt.

1955 – Sognefoged Henry Nielsen, Arentsminde vælges som kasserer.

1956 – Sparernes indskud overstiger nu 5 millioner, hvorved sparekassen nu bliver henregnet til de større sparekasser.

– Den 14. aug. bliver den bygning indviet ved en beskeden festlighed. Håndværkerudgifter 99.000 kr.

1960 – Den første kontorelev antages.

De stærkt stigende indlån viser en samlet kapital på 7.019.790 kr. på 3641 konti. – Reservefond 500.000 kr. – Driftsudgifter 51.557 kr.

1964 – Der sker en omvæltning i sparekassens drift, idet man første gang antager en faguddannet mand til direktørposten, og blandt 25 ansøgere udtages sparekassedirektør Kaj Vejle, Agerskov, som efterfølger efter Jens Bentsen, der efter 29 års dygtig ledelse trækker sig tilbage.

Samme år antages en faguddannet mand som kasserer, Palle Bundgård.

1966 Lars Pedersen trækker sig tilbage som formand, og i hans sted vælges, Købmand-K.M. Kristoffersen, Brovst.

I Halvrømmen købes Langgaards forretningsejendom, hvor der indrettes en afdeling, der er åben visse timer hver dag.

1968 – Som en moderne institution vedtager tilsynsrådet, at sparekassen overgår til EDB-behandling af bogføringen.

1969 – 100 år er gået, siden mænd med fremsyn og vovemod startede den sparekasse, der gennem de svundne år på fyldestgørende måde har tjent udviklingen som sognets økonomiske midtpunkt. Erhvervenes skiftende vilkår af afspejledes i sparekassens status, men den har altid stået som en lempelig formidler mellem indskyder og låntager, og selv om sparekassens virke nu går ind i et nyt århundred, så vil disse grundlæggende og hævdevundne principper fremtidigt kendetegne dens mål.

1969 – I jubilæumsåret er sparernes tilgodehavende steget til 16.660.243 kr. fordelt på ca. 5400 indskydere.

Reservefond: 1.220.290 kr. Uddelt i gaver: 5.382 kr. Driftsudgifter: 363.305 kr. – Overskud: 200.367 kr.

Sparekassens ledelse:

Direktør: Kaj Vejle, Brovst

Kasserer: Palle Bundgaard, Brovst

Medlemmer af Tilsynsrådet:

Købmand, K.M. Kristoffersen, Brovst, formand
 Bagerm. Niels Andreasen, Halvrimmen, næstformand
 Sognefoged Niels A. Christensen, Arentsminde (valgt af ministeriet)
 Gdr. Arthur Andersen, Brovst Kirkeby
 Gdr. Chr. Lundgaard, Arentsminde
 Distriktsbestyrer Thomas Mogensen, Brovst
 Forretningsfører Carl Sørensen, Øland

Valgår	Formænd	Bogholdere og Kasserere
1869	Sognefoged Peder Faldborg, Brovst	Peder Christensen, Brovst
1871	Niels Fransen, Sdr. Økse	1882 Chr. Pedersen, Brovst
1873	Peder Christensen, Brovst	1910 Jørgen Poulsen, Brovst
1882	Chr. Pedersen, Brovst	1917 Niels Peter Jensen, Brovst
1920	Chr. Andersen, Nr. Økse	1939 Chr. Mortensen, Brovst
1946	Lars Pedersen, Nr. Økse	1955 Henry Nielsen, Brovst
1964	K.M. Kristoffersen, Brovst	1964 Palle Bundgaard, Brovst

Brovst postekspedition 1897 – 19. marts 1972

Den 18. marts 1897 kørte den gamle, veltjente diligence sin sidste ordinære tur på ruten Nørre Sundby – Thisted. Som sædvanligt holdt den ved den gamle skole i Halvrømmen, for her var der postekspedition og gamle lærer Chr. Kjær var postekspeditør eller lign. et hverv han røgtede nidkært, og han var på pletten, når posthornet gjaldede østpå ved Lyngen. Skolebørnene var i regelen glade for afbrydelsen, for så hang tampen på sømmet så længe.

Kjær skulle modtage og afsende post fra hele egnen, heri medregnet Øland, og det var ikke uden vemod, han maatte afstå sin betroede post. Deri var han og postkusken enige, og der måtte en ekstra opstrammer til ved afskeden, – ak ja, alt det "moderne væsen".

Postvognen rullede videre, den skulle jo helst holde sine 6 km i timen for at holde planen, og så skulle der ikke snakkes for længe.

I Brovst blev en passager sat af, men her var intet brevsamlingssted, så det gik videre mod målet, Svenstrup kro oppe på bakken, hvor egnens postkontor ligger, og her står et udhvilet og stærkt hesteforspand parat til at afløse det sveddryppende spand, der har klaret den hårde tur fra Nørresundby.

Men mellem Brovst og Svenstrup passerede man det ny jernbanespor. Gammelt og nyt krydsedes, – en ny epoke var undervejs, og den gamle kunne sættes på stald, et skifte, en udvikling som kun få kunne begræde.

På Halvrømmen og Skovsgaard stationer var planlagt postekspeditioner, idet man fra ledelsens side var tilbøjelige til at skønne, at den langstrakte Lerup Tranum kommune passende kunne betjenes herfra, og Øland lå jo lige for Halvrømmen. Brovst med det lille folkeital havde ikke langt til nogen af siderne. Folketællingen i 1901, altså 4 år senere, viste et tal på 400 i kirkebyen og 255 i stationsbyen, der da allerede var i stærk udvikling, så det var ikke helt uden grund, ledelsen i 97 var tilbageholdende.

Da det rygtedes, at Brovst ville blive forbigået, forårsagede dette en stærk bevægelse, som fik massiv støtte fra Tranum.

Førende mænd gik i spidsen for en adresse til postvæsenet, og der blev samlet ialt 269 underskrifter på ønskeligheden i, at Brovst måtte blive brevsamlingssted. Listen havde følg. ordlyd:

Til Generaldirektoratet for Postvæsenet

"Undertegnede Beboere af Brovst og Tranum Sogne ansøger herved det høje Generaldirektorat om at faa Postekspedition, subsidiært Brevsamlingssted ved Stationen Brovst paa Nørre Sundby – Fjerritslevbanen.

Som Støtte for dette vort Andragende tillader vi os at anføre, at Flytningen af Øster-Svenstrup Postekspedition til Skovsgaard Station paa nævnte Bane i betydelig Grad vil forlænge Veilængden til Postkontoret for de af Tranum og Brovst Sogns Beboere, der hører under nævnte Postekspedition.

Antallet af Beboere, som antages at ville benytte Brovst Station paa Grund af en kortere Veilængde end til Skovsgaard og Halvrimmen Stationer, anslaaes af Banens Bevillingshavere til ca. 2000.

Endelig kan anføres, at i Brovst By findes saavel flere Kjøbmænd som Præst, Læge, Dyr læge, Apothek og Amts-Sygehus, og at der ved Stationen allerede er solgt 8 Byggegrunde, hvoraf den ene til et større Maskinværksted."

Ærbødigst
269 Underskrivere

Godsejer V. Hane-Schmidt, Bratskov, støttede andragendet ved en personlig samtale med generaldirektøren og en skrivelse til samme, og en særlig adresse fra beboere i Tranum understøttede deres andragende med følgende uddrag:

"Vi kunde ikke undlade at udtale, at vi – Rigtigheden af Rygtet forudsat – maa føle os meget tilsidesatte ved en saadan Ordning.

Skulle vi nemlig bringes ind under Skovsgaard Station, der er Grunde, som vi ikke nærmere skulle nævne, er lagt paa Grænsen af Øster-Hanherreds milevide Hede, maa vi, for at besøge Posthuset, kjøre over en af de høieste og bratteste Bakker norden for Limfjorden og faa $\frac{1}{4}$ Mil længere til Posthus, end hvis dette laa ved Brovst Station, til hvilken vi agter at levere vor Produktion, og som desuden ligger nærmere ved Aalborg, der jo vil være den Kjøbstad, vi nærmest søge.

Da Tranum Sogneraad indgik paa at betale 19000 Kr. til Sundby-Fjerritslev Banen, var det kun under den udtrykkelige og eneste betingelse, at vi maatte faa vor Station ved Brovst, nogle Hundrede Alen nord for Thisted Landevej, det forekommer os derfor, at Billighed taler for, at vi kan faa vore Breve, Pakker, Pengeforsendelser o.s.v. expederede ved samme Station, hvortil vi bringe og hente vore Produkter og Varer, selv om det skulde blive Tilfældet, at Hovedmængden af Postsager derved kommer til at gaa over Brovst, ikke over Skovsgaard.

Vi beder altsaa indtrængende den høie Generalpostdirektion om at tage vor indstændige Begjæring under fornyet Overveielse, inden Postruterne bliver endelig fastsatte.

Ærbødigst
18 Underskrivere

Den voldsomme Reaktion fra distriktets beboere havde sin virkning, og de velmotiverede grunde til at oprette brevsamlingssted i Brovst, var direktionen lydhør overfor, og det må siges, at der blev handlet hurtigt, idet der fra generaldirektoratet den 16. marts 1897 blev afsendt følgende:

Bekendtgørelse

Fra den 19. denne Maaned at regne vil der blive oprettet et Brevsamlingssted i Brovst,

underlagt Postekspeditionen i Skovsgaard, og i Forbindelse med denne Expedition, samt Aabybro Postkt. og Jydske ? kontor.

Generaldirektoratet for Postvæsenet
Marts 1897

Til at bestyre brevsamlingsstedet antoges stationsforstander N.P. Nielsen, der foreløbigt var lovet en løn på 100 kr. årligt, men omsætningen og arbejdet må have vist stigende tendens, for i 98 forhøjes lønnen til 360 kr. årligt.

Allerede i 1899 d. 1. juli forflyttedes N.P. Nielsen til Fjerritslev, og den ny stationsfst. i Brovst Niels Christian Poulsen overtager brevsamlingsstedet. Hans løn er forhøjet til 420 kr. årligt. Han opsiges sin kautionsforpligtelse tegnet i "Dañsk Kautionsforsikrings A/s, og stiller som sikkerhed for de forlangte 500 kr. en privat forsikring med gdr. Claus Østergaard som Kautionist.

I 1905 forhøjes lønnen til 550 kr. årligt, og i 1907 til 675 kr. et tegn på den stærkt stigende benyttelse.

Fra den 1. okt. 1916 udstedes en kontrakt, hvorefter stationsfst. Niels Christian Poulsen udnævnes som postekspeditør i Brovst, "paa de ved Lovgivningens eller ifølge Bevilling paa Finanslovene fastsatte almindelige Vilkaar."

Hans løn er 816 kr. årligt, og Brovst postekspedition er underlagt postkontoret i Aabybro.

N.C. Poulsen afdør ved døden den 27. okt. 1917, og assistent C. Møller er fra 1. nov. konstitueret i stillingen.

Men den 13. dec. meddeler banens driftsbestyrer til generaldirektoratet for postvæsenet, at overassistent Jean H. Dupont er ansat som Stationsforstander ved Brovst station. Løn 858 kr. årligt.

J.H. Dupont forflyttes fra 1. okt. 1927 til Fjerritslev og fra samme dato er antaget stationsforst. A. Christensen, V. Hassing.

Postekspeditionen i Brovst lægges fra 1. april 1936 under Fjerritslev postkontor. A. Christensen afløses i 55 af C. Christensen, Halv. (der døde på en rejse i 57).

Ejnar Nielsen efterfølger G. Christensen i 1957 som stationsforst. og postekspeditør, og han fortsætter stillingen til banens standsning pr. 1. april 1969.

Samtidig skete en betydelig ændring i postvæsenets struktur, nødvendiggjort af overgang til biltransport, og vel også en naturfølg af tidens tendens til sammenlægning.

Halvrømmen og Skovsgaard postekspeditioner blev omdannet til brevsamlingssteder og lagt ind under Brovst, der dermed også med hensyn til postvæsen blev et centrum for Øster Hamherred, idet hele storkommunens postekspedition nu er samlet her, og der udgår daglig 18 postbude i alle retninger, de fleste motoriserede. Ekspeditionerne i de to nabobyer er degraderede til brevsamlingssteder.

Engang i starten var Brovst nærmest postvæsenets Askepot, der blev stillet i skyggen af de to naboer, og det var kun efter en kraftig lokal indsats, det lykkedes at få et brevsamlingssted.

Rollerne er nu byttet om, og følgerne af fremsyn og initiativ har senere vist berettigelsen.

Broust Sogns Bibliotek.

I forrige århundredes begyndelse blev der fra statens side gjort bestræbelser for at give almuen oplysninger og lærdom, og på dette felt var skoleloven af 1814 af væsentlig betydning.

Hidtil havde skolevæsenet fungeret under elendige former, med mangel på skolebygninger og kvalificerede lærerkræfter, og kun i Brovst fandtes en fast lærer og degn. Den øvrige del af sognet blev betjent af omgangsskoleholdere uden fast tilholdssted og uden nødvendige kvalifikationer.

En sådan ordning var selvsagt meget uheldig for den opvoksende ungdom, og resultatet blev da også, at det kun var et fåtal, der kunne læse og skrive.

Men i 1814 kom den nye skolelov, der betød en radikal ændring af hele skolevæsenets struktur.

Denne nyordning trådte dog først i kraft i Brovst sogn i 1820, hvor skolen blev udbygget i 1824, og vi nåede helt hen til 1834 før »centralskolen« for hele den østre del af sognet blev bygget. Men nu kunne uddannede lærere arbejde i skoler med undervisningsmateriale, svarende til datidens undervisning, og bibringe ungdommen de mest elementære kundskaber, der var grundlag for forståelse af den udvikling, som var i gang.

Efterhånden som ungdommen opnåede læsefærdighed, stimuleredes lysten til boglig viden, og omkring 1830-40 arbejdedes der mange steder i amtet med oprettelse af lånebogsamlinger; en af de ivrigste forkæmpere for sagen var amtsforvalter Brinch-Seidelin, Hjørring, og da landhusholdningsselskabet tilbyder støtte med uddeling af landbrugsfaglig litteratur, kommer der mere gang i sagerne. Dette selskab retter en opfordring til pastor Jacobsen i Brovst om at få oprettet en lånebogsamling i Brovst, og sender en pakke med 37 bind til at starte med. Dette var i 1837, men det var måske af mangel på tid og interesse - fakta var, at bøgerne blev stående på præstens hylder, og præstens navn er glemt, i hvert fald i forbindelse med bogsamlingen. Derimod havde man i Brovst en dygtig og initiativrig mand, lærer Anders Larsen (f. i Saltum 1801, lærer og kirkesanger fra 1825 til 1851, flyttede til Øland, hvor han døde 1856), der var den egentlige stifter af bogsamlingen sammen med lærer Nielsen, Halvrimmen. Om bogsamlingen skriver Aalborg Stiftstidende den 22. maj 1841:

»Broust Sogns Laanebogsamling, der ved velvillige Gaver af Bøger fra Landhusholdnings- og Trykkefrihedsselskaberne er grundlagt og siden ved betydelige Gaver fra private, samt ved indkøb af flere gode Bøger, er blevet forøget, og modtog i afvigte Efteraar en længe ønsket udvidelse, idet den blev delt i tvende Afdelinger, hvoraf enhver har sin Plads i Sognets tvende skoler. Denne Udvidelse, der især fandt sted for at give alle Beboerne i det temmelig udstrakte Sogn lige nær Adgang til at benytte Bogsamlingen, har haft til Følge, at Læseforeningens Medlemmer er steget til det dobbelte, så disse nu udgør 39, der bidrager med 3 Mark pro persona til Laanebogsamlingens Kasse. Indretningen er ordnet ved Love og har sin Bestyrelse, bestående af to Formænd og 6 Medhjælpere.

Formændene, Skolelærer Larsen, Broust, og Skolelærer Nielsen, Halvrømmen, bestrider Bøgernes Udlaan, sætter de holdende Blade og Tidsskrifter i Cirkulation blandt Medlemmerne, og bestyrer Foreningens Økonomi.

Bøger udlaanes og ombyttes en Gang ugentlig, og foruden Læsningen af de cirkulerende Skrifter, nemlig: det meget opbyggelige religiøse Tidsskrift »Christelig Samler«, Børresen: »Bondevennen«, »Almuevennen«, Lunøes »Landøkonomiske Tidsskrift«, og »Dansk Familieblad«, samt »Viborg Stændertidende«, havde de fleste af Medlemmerne Benyttet Bogsamlingen paa en meget glædelig Maade, og Bestyrelsen har det grundede Haab, at dens Bestræbelser til almenyttige Kundskabers Udbredelse i dens Virkekreds, ikke heller i Fremtiden skulde være forgæves«.

Det ser således ud til, at bogsamlingen har fået en fortrinlig start, hvilket især skyldes lærer Larsens dygtighed og fremsynethed. På mange områder deltog han i det offentlige arbejde, således afløste han efterhånden pastor Jacobsen som medlem af sogneforstanderskabet, men Larsens helbred er ikke godt, og for at få arbejdsbyrden lettet søger han sig fritaget for medlemsskabet af forstanderskabet. Da dette ikke lykkes, søger han og får embedet på Øland.

Lånebogsamlingen arbejder støt videre med skiftende lærere som ledere. I en indberetning i 1870, hvorefter der foretages en samlet opgørelse over lånebogsamlingernes tal og virksomhed i hele landet.

Af beretningen fra Brovst fremgår, at der fra privat side er skænket boggaver, ligesom landhusholdningsselskabet tre gange har skænket bøger, så samlingen nu er på 500 bind af forskellig kategori.

Der synes at være en tendens til, at de oplysende bøger i nogen grad i udlån distanceres af de underholdende, et fænomen, der heller ikke har været ukendt senere. I 60erne og 70erne indtrådte en kendelig stagnation eller tilbagegang i bogsamlingernes virke, og heller ikke i Brovst undgik man at mærke omsvinget, men så trådte staten til, bl. a. med støtte fra Sorø Akademis midler. Med udsigten til statsstøtten fik bogsamlingens venner i Brovst mod til at gøre et fremstød for sagen, hvilket var hårdt tiltrængt, da interessen var i kendelig dalen.

I 1885 blev der taget nye bestemmelser, vistnok efter tilskyndelse af lærer Knudstrup, Brovst, der synes at have interesseret sig varmt for samlingen. — Bøgerne var som tidligere delt i to afdelinger (skolerne Brovst og Halvrømmen) med hver sin bestyrelse på 3 medlemmer. Formændene var lærerne Knudstrup, Brovst, og Kjær, Halvrømmen. De øvrige bestyrelsesmedlemmer var Claus Østergaard og Peder Knudegaard, Brovst. Peder Kr. Andersen, Nørøxe, og lærer L. Larsen, Røgild. Sparekassebest. Chr. Pedersen, Brovst, var revisor. Medlemstallet var nu helt nede på 18, og årets udlån 582 bind.

Men det forventede statstilskud blev en stor skuffelse. Til hele landet uddeltes kun 3.000 kr., og andelen til Brovst blev kun 25 kr. i 83, så der blev ikke mange penge at gøre bogindkøb for, og det stimulerede ikke ledelsens lyst, at læselysten ikke viste fremgang og at medlemstallet lå alt for lavt og varierede fra 4 til 32 medlemmer af bogsamlingen.

Tre mænd var dog stadig trofaste mod sagen. Den ene var sparekassefmd. Chr. Pedersen, der undertiden selv lagde penge ud til bogindkøb. De to andre var lærer

Halvrømmen bibliotek. Lærer Emanuel Nielsen.

Knudstrup, Brovst, og lærer Kjær, Halvrimmen.

I 1893 efterfulgtes Knudstrup af lærer N. C. Andersen, der blev formand for vestre kreds. - Østre kreds blev delt i to afdelinger. Den ene samling var anbragt i Nørøxe skole under ledelse af lærer C. Nielsen. Den anden i Sønderøxe med gdr. Jens Hansen som leder, og han var samtidig formand. Han trådte dog tilbage i 1894, og derefter kom alle samlingens bøger til Nørøxe skole, hvorved alle medlemmer i Sønderøxe udtrådte af foreningen. I 1896 deltes samlingen atter, denne gang mellem Røgild og Fredensdal skoler, og i 1902 er hele bogsamlingen ført til Brovst skole. Det er klart, at med disse kaotiske forhold svækkedes forståelsen og interessen blandt det lånende publikum, og der var til tider udsigter til, at det tidligere indarbejdede biblioteksvæsen i Brovst kommune skulle ophøre at fungere, men så i 1909 gjorde lærer Andersen et hæderligt forsøg på at rette skuden op. Han sammenkaldte til et møde i skolen den 8. november 1909, hvor der med tilslutning fra beboerne i den opvoksende stationsby blev tegnet 57 medlemmer.

Bogsamlingen flyttedes til Afholdshjemmets lille sal, hvor der var udlån to timer hver torsdag aften. Bestyrelsen bestod af lærer Andersen (formand), lærer Christensen, boelsmand Niels Jensen, Chr. Pedersen, Møllegaarden, og Jens Gammelgaard i Fredensdal. Kontingentet var 1 kr. årligt, men da lokalelejen var 25 kr., blev der jo ikke meget til bogindkøb, og det første år gav da også underskud.

Året efter blev kontingentet sat op til 1½ kr., hvilket straks medførte en medlemsnedgang til 35, og nedgangen fortsatte, til der i 1916 kun var 5 medlemmer, deriblandt naturligvis den trofaste Chr. Pedersen.

Det var et føleligt nederlag for bestyrelsen og en manifestation af beboernes mangel på lyst og interesse til på en billig måde at få indblik i samtidens underholdende og oplysende litteratur.

Skolevæsenet var af en sådan art, at ungdommen aldeles ikke savnede forudsætninger for at følge med i udviklingen i litteraturens verden.

Men hvad var der da i vejen? Var det sagens organisation, der var grebet forkert an, eller var krigstiden skyld i mangelen på interesse?

Trods de mange mislykkede forsøg vovede lærer N. C. Andersen et nyt i 1917, idet der i Brovst by blev dannet en læsereds, hvis bøger efter endt cirkulation blandt kredsens medlemmer overgik til lånebogsamlingen, der i den anledning fik nogle nye medlemmer.

Men så skete noget afgørende for biblioteksvæsenet i Brovst sogn. I 1916 kom lærer Emmanuel Nielsen til Halvrimmen skole. Han var ladet med energi og lyst til et fremstød for sagen. Han var ikke ukendt med arbejdet, idet han tidligere som lærer ved Arentsminde og Fredensdal skoler havde fået startet børnebogsamlinger i kommunens 8 skoler.

Brovst Sogns Børnebogsamling blev betegnelsen. Der var i begyndelsen af 1909 33 bøger. Dette antal var i 1925 steget til 2440 bind med 5950 udlån, så denne voldsomme udvikling animerede ham til også at tænke på de voksne lånere. Han anså det for uheldigt, at han skulle slippe forbindelsen med børnene, så snart de gik ud af skolen. Gennem en rigtig folkebogsamling kunne kontakten opretholdes. Han fik startet med 30 lånere, og der blev søgt om statstilskud, men en forudsætning for tilskud var et større lånertal; dog modtog man en kasse bøger.

Halvrimmen Gæstgivergaard ca. 1900.

Halvrimmen Hotel 1930.

Parti fra Halvrimmen Station

Halvrimmen Hovedgade 1909.

Parti fra Halvrimmen Station

Halvrimmen 1910.

Sommeren 1918 tog Nielsen på bibliotekskursus i København, og han kom hjem med masser af nye idéer. Der blev indrettet læsestue i Halvrimmen skole, og udlånet var gratis. Året efter fik man 290 kr. i statstilskud.

I 1922 foreslog sognerådet, at den gamle bogsamling på 400 bind, hvoraf dog 150 var kassable, burde indlemmes i biblioteket, og man syntes, biblioteket skulle dække hele sognet, med midtpunkt i Halvrimmen.

Den stadige stigning i bibliotekets virksomhed gjorde pladsen i skolen for trang, og i 1922 vedtoges at bygge et særligt hus.

Sognets beboere tegnede sig for 4.000 kr. og sognerådet lovede 1500 kr. under forudsætning af, at det blev en selvejende institution.

Lærer Nielsen skænkede grunden, og den 1. maj 1924 toges den nye bygning i brug, der ialt med inventar havde kostet 11.000 kr., og gælden blev kun 4.000 kr., så det var et værk, sognet og bidragyderne kunne være stolte af, og tilmed var Brovst Danmarks første landsogn med egen biblioteksbygning.

Indvielsen foregik ved møder i Arentsminde forsamlingshus, Brovst Hotel og i Halvrimmen forsamlingshus, hvert sted med Johan Skjoldborg som taler, og sidstnævnte sted suppleret med bibliotekskonsulent Banke som taler. Der var hermed lagt op til det helt store, og forventningerne blev indfriet. Nogle tal fra trediverne taler tydeligt om sagens eksplosive udvikling. 1932-33 var rekordår for udlån, nemlig 24.386 bind, og i året 1934-35 nåede lånertallet 1286, og med hensyn til indtægter var disse i året 1937-38 5.196 kr. og statstilskuddet androg året efter 1651 kr.

Det eneste svage punkt i udviklingen var udlånet af faglitteraturen, der endda var godt repræsenteret på hylderne, men ellers var der kun lyspunkter, da biblioteket i oktober 1940 kunne fejre 100 års jubilæum, og da dette faldt sammen med Nielsen og fruens sølvbryllup, blev det en storslået fest med en enestående hyldest og tak til bibliotekssagens forkæmper.

Biblioteket i Halvrimmen blev af de kendte biblioteksfolk anvendt i agitationsøjemed, idet de henviste til den eksemplariske orden og system, der her var i tingene, og navnet Emmanuel Nielsen blev landskendt.

Lærer Nielsen var en impulsiv natur, glødende idealist, men tillige en gavmild, handlingens mand, der var parat til økonomiske ofre, når han gik ind for en sag. Biblioteket var hans hjertebarn, og det stod der som et stateligt monument over den kæmpeindsats, han gennem årene havde ydet. For sit arbejde med registrering og pasning af de mange opgaver, der er forbundet med bibliotekets funktion, modtog han et lille beløb af symbolsk betydning, som han igen skænkede til biblioteket. - Han ofrede det meste af sin fritid og sine ferier på arbejdet, og i enrum fik man meget diskret ud af ham, at han af sin arvede formue havde givet 20.000 kr. gennem årene til biblioteket.

Ved jubilæumsfesten var han genstand for megen velfortjent hæder, og han fik ved den lejlighed overrakt fortjenstmedaljen i sølv.

Mange mente, at det var for beskeden en hædersbevisning til en mand, der i den grad havde ydet og gavnet i offentlighedens tjeneste, et arbejde af kolossal kulturel betydning, et livsværk til gavn og glæde for sognets befolkning.

Jeg ved, de mange havde ret.

Da kommunesammenlægningen i Brovst området blev gennemført i 1966, og den nuværende Brovst kommune blev dannet af de oprindelige Brovst, Lerup-Tranum, Ø. Svenstrup og Øland kommuner, blev biblioteksvæsenet et rent kommunalt anliggende og videreførtes som Brovst kommunes Bibliotek.

Bibliotekets hovedafdeling blev placeret i Brovst, og de øvrige biblioteker i de gamle primærkommuner fortsatte som filialer med udlån for såvel børn som voksne. Der er således foruden hovedbiblioteket i Brovst 4 filialer, der er beliggende i Halvrimmen, Skovsgaard, Tranum og Øland.

Melodi: Hvor smiler fagert .

Hvor smiler venligt den lille by
med solens skær i de røde tage,
en herlig plet, ja, et yndigt ly
i festlig stund som i arbejdsdage.
Og nåed' den ej det store ry,
den er vor stolthed og håb, vor by.

Her leves livet så jævnt og støt,
mens tiden veksler med vinter, sommer,
og arbejdsviljen er uforknyt,
mens slægtled skifter og går og kommer.
En klangfuld rytme i rigets mål
fra høvlebænk og fra amboltstål.

Her øves idræt i sportens ånd,
og styrke hentes i sportens glæder.
Veltrænet er både fod og hånd,
og byens navn nævnes tit med hæder.
En vågen ungdom parat til dåd
skal føre videre slægters tråd.

Ja, veksled tiden med godt og ondt,
med gode kår og alvorlig krise.
Humørets stemning svang ofte rundt
fra vemodsklang og til lystig vise,
men virketrangen er stadig frisk
i værksted som ved forretningsdisk.

Hvor smiler venligt den lille by
som kærnepunkt i en festlig ramme.
Dens mål er et velbefæstet ry,
og viljens magt nærer håbets flamme.
Så håber vi da en æra ny
med lykke oprinder for vor by.

J. Møller Gregersen
til foreningens 50 års jubilæum.

Pottemageri ved Halvrimmen

I en mark øst for Halvrimmen, tilh. Antonius Larsen, kan der findes masser af potteskår, de tydelige spor af et pottemageri, men der findes ingen skrevne kilder om dets eksistens, som sikkert også kun har været kortvarig. Riis Larsen har i trediverne søgt at komme på sporet ved at tale med to af de ældste lokale beboere.

Jens Hansen, Sdr. Økse, fortalte, at pottemageren hed Carl Larsen, og pottemageriet lå lidt øst for Halvrimmen. De fremstillede varer var af meget dårlig kvalitet, men blev dog lidt bedre, da han kom til at hente leret på Øland.

Niels Pedersen, Gammel Niels, Nr. Økse, kunne huske, at da han som 28-årig kom til egnen i 1871, var selve virksomheden nedlagt, men pottemageren Lars Bødker boede stadig i huset på stedet.

(R.L. 138)

I det inddæmmede areal mellem Øland, Brovst og Torslev sogne er frodige marker i stand til at give 20-30 fold, hvilket vel nok overstiger de forhåbninger, der blev stillet af de fremsynede mænd, der i århundredets første halvdel tog opgaven op og skabte et værk, hvis værdi for egnen er en åbenlys kendsgerning, et økonomisk fremskridt af samfundsmæssig betydning. – Jo, meget kan skrives på vindingskontoen. De bølgende kornmarkers betydning for bestående og for nyskabte hjem. De snorlige vejes lettelse for samkvemmet mellem sognene o.s.v.

Er det kun småting, der kan tilskrives tabskontoen, så bør de dog nævnes. Naturelskere har savnet den skønne fjordvig, hvor bølgerne blinkede mellem de grønne holme, hvor de tusindtallige strandfugle i forskellige tonearter tilkendegav deres ret til stedet, når ægssamlere og jægere nærmede sig. Det var her i Torslev dyb fiskere af lyst og vel også stundom af nødvendighed satte deres ruser. Men det hændte da også, at en jagt eller galease, helst med medbør, strøg ind ad det smalle Torslev dyb ind mod Brovst havn med en last tømmer eller anden grovvare. Alt dette tilhører en svunden fortid, som nu kun få vil begræde. – Tekniken har også her vundet sin sejr. Tre pumper af kæmpeformat, der tilsammen kan ekspedere 15 kubikmeter vand i sekundet ud i fjorden, ordner sagen, så hele afvandingen og baglandet er forsvarligt sikret.

Tæt ved skellet mellem Brovst og Torslev sogne, i et lille udyrket areal med et græsdekke over dybe huller, kan man skimte stolper og rester af brohovedet ved Brovst Havn, og dette har en historie, som her kort skal fortælles.

Den driftige Ole T. Lange, Bratskov, havde imellem sine alsidige planer, tanker om at uddybe Tranum kanal med anlæg af landingsplads ude ved kanalmundingen tæt ved Torslev dyb. Med sine sædvanlige overdrivelser var projektet slået stort op med pramtransport af tørv fra mosearealerne i Brovst og Tranum. Tørvene skulle i havnen omlades i større skibe, der gennem Torslev dyb skulle føre dem ud til fjorden og videre til de forskellige havnebyer. Tanken var sund, og det blev vel også forsøgt at realisere planerne, men de helt store resultater udeblev. I Trediverne byggedes skoler i Lerup, Tranum, Svenstrup og Halvrømmen, men det anvendte tømmer blev indskibet ved Boden på Øland, hvilket tyder på, at besejlingen til Brovst havn ikke var i orden på den tid.

Den 10. juni 1845 indgår sogneforstanderskabet i Brovst en overenskomst med Købmand Jacob Nørgaard, død 1893, Se tillæg, Brovst, hvorefter han skal anlægge en vej fra vejen Brovst-orslev til vejlen, "og efter øvrighedens nærmere bestemmelse anlægge en forsvarlig vej langs hans Kjærlod ned til Berent Christensens Kjær og derfra hen til en Losse- og Ladeplads ved Torslev Dyb til alles Benyttelse til evig Tid. Så længe han benytter Anlægget og den ham tildelte Handelsbevilling, skal han forsvarligen vedligeholde dette, saaledes at det til alle Aarstider bekvemt kan befordres med Læs."

I inødet den 22/12 1845 påtegnes overenskomsten mellem S. og Nørgaard, dog med den bemærkning, at dæmningens højde, knap en Alen over dagligt vande næppe er

tilstrækkelig.

Men har Nørgaard så hurtigt fortrudt sine dispositioner, eller øjner han en forretningsmæssig chance, for allerede den 9. jan. 1846 foreligger der gennem det danske cancelli et andragende fra J. Nørgaard, hvori han ansøger S. om at måtte overdrage sin havne- og handelsbevilling til købmand E. Budde?, løgstør, som forpagter i 10 år for en årlig afgift af 400 Rigsdaler. Sogneforstanderskabet svarede hertil:

"da det er denne Kommunes store Interesse, at se en driftig Mand faa Lejlighed til at gaa i Gang med Sagen, og da man kender Jacob Nørgaard som en saadan Mand, og man ikke kender Supplicantens omtalte Dygtighed og gode Egenskaber, og da der er andre Mænd i Sognet, der er villige til at overtage anlæget og handelen og betale Nørgaards Udlæg.

Havde vi vidst, at Jacob Nørgaard vilde bortforpagte Anlæget, havde vi aldrig givet ham vor Anbefaling."

Der blev altså intet ud af denne forpagtning, og Nørgaard fortsætter forretningen. Den 2. feb. 1849 ansøger han kongen om konfirmation på den ham tildelte handelsbevilling og om forretningsudvidelse til også at omfatte manufakturhandel.

Jakob Nørgaard Christensen Kronborg f. 10/6 1815 – d. 23/1 1893. G. 6/11 1842 med Ane Katrine Christensen af Brovst. Ejer af Aggersborggaard. F. 20/4 1783 – d. 23/2 1853. Søn af Christen Kronborg Christensen, Vester Kjelgaard og Elisabeth Birgitte Nørgaard f. 17/7 1787.

Da hans bedstemor, (Ane Marie Bric d. 1829) døde fik han en sølvmønt af værdi en mark, som den afdøde havde haft i sin lomme. Af Onklen Mogens Kjelgaard paa Slette fik han 1 rdl. og med disse penge begyndte den 14-årige dreng at handle, købte skind o.desl. Han tjente lidt på dem og driftskapitalen voksede. Handlede derefter med kreaturer og ejendomme og blev i 1842 købmand i Brovst. Efter i 10 år at have handlet her, købte han Aggersborggaard og i 1870 Vesløg., i Hannæs. Han skildres som en af de elskværdigste og mest sympatiske personligheder blandt egnens befolkning, en vidt bekendt og meget populær mand. Beklædte flere kommunale hverv.

I 1853 solgte han havnerettigheder og forretning til handelsfirmaet Christoffersen og Metz, Brovst, og han flyttede til Aggersborggaard. Købte den for 70.000 rdl. (som han erhvervede for 70.000 rdl. – dengang en anseelig sum).

Ejendommen er matrikuleret Torslev 12f. og den blev i 1866 solgt til S.A. Christensen, der igen i 1871 sælger til husmand Chr. Hollensen, Brovst, men denne afhænder havn og dæmning samt retten til bropenge til købmand P.C. Andersen, Torslev, iflg. denne kontrakt:

"Jnderskrevne Christen Hollesen af Broust og Kjøbmand Andersen af Torslev, havde indgået følg. handel.

Det ud fra Parcellen, 12f. byggede Brohoved og Dæmning med alt dertil hørende,

Nørøxe Mølle ca. 1900.

navnlig til at opkræve Bropenge af Anlægget etc.

Alt i den Stand han allerede har overtaget disse Ejendomme. Kjøberen er berettiget til fri Færdsel af den Vej, som er udlagt til Dæmningen og Brohovedet over et Stykke af Matr. nr. 12f. dog skal han selv vedligeholde samme.

Torslev den 20. August 1871

Sign.

Christen Hollensen

P.C. Andersen

Chr. Hollensen solgte i 1909 ejendommen til husmand Peder Julius Christensen (Kanstrup) der fik stillingen som "brofoged".

Jagten "De syv Søsken" på 14½ kommerce læst, fører og reder P.A. Thomsen, var den første skude, der gik i regelmæssig fart, men større skibe har også anløbet havnen, idet et firma, A.H. Wulf m.m. i 1870 havde planer om at forbinde Hanherred med det øvrige land. Der indkøbtes et mindre dampskib, "Fremad", som egentlig var beregnet til sejlads på Gudenåen. Foretagendet viste sig at være urentabelt, og båden blev solgt efter kort tids forløb, men i 1872 gentog man forsøget, denne gang med støtte af kendte lokale folk R.Th. Bruun, Boelsgaard, Lars Jensen, Lunde m.fl.

Et dampskib blev indkøbt i Tønder. Efter en nødvendig reparation blev det omdøbt til navnet "Hanherred" og indsattes i regelmæssig fart på ruten Nibe, Brovst, Attrup, Aggersund, Løgstør. Der næredes store forhåbninger til denne rute, der også skulle have gode betingelser for rentabilitet, men alligevel blev den en skuffelse for selskabet, der blev ledet af dir. J. Henius, købmændene P. Rechnitzer og A. Lindholm. Kullene steg i 72 ganske voldsomt, og da fragterne af hensyn til sejlskibenes konkurrence ikke kunne forhøjes, så man sig nødsaget til at standse ruten, og skibet blev solgt til København. Sejlskibene havde vundet en sejr, og der blev i slutningen af 1800-tallet ret livlig trafik på Brovst havn, ja selv udenlandske skibe kunne klare den vanskelige kurs mod Brovst havn.

Der fortælles især om et russisk skib, der kom med en tømmerlast til en købmand i Skovsgaard. Denne skude og dens besætning vakte naturligvis opsigt med alt sit fremmedartede præg, og egnens folk fortalte "Sømændene gik i bare ben i snesjap på dækket. De spiste rå spegesild, som de dyppede i noget, der lignede tjære, og så drak de Vodka af Pottemål dertil."

Fiskere langvejs fra benyttede havnen som udgangspunkt for Limfjordens tillokkende reje- og ålefiskeri, og det var almindeligt, at mange af egnens folk havde havnen som mål for søndagsudflugten. Her var der altid noget at se på, fjorden og dens fugleliv, og familien kunne leje sig i det grønne med madkurven.

Endnu et glimt af historien må ikke glemmes. I baptismens lære indgik voksendåben, og da vækkelsen var i sin vorden i Brovst og omegn foregik de første dåbshandlinger ved Brovst havn.

I 1897 kom F.F.-banen, og havnens vigtigste epoke var til ende. Hidtil havde den måske været et rentabelt foretagende, selv om taksterne, som det fremgår af en takstbestemmelse, godkendt af indenrigsministeriet den 15. marts 1890, var lave.

Takst for Benyttelse af Brohovedet ved Brovst Strand:

For en Hest eller et Kvæghoved	5 øre
En Karet el. Wienervogn forspændt	20 øre
Et Læs Korn, Kartofler o.lign. ikke over 8 Td.	20 øre
Kunstig Gødning pr. 100 Pd.	2 øre
O.s.v.	

At anløbe Broen betales:

Af Joller	2 øre
Af Fartøjer for hver Dag	10 øre
Af større skibe, 2 første tons	12 øre

– Dampskibe som landsætter eller modtager Passagerer med Rejsegods eller alene Stykgods, er fri for Bropenge, forsåvidt de ikke opholder sig ved Broen over 1 Time, ligeledes ere Færger fri for Afgift. O.s.v.

Men banen gjorde ikke Brovst havn helt overflødig. Sejlskibenes fragtsatser kunne godt være med i konkurrencen, og mange af egnens købmænd, især Terndrup og Thøgersen, Brovst vedblev længe efter at få deres grovvarer delvis leveret med skib, og skipper Knudsen, Nr. Sundby, vedblev med "Paketten" at følge den gamle rute til Brovst havn, indtil den føreste verdenskrig.

Skipper Niels Andreas Jensen, Torslev, var dog den der var mest trofast mod Traditionerne. Han fortsatte med at anløbe brohovedet ved Brovst havn med galeasen "Læsø" indtil dæmningsanlægget Øland-Attrup i 1920 satte en prop i indsejlingen til Torslev dyb og dermed overskar livsnerven for Brovst havn, – en markant afslutning på et vigtigt afsnit af egnens historie.

Torslev dyb fungerer nu som hovedledning for afvandingsprojektet. Dets stolte historie som udfaldsport mod den store vide verden er forbi, og Brovst bys glørværdige æra som havneby er en "saga blott".

Nogle græsdækkede fordybninger og frønnede stolper er alt det synlige af en interessant epoke for egnen.

Fra gammel tid var det et vigtigt privilegium for godserne at knytte flest mulige møller til sig, da disse i kraft af en forsvarlig landgilde var et godt aktiv, der endog var sikret mod konkurrence, hvilket fremgår tydeligt af "Danske Lov", hvori det bl.a. hedder:

"Bøndernes Sqvatomøller, som ere paa en Mil nær en Landgildsmølle som holdes ved Magt, og noksom kan Bøndernes Maalning forestaa, skal afskaffes.

Ey heller maa nogen Bonde, som haver Hus og Gaard, nogen Veyr- eller Hestemølle af ny lade opbygge paa nogen Sted, hvor Landgildsmøller bekvemmelig kunne forestaa."

Disse regler blev jo også overholdt i Brovst sogn, hvor Bratskov ejede Nørremølle, og Oksholm ejede Sdr. Mølle. Disse to møller dreves ved underfaldsvand fra Nr. Økse sø, og det må siges, at det var en rationel udnyttelse af vandet, idet Tranum å dengang, efter at have drevet tre vandmøller vestpå, løb ud i Nr. Økse sø og derfra videre til Limfjorden. Først senere blev den ledet ud ved Nymark.

Økloster fik i 1468 lovhævd på, "en Mølle kaldit synder Mølle sammen med andet Gods i Brovst sogn," Øland havde nemlig ingen vandkraft.

1688 havde den hartk. 3-1-3-0 landgilde: 19 td. 6 skp. byg. Stenens størrelse fra øje til kant 7/8 alen. Den betegnedes som i nogenlunde god stand, og den malte også for bønder i Øland og Brovst sogn. Den var imidlertid lavt beliggende, kun 4 fod over fjordens daglige vande, hvorfor den med højvande var udsat for bagflod, en ulempe, der gav anledning til, at den store landgilde ikke kunne svares og derfor blev nedsat.

I 1664 hed mølleren her Just Sørensen og i 1688 Søren Simonsen. Denne var så snild, at han byggede en vindmølle. Stenens størrelse var 5/8, men den var af ringe kvalitet og betegnedes således, "er ganske ilde vedligeholdet."

Vandmøllen mistede nok noget af interessen, da Oksholm o. 1660 byggede en vindmølle sydvest for gården.

Sdr. Mølle blev nedlagt først i 1700-tallet.

Nr. Mølle var i 1688 ansat hartk. 4-2-0-0-Stenens størrelse 1 alen fra øje til kant. Møllen skyldte på det tidspunkt 20 td. byg til Bratskov.

Den betegnedes iøvrigt som godt vedligeholdt, men havde kun få faste møllegæster foruden hovedgaarden. Den nævntes allerede i matriklen 1662, men i 1700-tallet var begge vandmøllers saga ude. Der var kommet ny ejer til Bratskov i 1739, nemlig oberst von Grabow, og han havde planer om at udtørre Nr. Økse sø. Dette projekt var forbundet med vanskeligheder for vandmøllerne, idet opstemning af vandet til deres brug og vandsænkning ved uddybning af kanalerne ikke passede sammen. Sdr. Mølle blev nedlagt ligeledes Nørmølle, hvis drift flyttedes til en ny vindmølle, bygget på Bratskov mark, hvor Møllegaarden blev oprettet. Da det viste sig, at denne mølle havde meget at bestille, blev der

lidt længere mod vest bygget en til. Ved folketællingen 1801 nævntes stamfaderen til slægten i "Møllen" Chr. Pedersen som møller og forpagter af begge møller, der da beskæftigede 4 karle.

I 1834 nævntes foruden Chr. Pedersen en møller Peter Christensen vaade, 54 år gl., men han må have haft den vestre mølle. En senere ejer af denne, Svend Kähler (Køhler?) fremlagde på sogneforstanderskabets møde i Halvrimmen skole i 1848 en ansøgning til kongen, hvori han søgte om bevilling til at flytte sin mølle ½ mil længere østpå i sognet, hvor den tænktes anvendt som grynmølle. Andragendet anbefalede, og dermed var spiren lagt til Carlsminde møllegaard ved Arentsminde.

I samme møde lå ansøgning til kongen fra gårdmand Peder Jensen, Sønderøkse, om retten til på hans ejendom at lade opføre en mel- og grynmølle. Under hensyn til den givne tilladelse til møllen i Arentsminde kunne man ikke anbefale andragendet. Det lykkedes dog på et senere tidspunkt, og møllen blev placeret vest i byen tæt ved vejen, der fører til Brovst. I 1899 nedbrændte den totalt, men den daværende ejer Jørgen Kløv Nielsen byggede den op påny, i hvilken skikkelse den eksisterede til 1912, da den atter nedbrændte. Skæbnetimen indfandt sig da for de fleste af de gamle vindmøller. Vindmotorerne og nyere tekniske fremskridt gjorde dem overflødige, hvorfor Sønderøkse mølle ikke genopførtes.

Nr. Økse mølle blev opført 1864 af gdr. Anders Nielsen. Den lå øst for Trandum engevejen, syd for købmanden og skolen. Den sidste ejer var Peder Jensen, indtil møllen blev nedbrudt o. 1930.

Denne mølles første ejer, "Møller Anjes" var kendt over store dele af Nordjylland for sit ekstrajob som dyrlæge. Så anerkendt var han for sine helbredende naturmetoder, at uddannede dyrlæger søgte hans råd, og for hesteforsikringsforeningen arbejdede han på lige fod med dem. Han havde endog tilvirket en specialmedicin, som Brovst apotek ved apoteker Hedin fik eneret på. Der var tale om et særligt præparat mod følsyge, som med held blev anvendt over hele landet. Møller Anjes praksis strakte sig vidt omkring, og han var altid villig til at hjælpe, når man hentedede ham til kalvefødsler o.lign. Hans navn havde en god klang langt uden for egnens grænser.

I Brovst kirkebys vestlige del har der også ligget en mølle, men dens eksistens er mindre kendt. Opført 1878, ombygget senere efter brand, nedlagt omkring 1. verdenskrig. – Endvidere har der været en mølle i Nymark. – Nedlagt 1904.

Bratskov mølle, der forlængst er omdannet til teknisk kraft, arbejder stadig, men den sidste vindmølle i sognet var Carlsminde mølle, også kaldet Røgild mølle. Den blev nedbrudt i 1943, og dermed var et karakteristisk træk i landskabet forsvundet og af mange savnet.

Bratskov Mølle, Mollegaarden ca. 1915-20.

Den hestetrukne diligence var først i halvfemserne den eneste faste forbindelse mellem Aalborg og Thisted, med hesteskift i Aaby, Svenstrup, Fjerritslev og Bjerget. I Halvrimmen var der holdeplads ved den gamle skole, hvor lærer Kjær fungerede som postmester, men i Brovst holdt den kun, hvis der var passagerer fra stedet, dette skete ved korsvejen, der endnu er byens centrum. Det hændte dog, der var breve til egnen, men disse blev lagt ind på Møllegaarden, der foruden et par småhuse var der eneste bygninger i nærheden, og diligencen skumplede videre mod venstrup kro, hvor der var fast holdeplads og posthus.

Men fremsynede mænd så, at egnens trafikforhold var uholdbare, og at tiden forlængst var løbet fra dem, og med Rasmus Th. Bruun, Boelsgaard og Lars Jensen, Lunde i spidsen for andre foregangsmænd, syslede man allerede i firserne med planer om bygning af en bane mellem Nørresundby og Thisted.

Mange synspunkter gjorde sig gældende vedr. placering af stationer og hele liniens retning, og især ved Brovst havde man svært ved at træffe valget. Den tanke, der vandt størst tilslutning, var at føre linien syd om Brovst kirkeby og så videre til Jægerum, hvorfra den skulle følge den øde grusrimme, der allerede da havde navnet Halvrimmen. Her og i Arentsminde var der ikke megen diskussion om placering, idet Halvrimmen lå centralt for de to Øksebyer, og tillige for Tranum enge og Øland. Arentsminde station eller holdeplads blev anbragt, så banen kom til at fortsætte i lige linie til Birkelse.

Kun ved Brovst blev der foretaget en betydelig ændring af linieføringen, og senere kunne man se, at det var heldigt, for selv om der boede mange folk i Brovst K., så var pladsen ugunstig for byudvikling i det lave terræn. Et sted var der dog disponeret forkert, idet amtets sygehus var bygget i 1892 på det sted, hvor det efter den første plan ville komme til at ligge tæt ved banen. Men det var kun småting imod den fordel, det var at lægge den op over bakken, for selv om der var terrænmæssige vanskeligheder, så var der her de ønskede muligheder for en kommende byudvikling.

Endeligt i 97 blev forventningerne indfriet. Jernbanens spor lå parat, og det første tog kom brusende gennem den næsten øde egn, hvor tra stationer i et sogn, var noget af et højdepunkt. 1800-tallets jævne og næsten stagnerende udvikling var brudt, og en ny epoke var på vej med på den tid uanede perspektiver. Banen og toget var sensation uden lige. Folk kom langsvejs fra for at se og opleve vidunderet, og at man kunne komme til Aalborg på næsten to timer lød da utroligt, men selvfølgelig skulle turen da prøves af mange. To skoledrenge fra Øland kunne heller ikke modstå fristelsen. De gik til Halvrimmen, fik en enkeltbillet til Arentsminde, hvorfra de efter den lyksalige oplevelse vandrede hjemad til Øland. En køretur på to, men en gåtur på 16 km var alligevel nok til, at de var dagens helte i skolen.

Toget gled efterhånden ind i hverdagens rytme, men der var stadig noget stort og fremmedartet over dets røgpulsende fart gennem egnen.

For hyrdedrengene ude i engen var det en herlig afveksling i den lange dag at kunne

tælle togstammens vogne, at kunne høre, når lokomotivføreren markerede ankomst og afgang fra stationerne med kraftige toner i fløjten, og at kunne følge lokomotivets sorte røghale, når fyrbøderen gav fyret "en spand kul" på turen mod Aalborg, og det var vel ikke helt fri for, at sceneriet rørte ved følelser, der kunne minde om udlængsel.

Det hændte vel også, at en karl ude på marken standsede ploven i samme anledning og faldt i tanker. Som i drømme så han stationen og toget som springbrættet ud mod den store vide verden, ud mod de store muligheders land, Amerika, hvor så mange før ham havde taget chancen for at undgå arbejderens kummerlige lod herhjemme.

Måske realiserede han tanken og længslen om eventyret, ved at pakke kufferten og en dag stå i stationens ventesal, spændt og beklemmt løse den første billet til rejsen ud mod de fjerne, usikre mål.

Stationerne var i begyndelsen genstand for megen nysgerrighed. Her var der folk med blanke knapper og i flotte uniformer til betjening, dog ikke med udvisning af underdanig forretningsmæssig service, men med værdig opvisning af al den overlegne autoritet, stillingen som stationsforstander og uniformen nu engang krævede. I sognet var stationsforstanderen nemlig i rang med præsten og læreren og Des med den almene befolkning, og kunne derfor med rette hæve sig over det almindelige niveau, og glæde sig over kundernes ærbødighed.

I 1898 byggedes i hver stationsby et mejeri, og snart fulgte håndværkere i alle fag. I Arentsminde kom brugsen, og i Halvrimmen byggedes kro og startedes forretninger i mange brancher med henblik på det store solide opland, men grundene her var ikke gode, og tillige var der en del spekulation, samt uheldige drikkevandsforhold. Det første vandværk leverede kun saltvand, dette afskrækkede flere, så udviklingen gik ikke så stærkt, som i Brovst, hvor billige og gode grunde fremmede udviklingen. Mange målbevidste mænd startede virksomheder og skabte muligheder for byens sunde udvikling.

En bestemt dag i ugen var der modtagelse af svin til slagteriet, og i Halvrimmen var det ikke usædvanligt, at der holdt 20-30 vogne i kø for at få grisene aflæsset og vejjet i svinefolden, der lå mod øst i baneterrænet, så der var god tid til for kuskene at få en sludder til akkompagnement af grisenes hyl henne ved vægten.

Men det var en stor dag for byen, for inde i ventesalen sag slagteriets repræsentant, Kræn Møller, og udbetalte forskudsbeløb på de leverede grise, så hvis mutter var med for at gøre indkøb, og fatter var i det gavmilde humør, så kunne Lynge, Larsen, Langgaard, Bayer Andreasen eller hvad de nu hed, vente besøg og penge i kassen.

- Indtægten ved vejningen i svinefolden var forstanderens private, og han fik et lille beløb for hvert indvejet dyr. Jeg husker, gamle Johansen havde en evne til at vurdere dyrenes vægt på forhånd, og hans vurdering slog sjældent fejl. Men han var også usædvanlig nysgerrig, og på sit syngende fynske mål frittede han gerne om at høre dyrets pris, men jeg tvivler på, om han i alle tilfælde fik den rigtige pris frem, for egnens folk kendte hans mani.

- Nå vi kom delvis væk fra emnet, banen og toget, vel var der stillet store forventninger til dette moderne anlæg, men at det i den grad kunne omdanne hele egnens struktur, var nu mere end ventet. Stationen var det centrale element i hele udviklingen. For alle, der ønskede at rejse, var toget den eneste udvej, og med den stigende vareomsætning i

Brovst station ca. 1900.

Brovst station.

erhvervslivet fulgte et transportbehov, som kun banen kunne løse.

Omkring stationen eller i nærheden grupperede byerne sig, og det var en vigtig reklame ved salg af et hus, at det lå i nærheden af stationen, og for erhvervsvirksomheder. var det næsten en nødvendighed med korte varetransporter og let adgang til forsendelser.

Man havde jo nok der omkring 1904-5 set enkelte af de her nymodens automobiler, naar de stønnede og osende forsøgte at forcere Brovst bakke. Det var da vældig interessant at se noget nyt, men man priste sig lykkelige for, at man havde toget, det vidste man da hvad var, tidens og fremtidens sikreste befordringsmiddel, uden for al konkurrence, lidet anende, at der kun skulle gå ca. 65 år, før banen kapitulerede. I kampen og konkurrencen mod den parallelt løbende landevej måtte den give op.

Svigtet og forladt, lykkedes det ikke, trods ihærdige anstrengelser fra ledelsens side at holde liv i det gamle, hæderkronede anlæg, der kunne være sin indsats bekendt. Tre smukke byer lå på række gennem sognet, hvor banens spor engang blev trukket gennem en ubeboet egn, den havde faktisk fortjent bedre kår, end tragedien. Der lød ved dens endeligt ikke mange lovord om dens fortjenester og kolossale betydning for vor egns udvikling. – Må disse linier belyse dens værdige eftermæle.

Skinnerne blev solgt som skrot, og i sommer groede der kål og kartofler i stationspladsen, hvor gamle Johansen med værdig håndbevægelse gav tegn til afgang for ca. 70 år siden.

Indtil 1920 var lavlandet mellem Skovsgaard og Brovst kirkeby en veritabel sø, hvor strandfugle havde et godt tilholdssted om vinteren. Man kaldte vandarealet "Søen" eller Torslev Sø, og det var et sted hvor der om sommeren kunne bjærges hø. Hvornår betegnelsen på søen er ændret, vides ikke, men på generalstabens kort af 1795 er søen betegnet som "Brovst Søe" (tidligere Broewitz Søe) og ved dette navn er søen benævnt lige siden middelalderen, hvor den spillede en meget stor rolle som fiskevand for omegnens goder, ja så betydningsfuldt var fiskeriet, at der opstod stridigheder om retten dertil.

År 1500 blev der i en skelsag ved tingsvidner nævnt Brovst sø, og i 1504 vidner 24 gamle Dannemænd på Hanherreds ting, at så længe de kan mindes, d.v.s. 60-70 år, har Brovst sø været fælles fiskevand for Økloster, Kokkedal, Bratskov og Aagaard, "ulastet og ukæret".

Sønder Skovsgård, hvis jord i høj grad berørte søens omraade, ejedes på den tid af den mægtige Mourids Nielsen Gyldenstjerne til Aagaard, og det var mellem ham og Jens Nielsen Rotfeld til Bratskov striden stod. Sidstnævntes argumenter var dog for svage, og da tre af Aagaards fiskere, Jens Hallsøn, Knud Fisker og Thøger Henriksen erklærede, at de havde fisket i søen, også i Mourids Nielsens faders tid, til Aagaards behov, var retten til fiskeriet afgjort.

Søens tilstand var uændret til omkring år 1800, hvor det indgik i Ole Tønder Langes planer at føre Tranum å gennem dette område ud til Limfjorden. Selv om hans planer delvis mislykkedes, så kunne den gravede kanal gennem Nymark dog virke så meget, at søens konstante vandstand og dermed fiskeriets betingelser var ødelagt. Til gengæld opstod der muligheder for græsning.

Den effektive afvanding der opnåedes ved dæmningen Øland-Attrup i 1920 og ved pumpestationen i 1954 skabtes forbedringer i en sådan grad, at bunden af den fortidige Brovst sø med sine lagdelte planteaflejringer blandet med dynd nu kan henregnes til den bedste landbrugsjord i Øster Hanherred. Omegnens landmænd dyrker på de fede agre byg og hvede med rekordudbytte, hvor rige fiskerettigheder i en fjern fortid gav anledning til stridigheder mellem egnens herremænd.

Der står endnu en glorie om afdøde C.O. Jensens navn, for han var byens allerførste pioner. Med fremsyn og dristighed lagde han her grunden til den store virksomhed, hvis produkter blev landskendte, og hvis funktion havde sin store andel i byens vækst, idet den i tyverne nåede op på at beskæftige 70-80 mand. Fabrikkens arbejdsklima var præget af lederens ligefremme og stilfærdige væremåde, så det var et sted, hvor arbejderne følte sig hjemme i arbejdspladsens demokrati.

Han var f. 1866 og blev som ung uddannet som tømrer. Han begyndte selvstændig virksomhed i Bratbjerg 1887 med forarbejdning af trævarer, og her byggede han den første mølle, en såkaldt stokmølle.

Men i 1897 kom banen, og her øjnede han en chance. Han var den første, der byggede i Brovst, og her fortsatte han sin trævarevirksomhed med at fremstille rivehoveder og rivetænder og vinduer og døre.

I 1904 udvidede han fabrikken og tog fat på fabrikation af landbrugsmaskiner, et felt der var under stærk udvikling.

Han havde fra barnsben altid haft lyst til "noget der løber rundt" og i helt bogstavelig forstand, kom det til at løbe rundt. Hans drømme var gået i opfyldelse. Landbruget gled ind i mekaniseringens tidsalder, så tiden var gunstig for ham, der havde fingeren på tidens puls, og initiativrig som han var, fulgte han med i den voldsomme udvikling.

Han udvidede flere gange og oprettede eget støberi. C.O.s tærskemaskiner brummede i lader landet over, og hans berømte klapsejlere knejsede på gårde og huse. Nye produktioner blev optaget, så de omfattede næsten alt i landbrugsmaskiner, og C.O. Jensens varemærke var den sikre garanti for kvaliteten.

Trediversnes krise var hård ved alt og alle, og en følge af bøndernes pengemangel og købelyst var, en midlertidig stagnation af fabrikationen, men heldigvis undgik man store afskedigelser af arbejdere.

I 1934 skete en katastrofe, idet fabrikken nedbrændte totalt, men en meget hurtig opbygning hindrede afskedigelse af de 65 arbejdere.

Året efter blev ligeledes et vigtig vendepunkt i fabrikens historie, idet fagforeningerne krævede overenskomst med arbejdsgiveren C.O.

En ny tid var på vej. Nye baner i industrien, som C.O. med sin gamle indgroede livsform og tradition om frihed ikke kunne følge. Han nægtede simpelt hen at underskrive, for han kunne ikke svigte sin fortids idealer, og han fratrådte som leder af fabrikken, der drevs videre som aktieselskab, i hvis bestyrelse han blev siddende.

En bitter omvæltning for den gamle kæmpe, den værdige personlighed der med rette hørte til byens førende skikkelser.

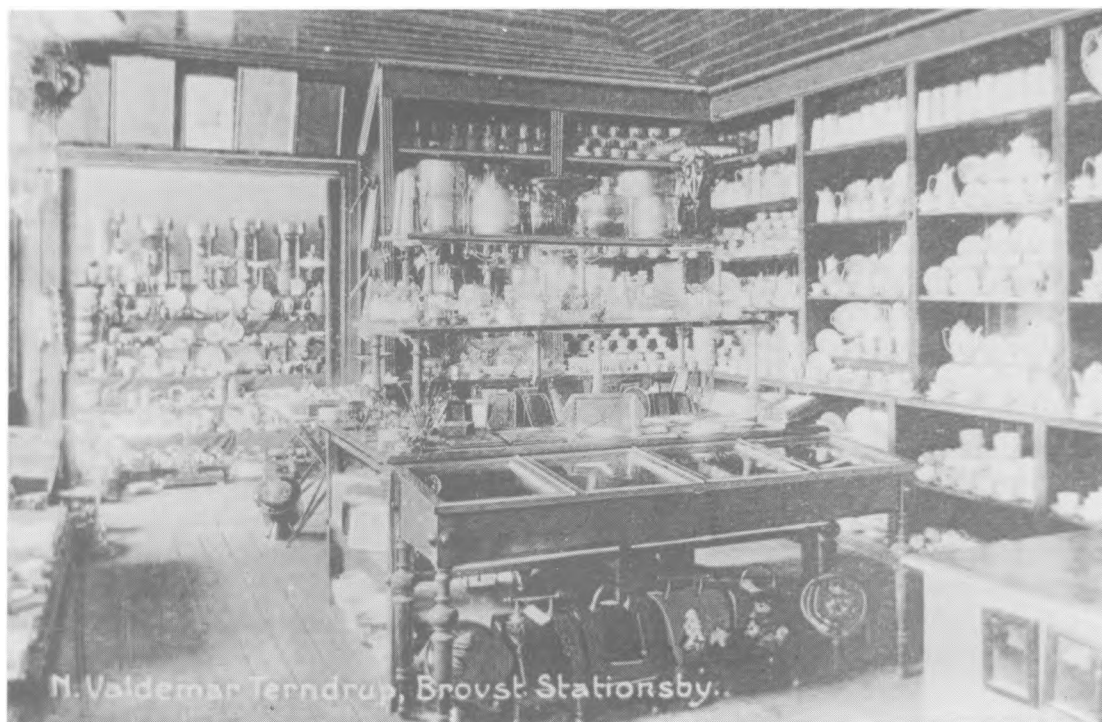
Han døde i 1945, men forinden havde han og hans hustru af deres betydelige formue sat et minde i form af et legat for værdigt trængende i Brovst Sogn/kommune.

Købmand Terndrup og proprietær Groot, Lunde.

Brevst, købmand Terndrups forretning ca. 1908-10. Hjørnet af Jernbanegade og Østergade.

Broust, købmand Terndrups forretning.

F.v. Mine Nielsen (Rebslarmine), smedemester Nielsen og skomager Larsen, i smedien på hjørnet af Smedegade og Falborggade, ca. 1906.

Partier fra Broust dr 1932. Øverst: Skomager Larsen, giver en ven en sejltur i den lille sø ved Damhuset. Nederst: Huset med det blå tårn. Senere købmand Jørgen Olsens forretning, nu Broust Bank.

Han var en af de første, der kom til byen, idet han i okt. 1898 lejede sig ind hos købmand Nielsen, der drev trælasthandel, medens T. åbnede kolonialforretning i samme ejendom, men energisk og handlekraftig som han var, blev rammerne her snart for små, og med den dristighed og det fremsyn, der prægede hans væremåde, gik han snart i gang med at bygge ved korsvejen i byens kerne. Her var der plads for hans initiativ til at drive storhandel, og snart var hans navn kendt over hele Ø.H.H., dækkende en reel og solid købmand, til hvem man trøstigt kunne henvende sig om større leverancer til bygning o.lign. Hans navn var borgen for kvaliteten.

Men hans vidsyn rakte længere end til egne interesser. Han havde et vågent blik for byens trivsel og vækst, og han var altid den førende, når foretagender i den retning skulle fremmes.

Terndrup havde mange tillidshverv. Han var i to perioder medlem af Brovst sogneråd. I 1906 blev Brovst Håndværker- og Borgerforening stiftet. Her virkede han i mange år som formand, og især vil han huskes som drivfjederen i den store udstilling i 1912, hvor Brovst by manifesterede sin livskraft, og Terndrup sin enestående lederevne. I 1908 blev han formand for H.H. Handelsforening og kom i bestyrelsen for Detailhandlerforeningen i Jylland.

I 1914, jubilæumsåret for krigen 1864, var der over hele Danmark en stærk national stemning for at hædre og glæde de få veteraner, der endnu var tilbage fra den ulykkelige krig, og veteranfesten den 24/7 1914 i Bøge Bakker blev en uforglemmelig oplevelse ikke alene for de gamle krigere, men også for vi unge, der oplevede at høre Klaus Berntsen, som den gudbenådede folketaler han var.

Den store forsamling var medrevet, når han med sine sjældne evner i sin fynskklingende toneart gav udtryk for "Lyst og Nød", og de gamle kæmper, der var til stede, havde næppe i de svundne 50 år opnået så hjertevarm en hyldest, som her i Bøge Bakker.

Når denne fest fik så stor tilslutning og så smukt og værdigt forløb, så skyldtes det især festens hovedarrangør, Terndrup, der her som ved adskillige lejligheder havde evne og lyst til at fastslå byens navn og til at skabe den festlige stemning, der lå hans livsanskuelse og livsform nær.

Virksomheder i Byens Start

Hultin Rasmussen var en af de første, og han startede en maskinfabrik, som han ved flid og udholdenhed fik ind i det rigtige spor. Hans specialitet blev en radrenser, som blev kendt over hele landet, så det kneb med at dække efterspørgslen. Han byggede store ejendomme, og da han indså, at byens fremtid uden elektricitet var umulig, byggede han på eget initiativ et el-værk, der efterhånden kom til at forsyne hele Brovst-egnen og tillige Skovsgaard by med den nødvendige strøm.

Han oprettede autoværksted og oprettede senere teglværket i Fredensdal. Personligt var han en ukuelig idealist. Han forsøgte at danne et nyt politisk parti, i hvis program alle Rasmussens gode og sunde tanker var samlet, men det stødte på modstand i den politiske verdens barske realiteter, og det fik for lidt tilslutning.

Han var fyr og flamme i den religiøse bevægelse "Moralsk Oprustning", som havde sit udspring i Oxford-bevægelsen, stiftet i 1921.

Der blev holdt store møder i Brovst, hvor bevægelsens baggrund, den ærlige bekendelse kom til udtryk i udtalelser, der var ikke helt fri for at lave lidt ravage hist og her, men der kunne også påvises eksempler på positive virkninger, hvor Rasmussens ildhu og bevægelsens idealisme satte så dybe spor i en enkelt mands livsanskuelse, at dette fik fundamental betydning for starten af en virksomhed, der senere skulle blive byens største, hvis fortrinlige produkter er landskendte.

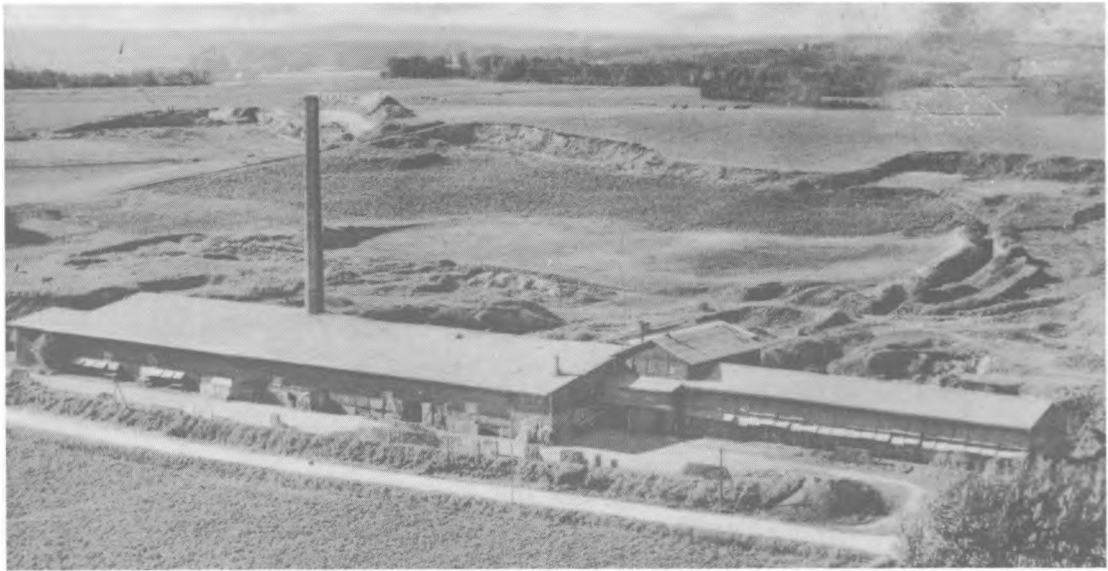
Blandt Rasmussens mange tillidshverv skal nævnes, at han var sognerådsmd. i tiden 1946-50.

Carl Back bragte et frisk pust til byen med sin impulsive og handlekraftige natur. Han var lige hjemkommen fra Amerika, hvor han havde beskæftiget sig med det nyeste indenfor cementindustrien, og han etablerede Brovst cementvareindustri, et foretagende, der med tilsluttet entreprenørvirksomhed, beskæftigede 15-16 mand.

Hans rige evner og behagelige væsen skaffede ham flere offentlige hverv, ikke alene i hjembyen, men også som formand eller som medlem af bestyrelsen indenfor branchen. Han var bl.a. formand for "nordjyllands Cementindustri" og i bestyrelsen for "Dansk Cementvareindustri".

Brovst Dampteglværk blev bygget i 1906, omtrent på samme plads, hvor nu fjerkræslagteriet ligger. Det blev startet som aktieselskab med Hane-Schmidt, Bratskov og Rendbeck, Boelsgaard m.fl. som aktionærer. Det var stort anlagt, og med den dygtige direktør H. Platen Hallermund, der lige var kommet fra Bornholm, fik det en stor produktion i gang, ca. 1½ million mursten årligt, foruden masser af håndstrøgne sten og rør i alle brugbare dimensioner. Om sommeren beskæftigedes her 16-18 mand og om vinteren 6-8 mand.

Teglværket nedbrændte i 1930, men byen havde da udviklet sig så stærkt deromkring, at man anså det for klogest at flytte det uden for byen, og det blev senere opført i Fredensdal.

Broust Teglværk, Fredensdal, efter opførelsen år 1932.

Broust Teglværk, ca. 1935. Hultin Rasmussen holder kundefest.

Af virksomheder skal også nævnes Broust ølbryggeri, som under familien Mortensens dygtige ledelse fra starten har Været en levedygtig virksomhed, som har været med til at skabe byens renome ude i egnen.

Blandt de talrige håndværkere, der flyttede til byen var der bl.a. noget så sjældent som en gørtler. Det skal nævnes, at han i 1906 lavede lysestagerne til kirkestolene i Øland kirke.

M.P. Knøsgaard, sognefoged fra 1934-1966. Rdr. af Dannebrog. M.P. Knøsgaard og hustru ca. 1904-1905 med deres ældste søn. Knøsgaard havde karetmagerværksted i Vestergade. Død 1976.

Skomager Larsen i sit værksted i Jernbanegade, Broust.

Ovenstående billede fra ca. 1910 forestiller den gamle smedie på Smedevej i Broust. Manden med skødeskindet i forgrunden er smed Thorup, der stopper sin pibe, mens smedesvend Karl Madsen er i færd med at sko et par hvide heste i baggrunden. Siddende på agestolen ser vi Alma, Thora og Frits Thorup. Haraldine Thorup (nu fru Dinne Rasmussen) sidder på stentrappen foran døren i baggrunden. Huset i baggrunden ligger, hvor nu Broust Møbelforretning ligger.

Jens Andreas Andersen, der blev født i 1838, opvoksede ved landbruget og fik efter at have deltaget aktivt i krigen 1864 stilling som Maskinmester og Fyrbøder på brændevinsbrændehuset i Fjerritslev. Teknisk erfaring havde Jens Andreas erhvervet i en periode, hvor han var passer af et lokomobildrevet tærskværk, der kørte fra gård til gård for at tærske om efteråret. Nogle år senere udnyttede Jens Andreas Andersen den indvundne erfaring bl.a. fra brændevinsfabrikationen og startede som selvstændig maltgører i Sønderøkse.

Malt anvendtes af landmændene til den hjemlige ølbrygning. Det blev fremstillet af byg, der efter en opblødning i vand blev lagt til spiring på gulvet. Når spiringen var på det rette stadium var omdannelsen til malt overstået og produktet blev tørret i en ovn (Køllen). Maltgøreren "arbejds løn" bestod normalt i, at han beholdt en vis procentdel af den malt, som han fremstillede af korn leveret af landmændene.

Maltgøreren havde en søn ved navn Niels Christian Andreasen (født 1864). Han blev også oplært i landbrug og indkaldt til militærtjeneste, hvor han som marinesoldat bl.a. deltog i et togt med Fregatten "Jylland" til de Vestindiske Øer. Niels Christian skiftede lige som faderen erhverv, idet han efter at have været beskæftiget både ved Mølleri og Mejeri brug besluttede sig til at blive bager. Han gik i lære i 3 måneder hos bageren i Torslev og købte derefter i 1890 et gammelt hus i Sønderøkse – iøvrigt ved siden af faderens maltgøteri.

Her indrettede Niels Christian sit bageri og det var under så beskedne former som tænkes kan. Pengene var små. Der var småt med plads i huset og bageriet var meget beskedent indrettet i nordre ende. Her var den faste murede ovn, bageriets vigtigste inventar, og her foregik bagningen af rugbrød, der var den væsentligste salgsartikel. Sigtebrødet blev også bagt i denne ovn, som i reglen blev fyret op med ilding (bøgeris fra skoven). Det var et stort arbejde for ægteparret at passe fyret samtidigt med bageriets forberedelse, og nemt var det ikke at holde bageriets hygiejne i orden, når der samtidigt skulle bages det finere brød, to-, fem- og tiøres kager, russere og kringler, samt boller og tvebakker.

I 1897 skete imidlertid en begivenhed, der ændrede livsformen for mange på vor egn. Banen, der havde været snakket om i årevis, blev en realitet, og bager Andreasen undgik heller ikke at blive revet med af de nye muligheder, der tegnede sig ved de nyanlagte stationer. Han købte en lille, men meget godt beliggende grund ved Halvrømmen Station og her dannedes det solide økonomiske grundlag for efterfølgende generationer.

Der blev i de nye bygninger indrettet et bageri efter tidens standard, der dog stadig var sådan, at alt arbejde skulle udføres ved håndkraft. Dejgen til rugbrødet blev æltet i et kar der kunne tage 200 kg rugmel blandet op med vand fra brønden og en dejgrest fra dagen i forvejen – surdejgen. Ovnens blev varmet op med tørv direkte på ovenbunden (Hereden) og var efter fjernelse af asken med en rager og aftørring med en våd svaber klar til bagningen.

Men her ved landevejen og banen var der muligheder for udvikling, og med den faglige dygtighed og reelle væremåde parret besad og med den vordende bys solide opland som basis, gik forretningen en sikker fremtid i møde efter grundlæggerens faste principper. I 1908 blev bageriet moderniseret med ny sidefyret ovn og elektrisk drevne æltemaskiner.

Bagningen skulle helst klares om natten og i løbet af formiddagen, for om eftermiddagen skulle bageren ud til kunderne og tilbyde friskbagt brød. Transporten foregik med en enspænder hestevogn til Øland og til størstedelen af Brovst sogn. Oftest var vejene dårlige, og de lange ture strakte sig tit til ud på aftenen, så det var en træt bager, der vendte hjem efter en meget lang arbejdsdag. Men de gode varer, der leveredes, betingede øget salg.

Niels Christian Andreasen var en velbegavet mand, der efterhånden blev optaget af offentligt arbejde, idet han i en lang periode sad i Brovst sogneråd, og i 1913 valgtes han som formand i Brovst sogns sygekasse, hvor han havde været medlem siden sygekassens stiftelse i 1891. Hans far, maltgøreren Jens Andreas Andersen var iøvrigt medstifter af sygekassen. Fra 1898 var Niels Christian medlem af bestyrelsen, og fra 1913-33 formand for samme – et hverv han passede til medlemmernes tilfredshed. Niels Christian var også i Sparekassen og han var i 1916 med til at stifte centralforeningen for bagermestre i Jylland.

Efter hans død i 1933 overtog sønnen Thomas Andreasen forretningen, og forretningens gode traditioner førtes videre. Som medlem af sognerådet blev Thomas også arvtager, og i en lang årrække var han medlem af tilsynsrådet for Brovst sparekasse, hvor han udførte et godt arbejde.

Også fjerde generation følger dynastiets tradition. Forretningen videreføres og udvides, og gennem sparekasse, byråd og centralforeningen for bagermestre i Jylland udnytter Niels Andreasen de muligheder og de interesser for det nære samfund, som kendetegner en af stedets stræbsomme slægter.

Brovst under den tyske besættelse 1940 - 1945

*af tidligere bankdirektør i Andelsbanken i Brovst,
Børge Nielsen, Aabenraa.*

Besættelsen.

Som så mange andre byer i Danmark vågnede Brovst den 9. april 1940 ved lyden af tyske fly. Det, alle havde frygtet, var sket.

Tyskerne havde besat landet.

De første tyske soldater så vi allerede samme dags middag. Det var en let motoriseret kolonne, som fra Thisted var på vej mod Aalborg. De kørte lige igennem byen, og Brovst'erne stod tavse, beklemte, og kiggede på. Selv om der da også i Brovst var folk med nazisympatier, var der ingen, der »heilede«.

Nogle dage senere kom de næste. Et fodfolkskompagni. Sydtyskere og elitesoldater. De bivuakerede ved Bratskov og drog videre øst på. Men der kom flere, og de indkvarterede sig i byen i kortere eller længere tid. Efter tur blev skolerne, missionshuset, Zionskirken, Baptistkirken, dele af Bratskov samt hotellets sal anvendt til indkvartering. Selv om mange fandt sognerådet for eftergivende, lykkedes det dog at friholde så mange lokaler, at børnenes undervisning kunne opretholdes, og også Teknisk Skole og handelsskolen kunne skaffes lokaler. Det var jo aftenundervisning.

Tysk orkester musicerer - gaden er tom!

I den sidste del af besættelsen opførte tyskerne en baraklejr syd for Bratskovs have. Der var hele tiden tyske soldater i byen, ikke altid lige mange, men dog ofte op til 3 kompagnier. Der var ikke tale om egentlige kampenheder, men nærmest bevogtningssstyrker, og kvaliteten faldt stærkt langs ad vejen.

Mørklægning blev dekretet straks fra den 9. april, og der var forbavsende nok mørkelagt med det samme. Værnemagten kontrollerede hele tiden, at påbudet blev overholdt.

Rationering og varemangel.

Allerede den 1. september 1939 blev benzinen rationeret, mange biler blev »klodset op«, og det blev naturligvis værre og værre med både rationering og varemangel. De tyske soldater fik ganske vist deres forplejninger fra centralt hold, men de handlende havde pligt til at sælge til den enkelte tyske soldat, og da der jo var forholdsvis mange tyskere i byen, kunne det ikke undgås, at det gik ud over danskerne, selv om mange handlende gemte de bedste varer under disken. Der var dog også nogle, som var mere end interesseret i at sælge til tyskerne.

Det frivillige luftværn for Brovst stationsby og Gl. Brovst samt Danske Kvinders Beredskab (DKB).

Brovst's beliggenhed ved Limfjorden, som var den naturlige ledelinie for engelske piloter, når de skulle angribe den store tyske luftbase ved Rødslet vest for Nørresundby, skabte naturligvis frygt for nedstyrtninger og udkastning af bomber før nødlanding. I flere omgange opbyggede man derfor et beredskab, som dog først blev organiseret i sin endelige form i foråret 1943.

Selv om hensigten jo var, at så mange som muligt af byens borgere skulle evakueres i påkomne tilfælde, skulle der dog bruges mange, både mænd og kvinder, til varetagelse af de forskellige tjenestegrene: rydning, afspærring, sanitet, teknik, brandslukning, alarmering, forplejning, hjemmesygepleje, børnepleje m.m. Specielt var byens håndværkere meget nødvendige i dette store frivillige apparat, som heldigvis aldrig kom i funktion - dog bortset fra forplejningslotterne, men det var efter 4. maj 1945.

Vagtværnet.

Da politiet den 19. september 1944 dels blev taget af tyskerne og dels måtte gå under jorden, eller i al fald vise sig så lidt som muligt, opstod der problemer med ro og orden, specielt i nattetimerne. Derfor dannedes der, som mange andre steder, i Brovst et frivilligt vagtværn bestående af besindige borgere, som fra et kontor i Han Herreders Sparekasse to og to afpatruljerede byens gader og veje i nattetimerne. Vagtværnet havde ikke særlige beføjelser, men enhver borger har i nødsituationer en vis politimæssig myndighed, og det var den paragraf, man støttede sig til. Domstolene eksisterede jo også og de var absolut lydhøre for indberetninger fra vagtværnene, som var udnævnt af sognerådene og havde sognerådsformanden som ansvarlig chef. Der blev ført en rapportbog, som var forsvundet i mange år,

Dropningen af containere er i fuld gang.

Våbenedkastning af R.A.F. til modstandsbevægelsen i Broust.

Opsamling af containere med våben.

men som dukkede op i 1977 eller 78. Da politiet blev taget af tyskerne, lod man sognefogeden fungere videre. Hans sædvanlige kontakt til politimesteren var jo borte, men han havde i stedet direkte reference til dommeren.

Modstanden.

Om det var indsamling af oplysninger til Forsvarets Efterretningstjeneste, eller det var uddeling af illegale blade, det startede med, er svært at huske, og af gode grunde blev der jo ikke ført dagbog. Men det var nu vist efterretningstjenesten, der kom først. Forsvaret var meget interesseret i, hvor store tyske enheder, der var i Brovst, og af hvad art de var. Det kunne man jo let se, når tyskerne under afsyngningen af »Wir fahren gegen Engelland« og »Auf der Heide blüht ein kleines Blümelein« marcherede gennem byen. Desuden ville forsvaret gerne holde styr på rokeringerne. Dertil behøvede man enhedernes feltpostnumre. Det var let nok i begyndelsen, men senere bestod styrkerne af sammenstykkede enheder, som man flyttede rundt med, og så blev det noget af et puslespil. Efter 29. august 1943, da tyskerne overfaldt det danske forsvar og derved mange unge reserveofficerer blev ledige, rejste disse rundt til meddelelserne. Siden kom alt til at foregå skriftligt til Frihedsrådets kontaktmænd.

De første illegale blade i Brovst var nogle maskinskrevne kopier, hvis oprindelse jeg ikke kender, men de var vistnok lavet i Aalborg. De gik fra hånd til hånd og blev kopieret lokalt. Senere kom bladene i større antal. De var bedre udstyret og redigeret.

Det, der kom mest regelmæssigt, var vist »Frit Danmark«, men også »Dansk Samling«, »Ringene« og »Kirkens Front« var yndet læsning fra 1943. Enhver fordeleler havde sine omhyggeligt udvalgte aftagere. Det var jo strafbart at besidde illegale blade, men ingen i Brovst blev »taget«. Foruden de allerede nævnte kom der senere et hav af forskellige »meddelelser«. - Datoen for dannelsen af de første modstandsgrupper med fast organisation kender jeg ikke, men det var nogenlunde samtidig med oprettelsen af Danmarks Frihedsråd i sommeren 1943. Grupperne bestod først af 4 mand, men blev senere efter ordre fra Frihedsrådets M-udvalg øget til 6 mand. Forsyningerne med våben og sprængstof var meget sparsom. For det første var der ikke så meget at fordele af, og for det andet ønskede Frihedsrådets kommandoudvalg, at der skulle være ro i området. For eksempel var det forbudt at sabotere Aalborg — Thisted jernbanen. Den skulle holdes åben, og kunne jo meget hurtigt sammen med hovedvej 11 lukkes ved Lund fjord. Grupperne måtte derfor koncentrere sig om instruktion og øvelser i brug af de fra England »importerede« våben og sprængstoffer samt det at lære hinanden at kende psykisk. Der var 3 grupper i Brovst. Gruppeløberne kendte hver for sig bylederen, men ikke hinanden. Indenfor gruppen kendte man selvfølgelig hinanden, men ellers ingen. Man havde måske nok sine anelser, men dem talte man ikke om. Det var forbudt. Der var ingen egentlige »stikkere« i byen, men både i Brovst og i omegnen var der en del nazister og værnemagere. De var alle ildesete, men fik lov at være i fred.

En enkelt sabotage blev foretaget. I en lille underjordisk bunker i Tranum Brugsforenings gård havde tyskerne en samle- og forstærkercentral for de telefon-

En gruppe af modstandsbevægelsen.

Beskyttelse af tilflugtsrum på Teknisk Skole i Østergade i Broust.

linier, som forbandt de tyske kanonstillinger m.v. langs vestkysten. Dette anlæg blev saboteret med en sprængladning, som blev sænket ned gennem en luftkanal. Hvor stor skade, der anrettedes, vides ikke.

Danmarks frihedsråd ønskede, at der rundt i landet oprettedes lokalkomitéer. En sådan blev også dannet i Brovst-området. Den skulle, ligesom Frihedsrådet, bestå af repræsentanter for de forskellige modstandsorganisationer: Kommunisterne, Ringen, Frit Danmark, Dansk Samling og senere de væbnede styrker og politiet. En sådan lokalkomité skulle dels være koordinerende i modstandskampen og dels beskæftige sig med tiden efter krigens afslutning, hvordan denne nu end måtte forme sig. Det medførte hyppige og langvarige diskussioner, som ofte måtte foregå under udgangsforbud, så vejen til og fra møderne ofte var ret nervepirrende. - Modstandsbevægelsen i Brovst ønskede meget at få en nedkastningsplads, og adskillige forslag blev sendt til Special Forces, men dels var der jo temmelig mange tyskere i Brovst, og dels havde tyskerne en lyttepost i Aarup, så først så sent som i

Læge N. Christian Lunding, 5. maj 1945. Leder af modstandsbevægelsen i Brovst. Fotograferet sammen med overbetjent Chr. Frederiksen.

4.-5. maj 1945. Maren Ejnarsen, Kirkegade, kom ud med det amerikanske flag på befrielsesdagen.

Jernbanegade den 5. maj 1945.

marts 1945 blev en plads i Tingskoven godkendt. Alle forberedelser - og det er ret mange - blev gjort, og i begyndelsen af april kom den ventede særmelding. Såvel nedkastningen som borttransporten af godset forløb uden nævneværdige komplikationer, og efter at den godkendte mængde våben m.v. til eget brug var lagt fra, blev resten sendt med jernbane vest på.

Kort efter gik en nedkastning til Klithuse forkert og blev droppet over Tranum Klit. Folk fra Tranum-gruppen bjergede noget, men resterne løb tyskerne med. Det blev ført til Skovsgaard station, og Brovst-grupperne havde planlagt en »afhentning« en bestemt nat, men om eftermiddagen kørte tyskerne godset bort.

Modstandsbevægelsen havde et depot på elværkets loft, og noget må være blevet glemt ved befrielsen, for da elværket flere år senere brændte, blev der er vældig knalden af eksploderende håndvåbenammunition.

På grund af den ro, der skulle være i området, så vi ikke noget til Gestapo, før i slutningen af april, hvor de forsøgte at hente overlægen, som dog i tide var sluppet ud gennem et vindue og var flygtet over markerne til Torslev. Nogle dage senere havde Gestapo heldet med sig og fik fat i overlægen, som måtte tilbringe dagene op til befrielsen i en arrest i Aalborg, dog uden at blive mishandlet.

Befrielsen.

Da budskabet om kapitulationen kom i den engelske radio om aftenen den 4. maj, var der jubel og fest med levende lys i de nu gennem 5 år mørkelagte vinduer. De, der mærkede mindst til festrusen - når bortses fra værnemagere o. l. - var nok folkene i modstandsbevægelsen. Meget skulle være klar til den 5. maj kl. 8. Nu kendte man jo situationen, og alle planer m.v. skulle rettes ind efter den. Biler skulle gøres køreklare. Interneringslister skulle revideres. Vagtskifter og evt. kamp skulle forberedes, der var jo masser af bevæbnede tyskere i byen, og ingen vidste, hvad de kunne finde på, o.s.v. Der var vist ikke nogen, der fik ret megen søvn den nat. Alt forløb imidlertid efter planerne, og snart begyndte tyskerne at forlade byen, og dermed var et bevæget kapitel af Brovst sogns historie slut.

At der så siden fra visse sider rejstes en voldsom kritik mod især Frihedsrådets Lokalkomité på grund af de interneringer, som blev foretaget, skal kun nævnes for fuldstændighedens skyld.

Stednavne i Brovst sogn

Brovst (1584 Brouist) (ældre Broewitz)

Bratskov 1772 Bratschau – tidl. Bradschou) Ca. 1620 Brodskouff (ældst Broewitzschou)
(Worm)

Aldershåb

Almasminde

Arentsminde by og kanal

Aldershaab

Bomgaard

Bomhuset

Bransagergaard

Boelsgaard

Bøge Bakker

Damgaard

Enggaard (både i Brovst og Arentsminde)

Fannegrøft

Fannebro

Faldborg

Frederiksminde

Fredensdal

Granly

Halvrimmen

Håbet

Højlund

Højmarksgaard

Jægerum Gaard og Kanal (i 1620 Jæggeromb)

Katrinelyst

Knabelund Sten

Kanalbroen (Over Tranum Aa)

Knakkergaard

Knudsensminde

Kærgaard

Kærgaarde

Langeslund

Langholm

Lille Fanne (Fahnø en Eng i Langgesl.)

Lille Nørholm

Mov Kær

Mov Kær Bro

Møllegaarden
 Nymark
 Nørremølle
 Nørøkse by kær og enge
 Nordvang
 Nørre Enggaard
 Røgild
 Skaanshave (Skunshave)
 Skivergrøften
 Søndermølle
 Store Fanne
 Smedstrup
 Stensholm
 Store Nødhoim
 Sandholmen
 Sølegrøft
 Vad
 Vesterbjerg
 Vesterrøgild
 Vilsbæksminde by og kanal
 Østergaard Brovst og Nr. Ø. og Røgild
 Østerrøgild

Tilføjelser:
 Ulveskov
 Ulvehus
 Sønderøkse by og enge
 "Lusse" S. Økse bys fællede.
 Grønbæk
 Svenstrup Bro
 Tuekærgaard
 Putdammen Vest for Halvr.
 Arentsminde Kanal
 Langeslund Kanal
 Lyngen
 Gammel Broest (1593)
 Engesminde
 Nørøkse Sø
 Sofiedal Gd.
 Solskov Mølle
 Søgaard
 Øland Bro (Sdr. Økse Bro)

Stednavnene Nør- og Sønderøkse m.fl.

(P. Thomsen Christensen Aarbog 1928-29/ med egne kommentarer

Jægerum:

Iflg. stednavneudv. 1664: Ithrum, 1688: Jægerumgaard. Iflg. Landstings Dombog 1623: Egerum, (udt. Igerom)

Nør- og S. Økse:

Udtales i dialekt Yvs. – Forfatteren mener, at det oldnordiske "oss" der er betegnelsen for en Aas eller Bæks udspring og udløb, har givet anledning til forskellige stednavneendelser på egnen bl.a. "Dejn usserne" Møll-ussen og Uskjær, (Oskjær), og at det er det samme "us" der går igen som endelser i bynavnene som "yvs", fordi Nør-us har ligget ved udspringet af "Andebækken" og Sønjer-us el. yvs har ligget ved udløbet.

Hvorvidt teorien er rigtig, er det vanskeligt at konstatere. I Matriklen af 1662 er Stavemåden på Sønderækse "Sønder Ixs", og i 1664 er den "Sønder Iase", medens Nørøxe er stavet som det nutidige, så man må vist erkende, at der stadig er ikke så lidt uklarhed i spørgsmålet.

Stednavne udv. Esbæk:

(N. Økse: 1477 Jøxæ. – 1610 Nør Iffues. – S. Økse: 1664 Sønner Iffs. Gaard beliggende lidt sydvest for Nørmølle.

Stednavneudv. 1664 Eszbech. 1688: Esbech. – Udtales Æsbæk.

Elhaven v. N. Økse:

I gammel sprogform "I-iletuedt. En langstrakt banke, der ligger nord for N. Økse. Endelsen leder tanken hen på det oldnordiske "viör" Træ, Skov, og på det gammeldanske "With" ved, Træ, – Endelsen "tvedt" er af forskere udlagt som "fældet Skov" (J. Hvidtfeldt i Håndbogen S. 494). Navnet burde jo nok som det gamle benævnelse være Elletved, da der ikke er tvivl om, at elletræet har haft stor udbredelse. På Øland er der endnu en lille trægruppe ved Knudegaard, der betegnes "Ellerne" og her findes også et stednavn "Blåbærtved" hvor endelsen enten "tved" eller "ved" sætter navnet i forbindelse med skov eller fældet skov, ligesom dette er tilfældet mange steder i landet.

Matriklen 1664. Brouist Sogn

Brad-skoff – Frants Rantzau: Ejer af denne og følg. ejend.

En adelig Hovedgaard med sin tilliggende Ejendom Agger og Enge under Gaardens Taxt, hvortil er der ingen Herlighed at finde, uden fornøden Ildebrand og Fædrift. Hartk. 96-0-0-0.

Broust Bye

Præstegaarden er Præstens Residents, som hand af Kgl. Maj. nyder fri, undtagen 2 Rdrl. aarlig som gives til Aalborghus.

Hartk.	Fæster	Td. Byg	Td. Havre	Svin	Høns	Gæs	Foder- nød.	
8-5-1-1	Frands Pedersen. 1 Gd. Denne og følg. ejes af Fr. R.	6	3	1	5	1	1	(Landgilde)
2-0-0-0	Hans Simonsen. 1 Boel	2						
4-6-0-0	Christen Sørensen. ½ Gd.	4	2	1	2	2		(Landgilde)
2-0-0-0	Mourits Podemester. Degnebolig?	1						
8-2-0-0	Anders Christensen. 1 Gd.	6	3	1	2	2		(Landgilde)
8-5-1-1	Jens Christensen. 1 Gd.	6	3	1	1	2	1	(Landgilde)
8-2-0-0	Christen Jensen. 1 Gd.	6	3	1	2	2		(Landgilde)
8-2-0-0	Peder Gregersens Enke. 1 Gd.	6	3	1	2	2		(Landgilde)
8-2-0-0	Peder Gregersen. 1 Gd.	6	3	1	2	2		(Landgilde)
5-5-1-1	Anders Jensen. ½ Gd.	4	2	1	2	1		(Landgilde)
2-0-0-0	Jens Simonsen. ½ Boel	2						
8-2-0-0	Jens Bentsen. 1 Gd.	6	3	1	2	2		(Landgilde)
8-2-0-0	Niels Jensen. 1 Gd.	6	3	1	2	2		(Landgilde)
8-2-0-0	Mads Nielsen. 1 Gd.	6	3	1	2	2		(Landgilde)
7-0-3-1	Anders Madsen. 1 Gd.	6	1½	1	2	1		(Landgilde)
			Skp.					
8-2-0-0	Anders Lauridsen. 1 Gd.	6	3	1	1	2		
8-2-0-0	Peder Christensen. 1 Gd.	6	3	1	1	2		
8-2-0-0	Mikkel Laursen. 1 Gd.	6	3	1	1	2		
8-0-0-0	Anders Pallesen & Christian Roed. 1 Gd.	8						

Gadehuse

Niels Jørgensen

Niels Nielsen

Niels Roed
 Christen Andersen
 Peder Simonsen
 Christen Smed
 Anne Pedersdatter
 Mads Lauritsen
 Mads Jensen
 Christen Kaaemand
 Anne Amme?

– Alle hertil anførte ejes af Bratskov.
 Af Gadehusene svare ? Skilling.

NØRRE ØXE

(Alle ejendomme under Bratskov)

Hartk.	Fæster	Td. Byg	Td. Havre	Svin	Gæs	Høns	Foder- nød.	
6-2-0-0	Morten Jensen. 1 Gd.	6	2	1	1	2		
6-2-0-0	Peder Jensen. 1 Gd.	6	2	1		2	1	
6-2-2-2	Chr. Sørensen. ½ Gd.	4	2	1	2	4	1	
7-2-0-0	Niels Christensen. 1 Gd.	5	2	1	1	2	1	
5-4-2-2	Jens Madsen. ½ Gd.		5	1	2	2	1	5 Pd. Smør
6-2-0-0	Niels Nielsen. ½ Gd.	4	2	1	2	4	1	
8-5-1-1	Andreas Lauridsen	5	3	1	1	2	1	
4-2-0-0	Thøger Jensen. 1 Boel		2	1	2	2	1	3 Pd. Smør
9-2-0-0	Frands Andersen. ½ Gd.	6	4	1	2	2	1	
8-6-0-0	Simon Boelsen. ½ Gd.	6	3	1	2	2	1	
2-6-0-0	Chr. Christensen. 1 Boel		1	1	2	2	1	2 Pd. Smør
6-1-1-1	Niels Sørensen. ½ Gd.	4	2	1	1	2	1	
5-5-1-1	Søfren Nielsen. 1 Boel	4	1	1	1	2	1	
3-5-1-1	K. Mortensen. 1 Boel	2	1	1	1	2	1	
6-2-2-2	Mikkel Pedersen. 1 Boel	4	2	1	2	4	1	

Fodernød – 1 stk. ungkvæg på græs.

Gadehuse
 Peder Lauridsen
 Frans Nielsen
 Jens Søegaard
 Kield Jensen
 Janus Eshøg
 Jane ? Sørensdatter
 Søfren Thomsen
 Olle Boye

(Alle beboere i Nørøkse er Frants Banners tjenere)

(Alle fæste i gadehusene yder et beløb, men det ses ikke, om de har gjort pligtarbejde på godset (Hoveri).

		Sønder „IAsen” (Økse)						
Hartk.	Fæster	Td.		Td.		Foder- nød.		
		Byg	Havre	Svin	Gæs	Høns		
9-1-2-0	Sidtsel Pedersdatter. 1 Gd. Kgl. Maj. Gaard	6	4	1	2	4	4 Ol	Sild
7-0-0-0	Laurids Pedersen. 1 Gd. Kg. Maj. Gaard Lars Christensen af et Hus. Et beløb i Mark.	9	2				4 Ol	Sild
4-5-1-1	Søfren Christensen. à Boel Mette Frises Tjenere	3	1	1	1	2	1	
4-5-1-1	Niels Jensen. 1 Boel Mette Frises Tjenere	3	1	1	1	2	1	
7-1-1-1	Morten Jensen. 1 Gd. Følg. Under Bratskov	6		1	1	2	1	
2-1-1-1	Niels Olufsen. 1 Boel		1	1	1	2	1	2 Pd. Smør
1-3-1-1	Jens Nielsen. ½ Boel	1	½	1		1		
		2 Sk.						
1-5-1-1	Peder Lauridsen. 1 Boel Følg. Ejd. (Ejer: Fr. Rantzau)	1						1 Pd. Smør
2-6-0-0	Tyge Nilsen. 1 Boel		½	1				4 Pd. Smør
2-0-0-0	Jens Rasmussen. 1 Boel		1	1				2½ Pd. Smør
4-4-2-2	Peder Jespersen. 1 Boel	3	1	1	1		-1	
2-0-0-0	Morten Snedker. 1 Boel (Følg. Ejd. Kn. Seefeld)	2	1	1				2½ Pd. Smør
4-1-1-1	Peder Svensen. ½ Gd.	3	2	1	1	2	1	?Ærter
4-1-1-1	Anders Olufsen. ½ Gd.	3	2	1	1	2	1	?Ærter
6-6-2-2	Peder Nielsen & Jens Nielsen. 1 Gd. (Et Gadehus på gårdens grund, som P. Nielsen påbor skyldes intet.)	4?	3	2	2	4	2	?Ærter
7-1-1-1	Niels Thygesen. 1 Gd.	6	3	1	1	2	1	?Ærter

Gadehuse, hvoraf svares et
utydeligt anført pengebeløb.

Christen Pedersen

Christen Andersen

Søfren Jensen

Christen Andersen

Frands Dideriksen

Kield Christensens Tjenere

Frants Rantzaus Tjenere

Bertel Jensen (Sidstnævnte skal i Fæste levere en snes Koste)		Knud Seefelds Tjener							
16-1-1-1	Jerum. 1 Gd. Ejer: Frants Rantzau	6	4	2	1	2	2		
10-0-0-0	Nørremølle Vandmølle Ejer: Frants Rantzau	20							
9-7-0-0	Søndermølle Vandmølle Ejer: Kn. Seefeld	19 $\frac{3}{4}$							
5-5-1-1	Esbech. 1 Gd. Ejer: Fr. Rantzau	4	2	1	1	2			
6-4-0-0	Røgell. Ingevar Andersen. 1 Gd. Ejer: Kn. Seefeld							1	$\frac{1}{2}$ Td. Smør og $\frac{1}{2}$ Ærter
0-5-1-1	Christen Sørensen Ejer: Kn. Seefeld								1 Pd. Smør
6-4-4-0-0	Anders Madsen. 1 Gd. Ejer ukendt								$\frac{1}{2}$ Pd. Smør
0-5-1-1	Godske Jensen. 1 Hus Ejer ukendt								1 Pd. Smør
	Laurids Christensen. 1 Gadehus ? Pengebeløb. Ejer ukendt								
	Christen Sørensen. 1 Gadehus Ejer ukendt								
	Søfren Jespersen. 1 Gadehus Pengebeløb. Ejer ukendt								
	Frands Friis. 1 Gadehus Giver intet. Ejer: Fr. Rantzau.								
	(Ialt svares landgilde i Brovst sogn efter Htk. 449-3-1-1)								

De anførte kvanta Havre er gæsterikorn og skal formentlig kun betragtes som en afgift til afløsning af en tidligere pligt til efter ordre at føde en eller flere af godsets heste i tilfælde af gæsteri.

Af Markbogen 1688 for Brovst Sogn

Sognets samlede Areal og Ejendomme. (R. L. 150)

Navn	Gaarde	Hartk. Td.	Huse m.J.	Hartk.	Samlet Hartk.	Samlet dyrket Areal
Brovst	20	103-4-2	19	1-3-3	104,75	201,4
Esbech	1	4-1-3			4,13	9,1
Nørmølle	1	1-1-8			1,18	5,0
Nørøkse	15	68-2-1	10	0-7-1	69,05	243,9
Sønderøkse	15	48-1-1	9	0-9-9	49,10	153,2
Søndermølle			1	0-8-8	0,88	4,4
1 Vejrmølle			—	—	—	—
Jægerumgaard	1	7-6-4		.	7,64	75,0
Bratskov	1	70-6-9	2	0-9-1	71,60	215,0
I alt	54	303,38	41	4,82	308,33	907,0

(NB. Under Nørøkse er medregnet Htk. 0,13 under anden skyldsats Jord. Dette er medregnet i det samlede Htk.).

Markbogens Agerbetegnelse

Brovst			Nr. Økse	
Nr.	Navn	Agre	Nr.	Marknavne
1	Under Vesterberrig	60	1	De Agre Østen Tommes Jensen
2	Lergravsfald	11	2	Toffteagre
3	Smouren, (Smøren?)	18	3	Jillebued? Agre
4	Kierchestien	6	4	Lille Øster gammel Jord
5	Refs Voed ?	26	5	De Agre Østen ved?
6	Under Østerberrig	87	6	Sønderkrog
7	Tofften	6	7	Tofteagre S og N.
8	Indlandene	27	8	Skøtagre el. Køragre
9	Sandager	11	9	Synden Bæks Agre
10	Dalsager	1	10	Krogager Fald
11	Krogager	17	11	Palle Kjers Ager
12	Toftager	12	12	Lergrafs Agre
13	Vester Vejs Fald	64	13	Store Øster Gammel Jord
14	Bollers Fald	20	14	Vester Gammel Jord
15	Sandager Fald	18	15	Søegaards Jord
16	Skier Skous Fald	17	16	Puttens Fald

17	Wend Baches Fald	12	17	Store Kroghs Agre
18	Tofte Agres Fald	30	18	Det Fald ved Husene
	Intet Bynavn		19	Aggers Ende
	men formentlig S. Økse)		20	Krogen
1	Tueragre	13	21	Vitt el. Kit Ager
2	De Agre Nør for Byen	25	22	Stachels Ager
3	Lechagre el. Løchagre	9	23	Ager for Enden Toften
4	Nogle Norden for Byen	5	24	Navn mangler
5	Hoebech Mark	22		(Antal Agre er ikke nævnt
6	Røeboe	10		i N. Økse)
7	Harchen	6		
8	De lange Agre v. Byen	35		
9	Sandgraven	7		
10	Andet Sandegraven	7		
11	Stenagre	13		
12	Høje Agre (Østen Agre)	63		
13	Bredmeder	5		
14	De stachne Agre	17		
15	Gamble el. Hamble Jord	29		

Brovst og Øster Svenstrup
(Indb. til Ole Worm, overs.)

Brovst sogn med sit Annex Svenstrup er tvende kirker, nemlig Brovst og Svenstrup kirke. I Brovst sogn er 4 byer, nemlig Brovst, Sønderøxe, Nørøxe og Røgild. Der er to „enestedtgaarde” nemlig: Jægerum og Esbek, og i samme sogn det gamle herresæde „Brodskouff”.

Skove findes der nu på denne dag aldeles ingen, ej heller høje eller dale, som med noget navn nævnes, der nogen ved af at sige.

I Svenstrup sogn er to byer, nemlig: Svenstrup og Janum. 4 „enestedtgaarde” nemlig: Neesgaard, Broegaard, Sønderkovsgaard og Nørreskovsgaard. – Skove findes aldeles ingen på denne dag, men tvende smaa høje, Den ene Trolldhøj og den anden Janumhøj, og derhos mange dale, som dog ingen navn haver, undtagen een, som kaldes „Helvedes Dal”.

Hvad monumenter og runebogstaver sig belanger findes i forne sogne aldeles ingen.

Brovst 1625

Gregorius Iwari, pastor loci
(Geggers Iversen, Stedets Præst.)

Brovst sogns folketal**Indbyggere:****Brovst****Ø. Svenstrup****1787****833****182****Folketællinger****1930****3473****921****1970****4204****853****(Hørte indtil 1817
til Br. pastorat.)****Størrelse:****Brovst****Ø. Svenstrup****5339 ha.****1353 ha.**

I anledning af evt. trykning af mine optegnelser om mit fødesogn Øland, er jeg blevet anmodet om at give et rids over mit hidtidige livsløb, og det gør jeg gerne. Det bliver dog ikke en omfattende selvbiografi med dramatiske begivenheder, dem har jeg lykkeligvis været forskånet for. "På det jævne" har været min ledetråd, og når jeg ved enkelte lejligheder blev trukket ud af min almindelige bondetilværelse, var det ved venlige menneskers hjælp. Jeg synes ikke selv jeg har slidt saa meget på albuerne, men dette forhold skal andre bedømme.

Jeg er født 29/12 1897 i Boden, Øland, en alm. bondegård beliggende helt ud imod fjorden

Som det dengang var skik, fik vi fire søskende lov til at arbejde, og jeg vil her kun henvise til min artikel om hyrdedrengen.

I skolen tror jeg, at jeg var ganske almindelig. I regning var jeg nogenlunde velbevandret, men min håndskrift var meget dårlig, og dette faktum har for mig været en ulempe gennem livet. Jeg har jo underskrevet adskillige offentlige protokoller, men når mine kolleger let og graciøst svang pennen over papiret, så måtte jeg krampagtigt og hårdt prøve at gøre mit bedste, men min kedelige og usikre autograf mispryder mange af arkivernes protokoller.

Det lå nedarvet i blodet og i slægtens traditioner, at jeg skulle være landmand, og det blev jeg.

Jeg kom på Krabbesholm højskole i vinteren 1918-19, men det var et ret uheldigt år, for den spanske syge rasede, så opholdet blev kun på ca. tre måneder. – Mine forældre ville meget gerne, jeg skulle prøve at læse til lærer, og en lærer på skolen fik mig lokket ind for at prøve forberedelsesklassen, der fandtes på skolen. Jeg var derinde i to dage. Det var sidst i marts, og den drilske forårssol kastede sine lokkende stråler ind i det triste skolelokale, hvor vi var optaget af matematik og historie. Jeg havde svært ved at koncentrere mig. Mine tanker gik på langfart til grødeduftende marker med advarende vibeskrig over harven og med opløftende lærkesang, som naturens behørig akkompagnement til bondens bestræbelser for tilberedelse af såbedet. Dette var nok til, at der ikke blev noget seminarieophold ud af planerne.

Jeg blev ved mulden og søgte uddannelse ved at tage pladser på øerne. Jeg husker, at da jeg vendte hjem til Øland, blev jeg betragtet som noget af en rebel, fordi jeg forsøgte at gennemføre, hvad jeg var vant til fra Fyn og Sjælland at holde aften kl. 6 i modsætning til at dele eftermiddagen i to "bed" og fortsætte til kl. 8 som det var en gammel regel på Øland. En bestemt gårdmand præciserede, at dette var begyndelsen til landbrugets undergang, og det vakte opsigt hos mange, at jeg i stedet for at kravle, brugte jern til roelugning, hvilket nærmest var uhørt, men efterhånden blev begge dele accepteret af mange.

I 1926 blev jeg gift, et lykkeligt vendepunkt i mit liv, for min udvalgte ejede nemlig de

personlige egenskaber, der for mig var de ideelle, når et hjem skulle grundlægges, og mine forhåbninger slog til. Hun har nu stået ved min side i 47 år, i med- og modgang, lysende op såvel i hverdagens trivielle gråvejrstemning, som i festdagens tindrende lykke. Hun har støttet mig, når jeg under skiftende forhold hqvde let ved at henfalde til mismod, og dertil var der grund i perioder.

Vi var hjemmefra økonomisk godt udrustede. Vi havde købt en lille forsømt ejendom her i Halvrømmen. Den var købt bar, men vi satte besætning ind, lagde jord til og byggede til og var færdige dermed til 1930.

Saa kom krisen. – Køer vi havde givet 300 kr. for var nu 50-80 kr. værd. En slagterigris på 100 kilo kostede 35 kr. Jeg solgte smågrise til Jens P. Uldkræmmer til 4,75. En spædekalv kostede 3-4 kr., hvis der overhovedet var en køber. Jeg har gemt mine regnskabsbøger fra den tid, og de understreger dette og de ynkelige forhold der var for landbruget og de frie erhverv. Det er tænkeligt, at et strejf af selvbebrejdelse rørte mig, når jeg erindrede mine forældres ønske om at jeg skulle blive lærer, for selv om lærerne var udsat for Madsen Mygdals nedskæringer i lønnen, så havde de dog lønreformen i 1919 som solid baggrund for det faste udkomme. – Men vi klarede da skærene.

Jeg blev formand for Halvrømmen Mejeri lige i den værste tid. L.S. bevægelsen var netop på højden, og jeg husker, hvor bevægelsens drastiske tvangsmetoder var mig imod. – Det har altid ligget i min natur at gå forhandlingens vej, og da ledelsen greb tingene an ganske usagligt, var jeg så afgjort modstander.

Senere gik det bedre, og økonomien rettedes op. Jeg havde efterhånden fået en del offentlige job, heraf medlemskab i Brovst sogneråd i 37.

– I en stor kommune med 3.500 indbyggere, var det et krævende arbejde. Foruden de ordinære møder, krævede skatteligningen 10-12 dage. Jeg var i skolekommissionen, og det sås helst, at medlemmerne mødte til eksamen i kommunens 8 små skoler. Jeg regner med, at der gik 35-40 hele dage om året, foruden tidkrævende forstyrrelser i hverdagen, vi fungerede nemlig også som skatteopkrævere. Det var en hård økonomisk belastning for en kriseramt bonde, for diæter var dengang et ukendt begreb for "sognerødder". Jeg har aldrig modtaget en kontant øre for arbejdet. Vi fik engang en fylde- eller kuglepen, vistnok reklame fra et vejfirma, men den dueede ikke, nej, jobbet var at betragte som en ærespost, og man kunne naturligvis glæde sig over medborgernes anerkendelse, men det betød så pokkers lidt, når foderstofregningen henne hos Larsen skulle betales. – Dog havde arbejdet min interesse, men i 43 nægtede jeg genvalg, jeg havde nemlig i 42 fået posten som vurderingsfmd. i Ø. Hanherred, og dette arbejde fjøede sig ind, som en væsentlig del af min senere livsgjerning.

Det var besværligt i begyndelsen. Det var jo krigstid. De fleste biler var klodset op, men jeg kunne i min egenskab af statsansat få gummi til cyklen, og jeg tog turen til Jetsmark, til Haverslev og Aggersborg ad stenede veje med tasken bag på, det gav 12 øre pr. km. Men jeg kunne li det. Jeg lærte min egn grundigt at kende. Jeg kom hos de 26 lokale vurderingsmænd, i hvis hjem jeg altid mødte åbne døre, og hvor jeg gennem de 28½ år, tjenesten varede, vandt adskillige venner. – Arbejdet blev efterhånden ret godt betalt. Dengang blev alt arbejdet med udfærdigelsen af skemaer og protokoller udført som

manuelt skrivearbejde, og med min kone som en dygtig sekretær, kunne vi tjene et helt pænt beløb, og dette gav anledning til, at vi i 47 solgte landbruget og købte en skotøjsforretning i Halvrimmen. Det var så meningen, at min kone skulle passe forretningen, medens jeg var på farten for at passe vurderingsarbejdet.

Jeg må sige, det var hårdt at tage afsked med landbruget. Det var et brud med min slægts århundredgamle tradition. Men vore tre børn satte sig ikke imod. De havde heldigvis både lyst og evner til at finde andre veje. Jeg må dog også indrømme, at jeg ikke var dygtig eller fuldblods landmand. Jeg fulgte for lidt med i markedspriserne. I bladene læste jeg hellere litteraturkritik og teateranmeldelser end landbrugsfaglige artikler. Mine interesser var engang blevet splittet af de mange gøremål, hvad der også gjorde sig gældende i skoforretningen. At det her gik temmelig godt, var min kones skyld. Hun havde den nødvendige tålmodighed, der skal til for at forhandle en så vanskelig vare som sko og tålmodighed har nok ikke været min stærkeste side.

I ejendommen vi købte, var der sparekassefilial, og her var jeg medhjælper 2 halvdage om ugen. I 1954 blev jeg valgt ind i Hjørring amtsråd, som Venstres repræsentant for Ø. Hanherred. Som ivrig partipolitiker har jeg nu aldrig optrådt, men mit ståsted har altid været i Venstres rækker, hvis standpunkter gennem tiden har stået mig nærmest. Jeg havde hidtil ikke haft bil, men dette valg gjorde det nødvendigt at holde op med at bruge cyklen eller lejede taksaer. Jeg husker, hvilken begivenhed det var, at tage rattet i hånd og føre ens egne flotte Record, det var et højdepunkt af tilfredshedsfølelse, måske iblandet tendenser til stolthed og glæde over at få lov til at opleve et af vor tids største og nyttigste tekniske fremskridt.

Ved valget til amtsråd i 58 blev jeg genopstillet og havde den glæde at opnå over 1800 stemmer, hvilken baggrund gav en vis styrke til fortsættelse af arbejdet med de funktioner, posten var forbundet med. Jeg nævner enkelte, Sygehusformand, landvæsenskommissær, medlem af kommunaludvalgene for Hvetbo og Ø.H.H. og mange flere ting.

Jeg havde det bedst tænkelige samarbejde med mine kolleger og med amtets embedsmænd, og jeg fik indblik i mange ting, men den gyldne medalje havde sin revers. Jeg var slet ikke glad for arbejdet, hvilket skyldtes min tiltagende høresvækkelse der gjorde, at min selvtillid var rokket så meget at jeg ikke mente at kunne bære den ansvarsfølelse, der påhvilede det job.

Det kunne kun glæde mig, at mit hjemsogns mænd ved valget i 62, opfordrede mig til at fortsætte, men mit helbred var på den tid vaklende (mon ikke det var stress, som det kaldes med et moderne udtryk), så jeg valgte at sige nej tak til den pæne opfordring.

I 1960 solgte vi forretningen og byggede vort lille hus her midt i byen, hvor vi trods trafikken larm føler os hjemme.

Jeg gav afkald på sparekassarbejdet og alt andet, på nær vurderingsarbejdet, og det havde en velgørende virkning, at få ro til at leve med et begrænset ansvar, og med et arbejde, som altid glædede mig.

I 71 faldt jeg for aldersgrænsen og gled ind i den stilfærdige pensionisttilværelse, som, trods alt, i vor tid er en lykkelig afløsning af fortidens aftægtsordninger og fattige kår på nødens grænse. Jeg har studeret fortidens levevilkår nøje, så jeg ved, at det i de fleste

tilfælde var en ulykke at blive gammel, hvad enten der skulle spises nådsensbrød ved aftægt hos den næste generation, eller efter fattigkommissionens skøn ved tildeling af korn eller brød, at opnå et eksistensminimum, der lå meget nær sultegrænsen. Ikke længere tilbage end i halfemserne (de gode gamle dage) var den højeste takst for alderdomsunderstøttelse 5-6 kr. pr. måned, og det var kun efter nøje undersøgelse af ens økonomiske forhold. Nej, vi må være taknemlige for de sociale fremskridt.

Men så stod jeg da der uden andre offentlige pligter end at feje fortovet og holde min gadehalvdel ren. En underlig lidt beklemt følelse at stå der passiv ved en afvekslende epokes slutning, et mandomsvirkes ophør, men man må forsone sig med den tanke, at man, trods begåede fejl, gjorde sin indsats efter bedste evne og ud fra en ærlig vilje. – Men gudskelov var det blevet bedre med helbredet, så jeg kunne afse kræfter til andet end min hobby, at løse krydsord. Jeg havde en god skrivemaskine, og efter 30 års erfaring, var jeg nogenlunde fortrolig med at bruge den, og jeg fandt ud af, at der i vor tid med de store omvæltninger var mange ting, som fortjente at blive registrerede og optegnede, før glemselens slør var lagt over dem, og jeg så det næsten som en pligt at tage opgaven op og begynde med mit fødesogns historie. Det blev til et kært tidsfordriv, der åbnede videre perspektiver, idet det blev min målsætning (et fint moderne udtryk) efter evne at søge at udrede nabosognes historie ud fra slidte protokoler og gulnede dokumenter, og tillige fra mundtlig overlevering fra ældre mennesker, der har hukommelse og interesse for sagen.

Jeg er nået et stykke hen ad vejen mod målet, men der er meget at gøre endnu og kun Højere kræfter bestemmer, når maskinens taster stilles i bero.

J.M.G.

Jens Møller Gregersen døde den 9. juni 1973.

Da den første af Jens Møller Gregersens fem bøger om Brovst kommunes historie — værket om Øland — blev præsenteret ved en reception på Brovst Bibliotek, udtrykte forfatteren sig som så ofte før på vers:

Det bløv jo min Hobby mæ aa
sammel, — søg' aa ræjj Værdi-
er o di gammel.

A søgt' mæ Ildhu aa Ivver — i
gulnede Skrøvter aa gammel
Arkiver.

A fanj jo somti'r Guldku'n, ja
manne; — men der var manne
Avner imell Kjanner,
aa det hæn' val A ku' trættes o
aa fammel — ætter det forbi-
gangne o di gammel.

Men Forstaaels udden Lig'
haard A møt, — aa kun venlige
Ord haar A høtt,
nær A fritted for min Videns
Øgen — gjemmel aall min Hi-
gen aa Søgen.

Det ga' Lyst, det ga' Mu'd te
min Bestemmels, — at gjør' en
Injsats for aa ræjj Ting fraa
Forglemmels.

Det hjalp mæ i mit Job mæ aa
sammel, — aa belys' for Fortid
mæ aallt de gammel.

En Strøm o Fremskridt goer
øvver vaat Lanj — mæ Løse-
net, Foryngels, Fornyels fraa
Stranj aa te Stranj.
Der er Kræfter aa Tryvsel i
Bevægelsens spor — aa der
skabes kaski Lykke aa blidere
Ko'r.

O Begejstring aa Forhaabnin-
ger vi let blyvver stemt, — saa
aallt det gammel saa let blyv-
ver glemt.

Dog po aallt Nyt, der er godt
skal vi sammel — men Gud fri
vaas for aa glemm det gammel.

Billedregister

Bratskov hovedbygning 1880	side	32
Bratskov før branden i 1905	-	32
Bratskov, fåreklipping	-	33
Hane-Schmidt med familie	-	33
Fru Hane-Schmidt	-	34
Vilhelm Hane-Schmidt	-	34
Bratskov 1959, hovedbygningen	-	37
Wilsbechsminde ca. 1910	-	49
Langeslund	-	55
Camilla og Henning Plesner	-	56
Henriette og Arendt Plesner	-	56
Camilla og Henning Plesner, 1870	-	57
Adamine og Severin Plesner	-	57
Adamine med børnene	-	58
Arendt, Karen og Carl Johan Plesner	-	58
Familien Plesner ca. 1900	-	59
Boelsgaard 1910	-	64
Brovst kirke, tegning af J. Axel Holm	-	70
Brovst kirke, før restaurering	-	72
Brovst kirke 1970	-	72
Indre Missions Kvindekreds 1908	-	87
Baptistkirken 1912	-	92
Kirkegade under 1. verdenskrig	-	92
Stationsskolen, Falborggade	-	93
Falborggade 1908	-	93
Thistedvej under 1. verdenskrig	-	94
Jernbanegade 1890-1900	-	94
Jernbanegade 1910	-	95
Jernbanegade 1912-1914	-	95
Jernbanegade 1918-1920	-	96
Østergade 1900	-	96
Østergade 1939	-	97
Vestergade 1939	-	97
Den private »Lilleskole« 1917	-	113
Den private »Gymnastik«	-	113
Den private, skolelokale	-	114

Fredensdal skole 1918	side	114
Halvrimmen skole 1918	-	115
Teknisk skole 1924	-	116
Teknisk skoles jubilæum 1949	-	117
Klasse i den private realskole 1955	-	118
Pastor Lange i Brovst kirke	-	120
Fru pastor Lange	-	120
Pastor Lange	-	120
Pastor Lange med familie i haven	-	121
Alverdens Kasper	-	150
Bette Lambert	-	154
Gruppebillede af mænd 1880	-	173
Brovst sogneråd 1921-1946	-	177
Brovst gl. sygehus	-	188
Brovst gl. sygehus, liggehallen	-	188
Brovst gl. sygehus, rosomhed	-	190
Brovst amtssygehus i 30'erne	-	190
Brovst amtssygehus 1944	-	191
Brovst Apotek 1876	-	193
Brovst Apotek 1920	-	194
Brovst Apotek 1938	-	194
Sparekassedirektør Chr. Pedersen, 1870	-	197
Biblioteksbygningen i Halvrimmen	-	206
Lærer Emanuel Nielsen	-	209
Halvrimmen Gæstgivergaard 1900	-	211
Halvrimmen Hotel 1930	-	211
Halvrimmen 1909	-	212
Halvrimmen 1910	-	212
Nørøxe Mølle 1900	-	219
Bratskov Mølle	-	224
Brovst station 1900	-	227
Brovst station	-	227
Købmand Terndrup og proprietær Groot	-	231
Købmand Terndrups butik	-	231
Købmand Terndrups butik indvendig	-	232
Smedemester Nielsen, Falborggade	-	232

Parti fra Brovst	side	233
Brovst Teglværk 1932	-	236
Brovst Teglværks kundefest, ca. 1935	-	236
Sognefoged Knøsgaard med familie, 1904	-	237
Skomager Larsen	-	237
Den gamle smedie 1910	-	238
Tysk orkester musicerer	-	241
Dropning af containere	-	243
Dropning af containere	-	244
En gruppe fra modstandsbevægelsen	-	246
Beskyttelsesrum ved Teknisk skole	-	246
Læge Lunding og overbetjent Frederiksen	-	247
Maren Ejnarsen, den 5. maj 1945	-	248
Jernbanegade den 5. maj 1945	-	248